

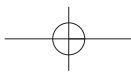
LITERATŪRA,
KRITIKA,
ESEISTIKA

GEGUŽĖ-
BIRŽELIS 5-6

metai

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SAJUNGOS
MĖNRAŠTIS

2009

TURINYS

MARCELIJUS MARTINAITIS. Rašytojo sutramdymas	3
ALGIMANTAS MIKUTA. Eilėraščiai	8
GINTARĖ ADOMAITYTĖ. Upeivė	13
VALDAS GEDGAUDAS. Eilėraščiai	27
JONAS MIKELINSKAS. Dinozauro ausyje. Eseistinė apysaka (Pabaiga)	32
RIMGAUDAS VALENTINAS GRAIBUS. Eilėraščiai	60
PETRAS VENCLOVAS. 1967-ieji. Žaidimas „žemuogių pievelėje“; 1953-ieji. Karantinas – juodligė. Du apsakymai	64
JOSE SARAMAGO. Eilėraščiai. Vertė A. Makštutis	78
INGMAR BERGMAN. Fani ir Aleksandras. Vertė Z. Mažeikaitė	83

LITERATŪROS MOKSLAS IR KRITIKA

RIMA POCIŪTĖ. Nebeegzistuojančių namų sunaikinimas (Psichologinis tragizmas D. Kalinauskaitės kūryboje)	96
--	----

AKCENTAI

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ. Bitės dienoraštis – sau, žmonėms, istorijai (G. Petkevičaitės-Bitės „Karo meto dienoraštis“)	111
--	-----

„METŲ“ ANKETA

Požiūriai. Romualdas GRANAUSKAS, Algimantas BUČYS	116
--	-----

IŠ PRAEITIES

JONAS PALIONIS. Naujas, monumentalus Volfenbiutelio postilės leidimas	131
--	-----

AKIRATIS

VYTAUTAS RUBAVIČIUS. Postmodernusis kapitalizmas: gundymas nemirtingumu	137
--	-----

PAŽINTIS

„Mūsų dievai – tie patys.“ Vertėją, kino režisierių Joną OHMANĄ kalbina Mindaugas PELECKIS	154
--	-----

MŪSŲ PUBLIKACIJA

RUDOLF STEINER. Kaip pažinti aukštesnius pasaulius? Vertė Z. Ardickas	158
--	-----

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

NERIJUS BRAZAUSKAS. Lemties ir (at)minties žaidimai (K. Sabaliauskaitės „Silva rerum“) * RENATA ŠERELYTĖ. Užlenkta erdvė (T. Šinkariuko „Šokis“) * JŪRATĖ BARANOVA. Filosofija ir jos riteriai (A. Mickūno, A. Šliogerio „Filosofijos likimas“) * FELIKSAS MAČIANSKAS. Tūkstantis ir vienas klausukas (V. Bubnio „Tolimi artimi. At(si)vėrimai“)	167
--	-----

TĖVYNĖS VARPAI

VYTAUTAS ČEPAS. Lakštingalos trelė varnų krankime	180
--	-----

Antrajame viršelyje: **ASTIJA RADAVIČIENĖ.** Erelis virš Lietuvos miškų, 2008

Trečiajame viršelyje: **BIRUTĖ KUCKAITĖ.** Mėlynas katinas, 2001

Pasirašyta spausdinti 2009.V.8. Tiražas 1200 egz.
Formatas 70x108^{1/16} Ofsetas. 10 sp. l.
Kaina 7 Lt.
Spaudė AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, 2056 Vilnius.

„Metus“
remia:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS IR SPORTO
RĖMIMO FONDAS

MARCELIJUS MARTINAITIS

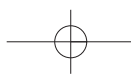
3

Rašytojo sutramdymas

Šiandien ne vienas literatas įvairiom progom išgirsta maždaug tokių priekaištų: kur jūs, rašytojau, dingot? Kodėl jūs tylit, kai mus visokie plepiai ir perėjūnai mulkina, iš mūsų tyčiojasi? Kodėl jūs nematot, ką iš mūsų nori padaryti naujieji ponai? Ne vienas dar saugo pageltusius Atgimimo metų leidinius ar iškarpas su meno ir kultūros žmonių kalbomis, nuotraukomis, straipsniais, kurių, rodos, dabar niekam jau nereikia. O pasinaršius internete galima užtikti gana bjaurių ar tiesiog vulgarių komentarų. Kartais net nesinori lįsti į tą kloaką, kurioje murkdomi iškilesni ir drąsesni žmonės, publicistai, politikai, o ir patys rašytojai.

Kas šiandien yra rašytojas? Maištininkas, tautos protas ir sąžinė, kaip kažkada būdavo sakoma, ar prekiautojas savo tekstais, marginalas, kuri visuomenė dar ir turi išlaikyti? Rašytojas, ypač vyresniosios kartos, kad ir kaip jam būtų skausminga, jau nėra tas ir toks, koks jis buvo netolimoje praeityje, todėl jam gana sunku su tuo susitaikyti, prie viso to priprasti. Buvę Nepriklausomybės akcijų lyderiai dabar savo suvažiavimuose, susirinkimuose jau nesugeba paskelbti kokio nors drąsesnio pareiškimo, protesto, kaip anksčiau ginančio kultūros, kalbos, paminklosaugos, meno dalykus, pagaliau – savo profesinį statusą. Kartais dėl to, kad jų balso tikriausiai niekas neišgirs, tai ir sako: kam to reikia? Viešas bendruomenis rašytojų gyvenimas pasidarė nuobodokas, netraukia jaunųjų kūrėjų. Žinoma, čia nekalbu apie kūrybą.

Šiandieninio rašytojo jau nematome populiariausių Lietuvos asmenybių sąrašuose, visokiuose dešimtukuose ar šimtukuose. Valsybė savo autoriteto, kitaip tariant, įvaizdžio, jau nesieja su „literatūrine produkcija“, nors mūsų knygų vertimai rodosi įvairiomis pasaulio kalbomis, ko dar niekada tokiu mastu nėra buvę. Tačiau literatūra jau lyg ir nebeprislauso prestižinei valstybės sričiai. At-

siperkama premijomis, pasveikinimais jubiliejų proga, laidotuvių vainikais.

Tik vargu ar čia galima kalbėti vien apie kultūrinį mūsų valdžios apsileidimą? Ar kažkas neatsitiko ir patiems rašytojams, ar nėra iš esmės pasikeitęs jų visuomeninis bei socialinis statusas? Rodos, ką tas rašytojas gali padaryti, kai jis ir jo kūryba įmontuojama į naujas struktūras, kuriose dominuoja verslas, pinigai, konkurencija, partijos? Struktūriškai persitvarkant demokratinei visuomenei persiskirstomi vaidmenys, iškyla naujos valdančios bei slopinančios galios, viešumoje ima dominuoti vadinamieji finansiniai bei kriminaliniai „autoritetai“.

Šiandien rašytojo, apskritai menininko, jau beveik nematome masinės žiniasklaidos leidiniuose, kaip buvo kylant Atgimimo bangai, kai jų poveikis buvo tiesioginis ir visuotinis. Dabar į TV ir spaudos puslapius savo valia ir savo paties žodžiu niekaip neįsiterpsi. Jeigu ten kas ir pasirodo, tai kalbinamas reporterio ar laidos vedėjo sumanyta tema, net jo teksto individualumas ištrinamas toje masinio pobūdžio žiniasklaidoje. Todėl *autorinis dalyvavimas* čia yra didelė retenybė, su autoriumi paprastai atsirasdavo tam tikri kalbos, kalbėjimo stiliai, temos, publicistinės figūros. Mūsų žinomi klasikai būdavo ir geri publicistai. Dabar įsigali tokia trafaretinė žurnalistų ir politikų kalba, kurią vartodamas apie daugelį svarbių dalykų nieko nepasakysi. Vartojant dabar įsigalėjusias sąvokas, labai suprastėjo viešumos kalba. Vis dėlto literatūra plėtė ir plečia kalbos galimybes.

Ar tokiu būdu nesusitaikyta su ta vieta, kurią rašytojams, meno žmonėms parodė naujasis politinis bei verslo elitas, užėmęs visą žiniasklaidos plotą, kuriame nuolat pliekiasi vienas su kitu, lyg jau nieko be jų svarbesnio Lietuvoje nebūtų? Juos „aptarnauja“ vadinamieji komentatoriai, analitikai, laidų vedėjai, ekspertai, konsultantai, rėmėjai, kad niekas kitas neįgytų didesnio autoriteto, moralinės įtakos, kuri vienaip ar kitaip yra valdoma, neretai ir nusiperkama. Štai kodėl dabar pajuokiami visokie moralistai. Pagaliau rašytojo veidas „nepritraukia reklamos“. Tai kaip jį parodysi nenugrimuotą per visą puslapį ar TV ekraną?

Sunku įsivaizduoti, kad, sakykime, žinomi rašytojai mūsų televizijose turėtų savo autorinę laidą ar skiltį spaudoje. O juk Vakarų šalyse tokios laidos gana populiarios. Iš tokių skilčių prancūzų spaudoje atsirado naujas literatūros žanras – novelė, Rusijoje – A. Čechovas.

Kitai tariant, mūsų literatūra beveik neturi kuo kvėpuoti. Užėję į knygyną matome, kaip puošni komercinė „produkcija“ laiko mažame kampelyje užspaudusi visą mūsų literatūrą ir jos klasiką.

Jaunesniems žmonėms J. Basanavičius, V. Kudirka, Maironis – jau tik gatvių pavadinimai, ir daugiau nieko.

Kada nors kultūros bei literatūros istorikai, naršydami šią dieną „masinę“ spaudą, beveik nieko neras apie tai, kas buvo ryškiausi kultūros, meno, moraliniai autoritetai, išskyrus visokias bulvarines banalybes. Tikrų žinių teks ieškoti neišvaizdžiuose, šią dieną beveik neskaitomuose leidiniuose, taip ieškoma duomenų sovietmečio savilaidoje, rankraščiuose, prisiminimuose. Kūrybinė asmenybė dabar neprasimuša pro tokį kietą viešumos kiautą, tampantį visuotiniu abejingumu ar net kurtumu. Tyla, tylėjimas, nutylėjimas yra gerai veikianti naujoji cenzūra. Rašyk ir sakyk ką nori, tavęs neišgirs ir nesiklausys tie, kurie turėtų išgirsti.

Šiaip kūrėjo prigimtinis bruožas yra maištas, priešgyniavimas prieš visokias dogmas, įpročius, valdžią, kad ir kokia ji būtų – sveti ma ar sava. Tačiau šią dieną tas rašytojo maištas ribojasi tokia pusia uždara klubine veikla: diskusijos tarp savųjų, mažo tiražo, platesnio visuomeninio poveikio neturinti kultūrinė spauda, susitikimai su negausia publika, tarpusavio santykių aiškinimais ir pan. „Maištaujama“ gana siauroje profesinių bei socialinių interesų sferoje. Iš savo gelmių literatūra nebeišmeta to, kas padarytų tikrą poveikį, verstų suklusti, kaip, sakykim, Vandos Juknaitės kūryba ar Renatos Šerelytės publicistika. Beje, moterų kūryba dažnai yra socialinė, kažkuo tikresnė nei vyrų. Imu pavydėti latvių rašytojams, kurie pasako ir parašo tai, kas jau dingio iš mūsų literatūrinės publicistikos.

Esu įsitikinęs, jog rašytojo publicistika, jo viešas dalyvavimas suteikia visai naujų reikšmių kūrybai, iš jos tarsi išvedami laidai į įvairias kultūros, gyvenimo sritis, padaro labiau matomą patį kūrėją ir jo kūrinius. Dabar lyg ir gėdinga kaip nors viešumoje pasireikšti, išskyrus savo brangią, šventą, neliečiamą saviraišką, asmenybę, kuri kartais neką didesnę už genitalijas, kurios šią dieną taip pagerbiamos literatūrinuose rašiniuose.

Kažkoks keistas apsidraudimas vengti smūgių iš išorės, kritikos, skaitančios publikos, tampant tokiais neliečiamaisiais, prie nieko skaudesnio neprisiliečiant. Nėra literatūrinės, kūrybinės vizijos, kai rizikuojama stambiai, ne vien savo reputacija. Gėda kurti vadinamąjį socialinį romaną, arba apie tokį rašyti, jo pasigesti, laikant tai sovietmečio atgyvena.

Priešingai buvusiam rašytojo visuomenininko vaizdiniui, šią dieną kyla toks profesionalo tipas, tiekiantis rinkai vienokią ar kitokią paklausą turinčius tekstus, atliekantis tam tikrus netiesioginius užsakymus. Jis pastebimas tada, kai pasiduoda masiniam skoniui, sukelia skandalą, patenka į pirmuosius laikraščių pus-

6

lapius, reklaminius klipus ar kaip nors neįprastai numiršta. Neretai puikiai susigyvenama su tokiu vaidmeniu, mažai ką bendra turinčiu su literatūra. Apskritai didesnė žiniasklaidos tekstų dalis šiandien yra kriminalizuojama! To neišvengia ir kūryba.

Lyg ir nėra tokių viešų galimybių, kurios visuomenėje suaktualintų rašytojo kaip moralinio, intelektualinio autoriteto vaidmenį, nes ir jis pats dažnai tokių galimybių neieško. Jis pats toks nėra ir negali būti, nes ir jo socialinis statusas yra žemesnis už šalies gyventojų vidurkį, net ir žinomam rašytojui kartais gana toli iki vadinamosios vidurinės klasės, kuriai tarpukario Lietuvoje priklausė dažnas žinomesnis kūrėjas. Tai kas tada gali rašytojo klausti, kaip reikia gyventi, kas yra gera ir bloga, kaip užsidirbti pragyvenimui, jeigu į tai atsako visokie ekspertai, konsultantai, seimūnai, reklaminės firmos, iškilę avantiūristai? Ir ar rašytojas turi tai daryti?

Iš buvusio maištautojo, kurį sovietmečiu persekiojo cenzūra, skurdas ar net beprotnamis, dabar jis turėtų tapti sektinu sėkmės vaizdiniu, kuris sukuriamas ar padaromas ne vien jo paties kūrybinėmis galiomis, bet pasitelkus masinės kultūros bei reklamos priemones. Štai „žinomiausią“, „skaitomiausią“, „populiariausią“ renka su žiniasklaida ir prekyba susiję ekspertai, patys leidėjai. Skelbiami visokie jau parinkti penketukai, dešimtukai, iš kurių siūloma kaip tik tokį vieną išrinkti. Nepaisydami savo profesinių ambicijų, šiame turguje dalyvauja net ir literatūros vertintojai, kurie turėtų gerai suvokti, kad literatūros vertybiniai kriterijai vis dėlto yra kiti.

Taip neretai į neišrankaus skaitytojo rankas įbrukamas autorius, kuris būna išreklamuotas kaip gastroliuojantis po įvairias muges, apsirūpinęs reklaminiiais tekstais apie savo kūrybinę sėkmę, premijas, tarptautinį garsą ir pan. Įvairiose šalyse yra tokių tarptautinių gastroliuojančių poetų, kuriuos sutiksi neįtikėtiniuose kitų kraštų užkampiuose bei mūsų Poezijos pavasariuose. Toks rašytojas, saugodamas savo reklaminę reputaciją, nemaištauja ir jau prieš nieką nemaištaus. Juo labiau, kad sėkmės publika jokio maišto iš jo nenori ir nelaukia.

Tad jau ir Lietuvoje pastebimai veikia tam tikri leidėjų bei verslo įvesti standartai. Nesusiformavusi mūsų viešoji kultūrinė opinija tebėra gana neatspari, iškyla tie, kuriems pritaikoma sėkmės formulė.

Taigi rašytojas yra vienaip ar kitaip sutramdytas, iš jo daroma paklausi prekė, kad jis imtų reikštis kaip laimėtojas knygų rinkoje. Viskas čia tinka, net autoriaus mirtis. Juk štai vos iš gyvenimo išėjęs Jurgai Ivanauskaitei, atrodo, viskas buvo iškrapštyta, išgram-

dyta, tiesiog išsunkta iš jos palikimo, keliant rašytojos knygų paklausą, kol dar ją gaubė pomirtinė emocinė aureolė. Panašiai buvo pasielgta ir su Gintaro Beresnevičiaus kūryba. Kada ir kaip po viso to bus grįžta prie jų kūrybos, jos tikrojo įvertinimo? Bijau, jog panašiai gali atsitikti ir Sigitui Gedai. O juk net mūsų senosios tradicijos ir papročiai reikalauja, kad metus mirusiajam būtų suteikta ramybė, per tą laiką nejudinamas net kapas, kad žmogus kitu, dvasiniu, pavidalu apsivalęs nuo savo gyvenimo naštos vėl grįžtų. Ta prekyba mirtimi tampa vienu nemaloniausių dalykų.

Literatūra netenka tiesioginės galios daryti įtaką žmonių mintims, jų savimonei, postmoderni kūryba to jau net nesiekia. Juo labiau, kad sėkmės visuomenė, kuri šiuo metu telkiasi Lietuvoje, yra užsiėmusi vien savo materialiniu egzistavimu, šitaip ji apsigina nuo visokių jai neparankių maištininkų. Tam tikrais laikotarpiais maištininkai jai nereikalingi, nes žmones patenkina butaforinės politikų batalijos, kriminalinės istorijos, nusikaltimų aprašymai, pinigų ir žemių grobikai. Tokių istorijų rašydamas neišgalvosi. Rinkimų kampanijos imituojamos kaip maištas, pasitelkiant teisiškas institucijas, žiniasklaidą, sukuriama būsimo perversmo iliuzija, kuri baigiasi niekuo.

Vis dėlto norėčiau pranašauti stagnaciją, kuri gali ištikti mūsų literatūrą. Ji negali stiprėti, įgauti visuotinumą, atsisakiusi bet kokio visuomeninio poveikio, kieno nors nuolat, sakykime, jos analitikų, kritikų ar pačių skaitytojų neprovokuojama. Reikia klausti, ar šiandien yra Lietuvoje tokių provokatorių? Beveik jų ir nėra, jie tiesiog nepageidaujami. Kai nėra tokių varovų, provokatorių, ima rodytis be galo daug infantiliškos kūrybos, apie kurią nėra ką pasakyti.

Mums aiškiai stinga literatūrinio sąmoningumo, konflikto, aštraus žvilgsnio į tai, kas parašoma ir skaitoma. Maža tikrų profesionalių skaitytojų, t. y. kritikų. Tie rašymai apie knygas neretai primena reklaminius tekstus, kai apie paskutinį niekalą parašoma kaip apie didžiausią šedevrą, didelę teksto dalį skiriant pasipuikavimui, kokius pasaulinio garso teoretikus ir filosofus rašantysis yra perskaitęs ir pritaikęs grafomaniškiems tekstams išaukštinti. Kai nėra tokių tikrų varovų, kūrybos provokatorių, randasi be galo daug infantiliškos kūrybos. Atrodo, kad štai vis nauji pasirodantys poetai pradeda rašyti ir spausdinti vien tik patys sau.

2009. IV. 28

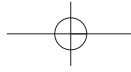
ALGIMANTAS MIKUTA

Iš seno dėklo

*Mane atpažįsta
iš seno nušiurusio dėklo,
vargu ar kas nors beprisimena
mano amatą, vardą.*

*Niekas seniai nebežino,
kas glūdi dėklo viduj.*

*Kažkoks instrumentas.
Bet koks?
Jautrus ir trapus,
matyt, šimtametis.
Gal fleita?
Ar mikroskopas?
O gal ten keli obuoliai,
suguldyti aksome,
suvytę?*

*Negaliu pasakyti ir aš,
seniai nebepraiveriu dėklo,
nešioju gatvėmis, parkais,
sūpuoju ant kelių, vis saugau,
be jo aš turbūt pasimesčiau,
nerasčiau kelio namo.*

*Gana man ir to,
kad iš dėklo
dabar atpažįsta mane.*

*Kadaise turėjau kažką,
ko neštis maiše nederėjo.
Ar beturiu tai, ką turėjau,
deja, nežinau.*

Lovele

*Lovelėj šioj per klaikmečius derėjo
skalsa ir šiluma, tamsa it avily,
po plunksnom duona slėpėsi, višta perėjo,
nė vienas nemirė, o gimė net keli.*

*Maži užaugo, seniai atsikėlė,
išėjo moteriškės su rogėm į miškus,
iš miesto atsikraustė kuprota pasakėlė
ir ėmė šnekinti bailius gyvuliukus.*

*Dabar jinai viena lovelėj guli
ir tikisi, kad gal kas nors pareis,
nuo krosnies šlubas kipšas spjaudo į mėnulį,
lovelė vis tebekvepia koriais.*

Atklydėlis

*Visą gyvenimą pramiegojo
susirietęs kaip šuo.
Kas galėjo žinot,
kad ne elgeta,
ne kalinys.
Sekiojo dailių storulę,
įprato medžiot,*

*tempė grobį į priebutį,
vaikė šunis.*

*Dailioji storulė
kratėsi jo,
bet leido šalia
gyventi kaip tarnui,
vadino gauruotu žvairiu,
dergė ir žemino jį,
paspirdavo kojele
susirangiusį rytą
tarp sumedžiotų žvėrių.*

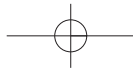
*Dvariškiai jo vengė,
bijojo,
kad įsiaudrinęs šoks
su peiliu ant žmogaus,
kad griebis bet kurį už gerklės.
Tik tada, kai pasimirė,
rado, kad buvo kažkoks
didikas, gal net karalius
iš makedonų šalies.*

Piramidė

*Šilkinėm kelnėm cirko generolas
pakibęs šaukia, kad kitaip nebus –
ko neištiesina lygybės volas,
tą kumpą, riestą neša į kapus.*

*Jei tik sukrypę, tai silpni, išskydę.
Kokia rikiuotė iš kreivų, šleivų?
O štai išlyginti pastatė piramidę,
vieni kitiems sulipę ant galvų.*

*Kitaip nebus, – nei pašai pa, nei siutas
nėra pajėgūs grumtis su galia.
Pačioj viršūnėj stovi liliputas
ir moja mums visiems vėliavėle.*

Dievų išvarymas

11

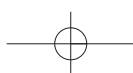
*Žvangindami visokias skardines ir puodus,
 blerbindami birbynes, visokius barškalus
 senuosius dievulus išvarė kaip šeškus –
 š kac iš namų, iš klėčių, jukš iš kiemo.
 Išlakstė šie, nėraž neprasikalte,
 baisiausiai apšmeižti, kad pridergė visur,
 kad elgėsi tarsi pribuišiai,
 nevalyvi prasmirdę seniai, –
 tokie jie ir dievai,
 jei miega su visais ant pečiaus
 ir valgo su visais tą pačią žirnių košę.
 Kur dėtis išvartytiems vakare kaip stovi?
 Beliko susikraustyti į jaujas ir pirtis,
 sulįst į avilius, palįst po vilnomis pastogėj,
 arba keliaut į girią, kur palikti lizdai,
 kur migiai, irštvos, drevės.
 Sodiečiai šneka, kad anie lig šiolei ten gyvena,
 nors niekas jų nematė, nieiškojo, –
 išvarė kažkada ir tebebijo
 pažvelgt į urvus, uoksų gilumas, o jei...*

*Tada atėjo tie, naujieji, orūs, šaltakraujai
 ir liepė jiems paklot seklyčiose,
 o valgymą paduot tiktai priklaupus –
 šitiems neberekėjo šilumos,
 todėl, palikę savo atvaizdus ant sienų,
 gan greitai patys išsikėlė iš trobų
 į miestų mūrus po aidžiais skliautais...
 Juose senieji niekada neapsilanko,
 apeina dideliu lanku naujų dievų buveinę –
 tenai be galo šalta ir bedieviškai švaru.*

*Kas gležnas, ašaringas,
 tam iš pražioto snapo
 dainelės graudžios drimba
 ir liejasi ant lapo.*

*Didgalvis apuokėlis
 pavakary iš uokso
 į liūdną dainynėlį
 be jokio garso spokso.*

*Dainelė – ne pelytė,
nuo jos stiprus netapsi.
Lyg ir nustojo lyti,
bet nuo blakstienų kapsi.*

Ne paukštis

*Gyrėsi, kad susikalba su viso pasaulio varnom,
ropštėsi nuo karklo ant jazmino,
lizdų nesuko, nieko neperėjo,
šiek tiek muzikalus, vaikystėj muštas
už pramanus, kurių neišsižadėjo.
Lyg ir žmogus, bet neišmanė jokio darbo
ir mito ne iš savo prakaito,
tikrai ne paukštis, – pernelyg stambus.*

Apie ligas

*Senatvėj žmogų apipuola ligos,
bet nederėtų gintis nuo anų
kaip nuo kokių pasiutusių šunų,
iš karto griebtis pagalio ar plytos.*

*Verčiau su ligomis gyvent geruoju
kaip su kaimynėmis, nuleist rankas,
negąsdint jų, tada ir jos nekąs,
apsiramins, gal net suguls prie kojų.*

Dvelktelėjo vėjas

*Iš sapnų pasaulio dvelktelėjo vėjas,
suvilnijo viltys, suošė jausmai.
Lūkesčius ir pievą pasakom apsėjęs,
nesulaukė vėjas, kol nušvis namai.*

*Blykstelėjo bėgis, parištas pastogėj,
nudūzgė raudonas traktorius keliu.
Vėl aptemo viskas, vėl nutilo žiogas,
o ir aš aptemęs pievoje guliu.*

Regimanto Tamošaičio nuotr.

GINTARĖ ADOMAITYTĖ

13

Upeivė

Rugpjūčio pirmoji

Niekada nemėgau švenčių?

Netiesa.

Blykstelėjau, dar kaip blykstelėjau kartą kitą kilmingoje puotoje. Nušokdinau ne vieną kavalierių kaimo vestuvėse. Ir savo namuose tebemoku nustebinti lauktus nelauktus svečius.

Bet...

Ta šurmuliuojanti minia. Tie išgalvoti ritualai. Parodiją, ne senovę primenančios kaukės, margi apdarai, aptriušusios dekoracijos vargino.

Tiesą sakant, vedė iš proto.

Į svetimą, bet mielą man miestą atkeliavau ramybės. Ar galėjau žinoti: žmonės ten švęs. Triukšmingai minės savo kažkelintąjį šimtmetį. Džiūgaus, kad neatmenamais laikais jų protėviams padaugėjo pareigų ir prievolių, o teisės kaip buvo, taip ir liko menkos.

Upė, sraunesnė už tą, prie kurios gyvenu, o ir kur kas švaresnė, *kaimiška* traukė mane. Viliojo įvairiaspalviai mediniai namai palei ją – vasariški, smagūs, nelyg iš animacinio filmo.

Kas dar?

Tai, kad čia nieko nepažinojau. Niekas čia nepažinojo manęs. Smėlėtas upės krantas, ramus praėjusių vasarą, dabar nutryptas. Ką galiu čia veikti? Tik brautis per minią miškan. Beveik pavyko.

Beveik.

Žmonės tautiniais drabužiais pačiupo mane į ratelį. Bandžiau mandagiai šypsotis. Sukausi kartu su jais. Žinojau, kad tuoj išsisuksiu.

Iki ramybės liko žingsnis. Moteris, apsisupusi skudurais, prisiklijavusi

raudoną nosį, skaisčiai mėlynai *pašėšėlinusi* akis, siūlė man kaušą, sklidiną drumzlino gėrimo.

– Paragauk, viešnia, išsipildys noras.

Ji laikė mane už rankos, alsavo į veidą mėtomis.

– Ko bijai, moterie? – čiauškėjo provincijos artistė. – Užsimerk ir galvok, ko nori labiausiai. Išsipildys.

Negera saulė spigino į akis. Jei ką jatau, tik nuovargį. Ir troškulį.

Skubiai išgėriau svaigų žolių antpilą.

Po gero pusvalandžio, nutolusi nuo apeigų, patogiai sėdėjau ant kelmo. Pušys guodžia. Nepažįstu, nesutikau, neieškau smagesnio medžio. Nežinau, kas moka labiau už pušį spindėti, kilti ir tempti kitus viršun.

Atsukau gertuvę. Baltas metalas, prisiminimas apie žiežulą, numalšinusią troškulį, gurkšnis ugninio gėrimo gražino man – mane.

Rugpjūčio antroji

Gyvenu viešbutyje.

Priešais langus – bažnyčia. Žadina varpai. Einu ir einu. Ne stacijas. Palei stacijas. Kaimo drožėjo medinukai, naiviai nuspalvinta Kristaus kančia, jo kelias, jo budeliai ir gynėjai, palankios jam moterys labiau nei upė traukia mane.

Apsuku šventoriuje ratą. Antrą, trečią. Matau: ne viena.

– Jums čia patinka?

Jis aukštas. Mus skiria šventoriaus tvora. Kad pamatyčiau jo akis, turiu pasistiebti. Kam stiebtis? Jo akys – po patamsintais stiklais. Du akiniuočiai – jis ir aš – tai jau mįslė. Gal giminiuosimės. Gal būsimė juokingi vienas kitam. Greičiausiai juokinsime kitus.

– Ar ieškote ko? – klausia jis.

Ieškau.

Dairausi, bičiuli, tavęs.

Rugpjūčio trečioji

Ar žinote tą jausmą: neatsitiko nieko, o atsitiko kažkas. Aplinkui ryškiau, spalvingiau. Kartu ir ramu. Man nebereikia nieko. Aš viską turiu.

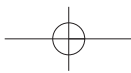
Ne iš karnavalinės raganos kaušo, ne iš gertuvės ragauju – ir vėl ragauju – stiprų gėrimą. Nepažįstamas, vakar sutiktas šventoriuje, šiandien smuklėje mane vaišina.

Jie sugrįžta. Jie visada sugrįžta rugpjūtį. Dar palydės rugsėjį, o spalį tingiai blės: sutapimai ir ženklai, nuojautos ir išsipildantys sapnai.

Atradusi tylą, tokią mirtiną tylą, kad galiu ją paliesti ranka, sukau dulkinomis gatvelėmis ratus. Vis sutikdama bernioką ant motociklo. Ir jis suko savo ratus, trupino vakaro ramybę.

Aikštėje išgirdau slopų bildesį. Atsisukau: juodas motociklas lėkė ant manęs. Berniokas raitėsi po palinkusiu kelio ženklu – raitelis, numestas žirgo. Ratais į šaligatvį šalia manęs minkštai atsitrenkė motociklas.

Gyvenime nemačiau tokios greitos greitosios: ji atvažiavo tuoj pat, liginė prie aikštės.

Išsiskirstė žiopliai. Likau viena.

Ne viena.

– Jums pasisekė. Ar visada taip sekasi? – Nepažįstamasis palietė mano petį.

– Visada, – tryškau pasitikėjimu.

– Ir man pasiseks. Jei kartu vakarieniausime.

– Užteks kavos.

– Gerai. Vadinkime tai kava.

Smuklėje prie užtvankos, prie purlais trykstančio jos krioklio, kėliau taurę. Nebandžiau slėpti – ar būčiau paslėpusi? – virpa ranka.

Sėdėjome smuklėje dviese. Tik dviese. Dulkėtas miestas nė iš tolo nedvelkė užvakarykšte švente.

– Sveika naujai gimusi. Jūs atrodote... tokia drąsi ir tokia... Gležna, moteriška, – virptelėjo ir jo ranka.

Ir pasijutau laive.

Ir ne prie upės. Net ne upėje. Neaprepiamuose vandenyse, vienai viena. Laive be burių, be irklo, be variklio. Atsidavusi vėjui, vandens purlams, temstančiam dangui. Viskam, kas atsitiks.

Sukrankė varna. Kartą kitą – kar.

Atsipeikėjau.

Gal paskubėjau Nepažįstamajam išsipasakoti – nelauktai, netikėtai, beveik springdama. Ar galiu, pasakodama apie save, neužsiminti – bent jau neužsiminti, bičiuli, – apie tave.

Nepažįstamasis nusiėmė akinius. Visada sutrinku žvelgdama į žalias akis. Šį kartą – pjūtis mėnesiui atėjus – ir nuo to, kaip smalsiai, kaip reikliai žalios akys tyrinėjo mane.

Rugpjūčio ketvirtoji

Jau gana.

Jau užtenka man tos ne mano upės.

Ne mano miesto.

Nepažįstamų žmonių.

Žaliaakis, stotingas, kiek panašus į kunigą, atvykęs – taip sakė – tvarkyti palikimo reikalų – vaikštinėja po tą patį miestą – kažkur netoli manęs. Varsoto įstaigų duris, tvirtina dokumentus. Gnčiau saujoje skubotai brūkšteltą jo adresą: esu pakviesta į svečius.

Dar ne dabar.

Kada nors.

Į netikėtai mirusios tolimos giminaitės testamentu jam užrašytus – kodėl, už ką, sakė jis, nežino ir pats – paklypusius paupio namus.

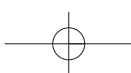
– Jei bandysite vėl lipti po skraidančiais motociklais, paguosiu, – smuklėje mano ranką lietė Žaliaakis.

– Arba po traktoriams, traukiniais...

– Nusispjaukite, ponija, tris kartus.

Žinoma. Tfu. Tfu. Tfu.

Mano atvirumui. Mudviejų skubotai pažinčiai. Pagundai.

Rugpjūčio septintoji

Dulkantys keliai ir vieškeliai. Senoviškas, benzino tvaiku persisunkęs autobusas. Jis ištikimai kiekviename kaimelyje surenka ir išbarsto skarotas močiutes.

Važiuoju namo.

Mes neturime automobilio – nei Žaliaakis, nei aš.

Nevairuojame.

Mes tie, kurie išlipa – iš traukinio, iš autobuso – neaišku, ko ir kodėl, tiesiog šiaip sau, nes to norime – svetimame mieste.

Kadaise – arba neseniai – buvau sentimental. Ir šis mano dienoraštis, šis pasakojimas apie tai, kas nutinka moterims prie upių, sentimentalus. Jei kam atrodo, kad tai nuodėmė, tegu.

Kas man.

Daiktai, žmonės, reiškiniai, viskas, kas aplink mane, kas šalia, turėjo – tebeturi – vieną vertę: ar kelia man prisiminimus.

Kaupiau raštelius, laiškus, žvakigalius, saldainių dėžes, saugojau apdužusias vazas, puodelių šukes. Atrodė: svarbu prisiminti, prisiminti.

Ką?

– Tu visada buvai minimalistė, – kartą, minutei prisėdęs išgerti kavos, pasakė buvęs bendradarbis.

Minimalistė – nes nesiguočiau jam, kaip buvo įprasta tais metais, kad gyventi sunku. Kad stinga pripažinimo, pinigų.

Minimalistė – gal todėl, kad ką rašiau ar kalbėjau, ką dirbau, ką veikiau – tai po ne daug. Retai. Neilgam. Kūriau įspūdį: jei ką darau, tai padarau iš nieko. Savaime. Lengvai.

Minimalistė – patikėjau aš.

Ir sukišau tąsyk į tamsią spintą daiktus, daiktelius. Ir liko tik tai, kas tą valandą atrodė svarbu. Ir tu, bičiuli, žvalgeisi po mano namus pritariančiu žvilgsniu.

Autobuse rugpjūčio septintąją į smulkias skiautes plėšiau Žaliaakio adresą. Plėšyk neplėšius – neprisiminti neįmanoma: Upės gatvė, 3.

Rugpjūčio dešimtoji

Žmonėms ne visada pasiseka rasti savo miestus. Aš radau. Nenoriu išvažiuoti iš Vilniaus nei ilgam, nei toli. Ilgiausia mano gyvenime kelionė – jei kam patinka, ekspedicija – truko mėnesį. Tolima. Dosni.

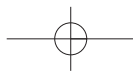
Baikalas ir sraunios, šaltesnės nei Sibiro upės; stiprūs mediniai kaimai; lėta – nepanaši į Vilniuje girdėtą – rusų kalba; vienu metu žydinčios gėlės darželiuose – nuo pavasariųjų iki rudeninių; buriatų siaurų akių išmintinga tyla.

Ar noriu ten grįžti?

Ne.

Bet visada noriu išvažiuoti dienai kitai.

Apsergu iš pavydo, kai matau: žmogus išlipa mažoje stotelėje ir taip... kažkaip... visai kitaip, negu ėjo stoties peronu... keliauja pėsčias toliau, palinkęs, bet orus po miestišku kroviniu, nešdamas giminei dosnių lauktuvių,

nežiūrėdamas, nesirūpindamas, kur eina. Kojos namo veda pačios, taip pat vestų ir naktį.

Tas mano noras, užmintas burtininkei...

Kaip jį atpasakoti? Bent pačiai sau?

Gerai, Žaliaaki. Aplankysiu tave. Kas gali man uždrausti išlipti iš autobuso antrąsyk tais pačiais metais, tą patį mėnesį, tame pačiame mieste?

Rugpjūčio penkioliktoji

Ką veikiu?

Skaitau.

Toks mano darbas – skaityti knygas. Rašyti apie jas. Kartą per savaitę einu į redakciją – pateikiu apžvalgas.

– Kada nors jos sugriš, tos tavo perskaitytos knygos. Prisikels keisčiausiais pavidalais, – sakei, bičiuli, man.

Ne tik man.

Svečiomės mudu pas madingą rašytoją. Sėdėjome prie vaišėmis aprausto stalo: bestselerio autorius, apskri jo leidėja ir drovi, budriai dirsčiojanti ir į leidėją, ir į mus, atvykėlius, rašytojo žmona.

Nufotografavai rašytoją ežere mojuojantį dalgiu.

Rugpjūčio septynioliktoji

Kartais rašau savo knygas. Arba redaguju svetimas. Beviltiškus tekstus verčiu pakenčiamais. Stebiu, kaip stiebiasi, pučiasi jų autoriai. Jau greitai teks man patarimus: kaip rašyti, kaip gyventi. Tik taip: atsilapoti balkoną kuo plačiausiai paryčiais. Prisipilti sklidiną stipraus gėrimo taurę: parašiau. Šią naktį parašiau.

Nuo Neries atkeliaus vėsa. Vėsa išblaškys gailiai, kaprizingai kaukiantys, dar neprabudę, bet jau į gatves išginti troleibusai. Ir visa kita, visa kita – tie į vienumą vangiai bandantys lipdytis garsai, tos spalvos, bruzdesiai. Pasibaidys bičiuliška nakties vienatvė, per dieną slapstysis mieste.

Šiąnakt Žolinę peržengusi, paryčiais balkone atsipeikėju: ne tik mano taurė, bičiuli, ir tavo man dovanota gertuvė vis dar pilna. Sklidina.

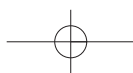
Rugpjūčio dvidešimtoji

Kartais nieko neveikiu.

Nieko neveiksiu šiandien – niekas nevargins manęs. Nei skaitau, nei rašau. Niekuo nesirūpinu. Skambučiai – prie durų, telefono – ar tai svarbu? Ar svarbus kam boluojantis laiškas mano pašto dėžėje? Ar svarbu, kad man keturiasdešimt ir keli?

Kai reikėjo perlipti keturiasdešimt, slenkstis atrodė per aukštas. Per status.

Vėjas nešiojo mus, tave ir mane, bičiuli, raudoną tavo automobilį, kai važiavome prie jūros lietaus nuskalbtu plentu. Sausio lietus – ir vasariška, vasario link besiritanti saulė. Ledinės marios – ir besniegiai miškai. Ir naktis Nidos priplaukoje, ir tavo gertuvė, ir jūros mums išmestas kaulas, ir...

Susimaišė trys dienos, trys naktys, dar labiau maišėsi vasara ir žiema. Aprintais džinsais, senu megztiniu, be dažo kruopelės švenčiau savo keturias dešimtis.

Perkūnas žiemos vidury daužėsi pernakt.

Rugpjūčio dvidešimt šeštoji

Dabar jau grįžau. Tikrai sugrįžau į Vilnių. Įsileidau kaimynę. Pritariau jai: tvarkysime laiptinės duris. Oriai – spynos labai – iškračiau paskutinius litus. Kėliau telefono ragelį. Prašote paskaitos? Gerai. Bet kur, apie ką? Mokytojams, apie moksleivių rašinius? Kodėl ne, ypač jei taip anksti rūpinatės. Rugsėjis dar toli. Sakote, nebetoli, jau čia pat?

Gal.

Atvėriau pašto dėžutę. Atlėšiau voką. Pridulkėjusiuose, labiau nei gatvės katė aptriušusiuose, apleistuose, tykiuose savo namuose, blokiniame plokščiaastogiam penkiaaukštyje, nuo krapų ir svogūnų, nuo tagečių ir velniaižin kokių augalų pažaliavusiam balkone varčiau voką. Ir laišką.

Vadinsiu tai laišku. Nors voke – laiške – ne žodžiai. Tik nuotrauka: tiltas per sraunią upę. Ne taip jau seniai, rugpjūčio trečiąją,ėjau tuo tiltu. Bandžiau eiti.

Sarmata prisipažinti.

Prisipažinti sau: apsisuko galva. Nebežinojau, ką daryti: slinkti pirmyn ar atgal. Jaučiausi kaip Nežiniukas vaikystės knygoje šliaužęs tiltu. Guodžiausi: niekas nesužinos, nepamatys. Guodė ir upė, vardu Šventoji: gal kas iš padangių palaimins mane, taip neseniai šventoriujeėjusią palei stacijas. Nelaimino. Ne taipėjau. Nepasiekiau kito kranto. Užsimerkusi tiltu grįžau atgal.

Tai buvo tą dieną, kai motociklas – žirgas be raitelio, o dabar jau atrodo – raitelis be galvos – tykaus miesto aikštėje vos nepribaigė manęs. Nepasakojau apie tiltą niekam. Net Žaliaakui smuklėje neatviravau. Jis žino. Žino, kaip bijau savo baimės.

Rugpjūčio dvidešimt devintoji

Norite sužinoti mano kelius Vilniuje?

Svarbūs tik tiltai. Tik tie, kuriuos pereinu – drąsiai, ramiai – visada. Jie per aukštai, kad suktųsi galva.

– Kvailystes reikia daryti protingai, – stabdei, bičiuli, mane.

Čiupai mano ranką, kai užsimaniau pavasariop paskutinį kartą pasi-vaikščioti žiemos, taip retai į Vilnių su speigais ateinančios, surakintos upės ledu.

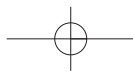
Rugpjūčio trisdešimt pirmoji

– Tu apkabinai mane?

– Taip.

– Stipriai?

– Taip

– Prisiglaudei?

– Taip.

– Tu mėgsti mane?

– Taip.

– Ir aš mėgstu tave. Ar tavo gertuvė vis dar pilna?

– Taip.

– Pilna, nes mėgstu tave. Tavo bičiulis vis dar... – kaip ir – šalia?

– Taip.

Taip. Tikrai.

Mano miręs bičiulis nepalieka manęs. Ir jo palikimas – sidabro gertuvė – pilna. O aš – svetimo glėbyje.

Gerdama raganos kaušą užsinorėjau per daug.

Visko. Iškart.

Užsinorėjau būti laiminga.

– Tai būk, – žalios akys žiūri į mane nuoga. Bejėgę. Atsipalaidavusią. Bevalę, bet tokią patenkintą. Glosto žaliu atlaidžiu žvilgsniu.

Tas, kurio nepažįstu, pažinti nenoriu, liečia mane ne rankomis.

Glotniu, švelniu liežuviu.

Rugsėjo pirmoji

Ji pasirodo nuogut nuoga.

Ji vaikštinėja smagi po miškus ir laukus.

Ateina į priemiestį. Priglunda prie miesto. Šypteli, net pasišaipo. Ir traukia atgal. Keliauja – atgalios – vis atsisukdama – kemsynais ir pelkėmis. Skabo – atsargiai ir švelniai – medžių lapus.

Ji džiūgauja. Tyliai – pati sau. Kvatojasi.

Ji klaidina giriose grybautojus. Baudžia juos už gobšumą, už žemyn, tik žemyn nudelbtas akis. Ji matoma ir nematoma. Galbūt girdima. Paglostoma. Nepagaunama už rankos. Nevaldoma. Nesustabdoma. Ji neužsibūna, ta rudens pradžios šviesa.

Bet spėju, aš dar spėju – šį rugsėjį – nueiti su ja. Paskui ją.

Dar spėju – atsibudusi viena apleistame, girgždančiame Žaliaakio name. Drobiniuose, svetimų žmonių kvapus sugėrusiuose, sujauktuose pataluose.

Skaisčiaburnių, žalumynuose išsidrėbusių bruknių kartumas, raukšlėtų, ašarotų mėlynių saldumas iki pat Vėlinių lydės mane.

Lydės vasaros įžadai, palikti Šventosios krante.

Rugsėjo antroji

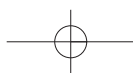
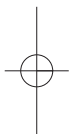
Pykomės. Per dažnai. Per daug. Nebuvo mano gyvenime griežtesnio kritiko. Nekenčiau, mano bičiuli, tavęs.

Skridau, kai gyrei.

Nesusikalbėdavome. Nesusitardavome. Drabstėme vienas kitam neteisīgus žodžius.

Kiek kartų visiems laikams pabėgau nuo tavęs?

Bet tik aš.

Pasišaukdavai – lėkdavau atgal tekina. Ir ne tu man, dažniau aš tau dovanojau suvargusių Vilniaus bobučių augintas, naiviai sudėliotas darželio gėlių puokštes.

Neatspėsiu, kas man pasiuntė tave.

Tąsyk, rugpjūtį, Medininkų pilyje. Ir vėliau, tirštą rudenį, Pažaislio vienuolyne. Ir pavasariop, kai keliavome panemuniais, sustodami ties kiekviena pilimi, iki Ragainės.

Raudonėje, kol tu sukinėjaisi su kamera po malūno tik tau patrauklius kampus, sutikau pakaušusį valstietį.

– Panele, ar žinote, kas yra laimė? – artistišškai, tartum nuo klojimo teatro scenos, klausė jis manęs. Pats atsakė: – Laimė – tai gyventi Raudonėje, ant Nemuno kranto.

Ir nusvyravo.

Vienplaukis, atsilapojęs, įraudęs, į savo – dievuliau duok jam – laimingus namus.

– Tai ar žinai, pa-ne-le? – raiškiai – per raiškiai – skiemenuodamas klausia Žaliaakis.

Ką veikiu čia?

Kodėl esu pas jį, mintis mano beskaitantį? Kas aš prie upės, miškų apsup-tame svetimame mieste?

Rugsėjo penktoji

Nematau Žaliaakio per dieną.

Ir nenoriu matyti.

Nepasigendu.

Užsirašau šį tą. Žiūriu į upę. Žaliaakis grįš, kai sutems. Nevarys manęs iš savo namų – iš Upės 3.

Ir likti neprašys.

Mes. Nesusirišę. Neprisirišę. Surišti.

Žaliaakis nepasakoja apie save. Bet klausinėja – nuolat – kas aš.

Pirmą jo norą įvykdžiau. Be vargo, be pastangų, be kančios. Tapau – esu – būsiu – jo.

Kas toliau?

Rugsėjo septintoji

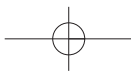
Niekas neprašė mudviejų sutarties pasirašyti krauju. Nebuvo iškilmių. Ir į Šatriją aš nesukridau. Taip jau sutarėme su Žaliaakiu paskutinę vasaros dieną: kol liksiu jam ištikima, ką ten ištikima – atsidavusi... Kol būsiu jam atsivėrusi, kol būsiu jo – tol mano bičiulio gertuvė liks pilna.

Visada pilna. Sklidina.

Laukiu Žaliaakio kito pageidavimo. Jei išpildysiu antrą jo norą, visada, iki mirties, ir ten – net ten – jausiu savo bičiulį šalia.

Kas, kad kai Žaliaakis nusiauna, jo kanopėlės per garsiai beldžia į papuvusias seno namo lentines grindis.

Kas, kad kai mylimės, apsideja aplink mus šiurkšti jo uodega.

Prie Šventosios upės aš šėtono glėbyje.
Išpildysiu tris – tik tris – jo norus. Ir atgausiu, prikelsiu, bičiuli, tave.

Rugsėjo dešimtoji

Prisimenu – paskaita.

Paskaita lietuvių kalbos mokytojams kitame Lietuvos pakrašty.

Ten, kur gruoblėtos lygumos. Kur aukštos kaip siena mėlynos eglės. Kur stiprūs žmonės verda stipresnį už juos pačius alų. Kur sukasi nuo vyšnių žydėjimo galva pavasarį, nuo jų raudonumo spurda širdis rudeniop.

Tu, bičiuli, nemėgai to krašto. Nuobodus.

Aš tvirtai rėmiausi Žiemgala. Ir dabar ja remiuosi. Bent jau ten niekas man neprimins tavęs.

– Antrą pageidavimą išpildysį stotyje, – kruopščiai, rūpestingai krovė mano kuprinę Žaliaakis.

Ir gertuvę – sklidiną, apsunkusią – įdėjo jis.

Rugsėjo vienuoliktoji

Tik aš žinau, kaip pasikeičiau nuo tos dienos, bičiuli, kai nebeturiu tavęs.

Mudviem klojosi kitaip, negu visiems. Darniai gulė tai, ką tu fotografavai, ką aš rašiau.

Mus skirdavo ir perskirdavo. Žurnalo redakcijoje krovė nuobodžiausius darbus. Atlikę duoklę, ne pareigą, bet prievolę, ir vėl – šiaip sau, bet ko, ko nors – rovimės kelionėn kartu.

Jei gynėme vienas kitą per nykius gamybinius susirinkimus, jei mūrijome sieną nuo gandų, apkalbų, paskalų, jei jutome, kad neberandame, net nebeieškome su kitais bendros kalbos, jei nebegalėjome vienas nuo kito atitolti ilgam, tai tik todėl, kad atrodė: sau, savo trajektorija nuo mūsų lekia Žemė.

Mudu lekiame sau.

Kam rūpi, angelop ar velniop.

Kai tavęs nėra, gyvenu perpjauta – pusė, lygiai pusė manęs.

Yra sakinių, kurių galiu nebaigti. Baigti negaliu.

Rugsėjo tryliktoji

Tik tu žinai, Žaliaaki, kaip pasikeičiau, kai prie Šventosios sutikau tave. Kaip pakeitei tu mane.

Paskaita: stoviu prieš pilnutėlę salę. Negaliu atsistebėti: pasitikiu savimi. Aš? Neatpažįstu: ar tai mano ji, ta sklandi kalba?

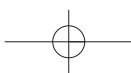
Jei kas sustabdytų. Jei paklaustų, ką dabar čia kalbu – nežinočiau ne tik ką. Net apie ką. Kodėl.

Atsitiesiau su Žaliaakiu. Nurimau.

Pirmąsyk gyvenime neįsitempusi, nepailsdama, tik tai, ką noriu, apie ką noriu rašau.

Žurnalo redakciją palikau tada, kai mano bičiulis paliko mus. Mane.

Birželio rytą, prieš jo parodos atidarymą, plyšo mano draugo širdis. Nenustebau. Nesibaiminau. Net nenuliūdau.

Nelaidojau.

Ir kapo lig šiol nelankiau.

Ir per Vėlines niekur iš namų nėjau.

Ir gertuvę, tą gertuvę, kurią turėjome išgerti dviese po parodos atidarymo, ir tik ten, kur mudu klajojome, per ilgai išlaikiau.

Ant Verkių kalvos, ant aukšto Neries skardžio, lig šiol nenuėjau – neužkopiau.

Rugsėjo penkioliktoji

Aš.

Nebe žurnalistė.

Prastų knygų redaktorė. Kimstanti paskaitininkė.

Krintanti į vilkduobes, kurias pati išsikasiau, iš jų besikapstanti – vaikštinėju po svetimą miestą. Po Šiaulius.

Pulkas užkimusių varnų lydi mane.

Išvažiuosiu po dviejų valandų. Nežinau kur. Gal į Vilnių. Gal į Anykščius – į Upės 3. Autobusu ar traukiniu – ar ne tas pats kuo.

Ar svarbu kur.

Iš kurios stoties.

Pasišaukia geležinkelis. Viešbutyje prie stoties kelias naktis klausiausi, ką bando man subildinti per lėti, per vangūs traukiniai.

O ką daugiau galėtų?

Pa-pra-šys.

Ir tikrai.

Jis prašo tik cigaretės – apšepęs valkata liūdnu žvilgsniu. Tokiu žvilgsniu varsto valkatos specialistai, įgudę graudinti vienišas, senstelėjusias damas. Gavęs cigaretę, prašo ugnies. Randu žiebtuvėlį. Pridegu. Jis godžiai traukia dūmą, bet vis tiek žiūri alkanu žvilgsniu.

Neprašo pinigų. Bet prašo nupirkti jam bilietą į Vilnių. Teiraujasi, ar nepyksiu, jei kartu važiuos.

Per gimbogalas ir baisogalas, pro kėdainiškus kaminus ir jonavų fabrikus, pro Nerį, atitekėjusią nuo mano namų, važiuoju stovėdama. Vykstu į Vilnių prikimštame, perkimštame troškiamo vagonė – per vis dar žalią, naivų, raudonio nepatyrusį rudenį.

Ne tik stoties valkata, ir kiti žmonės, keleiviai pakeleiviai, daugybė žmonių vagonė siunčia mano bedugnę gertuvę per purvinas, rauplėtas rankas, kiša prie jos seilėtas burnas, riaugėja.

Na ir kas?

Plėšri moteriškė nusega nuo kaklo mano grandinėlą. Kita, dar plėšresnė, kėsinasi į mano žiedą. Įkyrus vaikigalis naršo po mano kišenes – ištraukia raktus.

Tai aš.

Nemėgstanti skaičių, skaitmenų – kad ir kur jie slėptųsi – piniginiėje ar laikrodyje. Ir pinigus, ir laiką slepianti kuo giliau – ištikimose džinsų kišenėse. Ten, kur slepiu namų raktus.

Lėtas traukinys tirštoje naktyje.

Raiši, žaizdoti, raupsuoti. Gudrūs ir purvini. Prakaituoti. Tie žmonės – vyrai ir moterys – gašliai visą kelią čiupinėja mane. Sotūs apsimitėliai tik Paneriuose, netoli Vilniaus, tampa tokie kaip visi. Tvarkingi keleiviai dairosi pro purvinus langus, rūpinasi, kiek dabar valandų.

Švelniu Vilniumi per rūką, tuščiomis rankomis, be striukės, be megztinio, vienmarškinė, apčiupinėta, nuglamonėta, apiplėšta – iki savo namų, iki jų užrakintų durų – pareisiu pėsčia.

Eisiu pro Aušros Vartus. Didžiąja gatve. Šventaragio slėniu. Palei Vilnią ir Nerį. Ką dar galiu prarasti naktį?

Net ir perėjusi Žirmūnų tiltą nebandysiu eiti gatve. Naktį tik palei Nerį. Palei tykų jos šnaresį. Pabaidau nurimusius nakties paukščius. Gašdinu besiglaustančias poras. Aplojama iš namų išguitų, labiau nei aš vienumos pabūgusių šunų.

Atspėjau, Žaliaaki.

Taip ir žinojau: tu į mano namus įleisi mane.

Mano gertuvė ant stalo ir vėl stovės sklidina.

Smagiai į aptriušusį kilimą bilsnos nuogo velnio uodega:

– Tai iškentei kelionę, atlaikei?

– Taip.

– Ar trečio mano noro bijai?

– Taip.

Rugsėjo dvidešimtoji

Ne poetė, kadaise medicinos sesuo, o dabar – ambasados valytoja, ne beraštis suvaikėjęs diedukas, sumanęs išleisti pasakaites savo anūkams, ne sutrikęs studentas neakivaizdininkas, nesugebąs sukurti diplominio, veržiasi pro mano duris.

Ne duondaviai, kurių nekenčiu. Iš kurių šaipausi. Ir gyvenu.

Ne skambina, bet žinomu ženklų beldžiasi į mano duris ori ponis.

Karalienė.

Valdovė – be apsaugos, be palydos. Sutrikusi. Nuvargusi. Liūdnam šypsosi ir teiraujasi, ar ją atpažįstu.

Kur neatpažinsi.

Kad ir pavargusi, tačiau valdinga.

Vis bandė, bičiuli mano, nupirkti savo dvarui tave. Kaip nepirks. Tavo fotografijose atrodė negrabi, bejėgė. Klusniu pakeleiviu, dvaro tarnu svajėjo tave turėti.

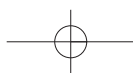
Jokia paslaptis: mano bičiulio daug negatyvų liko redakcijoje. Tai, kas tikra, kas svarbu, liko pas mane.

Valdovė tiesia man dosnią sutartį.

Žaliaaki, pričiupai mane.

Spalio trečioji

Lėtai išeiti pro duris. Nusileisti per kiemą nuo kalnelio. Pereiti judrią gatvę. O jau tada – nepaklysi.

Eisime, Žaliaaki, palei Nerį, dešiniu krantu.

Keliausime nei létai, nei greitai. Pasidžiaugdami, kaip per velnio slenksčius šokinėja, kaip atsiveria ir vėl pasislepia mano upė – Neris.

Sidabro lapais mos jovaras. Primins man sidabrinę grandinėlę, ovalų medalioną, likusius valkatų vagone. Tai pirmojo, veik paauglystės laikų meilužio, muzikoje skendėjusio smuikininko, dovana. Sena. Nusenusi. Iš netikėtos jo kelionės Italijon.

Ištekėjau ne už smuikininko.

Smuikininkas vis išnirdavo. Vis atgydavo. Nesitraukė iš prisiminimų. Veržėsi – bent jau iš tolo – mylėti mane.

Jei panorėčiau ir dabar čia pat paneryje išgirsčiau jį – liūdną pasažą prašmatniame festivalyje, tolimoje šalyje. Svetimoje.

Ir aukso žiedą praradau traukinyje. Tai šit kaip, drebulė, mojanči man auksuota, droviai virpančia šaka. Mano santuoka, mano skubotai iškeista pavardė, mano skyrybos, ir jūs kartu su žiedu likote – gal dar tebesivažinėjate – vaiduoklių traukinyje.

Tebedunda geležies keliu mano dienoraštis, barsto – nuo Vilniaus iki Šiaulių, nuo Šiaulių iki Vilniaus – neramius mano sakinius. Kur ir kada, kokiuose bulvaruose juos dėlios svetima ranka?

Į savo namus, Žaliaaki, galiu pareiti tik tada, kai tu įsileidi mane. Neatiduodi man rakto, kurį tavo svita atėmė traukinyje.

Kol kas negali neįsileisti. Net šokinėji apie mane.

Ir aš užsimirštu. Neatsipeikėju. Nesusivokiu, ką darau – atsiplėšti nepajėgiu – su tavimi – nuo tavęs – naktį.

Esu įkeista. Neparduota.

Ievos ties Valakampių tiltu liūdnos. Nuleipusios, nuskurusios. Trinapolio vienuolynas jau čia pat. Žaliaakis kikena: vesi mane pro bažnyčią, palei šventorių suksime ratą, vėl?

Eisime palei užvertus vienuolyno vartus. Ir dar toliau, dar šiek tiek. Nesuksime į kairę. Nekilsime kalvomis miško taku. Prieitume Vilniaus kalvarijas – gal pabūgtų akimirakai šėtonas. Gal atitolėtų. Tik kad man pačiai kalvarijų gana.

Ties baltu malūnu Žaliaakiui palengvėja. Malūnas – toks ar kitoks – vis tiek velniava.

O toliau?

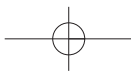
Mediniais laiptais dusdami, bet nesilsėdami, palenktyniaudami, nuovargį slėpdami – aukščiau, vis aukščiau ir dar aukščiau – kopiname dviese. Nesidairydami atgal. Akimirką kitą vienodu mudviejų alsavimu patys sau tykiausiai pasidžiaugdami.

Ir jau stovime ten.

Šėtonas ir aš.

Sunkiai alsuojame ant kalvos, kur mudviejų, bičiuli, pradžia. Tai čia, navičioje parko altanoje, palikusi, pametusi, išsilaisvinusi ne tik nuo meilužio smuikininko, ne tik nuo vyro inžinieriaus, bet ir nuo tarnystės rūmams, sutikau tave.

Švelniai, švelniau nei ruduo mane apkabina Žaliaakis:

- Greitai Vėlinės.
- Taip.
- Tiki mano pažadais?
- Taip.
- Prikelsiu aš tau jį, tavo draugą. Gražinsiu. Tikrai.
- Tikrai?
- Jei nori, mieloji, čia ir pasimatysite. Jau greitai. Tik nueik į tuos rūmus. Pas valdovę. Ar nueisi?
- Taip.
- Bent kiek pasiilgsi manęs?
- Taip.

Spalio dešimtoji

Meluočiau.

Meluočiau, jei imčiau zirzti. Atseit buvome nereikalingi, nepastebėti, nepamatyti. Gal tik per ilgai mudu, bičiuli, atidėliojome tą metą, kai ant plikų sienų pakibs tavo paroda. Dar labiau – kai pasirodys mudviejų knyga. Juokavome: spėsime. Kada nors. Kitame gyvenime. Po mirties. Va jau tada...

Dabar ta diena.

Prakilni ponija, valdanti mūsų karalystę, į savo rūmus kviečia mane.

Esu kadaise jos rūmuose praleidusi gal – apie – tūkstantį dienų. O ir ne vieną naktį... Esu čia net gyvenusi – tame belangiame, bet prašmatniame pastate. Kai apsuptoje mūsų karalystėje tebuvo nykuma. Tamsa.

Tarnavau valdovės svitoje – jos aparate.

Vis dar sapnuoju: einu tuščiais koridoriais. Pasitempusi. Aukštakulniais bateliais. Pilnu glėbiu faksogramų, svarbių pranešimų – einu – ir suklumpu.

Tada atsibundu.

Į duobes, pačios išsikastas, įkritusi, laisve savo užspringusi, sapnuoju, per dažnai sapnuoju, mano karaliene – kokio velnio – tave.

Dabar nesapnuoju.

Sėdžiu karalienės rūmų spaudos konferencijoje. Klausau, koks tu buvai talentingas. Kaip džiugu, kad man, archyvų saugotojai leidus, pagaliau pasirodys tavo, bičiuli, fotografijų knyga. Su ištikimos kolegės – pabrėžia valdovė, į mane mostelėjusi publikai pristatydama – jautria įžanga.

Ne salėje šį kartą sėdžiu, kaip įpratusi.

Sėdžiu prieš salę.

Klausinėju ne aš. Tuoj kas nors ko nors pasiteiraus manęs.

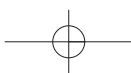
Ir pamatau, bičiuli, tave.

Vieną.

Atokiai.

Salės kampe. Taip, kaip tu moki. Kaip mokei mane. Stebintį ne spektaklį scenoje. Stebintį, kaip spektaklį stebi kiti.

Kur daugiau įsitaisytum tu, Žaliaaki, jei ne pirmoje eilėje?

Spalio penkioliktoji

Jau nebežinau, ką sau leidžiu. Nežinau, ką darau.

Net Žaliaakis nebando apkabinti manęs. Retsykiais dar nuvažiuoju pas jį. Prie Šventosios. Į Upės 3.

Upė Šventoji lapais nuklota.

Be rakto, kiaurai per duris įeinu į namus, svetimus ar savus. Gatvėje žmonės neatpažįsta manęs. Ne tik draugai ir draugės, ne tik buvę bendradarbiai ir darbdaviai, net giminaičiai nemato manęs, kai prie jų prieinu.

Negirdi, kai šūkteliu.

Nejaučia, kai tempiu už rankovės.

Man atrodo: žmonės apsirengę per šiltai.

Per lengvai apsirengusi aš. Kad šaltis jau čia, suvoki tik tada, kai pamatau: šalna.

Tapau ne tik nematoma. Ne tik negirdima.

Nejuntama.

Bet jei aš matau ir uodžiu, jei girdžiu ir jaučiu – gyva?

Lapkričio pirmoji

Yra kapinės, vienos vienintelės, per kurias eidama gilią naktį nejaučiu baimės. Mirusių anei gyvųjų nebaugu.

Vienaip ar kitaip, nieko nebeturiu.

Išgeriu paskutinį gurkšnį iš tavo, bičiuli, gertuvės. Prie tavo kapo. Kiek sušylu. Apsvaigstu.

Gilų rudenį, vėsu lapkritį, vėjo užgesintų žvakių naktyje, boružė kyla į viršų parudusia žole.

Nepasirašiau, bičiuli, karališkos sutarties. Atstūmiau valdovę. Neįvykdžiau trečio Žaliaakio noro.

Ne.

Ir paskutinis gurkšnis – už boružę, už ją.

Ryt ar poryt tuščią gertuvę nuo tilto skandinsiu Šventojoje. Kažin, ar kas nors pastebės, kad namo, to griūvančio namo, to Upės 3, nebėra.

Prie kranto lauks valtys. Be burių, be irklų.

Kažin ar mane, į vandenynus Šventosios, Neries, Nemuno srovės plukdomą, per Baltiją ir dar toliau nešamą, kas pastebės.

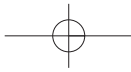
Kažin ar kas nors kada nors – šiąnakt laimingos – pasiges manęs.

Kada nors

Kitame pasaulio krašte, jaukiame pajūrio mieste, juodais drabužiais moterį pro tamsius akinius stebi skvarbios žalios akys. Jaukioje kavinėje – suodiname puode – kunkuliuoja svaigi arbata.

– Kar... – tai viskas, ką spėsiu moteriai pasakyti.

Vaiski diena.

VALDAS GEDGAUDAS

27

Kalnų parko varnos

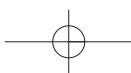
*Tarytum juodos sniego gniūžtės
su paskutiniais medžių lapais
užkloja apsemia nuramdo*

*kol pamažu tampa
sparnų čiukšėjimo
šlamenančio
sugildytomis durimis*

*išduburiuota
perštinčia anga
keleiviams lapkričio
į kitą upės pusę*

Tarp senų obelių

*Mano tėvas
įstiklintas tarp senų obelių
į stiklo šulinį svyra*

*kur želia atolas
tarsi kas būtų
liejęs krauju*

*paraištysime atmintį ten
tegul švariai nuėda
nugremžia išdegina
iki žemės juodos
iki vienintelio
būsimojo
kad pakaktų
šimtmečių vasaroms*

*pušynų gegutėmis
sodą užsėsime
kad mudviem sudygtų
didžiulis vėjuotas ruduo
kur paliksim įstiklinti
tarp senų obelių
vėsiuos pelenuos
akmeninėj valtelėje
tolstantys*

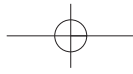
Žvėryno antifrazė Evaldui

*Tu pastatei, Karaliau, miestą kuriame
geri poetai geria prastą vyną
barokiniuos pelėkautuos prarėktame
kordelijų ofelijų kurvyne*

*rudens kariuomenėms išsiskleidžiant pleištu
tenai kur svaigta pernelyg kadaise
ant išplonėjusių tėvynės ašmenų
kur gerą vyną srebja sukekšėjus laisvė*

*ties dulkių, ties bakterijų, eilių
botanikos šiek tiek TV skreplių
gal tik nemirtingumo kiek mažoka*

*tarp laikinųjų šios pasvietės reikalų
su molio kardu – skiemeniu trumpu
aš sveikinu tavų žvėryną terakotą!..*

Rudens standartas

29

*Kuomet klevų žandai pagelsta ir nurausta
paniūra rūškanėja temstantys paminklai
lengvai įkaušęs labas vakaras riste išaušta
vaškinis rūko dviratukas aidžiai dzingteli*

*į tolimas šalis subridę klaidūs mirusieji
iš lėto grėžiasi link kryžkelės link Vėlinių
prapylę spalį rudenio dievai nuilsę mylisi
tuščioj aikštėj tartum po paskutinio kėlinio*

*tarp vienkartinių būdo vietos laiko
sušluojamųjų prieveiksmių čėžena
nekaitomas ruduo kurs nejučia užkaito
ir vėl pursloja lūžta sminga lemia*

Plačiai užmerktos akys

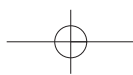
*Tik nesakyk kad viskas bus gerai
žiemos veržlėrakčiai atodrekių nerštuvuos
didžiulės šviesmelsvės vasario žuvys
ir iškoriję atlydžio šarvai*

*tartum išblukinti paklydę atvirukai
po drumzlinio dangaus pelekais
kalėdinėm stiklinių snaigių šukėm
nelyg plačiai užmerktos akys*

*sutemsta mudviem, mano meile, ten
taip atvirai kad net truputį keista
kad net beveik neliūdna jog neleista
šitos žiemos galbūt nebeišvengt*

Du viename

*Atviroje mirties kolonijoje
iki gyvos galvos
režimo griežto amžinybę
šventišškai gedėti*

In extremis

*Tau gražiausias klebonas varnėnas
su žydinčia slyva Snaigyne
žiedai mėnulio – juodas strazdas – pėdos
šventa uršulė – velnio nuotaka – tėvynė*

*mamutų – balto nieko – žalio molio
kur kaulo senis tveria Babiloną
ant geležinio kalno marių broliams
aukojant miegančiam Teodendronui*

*daugiau neatmenu – tik tamsų Tavo veidą
skrynelėms dvasių ir laukų krosnelėms
užkaukiant kai delčia rudėnė deivė
įlūžta į ledyną baltą kaukaspenį*

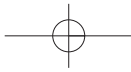
*septynias vasaras su atminties kraujosruvom
saulėlydžius su Juros periodo Jabaniškėmis
Sokratą – vėją – mirtį su skylėtom ožkenom
penėtą kruvinom giesmių giesmyno ištarom*

*kas lieka – grįžulas ežys varnelė
ir mėnesienos atšvaite nuskendusiam Li Bo
atsimušantys skiemenys garsaraščiai žodynų šalys
ir daugmaž atpažįstamų poetų draugija – namo*

*kur juosvas tėviškės dangus tebesapnuoja
tą akmeninį paukštį žiojinčiu snapu
virš slėnio šimtmečių šią naktį kilpiniuojant
greičiau – aukštyn – dar luktelk, Enkidu –*

Grybautojai

*Surūdijusiom žirklem
nusikerpa plaukus
surūdijusiais žvilgsniais
horizontą dygsniuoja
surūdijusiais pirštais
sugniaužia kriaunas
ten aukštai po žeme
geležinėj kirtavietėj
geležim iškukuoja
vestuvių ir darbo*

*dainas rūdijantys
šiaurės achajai
geležų verpstėm
akis išsivėrę
poliarinį laužą
kūrena slėny
raudoniems tamsos
rieduliams ten giliai
po dangum bilsnojant
į šarvą sparnų
į šarvą buvimo
šitoj amžinybės
žarnaplėvėj*

Biržos naujienos

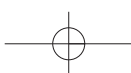
*Alisa lakanti
alyvuogių aliejų
spėja*

*ekstra virgin
spaudimo pirmo*

*stebuklų šalies
viduriai užkietėjo*

Palata Nr. 8

*Nesugyjančiame sutemų kateteryje
baltas krešantis pušynas:
jūros pirštinėje
juodos mano plaštakos
pilnos dangaus parafino*

Dinozauro ausyje

Eseistinė apysaka

Tu ir plunksnos broliai

Tave, nepatogiai įsitaisiusį ir miegantį prie savo „žirgo“, paskandino naktis, o rytą užklupo... einantys į progimnaziją vaikai, kurie nedrįso tavęs žadinti. Jie tik spoksojo į tavo naujai nušvitusią asmenybę ir žvairakiavo vienas į kitą, nesumodami, ką su tavim, užkluptu tokioje keistoje padėtyje, daryti. Tave pažadino tik pats progimnazijos direktorius Ignas Dulieba:

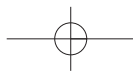
– Kur taip prisisiurbei, drauge politrukai?

Šie mokyklos vadovo žodžiai ne tik grąžino tave į tikrovę, bet ir susilaukė žaibiškos – tau neįprastos – reakcijos:

– Jeigu aš tau politrukas, tai tu man vojenrukas.

Tas netikėtai iš burnos išsprūdęs „vojenrukas“ tau pačiam buvo ir įsakmus akstinas dėti visas pastangas, kad kuo greičiau atsisveikintum su progimnazija ir įstotum į universitetą, kur pasiruoštum įrodyti, koks absurdiškas yra sumanymas keisti pasaulį pagal Marksą, ir pranašiškas numatymas, jog, baigęs aukštąją mokyklą, tapsi ne tik prancūzų kalbos mokytoju, bet ir „vojenruku“, tai yra karinio parengimo mokytoju. Tačiau tuo metu tai dar buvo ateities klausimas. O dabarties? Dabarčiai svarbiausia buvo liautis kitus mokyti ir visu rimtumu pradėti patį save mokyti. Ir tai tau pavyko: išsikovojęs atleidimą iš mokytojo pareigų, turėdamas puikią Saločių valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko Jono Veblausko charakteristiką, po stojamųjų egzaminų tu patekai universitetan. Studijavai prancūzų kalbą ir literatūrą, nors iš tikrųjų visos tavo dvasinės ir fizinės galios buvo sutelktos tam, kad nesunkiai galėtum įrodyti, jog bet koks pasaulio pakeitimas pagal Marksą yra utopiška idėja, nieko bendra neturinti su mokslu. Juk nepakeisi pasaulio, nepakeitęs paties žmogaus, jo prigimties, jo psichikos. Ką apie žmogaus prigimtį byloja didieji genetikai – Mendelis, Morganas, Veismanas? Ogi tai, kad ji nepakeičiama.

Pabaiga. Pradžia 2009 m., Nr. 4

Šitokią dilemą ir tokią išvadą, tapusias tau kone *idée fixe*, tu nusinešei ir į universitetą, į kurią įstojai nuslėpęs, jog Antrojo pasaulinio karo metais kuri laiką triūsei Vokietijoje atlikdamas sukarintą darbo prievolę. Kodėl nuslėpei, pats negalėtum tiksliai atsakyti. Juo labiau, kad tame valsčiuje, kur dirbai ne tik mokytoju, bet ir mokytojų politinio švietimo ratelio vadovu, tavo „nuodėminga“ pažintis su kapitalistiniu pasauliu buvo žinoma ir pakenčiama.

Šis sugrįžimas į praeitį tau, savom žirklem vis sunkiau karpančiam kelią iš Pasvalio link Klėtelės prie kapelių, leido dar labiau atsipalaiduoti, pasinarsinti ir net kuriam laikui pamiršti tą grėsmingą Damoklo kardą, kabantį virš tavo galvos. Leido net gimti ir kone subręsti minčiai – va dirbu, kuriu, diskutuoju, kritikuoju patį Marksą ir spjaunu į barzdą viso pasaulio avantiūristams, kagėbistams ir užkietėjusiems sadistams. O tie, kurie ant Tauro kalno neva tave daužė, spardė ir gyvybę atimti ketino, buvo sadistai ar tik statistai?

Toks netikėtas minčių posūkis vėl privertė tave ieškoti atramos praeityje. Juk tu niekad nebuvai *drebučiai* ar koks ištižęs vėjarodis. Net ir tada, kai tau Valstybiniame V. Kapsuko universitete kiekviena diena galėjo būti paskutinė, tu įsigudrindavai pademonstruoti, kad ne visi Lietuvos studentai nuo *Internacionalo* garsų yra apkurtę ir nuo Stalino saulės apakę. Pirmas savo kailiu tuo įsitikino filosofas Irmija Zaksas, kai tu, tarsi koks Pilypas iš kanapių, per vieną jo vadovaujamą istorinio materializmo seminarą, visų kolegų nuostabai ir išgąsčiui, pareiškei, kad, tavo supratimu, istoriją kuria ne masės, bet asmenybės. Tai įrodinėdamas tu rėmeisi 1789 metų Didžiąja Prancūzų Revoliucija. Argi ji būtų įsiliepsnojusi, jeigu ne tokie padegėjai kaip Maratas, Robespjeras, Sen Žiustas, Damulenas... Irmija Zaksas iš pradžių, tarsi pasiduodamas, pakėlė prie kaktos ranką, paskui suraukė tarpuakį ir minutę kitą neteko amo. Atgavęs amą ir kvapą, jis netvirtu balsu ėmė aiškinti, kad tokia tavo nuomonė atspindi idealistinį požiūrį. O idealistinis požiūris gali ar negali būti teisingas? – nauju klausimu tu nedavei jam atsipeikėti. I. Zaksas prasižijo kažką sakyti, bet tuo metu pasigirdo barškimas įduris. Filosofas lengviau atsikvėpė ir pareiškė, kad apie asmenybės vaidmenį istorijoje pakalbės kitą kartą. Ir paskubomis susiglobęs nuo katedros savo popierius, išdūlino iš auditorijos. Tačiau tarpduryje dar stabtelėjo, vikriai atsigrėžė ir pareiškė:

– Prie asmenybės ir masių vaidmens istorijoje mes dar sugrįšime.

Bet, kiek tu prisimeni, to nebuvo padaryta. O ir tu to klausimo kitą kartą nebekėlei, nes, šiaip ar taip, Irmija Zaksas nebuvo kirvis. Žodžiu, tavo valia asmenybės prioritetą septintoje Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto auditorijoje buvo įteisintas.

Ši dvikova su žinomu marksizmo–leninizmo specialistu Irmija Zaksu ne tik neatšaldė tavęs nuo teisybės paieškų, bet ir įbruko į rankas rusų filosofo Nikolajaus Berdiajevo knyga „Filosofija neravenstva“. Ją perskaitęs įsidėmėjai, kad „Karlus Marksas buvo garsus sociologas, bet labai silpnas antropologas“. Ignoravo žmogaus psichologiją. Tada tau iškilo svarbiausias ramybės neduodantis klausimas: ar gali žmogus sukurti komunistinę visuomenę, kurioje viešpatauja didysis principas – *iš kiekvieno pagal sugebėjimus, kiekvienam – pagal poreikius*, jeigu ignoruojama žmogaus prigimtis? O kokia toji žmogaus prigimtis? Ogi tokia, kad savimeilė visada nustelbia artimo meilę.

Todėl ir žmogaus indėlis įgyvendinant didįjį komunizmo principą auga aritmetine, o poreikis – geometrine progresija. Žodžiu, kiekvienas gviešis pasiimti daugiau naudos, negu pats jos įdėjo į visuomeninį produktą. Va ir būk gudrus. Va ir keisk žmogų, kartu su juo ir visą pasaulį, kaip moko Marksas. Keisk tą, kas, anot garsiųjų genetikų, nekeičiamas.

Vėl ir vėl susidūręs su tokiomis problemomis, tu niekaip negalėjai atsi-kratyti minties – nejaugi to nesupranta tie garsieji pasaulio intelektualai, kurie kone springdami žarsto liaupses Sovietų Sąjungai ir jos diktatoriui Stalinui, jog ten esą kuriama komunistinė visuomenė, išsvajotas žmonijos rojus. Baisiausia ir liūdniausia, kad tarp jų buvo ir daug tavo gerbiamų rašytojų bei filosofų, kaip antai: Romenas Rolanas, Tomas Manas, Teodoras Dreizeris, Ernestas Hemingvėjus, Anri Barbiusas, Bernardas Šo, Žanas Polis Sartras, Alberas Kamiu, Lionas Foichtvangeris, Lui Aragonas, Martinas Anderseną Neksė, Džekas Londonas, Polis Eliuaras... Beje, pastarasis Stalino smegenis net pavadino „meilės smegenimis“. Bet jį pralenkė Kenterberio klebonas Hiuletas Džonsonas, kuris Stalino „humanizmą“ sulygino su Kristaus humanizmu.

Visa tai buvo ir įvyko dar tau studijuojant ar kiek vėliau, kai nebijojai ir nevengei rizikuoti, kadangi toli gražu nebuvai įsitikinęs, ar tau pavyks užraukti universitetą dėl tos nuslėptos praeities. Todėl ir laukiamo bei tikro mokslo toje aukštojoje mokykloje nepasisėmei. Vargu ar kitaip galėjo būti, kai per visus studijų metus tave persekiojo laikinumo jausmas. Ypač po to, kai tavo draugą, su kuriuo ramiai žingsniavai Lvovo gatve, pasigrobė staiga sustojęs „lendliziškas viliukas“. Tu tąsyk, užuot jau vienas skubėjęs į universitetą, atsirėmei į artimiausio namo kampą ir kartojai:

– Va ir gyvenk, va ir žinias semk, va ir gyvenk!..

Tasai laikinumo jausmas kiek susilpnėjo paskutiniame, tai yra penktame studijų, ne, studentavimo kurse. Tada suėmei save į nagą ir tuos varganus savo mokslus užraukei, nejausdamas nei džiaugsmo, nei dėkingumo. Bet ką reiškia pastangos prie finišo juostelės, kai kone visus studijų metus buvo šuva ant uodegos nusinesęs? Vienintelis tikresnis dalykas, kurį tu išsinešei iš universiteto auditorijų, buvo mokslais ir menais pagrįstas nepasitikėjimas sovietine santvarka ir marksizmu–leninizmu. Ir dar to negana – marksizmas–leninizmas tavo sąmonėje jau buvo patyręs nokautą. Jis tik nebuvo dėl suprantamų priežasčių viešai afišuojamas. Tačiau vienokia ar kitokia forma neišvengiamai pasimatydavo. Ypač tavo kūryboje, kuri „chruščiovinio atodrėkio“ metais pamažu pradėjo išeiti į viešumą. Ir to viešumo pirmoji kregždė buvo 1957 metais nutūpusi ant savaitraščio „Tarybinis mokytojas“ puslapių nedidelė novelė „Jos lieka“. Nors tame kūrinėlyje, laimėjusiame pirmąją premiją, tu atidavei tam tikrą duoklę oficialiai politikai, tačiau dėl jos nejautai ypatingų sąžinės priekaištų, kadangi pirmenybę atidavei ne tiek ideologijai, kiek tos komunistinės ideologijos aukai. Beje ir deja, šį dviprasmišką tavo laimėjimą apkartino netikėta tėvo mirtis, dėl kurios tu pajutai daugelį dienų persekiojusių kaltę. Juk tėvas buvo tiek komunistinės ideologijos, tiek ir komunistinio režimo, kurio negalėjo priimti nei kūnu, nei dvasia, tikrų tikriausia auka. Net ir 1960-ųjų rudenį pasirodęs tavo apsakymų rinkinys „Senis po laikrodžiu“ tau neatnešė tikro kūrybinio džiaugsmo. Ir jau vien dėl to, nes jautai, jog šis laimėjimas atmieštas neleistinu kompromisu

su sąžine. Ir nuolaida toms jėgoms, su kuriomis jauteisi esąs pašauktas kovoti. Beliko laukti, laikytis ir neplaukti pasroviui. Taip ir darei, arba stengeisi daryti. O tam tu turėjai daugelio metų liūdną patyrimą. Juk ne kas nors kitas, bet tik tu daugiau negu dvidešimt metų – nuo 1936 iki 1957 – rašei pats sau, net rimtai nepagalvodamas apie tų rašinių publikavimą. Todėl tiek išlaukęs ir dar nepraradęs imuniteto naujam laukimui bei išbandymui, tu, jau galėdamas vieną kitą kūrinėlį publikuoti, galvojai ne tiek apie tavęs laukiančius pavojus, kiek apie tai, kas nebuvo pasakyta iki šiol. Ir kaip užliūliuoti cenzūros budrumą. Ir metus kitus tau neblogai tai pavykdavo – ir vilkas likdavo užganėdintas, ir avis nesuėsta, nors kai kada ir apdraskyta. Ir tai tęsėsi tol, kol spaudoje pasirodė tavo apsakymas „Kūdikėlis“. Vos tasai „Kūdikėlis“, egzistencinio nerimo ir siaubo apimtas, suriko žurnale „Pergalė“, tuojau pat savitiraštyje „Literatūra ir menas“ kupinu pasipiktinimo aidu „Atsakymas trečiajam herojui“ atsiliepė žinomas ir gerbiamas partiniuose sluoksniuose kritikas bei socialistinio realizmo sargas Vytautas Radaitis. Ir to dar neužteko – „Kūdikėlis“ buvo triukšmingai atitemptas į Rašytojų sąjungos rūmus, kur iškilmėms skirtoje salėje įvyko atviras partinis susirinkimas, skirtas ne jo krikštui, bet kaip politiškai neišnešiotam individui pristatyti. O tu, pametęs bet kokią atsargumą, apdairumą bei sveiką protą, puolei „Kūdikėlių“ ginti ir įrodinėti, kad jis visiškai sveikas, normalus ir net idėjiškai subrendęs pilietis, tik jo kritikas per apmaudų neapsižiūrėjimą, skubėjimą ar vištakumą jį sumaišė su kažkokiu kitu naujagimiu.

Tavo kalbą sutiko visuotinė tylą. Ir niekas vienas į kitą nežiūrėjo. Tarsi vieni kitų nė nepažinojo. Tik tada, kai tylą visų ausyse pradėjo spengti, atsistojo „Baltųjų rūmų“ atstovas, kurio tu dar nepažinojai, ir kupiną pasipiktinimo žodį baigė tuo, kad tu nieko gyvenime dar nesupratai ir nieko nepasimokei. Tai turėjo reikšti, jog tolesnis tavo kūrybinis kelias nebus rožėmis klotas. Tai galėjo reikšti ir jaunos kritikės Aušros Sluckaitės tau skirti žodžiai: „Nuostabiai kalbėjot, tik ne toje auditorijoje.“ Ji tuos žodžius ištarė tada, kai visi skirstėsi iš salės ir kai net palankūs tau plunksnos broliai ir seserys staiga politiškai subrendo ir paliko tave vieną, stovintį prie Rašytojų sąjungos durų. O kai su visais nuėjo ir Aušra S., tu dar ilgai tarsi kompensaciją jutai jos karštų lūpų prisilietimą prie dešinės ausies.

Iš to gausaus susirinkimo tu galėjai padaryti tik vieną teigiamą išvadą: jeigu tave kas žodžiu ar raštu kritikuoja, tu nesigink, nesidraskyk, išminties nedemonstruok, teisybės neieškok, o tik muškis į krūtinę ir atgailauk – esu kaltas, esu labai kaltas ir didžiausios bausmės vertas. Bet taip elgtis tau neleido savigarba ir žmogiškasis orumas. O tokia žmogaus, ypač kūrėjo, savigarba valdžios vyrams ir moterims buvo ne kas kita, kaip kapitalizmo restauravimo užmačios ar buržuazinės praeities recidyvas. Tad nevalia tarybiniam piliečiui su visu tuo taikstytis.

Kai kritiko Vytauto Radaičio budrumo dėka per „Kūdikėlio“ demaskavimą paaiškėjo, kad tu pateisini ir rehabilituoji Lietuvos banditus ir banditizmą, į tave buvo atkreiptas ypatingas valdžios organų dėmesys. Na, suprantama, kad tas dėmesys pirmiausia užkliuvo už tavo valdiškos tarnybos. Mat neseniai, kai iš tavęs dar buvo tikimasi susilaukti bliviai mėstančio piliečio ir socialistinio realizmo šalininko, tau buvo patikėtos atsakingos ir garbingos prozos konsultanto Rašytojų sąjungoje pareigos. Rimtai spustelėjus iš aukš-

čiau, teko tų garbingų pareigų atsisakyti. Ir ne bet kaip, o tavo paties pareiškimu, idant nebūtum visai sukompromituotas išmetimu. Žodžiu, dar kažkam ten aukštai įtakingam ir galingam tavęs pagailo kaip kūrėjo, bet nepakankamai politiškai, idėjiškai subrendusio Tarybų Sąjungos piliečio. Tačiau tu buvai jau toks užkietėjęs antitarybininkas, jog, užuot kapstęsis ir kilęs į viršų, į Stalino saulę, vis giliau grimzdai į antisovietinio bei buržuazinio objektyvizmo liūną. Argi to neliudija tasai apgailėtinas faktas, jog tu savo daugiau negu dviprasmiškoje apysakoje „Trys dienos ir trys naktys“ be jokio atsakomybės jausmo pirmą kartą visoje tarybinėje literatūroje viešai iškelei dar ne tik nepribrendusį, bet ir itin žalingą principą – „Tebūnie išklusoma ir antroji pusė“ („Audiatur et altera pars“). Kas tai? Paprasta provokacija ar negudrus savo erudicijos demonstravimas? Ne veltui komunistų partijos organo „Tiesos“ vyriausiojo redaktoriaus Genriko Zimano ištikimas kadras Antanas Balsys straipsnyje „Literatūriniai kojūakai ir tikrovė“ įrodė, kad tu esi ne tik, kaip jau buvo visiems žinoma, lietuviškojo banditizmo advokatas, bet ir tarybinės visuomenės žmonių susvetimėjimo išradėjas: „Šimtai buržuazinių filosofų ir propagandistų, sociologų ir literatūros kritikų daug metų ieškojo tarybinės visuomenės susvetimėjimo bruožų. O jie visiškai netikėtai, išrikiuoti į darnią formulę, kartu su sąmonės srautu prasiveržė J. Mikelinso apysakos herojaus lūpomis“ (žr. „Tiesa“, 1969 m. sausio 26 d.).

Žodžiu, tu apšmeižei tarybinę visuomenę, kaip dar niekas kitas iki šiolei. Argi gali būti didesnis šmeižtas, kaip pavaizduoti pažangiausius pasaulyje tarybinius žmones, kuriančius išsvajotą beklasę komunistinę visuomenę, svetimus vienas kitam? Tarsi jie būtų laukiniai žvėrys, suvaryti į gardą kurti žmonijai rojus.

Taigi ar Partija ir Vyriausybė galėjo toleruoti tokį subjektą, tokį tipą? Žinoma, ne! Visa tokių tipų laimė, kad nebuvo tarp mūsų Tautų Vado ir gulagų Genijaus Stalino, tik dar leipėjo „Mažosios žemės“ mito kurdėjas.

O tau nieko kito neliko, kaip dingti jiems iš akių. Jiems? Kam? Tiems, kurie troško tavo mirties. Svarbiausia – nesimaišyti jų akyse. Taip ir padarei. Štai kodėl ir dabar savom žirklem karpai kelią link Klėtelės prie kapelių.

Žodžiu, tąsyk tu keliavai į tėviškę ne tik gniuždomas to, ką prieš dieną kitą išgirdai ant Tauro kalno iš Vytauto M., bet ir persekiojamas aitrių prisiminimų ir ypač dar slegiamas minties, kad dabar tėviškėje neberasi viso to, ką rasdavai anksčiau. Anksčiau, kol dar tėviškėje gyveno geroji visur suspėjanti, viską matanti ir žinanti tatulytė Varutė, tau ji padėdavo rasti poilsį, ramybę, užuovėją, įkvėpimo šaltinį, atgavimą kūnui ir sielai. O nunai iš anksto jau žinėjai, kad tave ten pasitiks sena motina, išvarginta vienvėdis ir beviltiškos kovos su žiurkėmis, kurios, išvaikiusios iš gryčios ir seklyčios katę su kačiukais, dieną naktį triukšmingai švenčia savo laukinę pergalę. Ir jeigu ne sūnaus, tavo brolio Kazimiero, apsigyvenusio kaimynystėje, nuolatinė pagalba, būtų tų ilgauodegių šlykštynių persekiojimo nebeišlaikiusi. Tiesa, visaip motiną ramstė ir geroji tavo sesutė Paulė.

Nors ir iškamuotas varginančios kelionės, iškankintas juodų minčių, prasidėjusių Vilniuje ant Tauro kalno, tu važiavai ir savom žirklem žirgliajai link Klėtelės prie kapelių ne kaip į tremties, bet kaip į Pažadėtąją žemę. Ėjai, važiavai, vargai, kaip jau ne kartą ir vėl kūrei planus. Beveik taip, kaip tais palyginti gerais laikais, kai dar nebuvo to kraupaus susidorojimo su „tavim“

ant Tauro kalno. Keliavai į tėviškę, kur tavęs laukia nesulaukia Klėtelė prie kapelių, nors ten seniai jau nebėra darbštuolio tėvo, su kibiru vandens būdinčio prieklėtyje per grėsmingas audras, nebėra ir it bitutė skraidančios gerosios tatulytės, niekada nepamirštančios paženklinti visų sodybos durų Trijų Karalių ženklais, nebėra ir brolių Kazimiero ir Valantino, susikūrusių atskirus gyvenimus, nebėra ir visur suspėjančios bei viską mokančios vikriosios sesutės Povilytės, besirūpinančios sostinėje ne tiek savo, kiek artimųjų sveikata ir laime. Tačiau išliko toji namų Dvasia, neleidžianti niekur nuklysti nuo nerašyto, bet iš kartos į kartą einančio šeimos įstatymo – laikykite, vaikučiai, vienas už kito. Žodžiu, vienas už visus, visi už vieną. Nevenkite net pasiaukojimo, jeigu to pareikalauja lemtis ir Tėvynės laisvė. Vos tik šovė tau galvon mintis apie laisvę, tu prisiminei tą klaikų Rašytojų sąjungos plenumą, kuriame buvo pasmerktas tavo ką tik dienos šviesą išvydęs romanas „Už horizonto – laisvė“. O pirmasis akmenį metė tavo draugas Vytautas Sirijos Gira, kuris oriai nukulniavo į tribūną ir garsiai pareiškė, kad tu parašei fašistinį romaną. O žodis *fašistas* tais laikais reiškė kone rimčiausią kandidatą į nesančių bedarbių partiją. Ir pareiškė visiškai nedvejodamas tasai kūrėjas, kuris, rašydamas vėliau pagarsėjusį romaną „Štai ir viskas“, *gabalais* nešdavo tekstų apie tą savo herojų Adomą tau, kad jį įvertintum ir padrąsintum. Iš kur to Vytautėlio nūnai toks pasitikėjimas savo politine branda ir skoniu? – tu pats savęs klausei. Tikriausiai iš begalinio noro visiems pademonstruoti savo budrumą. Mat jau kiek laiko veržte veržėsi į komunistų partiją. O tam reikalinga Pavliko Matrosovo politinė branda. Tad ką reikia toks menkas faktelis, kad jūs abu su dramaturgu Jokūbu Josade, gyvendami Žvėryne, ne vieną kartą ir ne vienus metus draugiškai patikėdavot vieni kitiems savas mintis apie gyvenimą, literatūrą ir net politiką? O kur dar tie „Štai ir viskas“ *gabalai*, kuriuos nešdavo paskaityti ir aprobuoti?

Tai tokia buvo tavo kelionė nuo Tauro kalno link Klėtelės prie kapelių, kai ieškojai ramybės kaip adatos šieno vežime. Sustojai prie „savo“ miško, iš kur anksti pavasarį, kai pasaulis dar tau atrodė pilnas paslapties, kaip gautas iš Amerikos neatplėštas laiškas, išgirdavai gegutę ir ieškodavai kišenėje centų. O iš tikrųjų prie šios nedidelės, bet gražios medžiais apaugusios pamiškės sodybos tave sustabdė seniai nugarmėjusių į praeitį dienų įprotis, kai grįždavai namo tais retais šeštadieniais arba švenčių dienomis, sustoti prie pat kelio įsitaisiusios kalvės. Sustodavai, oriai įžengdavai į vidų ir jos savininkui įduodavai į rankas komunistinį laikraštį „Izvestija“. Keistas žmogus buvo tas „Izvestijų“ gerbėjas ir skaitytojas Antanas Mačėnas. Turėjo auksines rankas, darbščią žmoną Mortą, dvi dailias dukras ir sūnų, gražų, pasiturintį gyvenimą ir... laukė ateinančių komunistų. Bent taip žmonės šnekėjo. Ir tai dar ne viskas – jo brolis Benediktas, gyvenęs kitoje to miško pusėje, už Yslikio upelio, buvo stambus ūkininkas, turėjo aukščiausią Saločių valsčiuje perkūnsargį ir moderniausią jaują, ir ranka rankon, koja kojon ėjo su viršaičiu ir kitais įtakingais ne tik vietos, bet ir apskrities veikėjais. Broliai nebendravo – tarp jų, atrodo, juoda katė buvo kelią perbėgusi. „Izvestijas“ Antanas Mačėnas liovėsi skaityti tik tada, kai 1940 metų birželio keturioliktosios naktį Benediktą ištrėmė į Sibirą, o jį patį su visa šeima, sodyba ir kalve po karo įgrūdo į *kolchozą*, kur jis netrukus Dievui ar pačiam velniui atidavė *dūšią*.

Tai jis, Antanas, ir jo brolis Benediktas kartu su dar vienu stambiu ūkininku, vadintu „komjaunuolių inkubatorium“, buvo tavo sumanytos trilogijos „Kur lygūs laukai“ vieni svarbiausių prototipų. Beje ir deja, dėl šių „herojų“ daug kas manė, kad ir tave palaužė sovietinė valdžia.

Kai įžengei į mišką, tavo prisiminimai kiek atlėgo, atvėso ir tu net prisėdai ant griovio krašto, įsiklausei į nuslinkusių į praeitį dienų ir naktų aidą. Vėl pakilęs po trumpo poilsio eiti, tu kone atsitrenkei į paliegusią laukinę obelį, daug metų budinčią prie baigiančios užakti žvyrduobės. Bailesni ar prietaringesni žmonės naktį ir net dieną stengdavosi šią laukinę obelį aplenkti. Mat ant vienos jos šakos prieš daugelį metų pasikabino muzikantas, devynių amatų meistras, svieto perėjūnas Nikodemus Geiba, kuris iki šių dienų neduoda žmonėms ramybės – įtraukia į žvyrduobę, moterims užverčia sijonus ant galvos, vėlai grįžtantiems iš atlaidų ar turgaus stabdo arklius, arba įvaro priemėtį.

Negalėjai pasigirti ir tu ypatingu Nikodemo draugiškumu, mat vieną naktį, kai gerokai pavėlavęs grįžai iš patalkių, jis, pasivertęs briedžiu ar stirna, perlėkė per tave ir šlamu šlamu nušlamėjo medžių viršūnėmis, o tu susivokei begulįs šalia savo dviračio. Parsiradai namo nei gyvas, nei miręs. Tik išgėręs stiklinę *antrininko*, atgavai amą.

Tu, pakaruoklio Nikodemo dvasios neišgąsdintas, nenuskriaustas ir nesusstabdytas, išėjęs iš „savo“ miško ir net nestabtelėjęs prie to uosio, ant kurio kadaise buvai išpjovęs gražiausios pasaulyje mergaitės vardą, šį kartą pirmiausia išvydai ne didžiuosius sodybos medžius, o kapelių guotą, panašų į didelį žalią ežį. Ir kurį laiką žvelgei negalėdamas atplėšti akių, tarsi pirmą kartą jį matydamas, nors prieš tai visą laiką skubėjai. Skubėjai net prisėdęs pailsėti. Skubėjai ne tik kūnu, bet ir dvasia. Skubėjai visa savo esybe, visu savo gyvenimu. Nors iš tikrųjų traukei koją už kojos. Tai tos žolės, didelės ir mažos, liaunos ir stangrios, kibios ir slidžios, pernykštės ir šiųmetės, atsi-radusios *kolchozui* šią tavo šeimos išpureną žemę užleidus miškui, tarsi tarpusavyje susitarusios, atkalbinėjo, baugino: „Jeigu *šitie* su tavimi lengvai būtų susidoroję pačiame didelio miesto centre, ant visų akyse stūksančio Tauro kalno, tai čia, prie tų kapelių, *jie* tavęs ne tik lauks, tykos, bet ir žinos, kaip tave likviduoti niekuo nerizikuodami. Taigi, gerasis žmogau, tu lendi *Jiems* tiesiog į nasrus.“

Tegul ir taip, pašoko tavo galvoje beužsnūstanti iš nuovargio mintis, o ką aš turiu daryti? Jeigu visi tokie gudrūs, – pasakykit! Tu sustojai didelio lauko vidury ir nebenuleidai akių nuo tų kapeliuose išlikusių trijų kryžių, kurie gaidioje žalumoje stovėjo išdidūs, galingi, amžini. Ir tu stovėjai, tarsi laukdamas, tikėdamasis išganingo patarimo. Ir sulaukei. Tačiau sulaukei ne patarimo, o visam laikui įstrigusios išminties, kuri nuskambėjo vakaro tyloje, kai didžiulė it žmogaus likimas saulė jau slėpėsi už kapelių medžių kaip netikėtas priekaištas: „Si Sokrate ouvre sa porte, il trouvera le sage assis sur la marche de son seuil. Si Judas sort ce soir c'est vers Judas que ses pas le meneront!“*

* Jeigu Sokratas atvers savo duris, jis ras išminčių, sėdintį ant jo būsto slenksčio. Jeigu šį vakarą Judas išeis iš savo namų, tai jo paties žingsniai jį nuves pas Judą! (*Pranc.*)

Štai kaip! Tad ir negalvok, kad nuo paties tavęs niekas nepriklauso.

Tuos belgų dramaturgo Moriso Meterlino žodžius, rastus Džoiso romane „Ulisas“, tu pakartojai balsu žvelgdamas mintyse į tuos tris išlikusius kapi-
nėse ažuolinius kryžius, į atslenkančią prietamą ir į be galo ištįsusius kapi-
medžių šešėlius. Prisiminei, pakartojai ir pats savęs paklausei: kuo čia dabar
dėtas tas Sokratas ir tas Judas? Dabar, kai jau esi čia ir nepasuksi kitur?
Sokratas – išminčius, Judas – išdavikas. Arba–arba? Kito kelio nėra. Tu jau
jį pasirinkai. Jeigu jau esi čia, vadinasi, apsisprendei dalytis likimu su Sok-
ratu.

„Ulisą“, kur tuos dramaturgo Moriso Meterlino išmintingus žodžius per-
skaitei, gavai iš poeto Aleksio Churgino. Su tuo daugiau žinomu kaip poezi-
jos vertėju negu poezijos kūrėju, tu susipažinai centrinėje Vilniaus miesto
gatvėje, kai jis, nedidukas, apvalus, energingas ir vikrus, tave sustabdė, kad
pagirtų tavo straipsnį, parašytą šešiasdešimtmečio jubiliejaus proga ir pub-
likuotą „Pergalės“ žurnale. Ir net pacitavo jo pavadinimą: „Savom žirklem į
Delfus, arba Minčių pabiros nelygiame kelyje į „Lygius laukus“.

Tu klauseisi jo pagyrų ne tiek susidomėjęs, kiek sunerimęs, nes gerai
žinojai ir pats jau savo kailiu buvai patyręs, kad pas mus dažnai „rimti“
dalykai prasideda nuo pagiriamojo žodžio. O gal ir dėl to jis tavo straipsnį
giria, kad panaudojai kaip moto jo verstą Nikolos Bualo poezijos posmą:

*Skubėkit pamažėliais ir įtempę valią,
Braukykite kuo daugiau, šlifukite detalę,
Pridėkit žodį kitą, jei prispaus bėda,
Ir nepraraskite kantrybės niekada.*

Kad ir ką žmonės sakytų ar galvotų, ši netikėta pažintis atvėrė tau kelią
į jo gausią įvairiakalbę biblioteką. Ir pirmiausia tau į rankas pateko pran-
cūzų kalbon išverstas airių rašytojo Džeimso Džoiso romanas „Ulisas“. O
vėliau tokiu pat būdu iš ten pas tave atėjo ir prancūziškai prabilęs Samuelis
Beketas. Dar artimesnė ir glaudesnė tavo pažintis su Aleksiu Churginu tapo
tada, kai jis vieną gražią dieną trumpai drūtai pareiškė:

– Tu turi būti dėkingas *gensekui* Sniečkui.

– Aš?! – pastatei akis ir ausis. – Kas čia dabar?

– Taip, tu, – ir jis čia pat gatvėje prie centrinio knygyno papasakojo, kaip
viename CK pasitarime ar susirinkime, kuriame buvo ne kartą ištarta tavo
pavardė, Antanas Sniečkus pareiškė: „Užteks linksniuoti šitą pavardę, lyg
nebūtų svarbesnių reikalų.“ Ir nebelinksniavo. Nuo to laiko.

Po to jūs dar dažniau susitikdavote, bet dėl visa pikta žingsniuodavot
Gedimino kalno pilies papėdėje arba palei Vilnelę. Ten aptardavot R. Rolano,
A. Žido, A. Malro, Ž. P. Sartro, A. Kamiu, S. Beketo, L. Aragono, S. D. Perso, R.
Eliuaro ir daugelio kitų kūrybą. Apie šiuos ir kitus prancūzų rašytojus jūsų
nuomonės ne visada sutapdavo. Ypač apie R. Rolaną, Ž. P. Sartrą, L. Aragoną,
P. Eliuarą, kurie, tavo supratimu, pernelyg didelę duoklę atidavė Stalino kul-
tui. Tačiau jūs abu buvote šventai įsitikinę, kad rusų rašytojo Maksimo
Gorkio romanas „Klimo Samgino gyvenimas“ dar toli gražu pagal savo reikš-
mę ir prasmę pasaulinėje literatūroje reikiamai neįvertintas. Iš lietuvių kū-
rėjų bei plunksnos brolių jam didžiausias autoritetas buvo Algirdas Julius

Greimas. Krikas ir semiotikas. Apie Čiurlionį Aleksys Churginas kažkodėl vengdavo kalbėti, nors tau jo gyvenimas ir kūryba buvo kur kas įdomesnė negu, sakykime, Vasilijaus Kandinskio ar Marko Šagalo, kurie ne kartą iškildavo jūsų diskusijose apie tapybą.

Apskritai tu nevengei bendrauti su Aleksiū Churginu. Iš dalies gal dėl to, kad jis ne kartą tau ir kitiems duodavo suprasti, jog literatūros ir meno klausimais rimtai galima pasišnekėti tik su tavim. O tai maloniai glostydavo ir tavo savimeilę. Reikia pasakyti, kad Aleksys Churginas žinojo daug. Ir apie visus, ir viską. Ir ne tik kaip eruditas, bet ir kaip ekspertas. Ir apie tave jis, ko gero, žinojo neką mažiau, negu tu apie save. Jeigu būtų buvę kitaip, argi jis būtų tau patikėjęs paslaptį, kad ir „Baltuosiuose rūmuose“ buvo nuspręsta tavęs nebelinksniuoti?

Tą „Ulisą“, gautą iš Aleksio Churgino, tu, pasinaudodamas kelių kalbų žodymais, taip ilgai graužei, kankinai, jog jis suiro į kelias dalis. Suprantama, tu tokios knygos negalėjai jam grąžinti. Juo labiau, kad ji nepasižymėjo kokybe, patvarumu ir tada, kai tu pirmą kartą paėmei ją į rankas. Bene kilogramą sverianti knyga garsėjo tik turiniu, o forma buvo panaši į išplėštą iš vanago nagų vištą. Dar šiurpesnė jos išvaizda pasidarė po ilgalaikių tavo studijų. Norom nenorom, tau teko susirasti gerą knygrišį, kad tam „Ulisui“ padarytų plastinę operaciją. Susiradai draugų padedamas tos srities chirurgą ir už apvalią rublių sumą „Ulisas“ atrodė kaip naujai gimęs. Tokią knygą ne gėda buvo ir grąžinti. Tik gaila, kad, sutartu laiku nuvykęs, atradai tik namų šeiminkę. Prisistatei, bet ji nepasakė net savo vardo, nors matėtės pirmą kartą. Apie knygos atnaujinimą net neužsiminei. Neužsiminei ir po kokio mėnesio sutiktam Aleksiui Churginui, kurio galva buvo prikimšta naujų idėjų.

Taip ir nepavyko tau sužinoti jo nuomonės ne tik apie Džeimsą Džoisa, bet ir apie atnaujintą „Uliso“ knygos įrišimą. Pagrindinė to priežastis buvo ilgalaikis kasmetinis tavo užsidarymas Klėtelėje prie kapelių, kur bendravai tik su savo knygų herojais.

Kaip grūdinosi plienas

Prie kapelių – nuo jų tik ranką paduot iki klėtelės, kurioje jau ne vienus metus tu kovojai su herojais, šviesos ir tamsos apaštalais ir vaiduokliais, – tave pasitiko Rainė su dviem beveik jau suaugusiais vaikais, bet dar bevardžiais kniaukliais – keršu ir juodnugariu. Ir sutiko ne šiaip sau, bet tiesiog užtvėrė kelią ir taką savo meile, beribiu pasiilgimu ir lipšniu šokinėjimu. Taip, jog tu turėjai į kiemą įžengti ne kaip visi pasaulio keliauninkai, ne tiesiausia linija, bet vingriais zigzagais. O kaip kitaip išvengsi šių gyvūnėlių nesumindžiojės, nesužalojės ar neužgavės? Ir taip tu zigzagavai iki pat to diemedžio, tatulytės Varutės rankomis pasodinto rūtų darželyje prie pat gryčios slenksčio. Čia, o ne kur kitur tyliais vasaros vakarais mamutė ir tatulytė susėsdavo ant suolelio vakarinei maldai. Kaip tu nepagalvojai, kad ir šiais metais, kaip pernai ir užpernai Rainė su savo vaikais gali tave su meile ir ilgesiu sutikti, bet tavo rankos bus tuščios. Oo, kaip negerai išėjo! Ir vis per tą Tauro kalną ir sujauktą tavo širdį ir galvą. Tau liko tik tuos meilius padarėlius vieną po kito paglostyti ir gražiai pakalbinti.

– Dovanokit, kačiukėliai, jūs mieli padarėliai, pamiršau, oi pamiršau, kad ir jūs galite manęs laukti pareinančio į šiuos namelius ne tuščiomis rankelėmis.

Prasivėrė priemenės durys, ir nušvito kaip saulė senas veidas.

– Kas gi čia dabar šitaip gražiai šneka? Šitaip meiliai ulba? Ogi mano sūnaitėlis, lyg iš paties dangaus aukštybių nukritęs vieversėlis čyruonėlis, – išskėtė rankas tarpduryje motina ir stovėjo it paukštis, pakėlęs sparnus skristi ar visą pasaulį iš džiaugsmo apkabinti, prie širdies priglausti. – Iš kurgi tu, vaikeli, taip nelaukta, nepastebėtas atsiradai?

– Iš kapelių, iš pačių kapelių, mamut, išlindau, – kone tuo pačiu motinos balsu varei ir tu, tarsi vėl tapęs mažas ir silpnas, kaip prieš daugelį metų, kai motina tave parnešdavo iš lauko pūščiodama sumuštą ar kruviną ranką, arba koją.

– Kaip iš pačių kapelių? – staiga patamsėjo motinos veidas ir gąstelėjo balsas. – Ar kas atsitiko?

– Ne, ne, mamut, nieko bloga neatsitiko, – supratęs, kad pajuokavai ne vietoj ir ne laiku, tu stengeisi ją nuraminti.

Užuot tuojau pat vėl prabilusi, motina nuleido rankas, priėjo arčiau, įsižiūrėjo viską matančiomis ir suvokiančiomis akimis ir tarsi pati sau bylojo:

– Viešpatie, apsaugok nuo viso pikto, bet tu toks lyg nebesavas, lyg pašpokęs. Sakyk, vaikeli, kas atsitiko?

– Nieko blogo, nieko blogo, mamut, sakau, kad niekas man negresia, – patvirtinai tu dar kartą, ne juokais išsigandęs ir sunerimęs, jog ir motinos neįtrauktum į tą nesibaigiantį savo pavojų ir negandų sukurį. – Mamutė čia viena dabar gyvendama visko prisigalvoji.

– Prisigalvot tai gal ir prisigalvoju, bet kad tau kažkas negerai ir be tų prisigalvojimų matyti.

– Kas matyti? Nosis padidėjusi? Plaukai daugiau pražilę? Liežuvis atšipęs? – viską tu bandei nuleisti juokais.

– Tik tu man nesiteisink ir neužkalbėk danties – motina mato ir širdim. Ne tik akimis.

– Tad turėtum, mamut, matyti ir tai, kad aš jau nebe tas, kuris be kelių lakstydavau.

– O man tas, – kažką prisiminusi, pralinksėjo mama. – Ir pasiliksi tas.

– Dėl to, mamut, kad viena, vis viena gyveni.

– Ne tokia ir viena, – dar daugiau nušvito ji. – Kaziukas ateina, Povilytė atvažiuoja... Žiurkės kadrilį pašoka.

– Dažnai Kaziukas ateina?

– Ateina, ateina, Jonikėli, kur dėsis neatėjęs. Bet ir jam gyvenimas ne pyragai. Mat kūtę ardydamas – tai daryt „miliracija“ privertė, – koją nežmoniškai nusibalnojo. Dabar tursena tik su lazdele, bet daktarui nesirodo. Kiek kartų sakiau – eik, pasirodyk, ale ne. Tai laiko neturi, tai mašinėlė nebevažiuoja, tai vėl koks nors nikis ar dar kas, – iki valios viena kiauras dienas ir naktis prisitylėjusi, dabar motina stengėsi atsigriebti ir viską, kas guli ant širdies, išlieti. – O pasišnekėk tu su juo, pasitark, paragink – išgirsi vis tą patį: prais ir be jokių daktarų, be tų pirktinių vaistų, kaip jau ne kartą praėjo. Ir ne taip bėga skrenda dienos, savaitės, mėnesiai – ta koja vis jam svetimesnė ir svetimesnė. Nėr kaip žmogui beapsakyti. Būtų mažas, už-

drožčiau plaštaka ar žiūtine per užpakalį, ir kvit, anot amžinatilsio tetės, o dabar – vyras kaip žardas ir nesuima savęs į nagą. Vis vilkina ir vilkina. Kiek dar galima tokia koja šlubikščiuoti. O pasakyk, patark – kaip žirniai į sieną tavo žodžiai.

– Negi mamutei ta Kaziuko lazda taip uždavė širdį, kad vien ji akyse ir mintyse, lyg nieko svarbesnio dabar nebūtų?

– Viešpatie tu mano, visko yra ir viskas svarbu, bet kai ta Kaziuko lazda net sapne tau pasirodo kaip kokia išpėra, tai atrodo, kad ji ta rakštis, katra vis pasiekia net širdį. O va iš tikrųjų, kai aplinkui geriau apsidairai, matai, kad kiekvienas mes nešam savo kryžių. O ir tu, vaikeli, negi jo neneši?

– Žinoma, nešu, bet aš pas mamutę atvykstu ne dėl to, kad jį kam kitam ant pečių užkračiau, o todėl, kad vieni kitiems padėtume.

– Kuo galėsiu ir aš tau, sūneli, padėsiu, – susigraudino motina. – Negi kitaip gali būti?

– Žinau, gerai žinau, kad padėsi. Todėl ir atvykau. Bet taip pat žinau, kad, besirūpindama kitais, nuolat pamiršti save. Na kad ir tai – kiek galima kęsti tuos žiurkių kadrilius? Net dieną ant valgomojo stalo dūksta, visas kates iš trobos išvaikiusios. Argi ne taip, mamut?

– Taip tai taip, sūnaitėli, ale dabar, kai tu čia, nesinori apie tai daug šnekėti, juo labiau – dejuoti.

– O aš negaliu, mamut, apie tai nekalbėti ir negalvoti. Ypač dabar, kai tos žiurkės tiek sužūlėjo, kad net kates puola. Betruksta tik, kad ir žmogų užpultų.

– Tai tu, sūnaitėli, pas mane atkeliavai vien tam, kad pasakytum – bėk iš čia, kol dar galva ant pečių?

– O ką kitą aš galiu tau, mamut, pasakyti, kai šitaip užsibuvai toje žiurkių karalystėje ir visų vėjų pagairėje. Nors ir vienas, ir kitas vaikas pas save kviečia.

– Kviečia tai kviečia, bet gryčios, visos sodybos su savim nepasiimsi. Tad ar gali, kol kojos ir širdis dar laiko, viską, kas per tiek metų užgyventa, palikti svieta perėjūnams ar vagims?

– Į kapą niekas nieko, mamut, nenusineša.

– Žinau, gerai žinau, sūnaitėli, ir tą kapą, tą nusinešimą, ale dar geriau žinau ir tai, kad tu niekad čionai nebeatvyksi, jeigu aš iš čia išsidanginsiu.

– Ir man, mamut, liūdna ir baisu apie tai pagalvoti, bet dar baisiau žiurkėms tave paaukoti.

– Žiurkėms, žiurkėms paaukoti! – tarsi iš sielvarto ar graužaties pakartojo motina. – Oo, kad viskas būtų vien žiurkėse, betgi, sūnaitėli, pagalvok ir apie tai, kad... va išsikeli, išsidangini, viską palieki – ir tą grytelę, ir tą klėtelę prie kapelių, ir tas obelis, ir tuos medžius, ir tuos avilius, ir tuos tris kryžius... ir jau niekad, niekad nebegrįžti, – skarelės kampu ji nusišluostė ištryškusią ašarą ir, liūdnei šyptelėjusi, dėstė toliau: – Jau niekad nebepareini. Nebent tik sapne ją, tą savo grytelę ar seklytelę, dar išvysti. Ir tai jau be langų, aklą, nebegyvą. Tą gryčią, tą pirkia, kuria, sūnaitėli, tavo tėvelis vis dengė, durstė, lopė, su pilnu *viedru* vandens nuo ugnies per visas audras ir perkūnijas saugojo. Taip ir matai jį, amžiną jam atilsį, tą darbštuolį su tuo vandeniui tai grytelės, tai klėtelės pastogėje. Tai va, vaikeli, kaip aš galiu, kol gyva ir dar žeme vaikštinėju, jo triūsą, jo prakaitą ir pačią smertį – juk toj

trobelėj jį nebegyvą atradom, o toje seklytėlėje jis pašarvotas buvo, – paniekininti?

– Niekas, mamut, ir negalvoja, nešneka apie paniekinimą, kalbu tik apie tai, kas jau nebeišvengiama. Juk viskam savas laikas. O tas laikas jau atėjo. Ir gryčiai, ir seklyčiai, ir klėtelei...

– Žinau, sūnaitėli, ir be tavo sakymų.

– Žinoti maža, būtina ir apsispręsti, – tu iš inercijos vis dar bandei motiną įtikinti, nors vis aiškiau jutai, kad ir pats neturi tam rimtesnio pagrindo. – Povilytė kviečia, Kaziukas su Valančiuku pasiruošę, o mamutė vis dar galvoji ir su žiurkėmis kovoji. Iš bėdos ir pas mane galėtum kurį laikelį pabūti.

– Kodėl iš bėdos pas tave, Jonikėli? – tučiuojau tuos žodžius pasigavo motina. – Ar kas atsitiko? Negi ir vėl tie komunistai, tie bedieviai ant galvos lipa? Ar neužtenka to, kad iš darbo išmetė, laikrašty apšmeižė?

– Žinoma, tų lipėjų ant galvos netrūko anksčiau, netrūksta dabar ir tikriausiai netrūks ateity. Bet aš ne apie tai, mamut, noriu pakalbėti.

– Tai apie ką, vaikeli?

– Apie tą, mamut, kad aš ir pats nei pagautas, nei paleistas.

– Kaip tai suprast?

– Na kad ir taip – vakar, užvakar dar buvau Vilniuje, kur, kaip žinai, irgi man nesaldū, o va šiandien jau čia, klėtelėje prie kapelių.

– Tai tu nori pasakyti, – nutraukė tave nekantrus jos klausimas, – kad šiandien dar prie kapelių, o rytoj atsidursi jau ir pačiuose kapeliuose?

– Ne, ne, nieko panašaus nesakau ir nenoriu sakyti.

– Tai ko tada nori, vaikeli? – nenusileido motina.

– Noriu, mamut, kad man po kelionės leistum kiek pailsėti, pabūti su savim, atsikvėpti.

Po šių žodžių motina iš karto pasikeitė, atkuto, pasidarė tiesiog nebe-panaši į save. Pasisuko į vieną, į kitą pusę, bandė kažkur bėgti, tačiau atsi-
grėžė, sustojo ir ėmė atsiprašinėti:

– Dovanok, dovanok, sūnaitėli, kad aš tave taip lyg kokia čigonė užklupau ir sulaikiau su savais rūpesčiais, vargais ir kamantinėjimais. Tu gi iš kelionės pavargęs, ištroškęs, išalkęs, tikriausiai žarna žarną ryja. Tad bėk, nusi-kabink gryčioj nuo kablo klėtelės raktą ir tenai kiek pasėdėk, atsipūsk, kol aš sužiūrėsiu ką nors užkąsti.

Vos tik tu įžengei į gryčių raktą, į pakrosnį įsmuko stambi kaip pati Rainė žiurkė. Įsmuko, bet nepasislėpė su ta visa savo ilga nutriušusia uodega. Tik tada pasislėpė, kai tu treptelėjai koja.

Nusikabinęs nuo kablo, įkalto sienoje šalia indaujos, raktą, tu neskubėjai į savo klėtelę, bet dar, tarsi atsisveikindamas ar padėkodamas, paglostei duon-kepę krosnį, pastatei į kampa ližę, pakilojai tiksinti ant stalo žadintuvą, pasi-lenkęs prie palangės, senu įpročiu pabučiavai kryželį, o paskui ilgai žvelgei į Jėzaus Kristaus ir Švenčiausios Panelės Marijos paveikslus, nupieštus ap-nuogintomis širdimis. Ir visa tai darei tyliai, ramiai, užgniauzdamas gimstančią skausmingą mintį, kuri kalėsi ir brendo visame staiga pasunkėjusiame kūne. Tik pajutęs, kad rankoje tebelaikai didelį klėtelės raktą, pasisukai link slenksčio. Pasisukai ir susidūrei su hipnotizuojančiomis žiurkės akimis. Instinktyviai vėl treptelėjai ir bėgte išbėgai iš gryčios ir priemenės. Ir vėl motina!

– Tu dar čia, sūnaitėli?

Tie paprasti motinos žodžiai tavo ausyse nuskambėjo kaip nuostaba: tu dar čia, o ne kapeliuose. Už tave atsakė jai kažkas kitas, ne tu:

– Čia, čia, mama! O kur aš dar turiu būti? – atrėžei it pažadintas iš snaudulio ar miego ir tiesiog sprukai nuo motinos ir jos klausimų klėtelės link. Tik pajutęs ar supratęs, kad motinos žodžiai tavęs nebesiveja, o jos kaliošų šlepsėjimas nesiartina, tu sustojai prie didžiulės akmenų krūvos. Prie šitos daugelį metų rinktos ir krautos medžiagos būsimai naujos trobos statybai. O paskui, o vėliau užgriuvo komunistai, kolchozai, tremtys, karai, melioracijos, tetės mirtis, ir šitie akmenys tapo tik iškalbingi liudytojai viso to, kas galėjo būti, bet nebuvo ir jau niekada nebebus. Užuot su savo raktu ir lagaminu puolęs prie klėtelės, tu dar kiek laiko čia stovėjai lyg įbestas ir spoksojai ne į vieną kurį nors įdomesnį akmenį, bet į visus iš karto. Stovėjai, spoksojai tol, kol jie visi kartu ir pavieniui prabilo:

– Va kas liko iš visų jūsų planų ir vilčių. Tik griuvésiai. Tik mes, akmenys.

– O KAS TOLIAU?

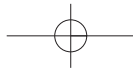
Nešdamas ne tiek lagaminą ar didelį raktą, bet tą sunkų klausimą, tu pakilai trijų pakopų daugelio kojų per aibę metų nuzulintais laiptais prie klėtelės durų, bet jų atrakinti ir atverti neskubėjai. Įsižiūrėjai, kaip dar niekad atidžiai ir ilgesingai, į Trijų karalių kryželiais ženklintas nepailstančia motinos ranka duris ir prisiminei, kad anksčiau jų lyg nepastebėdavai. Tikriausiai todėl, jog neretai viską užgoždavo tarsi koks slaptas burtažodis, Polio Verleno poezijos posmas, kurį nežinia kodėl dabar, prie durų stovėdamas, pusbalsiu kartoji:

*Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte*.*

Tarsi save drąsindamas ar nuteikdamas viskam, ką žmogus gali sutikti šioje, anot mamos, ašarų pakalnėje, posmą, tinkamą visiems rūstaus gyvenimo atvejams, tu pakartojai garsiai ir kažkaip neužtikrintai pakėlei raktą prie spynos, bet jo ir nereikėjo – vos tik alkūne palietei duris, jos pačios paslaugiai atsivėrė. Iš netikėtumo tu atsirėmei petim į staktą ir, apimtas kylančio siaubo, žvelgei į atsivėrusią prietamą, o tavo ausys vis dar gaudė tarsi iš tolo atskrendančius Verleno poezijos žodžius:

*Et je m'en vais,
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.*

*Visai išsekęs ir išblyškęs, kai išmuša valanda, aš prisimenu praėjusias dienas ir aš verkiu. Ir aš išeinu į vėjų stichiją, kuri mane it mirusį lapą blaško tai šen, tai ten (*pranc.* – pažodinis vert.).

Tie paskutiniai žodžiai tave plėšte atplėšė nuo durų staktos ir tu nei gyvas, nei miręs, baisios nuojautos sukaustytas, įžengei į savo klėtelę. Įžengei ir iš karto klestelėjai ant nežinia kieno ranka sujauktos lovos. Sėdėjai lyg suakmenėjęs. Tik žiūrėjai, tarsi kiekvieną daiktą atpažindamas iš naujo. Viskas čia buvo tas pats ir kartu nebe tas pats. Tas pats stalas ir į stiklainį įstatyta stearino žvakė. Ta pati ir ne ta pati ilga ir siaura viengulė lova, kurią kadaise pusvelčiui pirka iš Lenkijon išvykstančio Šakarnių dvaro ponaičio Vladislavo Bielinskio. Ta pati ir ne ta pati kita lova, tik daug kuklesnė ir trumpesnė. Ją padirbo vienam iš savo dar nesuaugusių sūnų amžiną jam atilsį tėvas ir kažkokia proga ją perkėlė iš gryčios, kamaros ar seklyčios, kad ji čia lauktų ir pasitarnautų netikėtai užklydusiam svečiui ar naktigulto ieškančiam keleiviui.

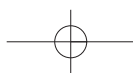
Ta pati ir ne ta pati poliruoto medžio skrynia, kurioje tu krovei ir saugojai čia kuriamų apsakymų, apysakų, romanų ir straipsnių juodraščius. Tas pats ir nebe tas pats tarp abiejų lovų ant sienos pakabintas paveikslas, kuriame Šventasis Jurgis, tvirtai sėdintis ant obuolmušio žirgo, ilgu durklu matuoja smako gerklę.

Tas pats ir nebe tas pats vienintelis klėtelės langelis, dieną kviečiantis ir masinantis į platųjį pasaulį, o naktį užmerkiantis akis. Ta pati ir ne ta pati masyvi kėdė, kurios sėdynė apmušta juoda oda, kuriam laikui nustelbė visus daiktus bei visas spalvas.

Ir viskas, ir viskas čia buvo tas pats ir nebe tas pats. Tu sėdėjai, žvelgei į vieną tašką ir bijojai pasijudinti, kad ir tas pats ir ne tas pats nepavirstų tuo, kuo niekada dar nebuvo. Ir vis dėlto pasijudinai ir iš karto tau į akis išgąstingai šoko etažerė. Toji etažerė, kuri dieną naktį būdavo prigrūsta įvairiausių knygų, laikraščių komplektų, žurnalų ir kitokių popierių, dabar barkšojo nuo kojų iki galvos nuoga, peršviečiama lyg iškrauta šieno uorė. Tik ant pačios žemiausios jos lentynos prie kažkokių draikanų ir lupatų gniužulo glaudėsi nežinia kaip čia atsidūrusi kandžių išakėta kumštinė pirštinė.

Sėdėjai, abiejų rankų nykščiais trynei akis ir vis negalėjai atsikvošėti. O kai pagaliau kiek atsipeikėjai ir ėmei blaiviau vertinti padėtį, tas nedidelis klėtelės kambarėlis, kur per visus plyšius dieną lindo karšta saulė ir musių spiečiai, o naktį skverbėsi šalta mėnulio šviesa, arba tvyrojo tvankuma ir vėsa, kur tu kiauras dienas glūdėjai, rašinėjai, skaitinėjai, galynėjaisi su neklusniais savo herojais, dabar staiga tapo svetimas, šaltas, žvarbus, nors už jo sienų tvyrojo viduvasario šiltas, ramus vakaras, siūlantis sielai atgaivą ir poilsį. Suėmęs save į nagą, tu mėginai atsistoti ir ką nors daryti, bet tavo žvilgsnis paskendo etažerės tuštumoje ir tu vėl klestelėjai ant lovos, kuri buvo panaši į neužvožtą grabą.

Tik tada, kai tuščiavidurė etažerė paskendo tamsoje, tu, išėmęs iš stiklainio, uždegei žvakę, užsirūkei ir sumetei, kad vis dėlto reikia kažką daryti, bandyti iki dugno išsiaiškinti. Ir ilgai nebesvarstęs pirmiausia puolei prie tos poliruotos skrynios, kur pastaruojau metu slėpdavai savo juodraščius bei daugiau ar mažiau užbaigtus rankraščius ir kur dabar gulėjo spaudai dar neparengtas pirmasis tavo svarbiausio romano „Kur lygūs laukai“ variantas „Linksmi tarp kryžių“. Puolei, pakėlei antvožą ir ėmei it išprotėjęs naršyti po visus, kiek ten dar buvo, popierius. Naršei tol, kol abi tavo rankos suglebo, ir tu, lyg prieš kulkos pakirstas, atsilošei, įstengęs ištarti tik vieną vienintelį žodelį:

– Nebèr!

Atsiklaupęs ant kelių, sėdėjai ant kulnų prie tos iki galo atlapotos, šalčiu ir baisia netektim alsuojančios skrynios.

Tokį tave, bežadį, sustingusį prie žvakės šviesos, ir užtiko motina. Ne, pirma atskubėjo Rainė kartu su abiem vaikais ir pradėjo paeiliui glaustyti apie tavo kojas ir rankas. Šitų gyvūnų dėmesys ir prierašumas tave atgaivino, tavo akys praskaidrėjo ir tu pamatei čia pat stovinčią motiną. Ji žvelgė į tave tylėdama, susirūpinusi, viską nujausdama ar suprasedama, reumato suluošintoje rankoje uždegtą lajinę spingsulę laikydama. Jos skausmingas, užjaučiantis žvilgsnis iš naujo pažadino ir tavo kančią, ir tūžmastį:

– Mama, kas čia šeiminkavo mano kambary?

– Kaip – šeiminkavo? – nustebo ji.

– O taip, kad viskas išdraskyta, suversta, išvogta, išnešta.

– Išdraskyta? Išvogta? Dieve mano! Kaip – viskas?

– Visi mano popieriai, knygos, daugelio dienų ir mėnesių rankraščiai. Beveik baigtas romanas. Viskas, viskas... Kaip iššluota. Kas čia landžiojo, siautėjo?

– Nežinau, nežinau, vaikeli, – skausmingai sudejavo motina ir abiem reumato suluošintom rankom tvirtai suspaudė vos vos žybsinčią spingsulę.

Kai išvydai tokią bejėgę, kaip dar niekada, motiną, tavo širdis atsileido, galva ataušo, susitvardė ir tu jau daug ramesniu balsu tarsi pats savęs paklausei:

– Tai kas žino? Kas galėtų žinoti?

– Čiagi arti niekas daugiau negyvena, nesilanko, nesibasto, nebent kokie melioratoriai. Bet tiems nerūpi kažkokie popieriai, knygos ar romanai, – žvelgdama į spingsulę ir žvakę, viena prie kitos padėtas ant stalo, samprotavo motina. Staiga ji, tarsi kažkokios netikėtos minties ar impulso sukrėsta, šūktelėjo: – O va va, prisiminiau, prisiminiau! – ir vėl nutilo, tarsi apgalvodama, kaip tą prisiminimą paversti suprantamais žodžiais.

– Ką prisiminei? – nekantravai tu.

– O tą, sūnaitėli, jog kažkurią čia naktį labai lojo šunys, baubė *kolchozo* karvės... Teisybę sakant, karvės, negaudamos laiku gerti, nuolat čia baubia, bet tie kaimo šunys tai ne be reikalo draskėsi – kaip seniau, prie miškinų. Kažką, matyt, juto. Į lauką nėjau, ale kiaurą naktį akių nebesudėjau. Tą naktį jie ir galėjo tave apruošti.

– Apruošti? Kaip – apruošti? Ir kas tie *jie*? – nejučiom tu vėl įsikarščiavai ir kėlei balsą, nors žinojai, kad motina čia niekuo dėta. – Kad ir mama kalbi, anot amžinatilsį tatulytės, kaip šlapias nedega.

– Gal ir taip, vaikeli, senam daug kas kitaip atrodo. Net ir makalu jis kartais pabūna. O va *jie* – tai visi tie, kurie valdžioj sėdi, arba nuo jos priklauso.

Motinos susirūpinimas, jos graudus ir kartu naivus išvedžiojimas, prisiminimai ir nuogąstavimai tave paveikė it pliūpsnis šalto vandens. Galvoje ir akyse tarsi pašviesėjo, o mintys vėl ėmė vytis viena kitą. Pirmiausia žodis *jie* tuojau pat pavirto grėsmingu teiginiu: „Jie niekada nesustoja pusiaukelėje.“ Tačiau tu, užuot pasakęs motinai tai, ką sužinojai iš Vytauto M., ėmei klausinėti:

– Ar niekada neteko matyti, kad kas būtų landžiojęs ar šniukštinėjęs po kiemą, diendaržį ar sodą?

– Dieną lyg ir ne. Nebent kokia *kolchozo* karvių melžėja užsukdavo prie šulinio vandens ar paštininkė su savo rateliu. O naktį?.. Kas ten žino.

– Melžėja? Sakai, melžėja? – tu nusitvėrei tą „melžėją“ ir jau nebepaleidai. – Mamute, tikriausiai ir pavardes tų melžėjų žinai?

– Kur aš nežinosiu, jeigu net kačiuką iš mano rankų viena jų išsinešė, – supratusi, kad nors tuo gali nelaimėliui sūnui padėti, pagyvėjo motina.

– Bet, mamut, man ne tavo kačiuko reikia, o tos melžėjos, kuri ateina vandens, pavardės.

– Kaip čia ją dabar vadina? – susirūpino motina ir stengėsi prisiminti. – Malvina – vardą tai žinau, o pavardė... Gi ta, katra už guculo išėjo. Mat jos pirmasis vyras iš karo nebeparėjo. Tik tiek žinau, kad ta pavardė ne mūsiška: Butrimienė ne Butrimienė... ar?..

– Girdėjau ir aš tokią, – pritarei tu. – Taip, nevietinė.

– Taip ir bus, – apsidžiaugė motina. – Butrimienė, Malvina Butrimienė. O pagal to guculo, to naujo jos vyro pavardę, kaip ji vadinasi, negirdėjau.

– Ir nereikia. Užteks man ir Butrimienės. Kada jos ten pradeda dirbti?

– Oo, labai anksti – dar saulytei iš miško neišlindus, palaukė jau atgyja. Ar manai eiti pasižiūrėti, paklausinėti?

– O ką daugiau darysi?

– Baisu ir pagalvoti, kada šitaip atsitiko. O dabar, sūnaitėli, šį tą užkandęs, pamėgink nusenūsti.

– Užkandęs? – tu paklausei pats savęs ir tuo pačiu metu pamatei ant stalo, kur stiklainyje degė žvakė, pieno puodelį, balto sūrio gabalėlį ir pusę batono. Tavo žvilgsnį pasekė ir motina, ji kone sielvartingai šuktelėjo:

– Dieve mano, tai tu, vaikeli, taip ir nieko neuždėjai ant danties? Ir pienas, ir sūris, ir tas pyragas taip ir... liko. Nesivalgo?

– Sotus, mama, nuo viso šito, – dūrei pirštu į atdarą skrynią, peršviečiamą etažerę.

– Ir labai reikalingi tau buvo tie daiktai – tos knygos, tie raštai, tie visi popieriai?

– Dėl jų aš ir atvažiavau.

– Dieve tu mano! Tik dėl jų! Ir nebėra.

– Na, žinoma, ir dėl tavęs, mamut.

– Žinau, žinau, vaikeli, tu per visą vasarėlę man padedi gyventi. Ką gi aš be tavęs ir visų jūsų viena daryčiau?

– O dabar eik, mamut, pailsėti. Jau po dvyliktos.

– Kur aš nueisiu, kai taip neramu dėl tavęs?

– Tai sėskim abu ant slenksčio ir nerimaukim, – nevykusiai pajuokavai ir sučiupai puolančią prie žvakės liepsnos peteliškę. – Kol mes čia dabar gaišim, visus naktinius klajūnus sukvesim į žūtį.

– Gal ir taip, vaikeli, – pagaliau nusileido ji. – Einu. Labanakt.

Kai šiltoje vasaros prieblandoje nušlepsėjo motinos kaliošai, tu uždarei duris ir vėl klestelėjai ant lovos. Smūksojai toje kadaise iš pono Bielinskio pirkoje lovoje ir niekaip neįstengei surikiuoti pakrikusių minčių, kurios lyg išgąsdintų bičių spiečius vis plaikstėsi, sukosi virš nepradėto valgio ant stalo. Šis jų išgąstis ir neryžtingumas tave ir nervino, ir guodė. Kažkokia beprasmiška kova visų su visais ar dar kažkas panašaus. Susiradai degtukas,

cigaretę ir užsirūkei. Degantis degtukas pats iškrito iš tavo rankų. Iškrito ir pasislėpė tarp popierių, kuriuose buvai suradęs pavogto romano pavadinimą – „Gyvi“, ne, „Linksmi tarp kryžių“. Vos tik tai prisiminei, pliūptelėjo liepsna. Iš pradžių tu į ją žiūrėjai susidomėjęs, net grožėdamasis. Tik tada, kai liepsna pasiekė tavo koją, tu pašokai ir ėmei trypčioti. Bet jau buvo per vėlu. Ugnis lyžtelėjo ir kitą popierių gniužulą. Tu čiupai pieno stiklainį ir... ant ugnies, ant ugnies. kažkas graudžiai suinkštė ar čirkstelėjo ir tau į nosį pašoko troškus dūmų ir garų kamuolys. Tu užsikosėjai, nusičiaudėjai – vieną, kitą kartą – atlapojai iki galo duris ir kurį laiką žvelgei į melsvai pilką tamsą. Ir tol, kol pats joje ištirpai. Tave pažadino keista, neregėta negirdėta būtybė. Nei žmogus, nei beždžionė: žema plaukuota kakta, pikta žvairuojančios akys, plati nosis išverstom kruvinom šnervėm, dvišakas smakras ir gaurai ant galvos, smakro, skruostų, krūtinės, pilvo ir visų galų. Stovi, spokso ir vaiposi.

– Kas tu toks būsi? – klausi.

– Ne būsiu, o esu, – piktai atkerta.

– Tegul ir taip, – nusileidi tu. – Tai kas esi?

– Esu tavo likimas.

– Bet man nereikia tavęs.

– O man reikia ir reikės, – vypteli jis.

Tu pakėlei kietai sugniaužtą kumštį ir paklausei:

– O šito ar nereikia?

– Tai priklauso nuo tavęs.

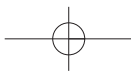
– Jeigu jau šitaip, tai, – ir tu smogi į tą idiotiškai besivaipantį snukį, tačiau tavo kumštis, užuot į ką nors atsitrenkęs, paskęsta tuštumoje. Tu užsi-
moji dar kartą ir dar kartą, ir dar, bet tavo kumštis vis nepasiekia jokio tiks-
lo, vis paskęsta tuštumoje. Kai tu bekumščiuodamas pavargai ir išsisėmęs
sukniubai lovoje, visame tavo kūne, it kokiam šulinyje, nuskambėjo kaž-
kieno ištarti žodžiai:

– Fato regimur*.

Pabudai išmuštas šalto prakaito ir dar minutę kitą negalėjai atplėšti akių
nuo tos keistos, niekada neregėtos būtybės, kuri spoksojo ir idiotiškai vai-
pėsi. Tave atgaivino tik plačiai atvertos klėtelės durys, pro kurias plūdo
ankstyvo ryto vėsa. Joje, toje vėsoje, išsimaudęs nuo galvos iki kojų, tu pada-
rei išvadą, kad visą gyvenimą laimės neturėjai, bet nelaimę nešei po skver-
nu tarsi vogtą daiktą. Tada nusipurtei nuo galvos sapno vaiduoklį ir, užuot
bėgęs, kaip seniau, prie šulinio nusiprausti, čiupai patogesnę lazda šunims
atbaidyti ir tiesiausiu keliu patraukei į melžėjų stovyklą, kur skambėjo indų
garsai ir moterų balsai. Saulė jau buvo išlindusi iš miško. Nesunkiai suradai
tą Malviną Butrimienę, senyvą moterį, kurios juodi antakiai kaip diena nuo
nakties skyrėsi nuo žilų plaukų, ir sužinojai, kad ji pati, eidama melžti kar-
vių, matė, kaip du bernai nuo Yslikio pusės didžiuoju „pavadavu“ grioviu link
miško tempė po didelį sunkų lagaminą. Iš kur jie tuos lagaminus vilko, ji
nežinojo, bet kad anie slapstėsi, iš karto buvo matyti, nes, išlipę iš to griovio,
lyg šernai sulindo į mišką.

Tu be kvapo parlėkei atgal į savo klėtelę ir ėmeisi darbo. Kokio darbo? Ogi

* Esame likimo valdomi (lot.).

tiesiog sifizisko – atrasti ir surūšiuoti tai, kas nebeatrandama ir nebesurūšiuojama.

Čia, šioje klėtelėje prie kapelių, buvo trilogijos „Kur lygūs laukai“ pirmosios dalies „Linksmi tarp kryžių“ juodraštis.

Nebėr!

Čia buvo „Naujasis Įstatymas“. Nebėr!

Čia buvo Kristijono Donelaičio „Metai“ su puikiomis dailininko Vytauto Kazimiero Jonyno iliustracijomis. Nebėr!

Čia buvo Antano Baranausko „Anykščių šilelis“... Bet vos tik tavo ausyse nuskambėjo į atmintį įstrigusios nuostabios eilutės:

*Ne taip staugia platus plentas,
Gniaužtas diližonais,
Kaip vaitoja mūsų broliai
Po svetimais ponais...*

Nebėr!

Čia buvo Maironis...

*Paimsim arklą, knygą, lyrą
Ir eisim Lietuvos keliu!*

Nebėr!

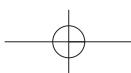
Čia buvo Žemaitė su savo Petru Kurmeliu. Čia buvo Jonas Biliūnas. Čia buvo Vaižganto „Dėdės ir dėdienės“. Čia buvo Vincas Krėvė-Mickevičius, Antanas Vienuolis, Balys Sruoga, Kazys Binkis, Vincas Mykolaitis-Putinas. Nebėr! Čia buvo Bernardas Brazdžionis, Antanas Miškinis, Jonas Kossu-Aleksandriškis. Nebėr! Čia buvo Kazys Boruta. Nebėr! Teofilis Tilvytis liko. Bet tik tavo galvoj. Argi galėjo dingti poetas, kuris eilėraštyje „Draugams“ rašė:

*Kaip ir jūs – aš šiandien laimingas
Po penkiolikos žvaigždžių dangum.
Komunistams turiu būt dėkingas,
Kad tapau pilnaverčiu žmogum.*

Juo labiau niekur negalėjo dingti Saliambutė, užraukusi savo poemą apie Josifą Džiugašvilį tokiu ditirambu:

*Ir sklinda apie jį plačiai
Legendos po pasaulį,
Galingi Stalino pečiai
Laužia vartus į saulę.*

Argi galėjo nuo Teofilio ir Salomėjos atsilikti 1940 metais Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos švietimo ministru tapęs Antanas Venclova. Žinoma, negalėjo.

*Elektra ir kosminės kelionės.
Nuostabūs mūs šimtmečio takai.
Kokie dideli darbai ir žmonės.
Kokie šviesūs miestai ir laukai.
Leninas – lyg švyturys liepsnotas,
Mūs epochos sąžinė ir protas.*

Šie užsilikę galvoje poezijos posmai tau priminė, kaip jau ne kartą, kad ir tu po dvidešimties metų didvyriškos tylos neišvengei savo apsakymų rinktinėje „Senis po laikrodžiu“ kompromiso su sąžine, kai vienoje novelėje meniškai įprasminai Lenino idėjos išliekamumą. Suprantama, tu dėl to vėliau ėdei ir graužei save. Ir norėdamas reabilituotis, tu stengeisi atsilyginti bent tuo, kad dar uoliau ėmei sovietinėje santvarkoje ieškoti pažeidžiamiausių vietų. Tau daug padėjo rusų filosofas Nikolajus Berdiajevas ir jo traktatas „Filosofija neravenstva“, kuris leido tau padaryti net tokią išvadą: Karlas Marksas, kuris visai neišmanė žmonių psichologijos, pasišovė juos vesti į rojų. Pažeidžiamiausių sovietinės santvarkos pusių ieškojimas ir suradimas, kaip antai: žmogiškosios prigimties ignoravimas, žmogaus iniciatyvos ribojimas, kruvinas savos santvarkos eksportas į kitas šalis, nukariavimų politika, ginklavimosi varžybos, – padarė tave savotišku pranašu. Viename pokalbyje 1975 metais su dramaturgu Juozu Grušu ir rašytoju Leonu Zaleckiu pareiškėi, kad Sovietų Sąjungos agonija prasidės už dešimties metų.

Šie nuotaiką keliantys ir padrąsinantys prisiminimai tave kiek pradžiugino, tačiau atidesnis žvilgsnis į ištuštėjusią etažerę sugrąžino į rūsčią realybę. Čia buvo keturi didžiuliai „Weltgeschichte“ tomai. Nebèr! Čia buvo didžiulė it mišiolas knyga „Reclum praktisches Wissens“ su nuoroda, kiek ji sveria. Nebèr! Čia buvo Frydricho Nyčės „Also sprach Zarathustra“. Nebèr! Čia buvo knyga apie Rusijos Spalio revoliuciją „Als wäre es nie gewesen“. Nebèr! Čia buvo „Sturm über Masuren“. Nebèr. Čia buvo Prospero Merimė „Baltramiejaus naktis“. Nebèr. Čia buvo Pjero Lotiò „Islandijos žvejys“. Nebèr! Čia buvo Šatobriano „Atala“. Nebèr! Čia buvo Fiodoro Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“. Nebèr! Čia buvo Henrikas Ibsenas, Knutas Hamunas. Nebèr! Čia buvo Aleksandras Solženicynas, jo „Viena Ivano Deni-sovičiaus diena“. Nebèr!

Čia buvo trejų metų krikščionių demokratų dienraščio „XX amžius“ komplektai. Nebèr! Čia buvo vokiečių dienraščiai „Į laisvę“, „Ateitis“. Nebèr! Čia buvo kelerių metų žurnalai „Ateities spinduliai“, „Ateitis“, „Liurdas“, „Pranciškonų pasaulis“, „Misijos“, „Karys“, „Trimitas“, „Naujoji Romuva“, „Židinys“, „Kūryba“, „Varpai“, „Savaitė“, „Pavasaris“, „Vyrų žygiai“. Nebèr! Čia buvo keli latviško žurnalo „Atpūta“ numeriai. Nebèr! Čia buvo vokiečių „Adler“, „Signal“, „Ostland“ giliaspauės numeriai. Nebèr! Ir tai dar ne viskas. Kiek čia buvo dar tų visokių laikraščių, savaitraščių: pradėdant nuo „Mūsų laikraščio“ bei „Ūkininko patarėjo“, baigiant užsienio lietuviams skirtu leidiniu „Lietuviai“. Nebèr!

– Nebèr! Nebèr! Nebèr! – tu lingavai galvą ir vis kartojai tą žodį it budistas kokią mantrą, nejučiomis gniauždamas ir maigdamas etažerėje surastą kumštinę pirštinę, kurią kadaise tau ar kam kitam numezgė amžiną jai atilsį tatulytė.

Nusipurtes nuo rankų kone draikanomis ir dulkėmis tapusios pirštinės likučius, tu, tarsi kam paaiškindamas ar net pasididžiuodamas, ištarei:

– Čia buvo ir tokios literatūros, už kurią galėjai gauti dvidešimt penkerius metus belangės arba kulką į pakaušį.

Motinos nerimas

– Su kuo tu čia, vaikeli, taip baisiai šneki? – pravėrusi duris ir dar neperžengusi slenksčio, susidomėjo motina.

– Šneku pats su savim, – tu nė nebandoi slėpti savo liūdnos nuotaikos.

– Ir taip baisiai, sūnaitėli?

– Kitaip nebeišeina, kai pats baisus darbas taip šnekėti verčia.

– Tai tu, sūnaitėli, dėl viso šito jau ir melžėjas suspėjai aplankyti?

– O ką daugiau darysiu – skęstantis, kaip sakoma, ir už šiaudo griebiasi. Tik iš kur mamutė jau spėjai sužinoti?

– Gi iš jų pačių, – tai viena, tai kita užaina, arba aš pati kurią nors su laikau pro šalį skubančią ir sužinau. Negi galiu nežinoti, kas mano vaikui atsitinka. Šiandien tik knygos ir žurnalai, rytoj kas bus?

Po tokių motinos žodžių tau nusmelkė visą kūną nuo galvos iki kojų – ar jai sakyti, ar ne, kas atsitiko Vilniuje ant Tauro kalno? Ir tu kone per jėgą prikandai lūpą.

Bet tai pastebėjo motinos akys:

– Ar dar, Jonikėli, norėjai kažką pasakyti?

– Mamai užtenka ir savų rūpesčių, o dar čia... – numykei tu, nebežinodamas, kaip užbaigti tą slidų pokalbį.

Tu ėmei dar atidžiau, skrupulingiau kontroliuoti savo mintis ir žodžius, kad neužduotum motinai širdies, nejučiom išsitaręs apie tai, kas tau dieną naktį nebeduoda ramybės. Bet vis tiek kokia nors užuomina apie tai netikėtai pralįsdavo. Ypač tai pajutai po to, kai motina paklausė:

– Ar ką sužinojai iš melžėjų?

– Nieko gero, nors, kita vertus, dabar geriau nieko nežinoti, negu per daug žinoti.

– Ką per daug žinoti? – tuojau pat sunerimo motina. – Ką tu nori, Jonikėli, tuo pasakyti? Kad tu žinai daug daugiau, negu gali pasakyti? Ar šitaip?

Motinos įprotis apie savo vaiką kuo daugiau žinoti, nepaleisti jo iš aki-račio tave visada trikdė ir net varžė, bet dabar prie viso to dar prisidėjo ta kraupi paslaptis, kurią, norint negadinti mamos nervų ir sveikatos, dar ilgai teks slėpti. Tai tave tiesiog prislėgė. Todėl kalbant su ja tau žodžius teko rinkte rinkti.

– Kaip čia tau, mamut, pasakius... ne visai taip. Kai per daug apie ką nors žinai, visada lengva ne taip pasakyti ar ką nors pagražinti. O aš, mamut, to nenoriu ir negaliu. Nenoriu, kaip kiti, kiškio paversti kipšu.

– Kokio čia dabar kiškio tu, vaikeli, nenori paversti kipšu? – susirūpino motina. – Ar to, kuris čia, ko gero, ne vieną naktį klėtelėje šeiminkavo? O gal iš tų melžėjų ką nors negero sužinojai?

– Butrimienė matė, kaip du bernai didžiuoju grioviu į mišką tempė sunkius čemodanus.

– Ir tik tiek?

– Kol kas tiek. Tiesą pasakius, daugiau ir nesitikėjau.

– O apie tą kiškį ir kipšą ką tu norėjai pasakyti? – nepamiršo motina.

– O tą, kad kiškis savo šešėlį palaikė kipšu, pametė galvą, šoko bėgti ir bėgdamas visiems šaukė, jog dangus griūva. Va tą ir norėjau pasakyti. Baimės akys plačios.

– Gal ir tą, gal ir taip, sūnaitėli, bet mano nuojauta ir širdis sako, kad tu, šitaip gražiai ir vaizdingai, anot Karolio Indrės, kalbėdamas, tik išsisukinėji, – nenusileido motina. – Tai kaip ten iš tikrųjų yra? Be visų tų kiškių, kipšų ir šešėlių?

– O iš tikrųjų, mamut, jeigu taip nori žinoti, visur, kur *jie* įkiša savo kruvinas letenas, lieka tik griuvėsiai ir pelenai.

– Kas tokie *jie*?

– Tie, kurie nemiega nei dieną, nei naktį ir kuria mums visiems rojų. Ir pati mamutė neseniai *juos* išvardijai. Argi ne?

– Tegul būna ir taip, kaip sakai, bet išvardijau, anot tavęs, iš tavo sakymų ir iš tavo parodymų, o ne iš savo sapnų.

– Ir aš, mamut, apie *juos* ne tiek žinau, kiek jaučiu.

– Tai kas dabar žino ir kas bus toliau?

– Pradžia jau yra, o kas toliau bus, vienas Dievas težino.

– Tą, kad vienas Dievas žino, ir aš suprantu, bet aš norėčiau iš tavęs išgirsti ir tai, ko tu dar man nepasakei ar bijai pasakyti, – vis nesiliovė tave kamantinėjusi motina.

– Kodėl mamutei atrodo, kad aš kažką slepiu, nenoriu pasakyti?

– Negi aš žinau, vaikeli, kodėl – širdis taip sako. O motinos širdis – kaip koks barometras. Ar tu nesapnuoji ko nors negero?

– Sapnuoju. Ir dar kaip sapnuoju. Kitą naktį net po kelis sapnus, bet nepasakysiu, kad koks nors sapnas verstų iš lovos, rikdytų ar virkdytų.

– O apie ką dažniausiai sapnuoji? Ar įsidėmėjai?

– Apie partizanus.

– Tuos miškinius, miško brolius?

– Tuos, prieš kuriuos visi mes esame ir ilgai dar būsime kalti.

– Dieve mano, ir po tiekos metų! Dar vis juos? Labai jau jų kančios įsiėdė iki gyvo kaulo. Nesistebiu. Ir aš nuolat matau juos sapne. Ypač tuos, kurie tempė į mišką tavo brolių Valančiuką. Prisimeni? Paskui vieną jų greit nušovė. Petrėlio sodyboj.

– Kaipgi neprisiminsi ir to, kai šitaip kagėbistai ir *stribai*, amerikonų apauti, paliuobti ir apginkluoti, šėlo, o miškiniai prieš juos ėjo kone plikom rankom.

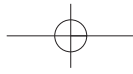
– Ir dar – kone basi, – sutvirtino tavo žodžius motina. – Juk ir aš pati jiems atidaviau tavo, sūnaitėli, amžiną jam atilsį tetės aulinius čebatus.

– Nežinojau.

– Mat tu jau buvai Vilniuj ir negalėjai apie viską žinoti.

– Bet aš, mamut, puikiai ir ten žinojau, kad už viską, ką okupantai čia darė, kaltas ne tik Stalinas, bet ir Ruzveltas, Čerčilis, Trumenas... Argi ne jie šitą raudonąjį marą ant mūsų užleido?

– Apie visa tai, ką mes dabar čia šnekam, tik tu, Jonikėli, neprasitark, kai nežinai, kas tavęs klauso.

- Stengiuosi, mamut, bet ne visuomet pavyksta.
- Nepamiršk, žinok, vaikeli, kad ir sienos dabar ausis turi.
- Žinau, gerai žinau, mamut, bet meluoti neapsiverčia liežuvis. Ir tada aš jiems, tiems, kurie valdžioj, būnu kaip kokia ašaka burnoj ar rakštis uodegoj.
- Kokia ašaka, kokio rakštis? Negali aiškiau, vaikeli?
- Na, sakykim, deguto lašas, kuris sugadina medaus statinę.
- O tu, vaikeli, negali tuo lašu nebūti?
- Aš gi sakiau, kad neapsiverčia man liežuvis meluoti. To neišmokau ir nesimokysiu.
- Tegul ir nesimokysi, tegul ir liežuvis neapsiverčia, bet galima pasakyti, arba parašyti vietoj *kvailas* kaip nors kitaip, na kad ir susipykęs su savim ar koks dvasios ligonis.
- Gal ir galima, bet ne visuomet sąžinė ar koks šventas pyktis leidžia niekadėjui sakyti, kad jis geradėjas.
- O kaip, Jonikėli, ta valdžia tave ir kitus pasiekia ir baudžia?
- Visaip. Jos rankos ilgos ir klastingos. Pasiekia per radiją, laikraščius, televizijas, visokius pasitarimus, susirinkimus, tuos plenumus...
- Kas tie plenumai?
- Kai vienas, koks galingesnis, pjudo, o kiti, mažesni ir piktesni, puola ir loja, ir kanda.
- Negi ir šitaip būna?
- Ir šitaip, ir dar gražiau būna. Svarbiausia tiems, kurie pjudo, kad tas puolamasis būtų įvartytas į kampa ir ten pasijustų vienas kaip pirštas. O vieną paskui lengva apvynioti apie pirštą.
- Ir tave, sūneli, vyniojo apie tą pirštą?
- Vynioja visus, mamut, kurie ant pečių dar savą galvą nešioja. O aš jiems – pagrindinis tarybinės tikrovės juodintojas.
- O tu, vaikeli, negali būti ne pagrindinis tas... juodintojas?
- Juodintojas, mamut, nors čia tinka ir judintojas. Protų.
- Negi ne tas pats – per piemenį ar ganyti: judinti žmones prieš tarybų valdžią ar tą valdžią judinti? – savaip supratusi, nenusileido motina. – Tad negali, vaikeli, kitaip – nei judinti, nei judinti?
- Stengiuosi, bet ne visada taip, kaip norėtum, išeina. Matyt, aš taip iš prigimties užprogramuotas.
- Ką tai reiškia?
- Reiškia, mamut, kad viską, ką aš darau, bent polinkį taip daryti, paveldėjau iš tavęs ir amžiną jam atilsį tetės. Gal net iš senelių.
- Bet, vaikeli, paveldėti galima ir ligą.
- Ne, mamut, čia ne liga, o tik teisybės ieškojimas.
- Suprantu, suprantu, vaikeli, kad obuolys negali toli nuo obels nukristi, – skarelės kampu motina nusišluostė ištryškusių ašarą. – Tai ko dabar belieka laukti, tikėtis, jeigu jau šitaip?
- Belieka laukti ir tikėtis giedros, šviesesnės dienos.
- Betgi žmonės žino ir sako: „Kol saulė patekės, rasa ir akis išės.“
- Sako, bet tie žmonės, kurie sako, žino ir tai, kad tas, kas gyvena nuolat persirydamas, negali ir nesprogti.
- Tegul ir taip – viskas Dievo valioj.

Tu atsikėlei, priėjai prie motinos, sėdinčios ant klėtelės slenksčio, ir pasakei:

– O dabar, mamut, aš padėsiu tau atsistoti ir eisime ko nors užkąsti.

– Viešpatie tu mano, – va tai gražiausia! – aš čia sėdžiu lyg kumelės pamergiuose, o vaikas po tokios kelionės ir nakties dar be pusryčių, – ir ji, stuktelėjusi į grindis lazda, atsikėlė, priėjo prie tavo lovos, papurtė kaip kadaise pagalvę, kad ji būtų minkštesnė, švelnesnė, ir ant grindų nukrito knyga.

Tu pakėlei tą vienintelę paliktą knygą ir balsu perskaitei:

– „Kaip grūdinosi plienas“. Nikolajus Ostrovskis.

Nežinia kiek laiko tu žvelgei į tą lyg per stebuklą čia atsiradusią knygą ne tiek susidomėjęs, kiek apstulbęs, neįstengdamas ištarti nė vieno žodžio. Tik galvoje mintys viena kitą vijo.

– Iš kur ir kaip ji čia atsidūrė? Ar vagys ją atnešė, ar tu pats lyg žaibolaidį, it kokį perkūnsargį, tarp visų cenzūros pasmerktų skaitalų įkišai? Ir kodėl *tie* ją čia paliko? Kad konkrečiai parodytų, kokias knygas tarybinis rašytojas privalo rašyti ir skaityti? Jį turi dominti ne koks fašistuojantis Frydrichas Nyčė, o bebaimis komunistas, šviesios ateities pranašas Nikolajus Ostrovskis. Ar duoda suprasti, kad tarybinė valdžia dar tavęs nepasmerkė, nors ir apšaukė kaip pagrindinį tarybinės tikrovės juodintoją? O kad iš tikrųjų taip, tebūnie liudytoja toji knyga, kuri akivaizdžiai tau įrodys, jog apsiginklavusiam Lenino idėjomis žmogui nieko nėra negalima. Tarybinė valdžia negailestinga tik klasiniam priešui – kapitalistui, kontrrevoliucionieriui ar buožei, bet atlaidi tokiam vargetai kaip tu, kuris savo vasaras paroduodavo buožėms, kad žiemą galėtų atsisėsti mokyklos suole. O visa tai, kas jau atsitiko ant Tauro kalno, tepriverčia tave susimąstyti ir reikiamas išvadas padaryti.

– Ar ir tu, Jonikėli, pats su savimi pasikalbi ir pasitari? – atėjusi kviesti pusryčių nutraukė tavo monologą motina, kurią tu per tą Nikolajaus Ostrovskio knygą „Kaip grūdinosi plienas“ buvai ir pamiršęs. – O aš maniau, kad tik aš viena šitaip su savim „pasirokuoju“.

Tu krūptelėjai tarsi užkluptas nusikaltimo vietoje ir ėmei nevikriai, atkišęs motinai surastą knygą, ne tiek aiškinti, kiek teisintis.

– Tai va, mamut, šita knyga mane prakalbino, privertė padiskutuoti patį su savim. Tai ji kalčiausia, kad pusryčiai ataušo.

Motina paėmė knygą ir balsu perskaitė pavadinimą:

– Kaip grūdinosi plienas, – o gražindama tau knygą nusprendė: – Tai tikriausiai Kaziuko knyga. Kas gi daugiau, jei ne kalvis, grūdins tą plieną.

Tu nepanorai motinai aiškinti, apie kokio plieno grūdinimą toje knygoje rašoma, manei tuo šneką ir baigti. Tačiau motina, kai ėjot po pusryčių, vėl tavęs paklausė:

– O kas Vilniuje ant to Tauro kalno atsitiko?

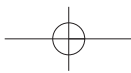
– Iš kur, mama, tą kalną ištraukei?

– Iš tavo paties, Jonikėli, žodžių.

– Argi? Iš mano žodžių? Negi aš taip sakiau?

– Sakei, sūnaitėli, kalbėdamas su savimi sakei. Ar valdžia pamiršo, kas ant Tauro kalno atsitiko?

– Tauro? Aa... gal ir sakiau, – prisiminęs, kad ant Tauro kalno yra ne tik Profsąjungų, bet ir Santuokų rūmai, pasijutai išgelbėtas – užuot aiškinęs,

kas atsitiko tau ant Tauro kalno, tu dabar galėsi motinai papasakoti apie valdžios šventvagystę, padarytą Liuteronų kapinėse, kurių vietoje iškilo Santuokų rūmai.

Kai pradėjai pasakoti šią liūdną Liuteronų kapinių išniekinimo istoriją, pirkiniais nešinas atėjo tavo brolis kalvis Kazys – jis su žmona Veronika gyveno už kokio kilometro. Brolių atlydėjo visa nykstančios sodybos kačių giminė – Rainė, jos subrendusi duktė, šios keturi įvairiaspalviai mažyliai. Tu, užuot pasisveikinęs su broliu Kazimieru, neiškentęs pasičiupai vieną po kito it aksomas švelnučius kačiukus, bet mama vėl prašneko apie tą įtarimą keliančią knygą:

– Ar tu, Kaziuk, nepasigedai knygos, kur aprašoma, kaip grūdinosi plienas?

– Apie kokią knygą, mama, kalbi?

– Apie tą, kurią paliko net vagys, žinodami, kad ji reikalinga tik kalviams.

– Neee, aš tokios knygos neturėjau, net negirdėjau, kad tokia namie buvo.

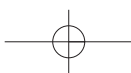
Bet visų jūsų dėmesį nuo knygos „Kaip grūdinosi plienas“ atitraukė ežiukas, nežinia iš kur čia atsiradęs ir ėmęs kartu su kačiukais vaišintis.

– Štai kaip gražiai jie sutaria, – pasigėrėjo svečias, rodydamas į gyvūnų šeimynėlę, susirinkusią prie pieno dubens.

– Man, vaikeliai, baisu, kad tos mielos katytės, kurios taip gražiai sutaria su ežiuku, dar draugiškiau elgiasi su mano kankintojomis žiurkėmis, – motina vis negalėjo pamiršti jai skaudžios temos. – Visos mano katės, didelės ir mažos, tūnojo kaip pelės po šluota, kai žiurkės ant stalo ir net mano lovoje kadrilį šoko.

Motina ir tavo brolis Kazimieras įsileido į šnekas apie visagalę melioraciją, žiurkes ir kates, o tau vis neišėjo iš galvos tai, ką išvydai savo klėtelėje. Bet netrukus viską užgožė Nikolajus Ostrovskis ir jo knyga „Kaip grūdinosi plienas“, kuri buvo pakišta po pagalve, atrodo, vien tam, kad būtinai ją pastebėtum ir apie gyvenimą susimąstytum. Vadinasi, *jie... šitie* viską čia naršė, vertė, ieškojo antisovietinių raštų, tai yra įkalčių, idant galėtų tave patraukti baudžiamojon atsakomybėn arba... Ir koks buvo jų džiaugsmas, kai surado didelį pluoštą rankraščių, pavadintų „Linksmi tarp kryžių“. Bet ir to jiems neužteko: į lagaminus ar į maišus kišo, grūdo viską, kas jiems atrodė įtartina ar vertinga. Net įstiklintą paveikslą „Begemotų medžioklė“, kuriame grakštūs it balerinos raudonomis lūpomis juodukai ilgomis ietimis badė didžiulį riebų gyvūną, kupinomis ne tiek siaubo, kiek liūdesio akimis. O va šitą knygą (tu niekaip negalėjai prisiminti, kad būtum kada nors ją pirkęs ar gavęs kaip dovaną) jie pakišo dėl makabriško humoro ar vadovaudamiesi kažkokiais kitais sumetimais? O gal – kaip netekties sukrėstos sielos ramintoją? Žodžiu, skaityk, mąstyk ir įsidėmėk, kuo būtina vadovautis, jeigu nori gražiai, laimingai ir turtingai Tarybų Lietuvoje gyventi.

Taip tai taip, o toliau, o vėliau kas tau bus? Bus, bus... Ypač jeigu nepaklausysi sveiko proto ir nesiliausi ieškoti teisybės ir dairytis į Vakarus. Jeigu vis dar rašysi knygas, kuriose kiekvienas puslapis šaukte šaukia: „Audiatur et altera pars!“ Ką gi tai reiškia? Ogi štai ką: kas melu sukurpta, teisybe bus sugurinta. Tad ar jie gali laukti, kol kita tokia knyga išvys dienos šviesą? Ne! Ir dar kartą ne! Todėl vieną gražią dieną... ne, ne dieną, bet naktį ateis, atsirakins duris, arba įsilauš ir tave nušaus, papjaus, pakars. Arba

paskers kaip kokį meitėlį. Arba išveš į mišką, pririš prie medžio. Ir dar, ko gero, prie pat didelio skruzdėlyno. O kam pagaliau yra „psichuškos“? Argi ne tokiems kaip tu? Jie gali bet ką tau padaryti. Nesiceremonija nė su kunigais, kad ir kokie jie būtų populiarūs. O ar sunku jiems ir tavo klėtelę padegti? Su visu gyvu ir negyvu inventorium? Atlėks kurią naktį motociklu ar moskvičium, užrems duris, aplies benzinu ir – ugnis. Pro langą neišlįsi – jis per mažas.

Kai mama ir brolis Kazimieras nuėjo prie šulinio, kurio svirties galas neseniai nežinia kodėl nulūžo, o vanduo, slėsnės žemes numelioravus, kone prapuolė, tu nepastebimai nuslinkai prie savo klėtelės ir atsisėdai ant slenksčio. Iš pradžių klauseisi sodraus bičių dūzgimo, paskui įsižiūrėjai į per kelerius metus čia suverstą didelių ir mažų akmenų, surinktų ūkio laukuose, krūvą. Akmenys turėjo tapti naujo gyvenimo pamatais, bet dėl visų tų okupacijų, karų ir negandų netapo ir tikriausiai niekada nebetaps. Žvelgei tu į tuos akmenis, kurių ne vieną ir tu čia atgabėnai, ir niekaip negalėjai atsikratyti minties, jog dar taip neseniai kiekviena diena, praleista tėvų sodyboje, stiprindavo tavo dvasią, bet nuo šios dienos ir čia tave persekios netikrumas, mirtino susidorojimo laukimas. Ir visi tie akmenys, taip kruopščiai ir meiliai rinkti tėviškės laukuose, vis didėjančiu sunkumu užgulė tavo krūtinę. Norėdamas juos bent valandai nuo širdies nusimesti, tu iš pradžių vaikštinėjai po kiemelį, diendaržį, sodą, o paskui mėginai kūną ir sielą kamuojantį laiką prisijaukinti darbu: paėmei rašiklį, brūkštelėjai juodu ant balto žodį kitą – metei; paėmei dalgį, išvarei pakluonėje pradalgę kitą – metei; paėmei kirvį, perskėlei prie buvusios brolio kalvės pliauską – metei; paėmei šakes, sukrovei pradžiūvusį šieną į kupetą – metei; paėmei grėblį, patraukei juo per ką tik tavo rankų suguldytą pradalgę – metei... Ir taip toliau, ir taip toliau – paimi, meti, paimi, meti... Ir viskas, kad ir ką paimtum, krinta iš nagų. Ir nė pats nepajutai, kaip atsidūrei kapeliuose. Sustojai prie ažuolinio kryžiaus, paženklinto skardoje prie *kryžiavonės* iškirstais ar iškirptais metais – 1880. Sustojai ir tavo žvilgsnis nuo kryžiaus nusileido prie judančio jazmino lapo. Tokia tyla, ir tas judantis lapelis. Ne drebantis, ne virpantis, o būtent – judantis. Taip švelniai, ramiai, tarsi sveikas miegantis kūdikis kvėpuotų. Paliesti? Ne. Tegul sau juda, tegul sau kvėpuoja. Juk čia švedmečiu mirusių nuo bado ir maro vaikų amžino poilsio vieta. Tegul sau ilsisi. Tegul sau miega. Tik saulė nemiega. Įkopusi į zenitą, ji, besismagindama tavo bejėgiškumu, tvieskė akinančia šviesa.

Pats nepajutai, kaip atsiradai prie pirtelės ant Yslikio kranto. Atsargiai statydamas kojas užžėlusiu takeliu, tu sustojai prie pirtelės persimetusių, sandariai nebeužsidarančių durų. Pirmiausia tavo žvilgsnis nukrypo į langelį, mažytį stačiakampį, beturintį tik pusę apmusijusio stiklo, už kurio buvo matyti išakijusio nuzulintais kampais muilo gabalėlis. Kieno rankos jį paskutinį kartą lietė? Motinos? Tėvo, mirusio prieš daugelį metų? Brolių? Sėdėsi? Nesvarbu! Niekas dabar nesvarbu, kai tu čionai atvažiavai ramybės ieškoti, tačiau suradai netikrumą ir fizinio susidorojimo grėsmę. O dar ta saulė! Kaip pasamdyta.

Tavo mintis apie nelinksmą praeitį ir liūdną dabartį nutraukė motinos kvietimas pietauti. Nors ir nejutai ypatingo alkio, bet sėdai prie stalo vildamasis ne tiek pasisotinti, kiek užsimiršti. Juo labiau, kad mama gamino gar-

džiausius pasaulyje šaltibarščius. Bet kuris valgis, paruoštas motinos, įgavdavo nepaprastą, nuostabų, tik tiems namams, kur ji gyveno ir darbavosi, būdingą skonį. Tačiau šį kartą mama tave sutiko nerimą keliančiais klausimais. Jai prieš akis vis stovėjo ir vaidenosi tas Tauro kalnas. Vos tik nurijai šaltibarščių šaukštą, tave kone pritrenkė motinos klausimas:

– Aš ne viską išgirdau ir supratau, kai tu, sūnaitėli, kalbėjai apie tą kalną ir kapines, kurias išniekino komunistai. Kaip ten iš tikrųjų buvo?

– Kas išniekino – komunistai ar jų pakalikai – aš nežinau, – nenoriai aiškina. – Žinau tik tiek, kad dabar ten ant mirusiųjų kaulų stovi Santuokų rūmai.

– Tai tie rūmai, kur vyras ir moteris, sueidami kartu gyventi, vienas kitam prisiekia? Namas, kuris bolševikams atstoja bažnyčią?

– Žinoma, taip.

– Negi jiems nebuvo kitos vietos?

– Buvo, kur nebus – Vilnius ne sala vandenyne. Tik bolševikai labai norėjo parodyti, kad jiems ant visko nuspjaut. Ant visų tų papročių, prietarų. Juo labiau ant vokiečių, kurių tuose kapuose daugiausia ir gulėjo. Bent taip liudija užrašai, tos epitafijos ant kryžių ir paminklų, – tu ėmei daugiau kalbėti, aiškinti negu valgyti. – Bolševikams vokiečiai ilgą laiką buvo ne žmonės, tai įrodo jų elgesys per karą Rytprūsioose. Jie, garsaus rašytojo Iljos Erenburgo kurstomi ir raginami, ten žudė, naikino visus vokiečius. Tik dar baisiau negu vokiečiai žydus Lietuvoje, nes ne tik šaudė, bet ir kankino.

– O kaip tas Burgas juos kurstė ir ragino?

– Kaip koks didžiausias visų laikų budelis. Žudykite! Žudykite! Žudykite! Visi vokiečiai prieš jus kalti: ir gyvi, ir dar negimę. Šis Erenburgo atsišaukimas buvo parašytas 1944 metų vasarą Kaune ir skirtas raudonarmiečiams. O jį skaitė per visokius garsiakalbius, radijas, platino išspausdintą ant mėlynai pilkų lapelių.

– Kaip tokius niekadėjus ir niekšus šventa žemelė nešioja?

– Ir ne tik žudė, bet ir baisiausiai kankino: prievartavo moteris, nukirdavo seniems galvas, nukryžiuodavo, arba prikaldavo prie sienų paauglius, badė durtuvais ar suplėšydavo į gabalus vaikus ir kūdikius. Vokiečiai jiems nusikaltusį ar netinkamą žmogų nušaudavo ir... baigtas kriukis. O va šitie ten siautėjo pikčiau negu vandalai.

– Užteks! Užteks, vaikeli! – susigraudino mama. – Kokie jie žvėrys prisižiūrėjom ir per trėmimus į Sibirą, o jeigu dar pasipriešinsi, gyvą prarys ar į pragarą nuvys. Ne veltui motinos mažus vaikus gąsdindavo bolševikais. Tad ir nesistebiu, kad ir ant mirusiųjų kaulų jie savo šventyklas ir tijatrus stato. Bet va ir žmonės kaip per visus tuos bolševikmečius pasikeitė. Kad ir į tuos rūmus eina kaip į bažnyčias ar tijatrus, jungiasi, tuokiasi, be altorių, be kunigų, kaip keturkojai.

– O kunigų ir bažnyčių patys bolševikai bijo kaip velnias kryžiaus ir kitus gąsdina. Ir ne tik gąsdina, bet ir neklaužadas baudžia, iš darbo šalina. Ir kiek jau pašalina.

– Ir vis tiek į tuos jų rūmus neičiau, nors ir su apynasriu vestų.

– Gera, mamut, pasakyti, kai toks pavojus jau gerokai sumažėjo.

Po ilgokos tylos, tarsi ką apgalvodama ar prisimindama, mama vėl paklausė:

– O iš kur, sūnaitėli, visa tai girdėjai ar sužinojai? Juk jie nerašė apie savo pragariškus darbus.

– Ar apie genocidą Rytprūsiuose? Visas tas bolševikų atneštas baisybes? Tas žudynes?

– Nagi.

– Daugiausia iš pusbrolio Petro Petkevičiaus. Jis gi po Rytprūsius kažkokį ten garsų rusų generolą amerikonišku viliuku vežiojo. Ir daug ką pats savo akimis matė, savo ausimis girdėjo. Visą prūsų kraštą kraujuose paskandino rusai, o gražųjį Karaliaučiaus miestą, kuriame ir man teko būti, griuvėsiais pavertė anglai ir amerikiečiai.

– Dieve mano, ne geresni ir tie buvo. Tai jie tą raudonąjį marą ant mūsų ir užleido. Ne veltui tavo amžiną jam atilsį tetė Ruzveltą kuprotu šunim vadino, o Čerčilį – veidmainiu.

– Tetė be reikalo liežuvium nemaskatavo, – sutikai tu.

Tavo pokalbį su motina nutraukė krebždesys už durų. Tu pašokai nuo stalo ir į gryčią įsileidai Rainę bei jos abu palydovus. Įsileidai, bet į krikštasuolę, kur kartais atvykęs į svečius užimdavai mirusio tėvo vietą, nebesėdai, o dar po kelių žodžių, persimestų su motina, vėl nupėdinai prie pirtelės. Nežinia, kas tave ten traukė. Gal noras kuo toliau ir ilgiau pabūti nuo įsi-brovėlių išvogtos, išniekintos klėtelės ar tiesiog neįsisąmonintas ir nepaaiškinamas kūno bei sielos švarumo ilgesys. Juk kaip tik šiame suodžiais ir sviltais pakvipsusiame namelyje palikęs dienų ir triūso išmuštą sūrų prakaitą ir užsivilkęs švarius baltinius, tu pasijusdavai naujai gimęs, galintis vėl be sąžinės graužaties įžengti į didžiąją žmogaus darbų, kančių, maldų ir poilsio šventovę.

Taigi ir vėl atsidūrei prie pirtelės. Atsisėdai ant didesnio kapelių pakraštyje surasto akmens, įrėmei alkūnes į kelius, padėjai ant delnų galvą, apsunkusią nuo minčių, ir įsižiūrėjai į toli. Tačiau mintys sugrąžino tave prie Tauro kalno, kur ir pats studentaudamas ne kartą vaikštinėjai, žioplinėjai nuo vieno prie kito antkapio, dėjaisi į atmintį kokią įdomesnę epitafiją. Dažniausiai tai būdavo M. T. Radlofo sentencija: „Hoffnung versträrkt die Zuversicht, denn Hoffnung ist Zuversicht“*. O dabar čia, prie pirtelės, praeitį užgožė dabartis ir vis atkakliau lindo į galvą ką tik gimusi tavo paties sentencija: „Žmogus iš tikrųjų gyvena vien tam, kad tuo gyvenimu kiekvieną dieną vis labiau nusiviltų.“

Su ta beviltiška, sunkia mintimi tu tąsyk ir užmigai. Ne, neužmigai, spėjai tik sudėti akis, kai išvydai ant pajuodusio sudegusio namo kamino stovintį žmogų. Vienoje rankoje jis laikė senovišką „liktarnę“, o kita buvo prisidengęs akis nuo besileidžiančios saulės. Tas vyriškis, jau nebe jaunas, nedidele gražiai sumodeliuota barzdele tau buvo labai matytas.

– Ko tu ten stovi? – susidomėjai. O jis apsisuko apie save ir paklausė:

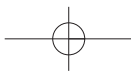
– O kur aš nueisiu?

– Pas mane, – pasakei.

– Pas tave? – nustebė jis. – O jeigu ir aš esu tu? Kas tada?

– Tada abu pasmerkti! – sušukai ir pabudai iš kiaurmiegio. Pabudai, žvel-

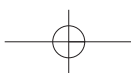
* Viltis sustiprina tikėjimą, nes viltis ir yra tikėjimas (vok.).

gei į nukraujuojančią saulę. Kaip žalioje vaikystėje, kai pažandėje daugelį dienų nešiojai baisiai tave kankinusią votį.

Taip vieną vakarą tau bežiūrint į tą kraujais lašančią saulę, ta votis ir pratrūko, o tu pajutai didelę kaip visas pasaulis laisvę. Čiupai nuo sienos veidrodį ir išvydai geltonai raudoną burbulą, kuris lėtai atitrūko nuo pažandės. Iš džiaugsmo ir palengvėjimo tu surikai: valio! Ir pabučiavai veidrodį.

Bet visa tai buvo seniai seniai, kai tarsi nukraujavusi saulė nusileido už tolimo miško, o tu, lyg kažkuris brolių Grimų ar Haufo pasakų herojus, užmigai ir miegojai tris dienas ir tris naktis. Dabar ta nukraujavusi saulė tarsi suanglėjo, pavirto juoda penkiakampe žvaigžde ir įstrigo tarp plaučių ir širdies. Ir ne tik dusino, skaudino, bet ir piktdžiugiškai vapėjo: mieste tavo dienos viena kitą ryte rijo, o čia, klėtelėje prie kapelių, jos spokso tau į akis lyg alkanas šuva, laukdamas kąsnio. Kojos prisipildė karšto švino ir traukte traukė kur nors prisėsti ir ilgai nesikelti. Bet tu tas sunkias kojas šiaip taip nuvilkai į klėtelę ir ištiesei ant lovos. Bet neilgai jos ten ilsėjosi – iš kažkur it yla iš maišo išlindo toji knyga „Kaip grūdinosi plienas“ ir tiesiog reikalavo tavo dėmesio. Pirmiausia tavo akis patraukė liesas, negražus, nežmoniškai įdubusiais skruostais Nikolajus Ostrovskis. Ir juo ilgiau į jį žvelgei, tuo atkakliau klausei: iš kur tu čia atsiradai? Be svetimos valios ir rankos jis čia negalėjo apsigyventi. Gal tokiu būdu *tie*, kurie tave pasmerkė, tau siūlo paliaubas? Juk ir tu *jiems* auksinis nebuvai – nepraleidai nė mažiausios progos tarybinę tikrovę juodinti. Tad dabar studijuok tikro tarybinio didvyrio gyvenimą ir pamažu atsikvošėk, o mes, būdami kantrūs, bet nemaršūs, lauksime naujų brandžių kūrinių. Ko gero, tik šiaip. Tačiau *jie* taip galėjo elgtis prieš susidorojimą Vilniuje – po to, kas įvyko ant Tauro kalno, siūlyti tau paliaubas jau buvo per vėlu. Ir juridiškai klaidinga, nes tada buvo žengtas toks žingsnis, kuris reikalavo ne tobulinimo, o vien tęsinio.

RIMGAUDAS VALENTINAS GRAIBUS

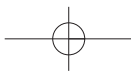
Krizė

*Kraujagysles užkimšo
neapykanta, nesusikalbėjimas,
pavydas, nemeilė.
Kraujas vos prasibrauna
pro jų barikadas.
Insultas, infarktas
jau prieangy.
Skiediklių vis mažiau,
jų atsargos
katastrofiškai senka.
Meilės bankas
ima didžiules palūkanas
arba visai nebeskolina.*

2009. I. 6

*Grižęs į namus
ant stalo radau*

*tavo ašarų raštelį.
Nežinau, kas ten parašyta.
Šitos kalbos
dar nesimokiau.*

2007. XII. 27

*Ant stogo
užlipęs rytas
pagal naujus įstatymus
dūmams išrašo kvotas*

2008. X. 21

Jubiliejus

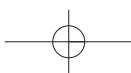
*Lyg buhalteris laikas
skaičiuoja mano metus.
Man atrodo,
popieriuose viskas teisinga.
Jam atrodo,
kad per daug prirašyta
dienų ir naktų.
Mielas buhalteris,
kam tas triukšmas,
lyg aš būčiau didžiausias nusikaltėlis,
čia tik centai.*

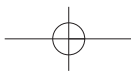
2008. XII. 26

*Dabar gruodžio 31-oji.
Liūdna, ir tiek,
nėra į ką atsiremti,
visi užsiėmę kas sau.
Tik rytoj
bus atidarytas
Vilties universitetas.*

2008. XII. 31

*Išsiprašė
drugeliai mirties.
Užkūriau laužą.*

2008. I. 2

*Prie laužo dienų esu.
Liūdesys budėti palieka.
Išminčius buvo teišsus –
Tik pelenai ir daugiau nieko.*

*Metus lyg arklius keičiau
Sausroj ir tėvynėje sniego.
Juos bėgant ir šiandien mačiau.
Nepavijau, nubėgo.*

2008. XI. 21

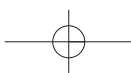
*Ką tik nulijo.
Paukščiai giesmes
pakabino ant medžių
išdžiūti.
Medžiai net bijo alsuoti.*

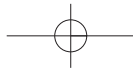
2008. X. 4

Mėnesiena

*Kiemo vidury
ant tavo išpuoselėtų takažolių
neatsiklausęs
mėnulis nupiešė savo portretą.
Tu įrodinėji,
kad jo nepažįsti.
Tyrimas užsitęsė –
nėra liudytojų,
kurie įrodytų pažeidimą.
Tu net atleidi jam
už išmindžiotas takažoles.*

2008. X. 28

*Lektorius mokėjo žaisti.
Žodžių lietus
užliejo salę.
Klausytojai nervinosi,
kad nepasiėmė lietsargių.*

2008. XI. 5

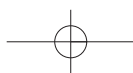
*Už pamokas
savo gyvenimui
parašiau dešimtuką.
Pabandyk parašyti mažiau;
gali priminti,
kad Vilniaus Karveliškių kapinėse
dar vietų yra.*

2008. XI. 14

Išgąstis

*Jau Jubiliejus.
Pašiuurpo oda
lyg būgną mušant.
Sutirštėjęs kraujas
prisiminė gyvenimą
nuo pradžios iki pabaigos.
Žodžiai
užsidegė ir sudegė gerklėj.
Dabar vaiduoklis
lupinėja akių obuolius
ir verčia
pasirašyti testamentą.*

2008. X. 4

PETRAS VENCLOVAS

Du apsakymai

1967-ieji. Žaidimas „žemuogių pievelėje“

Praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio antroje pusėje prie kino teatro „Vilnius“ stoviniavo aukštaūgis akiniuotas vaikinys, vienplaukis, vilkintis languotą padėvėtą lietpaltį, kaklą apsimituriavęs ilgu juodu šaliku. Buvo ruduo, galbūt lapkritis, dulksnojo. Prieš kelerius metus pastatytas kino teatras „Vilnius“ tuo laiku mieste buvo vienas moderniausių, jo vestibulyje veikė bufetas, kuriame galėjai nusipirkti kavos, ledų, pyragaitį. Tačiau jaunuolis buvo studentas, sukrapštęs kapeikų tik dieniniam seansui; jis ketino antrąsyk pažiūrėti Federiko Felinio „Kelią“ su Džuljeta Mazina. Vaikinys nieko nelaukė; jis tiesiog trypčiojo kino teatro prieangyje, pasidairydamas į tuometinio Lenino prospekto namus, jo žvilgsnis vis atsiremdavo į baltuojančią Katedrą, tuomet vadintą Paveikslų galerija, ir varpinės bokštą. Žmonių jis tarsi nematė: pilki, rūškanų veidų, panašūs vienas į kitą, moterys, jam visiškai neįdomios, – po tamsiais drėgnais skėčiais.

Ūmai vaikiną nusmelkė mintis, kad jo tolesnis gyvenimas bus apniukęs kaip ši diena, kad nieko ypatinga nebeatsitiks, viskas tik nuobodžiai kartosis. Tą akimirką jam pasirodė, kad jau viską, ką gali žmogus patirti, yra patyręs: atitolimą nuo artimųjų, vienišumą, nusivylimą meile, baironišką nuobodulį, bodlerišką niūrumą, mirties alsavimą į pakaušį ir netgi yra matęs jos veidą. Kas dar galėtų išjudinti jo dvasią? Po pusantrų metų baigs universitetą, jį paskirs mokytojauti į kokį nors Žemaitijos kaimą ar Balbieriškį ir jis bus visiškai atkirstas nuo sostinės kultūros, kurios vieną kitą trupinį gali įpirkti už menką stipendiją; nebematys nei dramos ar operos ir baletų teatrų,

Filharmonijos, jau nekalbant apie Mikelandželo Antonionio, Ingmaro Bergmano, Džuzepės de Sančio, Federiko Felinio filmus. Per kosminį atstumą nutols nuo universiteto ir respublikinės bibliotekų, kur dažnai praleidžia išties dienas, žinoma, skaitydamas visai ne tai, ko reikalauja lietuvių, rusų, kitų tarybinių tautų ir pažangiųjų užsienio literatūrų dėstytojai. Penkerių metų laikotarpis užsiskliaus kaimišku peizažu, nuo kurio jis taip bėgo, stengėsi ištrūkti į Vilniaus gatves, aikštes, skersgatvius, senamiesčio kiemus, amžius atlaikiusias bažnyčias, universiteto koridorius ir auditorijas...

Pirmi ryškiausi jo vaikystės prisiminimai susiję su mirtimi: bažnyčioje juodas karstas, jame guli balta it popierius tėvo motina, jos rankos sudėtos ant krūtinės ir surištos rožiniu, nuo lubų nutįsusios tamsaus calūno juostos, degančių vaško žvakių kvapas, nesuprantami prie altoriaus stovinčio kunigo žodžiai, graudžios giesmės, ašaroti veidai; tėvas jį pakelia ir liepia pabučiuoti senelės rankas, bet jis virpėdamas riečia galvą aukštyn, kad tik jo lūpos nepaliestų kaulėtų blyškių velionės krumplių; kapinėse jį purto šaltis, ne, ne ankstyvo pavasario, bet vidinis, jis dreba iš vaikui nesuvokiamos baimės, nors dar ir nežino turįs akcentuotą mirties pojūtį. Nuo to laiko bažnyčia jam tuoj pat primena mirtį, vos įėjęs vidun, pajunta mirties artumą, susigūžia, panarina akis, nejaukiai žvalgosi į *stotis*, nes ir jose pavaizduoti kankinimai bei mirtis. Net ir dabar jis gali grožėtis tik išoriniu Vilniaus bažnyčių grožiu, nors kai kurios jų apleistos, paverstos sandėliais arba bendrabučiais, pajudusiomis lentomis užkaltais langų vitražais.

Kai šiek tiek užtelėjo, jis, užuot vakarais lovoje kalbėjęs poterius, prašydavo Dievo atitolinti ar net panaikinti mirtį. „Dieve, – dešimtis ir šimtus kartų šnibždėdavo vaiko lūpos, – padaryk taip, kad nemirčiau aš, nemirtų mano tėvai, broliai ir sesuo, kad nemirtų nė vienas žmogus.“ Dievas jam buvo ne gerasis Jėzus Kristus, rodantis į kalavijais persmeigtą savo širdį, bet rūstus ir piktas senis, baudžias už nuodėmes ir nedorus darbus, viską regintis ir žinantis, grasinąs iškeltu pirštu, vasaros naktimis sujaukiąs dangų, griausmais grūmojąs ir svaidąs ugnies kryžius. Berniuko pašamonėje turbūt visam laikui įsispaudė mintis, kad tik toks Dievas gyvena bažnyčiose. Dievas ir mirtis jam visada buvo kartu, neatskiriami vienas nuo kito. Gal todėl mokytojams, kurie paslapčia per Kalėdas ir Velykas patys nuslinkdavo į miestelio bažnyčią, nebuvo sunku įrodyti, kad Dievo nėra, visos kalbos apie jį – tik tamsių žmonių pramanas.

Dievas neskausmingai pasitraukė, nutolo, tačiau mirtis liko – jos nieku gyvu nebuvo įmanoma paneigti. Ji pirmą kartą priėjo prie jo taip arti, kai berniukui buvo dvylika metų: vaikas karščiavo, nebepajėgė vaikščioti, nes skausmas surakino sąnarius, tad tėvui teko jį ant rankų nešti iš vežimo į ligoninę. Berniukas pasitikėjo jaunu, bet pernelyg apniukusio veido gydytoju, kuris jam tvirtino, kad greitai pasveiksias, tačiau motinai pasakė, jog jos sūnus mirs, geriausiu atveju liks invalidu visam gyvenimui. Motina, pro ašaras nematydama kelio, važiavo dviračiu dešimt kilometrų, o grįžusi namo pati pasiligojo. Pusantro mėnesio jam neleido kojos iškelti iš lovos; jis prisimena toje pačioje palatoje gulėjusių suaugusių vyrų anekdotus ir keistą pojūtį, kai iš jo venos paimtas kraujas tuoj pat – švirkšte – pavirsta raudonais drebučiais. Gydytojas bardavo sesele, kad ši nemoka atlikti tokios paprastos procedūros, bet kiekvieną kartą kraujas tuoj pat sukrešėdavo. Vaikas nuo

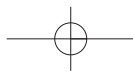
ryto iki vakaro skaitė Džeimso Oldridžo „Kalnų erelį“, knygą, pasakojančią apie graikų partizanų kovas su nacių okupantais; baigęs skaityti, vėl pradėdavo iš naujo, kol galiausiai gydytojas išplėšė romaną jam iš rankų ir nusinešė į savo kabinetą. Berniukas gulėdavo lovoje ir žiūrėdavo į lubas. Mirties jis nebijojo, gal nesuvokė, kad ji taip arti; tikriausiai jam drąsos įkvėpė graikų partizanai, pasiaukojamai kovoję už savo tėvynę: mirtis nebaisi, kai žinai, už ką miršti. Tačiau už ką ir kodėl jis turėjo mirti? Nejaugi jam grasintų senas, piktas, susiraukęs Dievas? Bet juk Tavęs nėra, tuoj pat sušnibždėdavo vaikas. Mokslininkai įrodė, kad Tavęs nėra ir nebuvo, viskas šiame pasaulyje vyksta be Tavo valios. O mokslu vaikas visiškai pasitikėjo...

Kai Dievas pasitraukė, jis nepajuto jokios tuštumos savo vidiniame gyvenime. Ir dabar jis kol kas nepasigenda Dievo.

Antrą kartą mirtis smogė iš už nugaros, kai jam buvo aštuoniolika metų. Vaikinas maištavo prieš visus ir prieš viską. Pirmiausia prieš tėvus ir mokytojus. Prieš tėvus – slapta, neparodydamas priešiško, prieš mokytojus – atvirai. Dievuliau, į ką jie buvo panašūs?! Jaunuolis jokios inteligencijos juose neįžvelgdavo: pašaipiai žiūrėdavo, kaip jie, braidydami po srutas, basi mėžia dvokiančius tvartus, sodina bulves, nemokšišškai niūkina arklį, ravi daržus, šliaužia vagomis atstatę pasturgalius. Net klasėje, regis, nuo jų sklisdavo prasčiokiškas, kaimietiškas smarsas. Tik vienintelė rusų kalbos mokytoja, kolūkio pirmininko žmona, daugmaž atitiko jo įsivaizdavimą, koks turėtų būti miestelio inteligentas: visada pasitempusi, saikingai pasidažiusi, įdomiau susišukavusi, dažnai keičianti jos lieknam kūnui tinkančias sukneles. Juodu retkarčiais net susižvalgydavo vienas kitą suprantančiais žvilgsniais: mudu esame aukščiau visų kitų, mudu – išrinktieji šiame miestelyje. Jos dėka jis pamėgo XIX amžiaus rusų klasikus, ypač Antoną Čechovą ir Michailą Lermontovą. Koks vienišas, tačiau koks laisvas ir nuo nieko nepriklausomas šio poeto lyrinis herojus, besipriešinąs bet kokiam pavergimui! O jo poema „Mcyris“! Kupina nepriklausomybės, kovos patoso ir apmąstymų apie mirtį. Dabar vaikinas kartkartėm prieš miegą vietoje vaikiškos maldos į Dievą pasikartodavo kelis fragmentus iš šios poemos: „Kogda ja stanu umirat / I, ver', tebe ne dolgo ždat', / Ty perenest' menia veli / V naš sad, v to mesto, gde cveli / Akaciji belych dva kusta... / Trava mež nimi tak gusta, / I svežij vozduch tak dušist, / I tak prozračno-zolotist / Igrajuščij na solnce list! / Tam položit' veli menia. / Sijan'jem golubovo dnia / Up'jusia ja v poslednij raz. Ottuda viden i Kavkaz...“*

Kelias savaites jis karščiavo ir jokiomis priemonėmis nesisekė numušti temperatūros. Rajono centrinės ligoninės daktarai, matyt, praradę viltį jį išgydyti, liepė greitąja išvežti į kitą miestelį, kur jis turėjo būti tyliai, ramiai numarintas. Buvo vasario mėnuo, saulė tik vidudienį šiek tiek pakildavo virš horizonto, spaudė šaltis, jis gulėjo brezentinėje greitosios lovelėje ir mąstė, kaip bus liūdna mirti tokiam jaunam, nieko nepasiekusiam, nieko nepamačiusiam – nei išsvajotojo Vilniaus universiteto, nei didingų Kaukazo

* Kada mirtis mane palies, – / O ji, tikėk, jau netolies, – / Liepk pernešti mane, kur du / Kerai akacijų baltų / Sode žydėjo... Ten vešli / Žolė, ir dvelkia iš toli / Vėjelis, o koks nuostabus / Ten saulės blyksnis pro lapus! / Ten paguldykite mane. Diena apsvaigsiu auksine / Aš paskutinįkart: iš ten / Matyt Kaukazas... (rus; vertė V. P. Bložė).

kalnų, nei anos ligos metu susižavėjamą kėlusios Graikijos: kovodamas už jos laisvę, kadaise ten mirė lordas Džordžas Gordonas Baironas, dar vienas didis jo autoritetas. „Ja malo žil, i žil v plenu“, – kaip sakė Mcyris. Tačiau aukšta, prakauli, senmergiškos išvaizdos gydytoja, galbūt pusžydė, kelias dienas ratus aplink jį ėjusi, viltingai pasakė: „Nenusimink, aš tave išgydysiu: žinau, kuo sergi.“ Ir pratarė kelis lotyniškus žodžius. „O ką tai reiškia lietuviškai?“ – nelabai susidomėjęs paklausė jis. „Pūlingas vidinio širdies slauksnio uždegimas. Turėsi atlaikyti didžiules penicilino dozes.“

Jį badydavo ištisą parą: naktį – antrą, paryčiais – šeštą valandą keldavo iš miegų ir smeigdavo į raumenis adatas. Susidarė abscesai, nebeliko sveikos, nepajuodusios vietos, kur būtų galima durti. Jis suprato nebijęs fizinio skausmo, jo gyslomis turėjo tekėti nebe kraujas, bet penicilinas. Dar įsiminė po insulto šlitinėjantį, lazda pasiramščiuojantį pamėlynavusio veido senuką, kuris Smetonos laikais buvo baigęs gimnaziją ir tuo labai didžiavosi; į kitus ligonius žiūrėjo iš aukšto, vadino juos juodnugariais, nevertais žmogaus vardo; dažnai cituodavo antikos išminčių Diogeną Sinopietį, kuris gyveno statinėje, vidury baltos dienos vaikščiodavo gatvėmis pasišviesdamas žibintu, o paklaustas, kodėl taip darąs, neva atkirsdavęs: „Ieškau žmogaus tarp žmonių!“ Nervingas ir visą laiką piktas seniokas badydavo pirštu į lovose gulinius ligonius ir murmėdavo: „Čia ne žmogus, šitas – ne žmogus, ir šitas – joks žmogus!“ Tačiau jį, jaunuolį, vadindavo ponaičiu ir sakydavo, kad iš jo dar galys išeiti tikras žmogus.

Po trijų mėnesių grįžo į mokyklą jausdamasis išdidus, kad antrą kartą įveikė mirtį. Miestelyje taikstėsi žydėti alyvos, gamta alsavo pavasariu ir energiją atgavusia gyvybe. Vaikinas irgi jautėsi stiprus kaip niekad. Jis užsispyrė baigti vienuoliktą klasę, nors mokytojai įkalbinėjo likti antriems metams. Tai būtų buvęs jo pažeminimas; be to, būtų reikėję dar metams atidėti svajonę apie Vilnių. Kokia kvailystė gaišti laiką! Apsigyveno mokyklos internate ir, numigdamas vos kelias valandas per parą, puolė kalti mokslų. Jam svaigo galva, fizika maišėsi su chemija, geometrija su istorija, anglų kalba su rusų kalba; rytais virste išvirsdavo iš lovos šnibždėdamas: aš galiu, pajėgiu, aš stiprus, aš visiems įrodysiu...

Internatas buvo tuščias, jame vaikai gyvendavo tik žiemą, pavasarį, pradžiūvus keliams, į mokyklą važinėdavo dviračiais. Tačiau kitame pastato gale, mergaičių pusėje, retkarčiais nakvodavo vienuoliktokė, kurios namai buvo kažkur toli miškuose. Vieną vakarą juodu buvo taip įnikę į matematikos uždavinių sprendimą, kad nepastebėjo, kaip atėjo dvylikta valanda, kai miestelyje paprastai išjungdavo elektrą. Lemputė sumirksėjo ir užgeso. Rytoj rytą baigsime spręsti, sumurmėjo jaunuolis. Ar negali čia nakvoti? – keistu, prislopintu balsu paklausė mergaitė. Naktimis man labai nejauku vienai.

Ji simpatizudavo vaikinui, bet šis dėl savo puikybės ir įsivaizduojamo išskirtinumo stengėsi to nepastebėti. Mergina, kurią pamils, bus verta jo, gal tokia pat kaip ir jis; šioje mokykloje tokios nėra.

Ar tau ne vis tiek kur miegoti? – vėl išgirdo šnabždesį.

Gerai, įsitaisysiu lovoje prie lango, jei taip nori, numykė jis.

Čiuopdamas lovų galus, nuslinko į kitą kambario pusę ir ėmė sagstyti marškinius. Kai rengėsi lįsti po antklode, mergina staiga jį apkabino. Jis iš

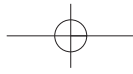

netikėtumo net krūptelėjo. Paskui lėtai atsigrėžė: mergina buvo visiškai nuoga. Aš noriu tavęs, sušvokštė jam į ausį. Pirmą akimirką jis nesuvokė, ką tai reiškia: argi ji gali pati siūlytis? Tačiau jaunas kraujas ėmė urduluoti gyslomis ir mušė į galvą; jaunuolis pasilenkė ir surado jos lūpas. Matyt, padykėlė mergiotė buvo „ragavusi tokios duonos“: nusviro ant lovos tempdamasi ir jį. Instinktas kažką šnibždėjo, bet jis iš didelio susijaudinimo beveik nieko nesuprato; bendraklasė mėgino jam padėti, tačiau jų kūnai nesuvaldomai trūkčiojo – prisilietimų ir bijojo, ir geidė. Po valandėlės karšta drėgmė iš jo išsiveržė ir pasiliejo ant merginos šlaunų. Padykėlė apmaudžiai atsiduso, bet vis dar nepaleido jo iš glėbio. Pagaliau jos rankos atsileido ir jis galėjo atsikelti. Patamsyje susirinko drabužius ir išspūdino iš kambario.

Rytą juodu susitiko prausykloje. Paraudę it virti vėžiai, nedrįso vienas į kitą pažvelgti. Tavo kambarį palikau kojines, sumurmėjo jis. Tuoj atnešiu, rankšluosčiu prisidengusi veidą, atsakė ji. Koridoriuje jis, vis taip pat dėsdamas į šalį, pasiėmė kojines. Nė vienas neužsiminė, kad vakar buvo sutarę baigti spręsti matematikos uždavinį.

Universitete vaikinai jau per stojamuosius egzaminus įsimylėjo būsimą bendrakursę: šviesiaplaukę, mėlynom akim, potrumpe melsva suknele. Ji buvo lyg nužengusi iš užsienietiškų filmų – galbūt iš lenkų ar čekų ir slovākų. Jų meilė buvo gana keista: per dvejus metus nė kiek nepasistūmėjo į priekį, taip ir liko platoniška. Jie kartu sėdėdavo auditorijoje, susitikdavo universiteto bibliotekoje, kartais jis lydėdavo ją į bendrabutį, jei nebūdavo vėlu, net užeidavo į kambarį, kuriame gyveno aštuonios ar devynios įvairių specialybių merginos; skambindavo iš gatvės telefono būdelės, kantriai laukdavo, kol ją kas nors pakvies iš ketvirto aukšto į apačią prie budinčiojo stalelio; kartu žiūrėdavo naujausius kino filmus; retsykais nueidavo į kavinę, išgerdavo vyno, valgydavo ledų, bet kai jis pamėgindavo nuošalesnėje vietoje apkabinti ją ir pabučiuoti, mergina jį atstumdavo ir imdavo piktai sakyti, koks jis nedoras, išpuikęs, cinikas, savimyla, koks nepakenčiamas jo elgesys, kaip jis skiriasi nuo normalių studentų, ir jo rankos nusvirdavo. Tačiau kitą sykį susitikę, – jaunuolis jau nuo antro kurso pradėjo lankyti ne visas paskaitas, – jie vėl lyg niekur nieko kalbėdavosi. Gal jie abu buvo pernelyg išdidūs ir nenorėjo nusileisti vienas kitam? Gal vengė intymesnių santykių, nes abu buvo jais nusivylę? O gal paprasčiausiai nežinojo, kas vėliau turėtų įvykti? Vedybos? Ne, nieku gyvu! Šeima – tai pančiai, savo teisių apribojimas, taikstymasis vieno prie kito, laisvės praradimas, kuri jam buvo ypač svarbi... Be to, retkarčiais jį užklupdavo nepaaiškinami niūrumo priepuoliai, kai jis nieko šalia savęs negalėdavo pakęsti. Tada šalindavosi visų, išvažiuodavo už miesto, klaidžiodavo po miškus, kažką neaiškaus mąstydamas. Tėviškės, artimųjų ilgesys? Ne, jis nenorėdavo to pripažinti. Jis gali būti vienas, vienišas – ir nieko nepasigesti! Niekam neįsipareigojęs, prieš nieką neatšakingas. Jo toks didelis ir erdvus vidinis pasaulis, kad jame gali rasti viską, ko jam reikia. Pašaliniai ten nepageidaujami! Tikrovė pasitraukdavo nuo jo, realūs daiktai imdavo ką kita reikšti...

Biblinę moterį jis pažino po poros metų. Vieną šeštadienį gerokai ištuštėjusiame „Tauro“ bendrabutyje jie, užsirakinę kambarį, gėrė tirštą, tamsaus kraujo spalvos moldavišką „Kagorą“. Jo kambario draugas romanistas buvo pasikvietęs neaiškaus užsiėmimo merginą: regis, buvusią stu-

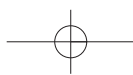

dentę, išmestą iš universiteto. Vaikino per daug nedomino, nei ką ji studijavo, nei ką dabar veikia. Jis beveik nesiklausė, ką jai romanistas kalba, gal net prancūziškai. Šiek tiek nustebo, kai ji nusivilko drabužius ir įlindo į draugo lovą. „Balius“ buvo baigtas, nieko kito neliko, tik eiti miegoti. Vaikinas nusigręžė į sieną, užsitraukė ant galvos antklodę, kad tik negirdėtų, kas gretimoje lovoje dedasi. Tačiau širdis greitai plakė, raumenys iš susijaudinimo ir susidrovėjimo virpėjo, prakaitavo veidas ir rankos. Tai bjauru, šlykštu, nežmoniška, teigė pats sau, jie visiškai nesigėdija manęs, tarsi tai, ką daro, būtų visiškai natūralus veiksmas, lygiai kaip valgymas, vyno gėrimas ar nosies išsipūtimas. Staiga pajutęs ranką ant peties krūptelėjo. Ji ir tau duos, pusbalsiu pasakė romanistas. Eik, nebijok, būk vyras! Atstokit nuo manęs! – suinkštė pro sukąstus dantis jaunuolis. Kodėl turėčiau *durniuoti* kartu su jumis? Gal tu – impotentas? – krizeno kambariokas. Arba nesi turėjęs moters? Aš visai nenoriu tavo kekšės! – gynėsi jis. Ji ne kekšė, tik šiek tiek patvirkusi karšta merga, juokėsi draugužis ir tempte ištempė ją iš lovos. Beveik griūdamas vaikinas atsidūrė šalia tos mergšės. Nusivilk *maikę* ir nusimauk *triusikus*, pasakė velnių prišveitusi buvusi studentė, turbūt nenorinti iš Vilniaus grįžti į kokį nors užkampio miestelį. O gal tau padėti? – pratrūko juoku. Ai, koks nematytas kuklumas!

Jaunuolis tuoj pat prisiminė, kaip aną naktį mokyklos internate mėgino pasimylėti su klasioko ir kaip nieko jiems neišėjo. Dar kartą apsikaulinti? Ne, ne! Jis nejaučia jokio noro kergtis su kažkokia kekše. Bet tai buvo paskutinė temstančios sąmonės mintis. Mergina jau buvo pasiruošusi priimti ją, be jokių skrupulų grabinėjo jautriausią jo kūno vietą. Pajutęs jos karščiu plieskiantį kūną, švelnų ir minkštą, drėgną nuo prakaito, jis apsvaigo labiau nei nuo vyno, dar mėgino sutramdyti save, bet kūnas jo nebeklausė. Sugėrovė apkabino ranka jo sprandą, įmurkdė veidą į savo ilgus šiurkščius plaukus, o kita ranka sujungė jų įsiaudrinusius kūnus. Instinktas iš karto atliko savo priedermę, jaunuolis staiga prarado drovumą, pasijuto stiprus ir galintis primesti savo valią kitam žmogui. Iškrūšiu tave, *kurva!* – piktai sumurmėjo dusdamas išsidraikiusiuose jos plaukuose. Varyk, varyk! – suprunkštė romanisto sugulovė. Tik be *strioko*...

Nuo to laiko jis nebekalbindavo mėlynakės kursiokės, nebeskirdavo jai pasimatymų, nebesiūlydavo nueiti į kiną ar kavinę. Jis vis atžariau su ja elgėsi, tarsi ji būtų ana mergšė. Galiausiai juodu visiškai liovėsi kalbėtis, auditorijoje rinkdavosi vietas kuo toliau vienas nuo kito. Be abejonės, abu kentė nesuvokiamą nuoskaudą. Merginos, jis kartais pamąstydavo, aš jų nesuprantu, jų poelgiai nemotyvuoti, jos nepripažįsta jokios logikos, būna orios ir neprieinamos, kai to nereikia, arba atvirkščiai – užuot jautusios savo vertę, praranda santūrumą ir gėdą... Su jomis prasidėjęs, gali patirti tik nusivylimą, dažnai – ir panieką. Jos silpnos, bet nori pirmauti, jos nepraleis progos iš tavęs pasityčioti, kekšiškai pasišaiptyti, kad tik jų viršus būtų. Geriausias pavyzdys – romanisto meilužė, kuri elgėsi su juo tarsi su nepilnamečiu berniukščiu, užsinorėjo, kad jis visą naktį su ja gulėtų, begėdiškai naudojosi jo kūnu, varė šalin savo draugužį. Ir jie, du vyrai, tiesa, nemažai išgėrę „Kagoro“, pakluso jos iškrypėliškam įgeidžiui...

Meilė negali būti tik dviejų epidermių susilietimas, sakė Emilis Zolia. Ji

turi duoti žymiai daugiau, nei vien tik kūnišką pasitenkinimą. Nejaugi meilė nuo romantikų laikų taip supaprastėjo?

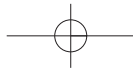
Vieną kartą jaunuolis suprato, kad jo dvasioje veriasi vis didesnė tuštuma, gilėjo nusivylimas: mokytojams nebuvo sunku įrodyti, jog Dievo nėra, nes jis dar vaikystėje Dievą įsivaizdavo kaip rūstų ir pagiežingą senį; mirtis yra visko pabaiga, nes žmogaus esmę sudaro jo kūnas, trokštantis gyvenime patirti kuo daugiau malonumų, paskui senstantis, irstantis ir pagaliau išnykstantis; siela yra religijų prasimanymas, jos nemirtingumas – saviapgaulė ir silpnųjų paguoda; meilė ir artimumas sugalvoti kultūros žmonių barbariškai prigimčiai sutramdyti ar bent sušvelninti: juk iš tiesų neegzistavo nei Dantės Laura, nei Petrarkos Beatričė, nei Adomo Mickevičiaus Marilė – tai buvo tik jų moters idealas, siekiamybė, jų vaizduotės žaismo viršukalnės. Jaunuolis vis labiau juto, kad gali gyventi vienas, jam nereikalinga nei meilė, nei vyriška draugystė. Visa tai gali atstoti menas: geros knygos, filmai, spektakliai ar koncertai. Ir turbūt dar gamta: jos žydėjimas, vešėjimas ir kūpėjimas, vėliau pasiruošimas nebuvimui, gyvybės perėjimas į sėklas, požemio šaknis, nesąmoninga metamorfozė.

Tačiau dvasinė sumaištis nepadarė jo grynu materialistu: jame, giliai paslėptas, suvyniotas į kasdienybės drabužius, užslopintas nusivylimo, pašaipiai, o kartais net ciniškai neigiamas, slypėjo ilgesys amžinybės, kuriai, jis žinojo, nebus lemta išsipildyti.

Tačiau vis dėlto buvo priverstas studijuoti marksizmą–leninizmą, socialistinę politekonomiją, TSKP istoriją, mokslinį komunizmą ir mokslinį ateizmą, istorinį materializmą. Ypač atkaru buvo mokyti socialistinę politekonomiją, kurią sudarė šūkių ir kvailiausių partinių lozungų rinkinys, be to, ją dėstė aukšta susiraukšlėjusio veido, arklio dantimis, pokarine šukuosena sudžiūvėlė senė, kuri reikalavo viską atmintinai „iškalti“. Vieną dieną jaunuolis respublikinėje bibliotekoje užsispyrė perskaityti Lenino „Materializmą ir empiriokriticizmą“, norėjo įsitikinti, ar ten esama bent kiek loginio mąstymo. Leninas kažką gynė, kažką teigė, kažką neigė, su kažkuo polemizavo, kažką demaskavo, tačiau vaikiną nieko nesuprato, nesuformulavo sau jokios minties, jam net pasirodė, kad veikalas parašytas velniaižin kokia, gal net kinų kalba. Tačiau pasismagino iškrėsdamas pokštą šalia sėdėjusiam vyresnio amžiaus rūškano veido vyriškiui, gal aspirantui, gal iš kokio kaimo atkakusiam neakivaizdininkui, kuris užsikniaubęs studijavo Markso „Kapitalą“ ir kažką konspektavo į storą studentišką sąsiuvinį. Kai vyriškis išėjo parūkyti ar atsigerti kavos, vaikiną atvertė atgal bent dešimt knygos puslapių. Grįžęs „mokslių žiurkė“ lyg niekur nieko įniko skaityti ir konspektuoti tai, ką jau buvo perskaitęs ir sukonspektavęs. O *sancta simplicitus!* Ne veltui sklido anekdotiški gandai, kad nė vienas Lietuvos marksistas, net ir profesorius ar akademikas, nėra perskaitęs šio kapitalinio Markso veikalo...

Kas iš tų mokslų ir žinojimų? – stovėdamas ant kino teatro „Vilnius“ prieangio laiptelių dabar pagalvojo jaunuolis. Kam jų reikia? Ar jie būtini pačiam žmogui? Kas iš tų potyrių, kad ir ne juslinių, jeigu jie vis tiek lemia nusivylimą? Kas iš tų pagavų ir įžvalgų, jeigu jos subanalėja, sustabarėja, pasidaro nebepritaikomos šiam daiktiškam pasauliui? Anksčiau ar vėliau viską susiurbia tuštybė ir tamsa.

Iki kino seanso pradžios buvo likusios penkios minutės, tad jaunuolis,

čiuopdamas skylėtoje lietpalčio kišenėje bilieta, jau ketino eiti į vidų. Tačiau kaip tik tą valandėlę pamatė nuo Katedros pusės atgūrinantį žmogų: juodais drabužiais apsirengęs, ant galvos skara ne skara – iš pradžių vaikiną jį net palaikė moterimi, tačiau tai buvo vyras; platus paltas beveik siekia žemę, veidas išblyškęs, žili antakiai, susiraukšlėjusios lūpos, bet nepasakytum, kad vyriškis labai senas. Kai jis prabilo, balsas buvo duslus ir gergždžiantis it surūdijusi skarda, toks pat tamsus kaip ir jo apsiaustas.

– Parduok man savo laiką.

Vaikiną valandėlę stebėjimo į keistąjį praeivį. Tačiau į nevisprotį jis nebuvo panašus.

– Nesuprantu, ko jūs iš manęs norite?

– Ko čia nesuprasti? – susiraukšlėjusios vyriškio lūpos pašaipiai išsilygino. – Tu man parduodi likusį savo gyvenimą, aš tau dosniai atsilyginu. Žinau, jog esi neturtingas studentas, kartais net paskaitas pramiegi, kad nereikėtų valgyti pusryčių. – Senis iš gilios palto kišenės ištraukė pluoštą banknotų po šimtą rublių ir paskleidė juos prieš jaunuolio akis. – Jau po kelių minučių tau atviri bus visi Vilniaus restoranai, tu galėsi turėti gražiausias ir elegantiškiausias Lietuvos moteris, pagaliau pamatysi savo išsvajotąjį Kaukazą, aš pasirūpinsiu, kad galėtum iškeliauti net į Graikiją.

– Ir už ką man tokia laimė? – ironiškai nusišypsojo vargeta studentas.

– Jau sakiau, parduok man savo laiką. Na gerai, ne visą, kad ir tau dar šiek tiek liktų pasimėgauti gyvenimu.

Jeigu tikėčiau piktosiomis dvasiomis ir demonais, pamanyčiau, kad šią darganotą lapkričio dieną Vilniaus centre prieš mane išdygo velnias ar net pats Liuciferis.

– Ne, ne, – sukriženo gergždžiančiu balsu žmogysta, – nesu nei velnias, nei šėtonas! Juk nesi toks primityvus, kad tikėtum kvailiausiais prietarais.

– O jei iš tiesų, kas jūs toks?

– Tai neturi jokios reikšmės: esu tas, kas esu. Aš tau duodu pinigus, o tu man atiduodi, tarkim, penkiasdešimt metų.

– Ir ką jūs veiksime su tais mano penkiasdešimt metų? – neva ištraukė į žaidimą vaikiną.

– Jeigu neklystu, prieš kelias minutes mąstei, kad jau viską gyvenime esi patyręs, kad tolesnis buvimas žemėje nebeturi prasmės, nes viskas yra „tuštybių tuštybė ir vėjo gaudymas laukuose“?

Jaunuolis gerokai nustebo, jog nepažįstamasis atspėjo jo mintis, tačiau nusprendė – gana žaisti „aklą vištą“, reikia demaskuoti apsimetėlį.

– Taip ir sakykite, kad jūs – iš *saugumo* ir norite mane įtraukti į savo tinklą. Tad žinokite, jog neparsiduodu už jokių pinigų!

– Tiesą sakant, tu man visiškai nerūpi ir esi nereikalingas, – atkirto surzusi būtybė. – Aš noriu iš tavęs nusipirkti tuos penkiasdešimt metų, ir viskas!

– Neparduosiu nė minutės, – taip pat aštriai atšovė vaikiną. – Nebeturiu laiko su jumis tuščias kalbas varinėti, nes vėluoju į kino seansą. Pasiieškokite patiklesnio ir kvailesnio! O man brangi kiekviena valandėlė!

Žmogysta dar kažką sakė, tačiau studentas ryžtingai apsisuko ir nužingsniavo link kino teatro durų, pro kurias į vidų ėjo jau paskutiniai žiūrovai. Ėstant salėje šviesai jis vos spėjo susirasti savo vietą. Tik po pusvalandžio

jaunuoliui blėstelėjo mintis, į ką buvo panaši nesimpatiška, niūraus veido, nenuspėjamo amžiaus būtybė: į Mirtį iš Ingmaro Bergmano filmo „Septintasis antspaudas“! Jis supratęs pašiorpo, kad mirtis nuolat seka iš pasokos, žino jo mintis bei jausmus ir laukia, kol jo gyvenimo geismas sumažės, subliūks ir galiausiai visiškai išnyks. Tada jis gulės karste kaip jo senelė prieš aštuoniolika metų ano miestelio bažnyčioje, o koks nors keturmetis vaikiukas, pakeltas tėvo, suks į šalį veidą, ries sprandą, kad tik jo lūpos nepaliestų kaulėtų pabalusių velionio krumplių, kuriuos neseniai spaudė Mirtis, įsitaisanti visų žmonių pašamoneje, kai tik šie supranta esą laikini, tačiau nežinantys, kiek jiems duota laiko.

1953-ieji. Karantinas – juodligė

Moteris, krivuliudama ir nevilingai skėsčiodama rankomis, peršlepsėjo kiemą, pravėrė trobos duris ir griuvo į lovą. Kūkčiojo spausdama kasdiene skarele apmuturiuotą galvą. Šešiametė mergaitė stovėjo šalia, glostė motinai pečius ir prikimusi balsu kartojo: „Mama, mama, mama...“ Jos pačios veidu riedėjo ašaros. Motina retai pravirkdavo, nes pastarieji keturiolika metų užgrūdino ją vargais ir bėdomis, protu nesuvokiamomis permainomis ir nieko nežadančia ateitimi. Vadinasi, turėjo ištikti nelaimė, kurios nežinojo ir nenujautė mergaitės brolis, trejais metais vyresnis už ją. Kai motina kniūbčiojo per kiemą, jis sėdėjo po namą pusiau gaubiančia liepa ir drožinėjo sausą šaką. Buvo sumanęs išdrožti švilpiančią paukščiuką, panašų į varnėną, bet, išgirdęs motinos raudą, pakilo, nusivalė nuo kelnių skiedreles ir neryžtingai nukulniavo į gryčią.

– Kas buvo? – paklausė sesers, kai ši grįžtelėjo į jį, stovintį aslos vidury su peiliu rankoje ir apdrožtu medgaliu.

– Pienė nugaišo, – proverksmiu sulemeno mergaitė.

Pienė buvo jų karvė, žala, stambi, su numautu trumpesniu ragu. Vientelė šeimos maitintoja: pienas, varškė, rūgpienis, kartais sūris ar šaukštas kitas grietinės, kurią jie vadindavo *smetona*. Žiemą, kai žaloji užtrukdavo, vaikai laukdavo nesulaukdavo, kada ji atsives veršiuką, su kuriuo dar kelias savaites turėdavo dalytis krekenomis ir pienu. Tvirtas pagyvėdavo: veršiukas strakaliudamas žįsdavo Pienės spenį, garde kriuksėdavo ir žvygždavo pora paršelių, kuriems irgi tekdavo šlakas pieno.

– Kas dabar bus? – pratarė patempęs lūpą vaikinukas.

Sesuo truktelėjo liesus, beveik persišviečiančius pečius. Užtat motina sušvapsėjo:

– Ogi badas, vaikeli! Kaip gyvensim be karvės? Kaip kokie paskutiniai vargetos...

Bernaitis išsprūdo į kiemą. Piktas drožė liepos šaką, o kai liko pussprin-džio pagaliukas, sviedė jį į šunramunių guotą. Paskui žingsnis po žingsnio patraukė į Šilpieves. Pro arklių žardį, aptvertą spygliuota viela, – tėvas kartkartėm parsivesdavo iš bendrų kolūkio ganyklų savo buvusį Sartį ir

paleisdavo ten pasiganyti; takeliu pro kolūkio kviečius, mokyklinės liniuotės aukštumo, be laiko nugeltusius, sukritusius. Rytą motina parsinešė tik kelis litrus pieno, kurį – paragavusi – supylė kiaulėms į lovį: kartus, net liežuvį kerpa, pasakė vaikams, tikriausiai karvė susirgo, nieko neėda, tik iškėlusi galvą žiūri namų pusėn. Vidurdienį motina pasiuntė sūnų perkelti Pienės. Žolė buvo nenuėsta, žaloji gulėjo pūtuodama, bet negromuliavo. Vis dėlto berniukas prikėlė karvę ir, šiek tiek pavadėjęs, vėl išmeigė į žemę geležinį kuolą.

Kovo pradžioje pasklido neaiškūs gandai apie *generalisimo* mirtį. Kai laiškanešys atnešė juodesnį nei įprastai „Tiesos“ laikraštį, o jo pirmuosiuose puslapiuose karste gulėjo Stalinas, tėvų veidai nušvito. Jau tas *bestija* gavo galą, pasakė motina. Pažiūrėkit, vaikai, kur jis rankas susidėjęs – ne ant krūtinės, bet ant *čviko*. Tačiau Eduardo Mieželaičio eilėraštis apie kalnų erelio ir tautų vado mirtį jai patiko. Kartu su vaikais net kelis jo posmus pramoko. Kaimo žmonės paslapčia džiaugėsi, galbūt tikėjo, kad bus išardyti kolūkiai, ir gyvenimas pagerės. Paskui atplaukė nuogirdos, jog buvo sušaudytas Berija. Jis neva norėjęs kolūkiečiams duoti po tris hektarus žemės. Kad ir *kolchoze*, turint tiek žemės, jau įmanoma pramisti, samprotavo moteris. Tai ne šešiasdešimt arų, kuriuos geras vyras gali permyžti. Bet ar leis *bolšavikai* lengviau atsikvėpti? Rusijoje *kolchozai* ir *souchozai*, Lietuvoje irgi kitaip būti negali...

Dar iš tolo išgirdo telyčaitės mūkimą. Ji vaikščiojo ratu ir trypė pievą. Berniukui pasirodė, kad karvaičiukė įsibaikštinusi: turbūt junta, kad Pienė nudvėsė. Priėjo artyn, ištiesė ranką, tačiau veršelis šoktelėjo į šalį ir nu-liuksėjo. Žaloji gulėjo ištiesusi kaklą, padėjusi galvą ant žemės. Jos išpam-pęs didžiulis pilvas nė nekrustelėjo, kai vaikas priėjo. Šis įsidrąsinęs pasi-lenkė prie gyvulio. Apie neužmerktas akis zujo musės. Nuvaikė jas ir įsi-spoksojo. Pienės akyje atsispindėjo vakarėjantis dangus – pavargęs, iš pakraščių traukiamas tamsių debesų.

Pavasarij berniukas ginė karvę ir veršelį beržynėlio taku į miško aikštę, kur žinojo vešant sodrią žolę. Staiga Pienė pašoko ir spyrė užpakaline koja. Tiesiai į vaiką šliaužė ilga raina gyvatė! Virpėdamas iš baimės ir pasišlykštėjimo kelis kartus tvojo lazda. Paskui primygo šnypščiančią pražiotą galvą ir tol sukiojo pagali, kol ją sutraiškė. Užmetė angį ant juodalksnio šakos, galvodamas, kad šitaip pagąsdins jos giminaites, jog negulėtų susiraičiusios atokaitoje ant tako ir nemėgintų kam nors įgelti. Karvė šlubčiojo kaire užpakaline koja ir neprisileido berniukščio, norinčio apžiūrėti kruviną žaizdelę. Kai po valandos ar dviejų koja ištino, vaikinukas parvarė gyvulius namo. Tėvas nuplovė žaizdą karboliu ir aprišo drobinu skuduru. Po kelių dienų Pienė, atrodė, vėl buvo sveika. Nejau po šitiek laiko būtų suveikę piktosios nuodai?

Nešdamas motinos pamirštą milžtuvę, palengva parspūdino namo. Kie-mas buvo tuštesnis nei visada. Nesiryžo eiti į vidų: išgirdęs gailų motinos balsą sumišdavo, nesugalvodavo, kaip elgtis; neaiškios kaltės gumulas įstrig-davo gerklėje. Kažkas ataidėdavo iš ankstyvosios vaikystės, kai motina verk-davo, o jis nepajėgdavo suprasti kodėl. Paniūromis dilbčiojo į vieškelį, kol pamatė dviračiu parvažiuojantį tėvą. Vyriškis smagiai niūniavo panosėje: mat buvo brigadininkas, tad retkarčiais kas nors pavaišindavo alumi.

– Pienė nustipo, – tėvui dar nenulipus nuo dviračio, pasakė berniukas.

– Ką čia tauziji? – nepatikėjo vyras, bet, pamatęs apsiblaususį sūnaus veidą, staiga sustabdė dviratį ir atrėmė į liepos kamieną. – Kur mama?

– Guli lovoje ir rauda.

Atrodo, girtumas tą pat valandėlę išgaravo. Tėvas susigūžė, apmaudžiai krenkstelėjo, jo rankos nusviro. Sunkiais žingsniais perėjo kiemą ir pastūmė trobos duris. Vaikinukas girdėjo verksmingą motinos balsą: tikriausiai pasakojo viską, kas atsitiko nuo pat ryto. Netrukus vyriškis vėl peržengė slenkstį ir sėdo ant dviračio.

– Kur, tėtė?

– Pas Mizarą, – sparčiai toldamas keliuku, atsakė tėvas.

Mizaras buvo žinomas odlupys. Suvargęs, smulkaus sudėjimo žmogelis, smirdantis srutomis, nes dirbo kolūkio kiaulidėje. Apie tą laiką valdžia buvo paskelbusi įstatymą, kad į supirkimo punktą reikia pristatyti ne tik galvijų, bet ir kiaulių odą. Žmonės šaipėsi iš tokio valdžios bukumo – kokie lašiniai ir kumpiai be odos! Ir kaip įmanydami vangstydavosi nuo tokios prievolės. Tačiau neapsieidavo be Mizaro pagalbos.

Po valandos tėvas grįžo, ant dviračio bagažinės parvežė susikūpinusį odlupį. Žmogelis vilkėjo nuskalbtais pilkšvais marškiniais, gal kadaise siūtais iš baltos drobelės, mūvėjo naminio milo kelnėmis, avėjo gumines mėšluotas nagines. Apšepęs, dulkėtais seniai kirptais plaukais. Nuolankiai linkčiojo galvą.

– Ir tau atsiras darbo, – tarė tėvas vaikinukui, paėmė du kastuvus iš pašiūrės, kurią jie vadino *lazaunia*.

Visi trys patraukė į Šilpieves. Karvė bambsojo, kur buvus. Berniukui pasirodė, kad ji dabar prasižiojusi ir iškorusi juodą liežuvį. Nuo jos pakilo musių spiečius. Vyras apžiūrėjo gyvulį, mėgino atspėti, kodėl šis krito.

– Gal reikėtų pakviesti *veternorių*, – paabejojo Mizaras.

– Ką jis bepadės, – numojo ranka tėvas. – Tu lupk, o mes kasime duobę.

Vaikas kastuvu sklaidė žemes, retkarčiais įsispoksodavo, kaip triūsia odlupys. Pradėjęs nuo užpakalinių kojų, pamažu stūmė ir traukė odą į priekį, tad žaloji nuogėjo ir darėsi balta, daiktais raudona. Ūmai Mizaras keiktelėjo ir ėmė čiulpti kairės rankos tarpupirštį. Tikriausiai bakstelėjo peiliu. Berniukui buvo liūdna, jį pykino: žiūrint į taip negražiai išsidrėbusią Pienę, imdavo spausti paširdžius, diegliai varstydavo pilvą. Tėvas piktai kasė durpžemį, nedaug trūko, kad pradėtų barti sūnų ir odlupį. Ši vakarą jam viskas buvo blogai. Be visokių nemalonumų tarnyboje – laukininkai vengia dirbti kolūkyje, simuliuoja, slapstosi, kartais neatidaro durų, melžėjos vagia pieną, kiaulių fermoje baisus žviegimas, lietus pūdo šieną ir dobilus, – dar ir namuose tokia bėda. Kaip reikės verstis be karvės?

Pagaliau oda buvo nudirta, tėvas ir Mizaras įstūmė Pienę į duobę ir paskubomis užkasė. Namu grįžo jau pritemus. Tik tada odlupys pasiguodė, kad persipjovė tarpupirštį, žaizda vis dar kraujuoja. Tėvas atsinešė iš kameros karbolio buteliuką, užpylė žmogui ant rankos ir davė apyšvari skudurą pjūviui apsvynioti. Kieme pasklido bjaurus dezinfekcinio skysčio kvapas.

Po kelių dienų, kai šeima pradėjo atsigausti, tėvas grįžo namo it tamsus debesis: Mizaro žaizda negijo, ranka nuėjo pūslelėmis ir šašais, jam pakilo temperatūra, jį paguldė į ligoninę, daktarai įtarė baisią užkrečiamą ligą. Ir

tada berniukas pirmą kartą išgirdo tą grėsmingą žodį: juodligė. Paskui jis bus dažnai sakomas.

Rytojaus dieną vieškeliu atburzgė sunkvežimis ir įsuko į jų vienkiemį. Iš mašinos kėbulo keli vyrai išrideno statinę chlorkalkių, iš kabinos išlipo karingai nusiteikusi pusamžė moteris. Ją viskas domino: kur pakasta nugaišusi karvė, ar girdė ją šulinio vandeniui, kur pastarosiomis dienomis ji buvo rišama, ar nakčiai parvesdavo į tvartą? Tėvas tuo metu buvo prie brigados šienapjūtės darbų, o gal ragino moteris ravėti daržus, tad į klausimus atsakinėjo motina. Vėliau ji gailėjosi išklėjusi visą teisybę. Ypač kad išpliurpė, jog Pienė buvo girdoma vandeniui iš kiemo šulinio, o nakčiai parvedama į tvartą kartu su telyčaitė. Sužinojusi, ką reikia, valdingoji moteris įsakė vyrams imtis veiklos. Šie apsirengė mėlynais chalatais ir ėmė šmižinėti po kiemą ir pastatus. Vaikinukui jie buvo kažkuo panašūs į *skrebus* ar rusų kareivius, kurie dar prieš kelerius metus užgriūdavo į sodybą, visur landžiodavo, eidavo kur užsinorėję. Toks pat slogus prievartos ir savavaliavimo pojūtis. Mėlyni chalatai nepanašūs į kareiviškas uniformas, tačiau berniukui kėlė nerimą svetimi žmonės, šmaižiojantys po jų vienkiemį, tarsi jie būtų tikrieji šeiminkai.

Motina, sužinojusi, kad vyrai pils į šulinį chlorkalkių skiedinio, išsigando. Vos išprašė pasisemti kelis kibirus vandens. Kiti du atvykėliai jau slankiojo po ganyklą, esančią už pirties, ir purkštė dvokiantį skystį. Tuo metu grįžo tėvas. Valandėlę nustebęs žiūrėjo, kas dedasi sodyboje.

– Matai, ką jie daro?! – šūktelėjo motina.

Vyriškis sukando dantis ir perkreipė lūpas.

– Prieš valdžią *nepapišiš*, – sumurmėjo.

Tėvas buvo pramokęs kelis rusiškus žodžius ir vartodavo juos, nepaisydamas jų reikšmės. Prie jo prišoko stropioji dezinfekcininkė.

– Kur pakasta karvė?

– Šilpievėse, už arklių gardo. Parodysiu.

– Reikia atkasti ir sudeginti!

– Sudeginti? – apstulbo motina. – Kam ją deginti?

– Kad nekiltų epidemija.

To žodžio kaimo žmonės nežinojo, tad jis padarė baugų įspūdį. Motina užsičiaupė, tėvas nulingavo į pašiurę kastuvų. Moteris mostelėjo vyrams, kad sektų paskui ją ir šeiminką. Po pusvalandžio Šilpievėse ėmė rūkti dūmai, įkandin jų šoktelėjo ugnis. Ji pleveno iki pat vakaro. Kuo nusikalto mūsų Pienė? – negalėjo suprasti berniūkštis ir jo sesuo. Mirusių žmonių nedegina, už juos meldžiasi, juos aprauda, gražiai karste palaidoja. Kuo blogesnė Pienė? Ji buvo tartum mūsų šeimos žmogus...

Trys vyrai grįžo į kiemą, iš sunkvežimio kėbulo iškėlė nusmailintus rąstelius, juodais dryžiais nudažytas kartis ir, užsimetę ant pečių, nužingsniavo prie vieškelio. Paėjėję šimtą metrų, įkalė stulpus, kartimi užtvėrė žvyrkelį.

– Kas čia bus? – paklausė vaikas.

– *Šlagbaumas*, – atsakė storasprandis didele plika galva vyriškis. – Kad niekas neitų ir nevažiuotų.

Prie karties jis prikėlė lentelę. Berniukas perskaitė didžiosiomis raidėmis pakeverzotą užrašą: „KARANTINAS – JUODLIGĖ.“

Svetimi, nežinomi žodžiai. Baugūs. Tarsi koks nuosprendis jų vienkiemii. Atrodo, kad mes kalti, jog Pienė nugaišo, pagalvojo vaikinukas.

Vyrai pastatė užkardą ir kitoje sodybos pusėje, nors ten susiaurėjęs kelias nėrė į girią, kuri tęsėsi iki artimiausio kaimo, esančio už kelių kilometrų. Ten jau buvo kitas kolūkis, kitas kraštas, tad beveik niekas tuo žvyrkeliu nevažinėdavo. Tačiau bernaičiui vis tiek pasirodė, kad jų vienkiemis atskirtas nuo pasaulio. Jų erdvė grėsmingai sumažėjo, ją ženklino *šlagbaumai* ir užrašai, perspėjantys, jog čia gyvena pavojingi, nežinia kuo nusikaltę žmonės.

Vakare, kai nekviesti svečiai išvažiavo, vaikas nusliūkino pažiūrėti Pienės kapo. Jau iš tolo užuodė degėsių ir dar nežinia kokį aštrų kvapą. Sukilnota žemė buvo kažkuo aplieta, tikriausiai dezinfekciniu skysčiu. Toje vietoje kelerius metus neaugo žolė, laikėsi plynė, kaskart primindama jų žaląją Pienę.

Kitą rytą tėvas, pasikinkęs arklį, nuo pat aušros mėžė tvartą ir vežiojo mėšlą už pirties. Turbūt kolūkiečiai, nesulaukę įkyraus brigadininko, džiau-gėsi, nes galėjo ramiai darbuotis savo pasodybiniuose sklypeluose. Po pusryčių visa šeima sėmė iš šulinio vandenį, smirdantį chlorkalkėmis, ir pylė ant skiedryno. Kai prasidėjo dumblas, tėvas surišo dvejus ilgas kopėčias ir nusileido gilyn. Motina svirtimi kėlė kibirus į viršų, o vaikai tempė juos išpilti už klėties. Ko tik nerado dumble: lėkštės šukių, surūdijusį lenktinį peilį, senelių iš Amerikos parsivežtą paaukuotą šakutę, kurios motina ilgai ieškojo, nesuprasdama, kur ji galėjo dingti. Bet kai žvangtelėjo šovinių apkaba, berniukas pakišo ją po prieklėčiu ir prisakė seseriai niekam apie radinį neprasitarti. Tikriausiai įkrito į šulinį pokario metais. Gal ją kieme pametė miškiniai, o motina, neišmanydama, kur nuo *skreby* paslėpti, įmarmino į šulinį.

Po pietų vaikai išėjo į šilą mėlyniauti. Uogų buvo tik pavalgyti, bet jie sutiko pusbrolių Povilą, keleriais metais vyresnį už berniukštį. Žodis po žodžio ir vaikinukas prasitarė apie radinį. Povilo akys sužvilgo.

– Parodysi?

Visi trys palengva patraukė į sodybą. Pamiškėje liepsnojo didžiulis laužas. Degė mėšlo krūva. Matyt, vyrai mėlynais chalatais vėl buvo atvažia-vę ir apipylę mėšlą koku nors degiu skysčiu. Dvokė visas laukas.

– Atnešk *patronus*, – tarė pusbrolis. – Aš palauksiu prie pirties.

Motina nelabai mėgo Povilą, nes šis prisigalvodavo visokiausių išdaigų. Berniukas nulėkė prie klėties, įsigrūdo apkabą į kišenę ir vėl sugrįžo.

– Senas *trantas*, – autoritetingai pareiškė pusbrolis. – Surūdiję, gal ir parakas sudrėkęs. Atiduosi?

– Ne, – numykė vaikas. – Aš juos nušveisiu.

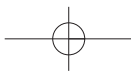
– Ką čia šveisti! – nusijuokė Povilas. – Žinai ką, įmeskim į ugnį. Pažiūrėsim, ar šaudys.

– Mano klasiokui granatos sprogdiklis plaštaką nutraukė. Mažuikiokui. Pažįsti?

– Tai granatos. O čia – *patronai*. Tupėkit už pirties, aš įmesiu. – Ir pusbrolis ryžtingai nužingsniavo prie degančios mėšlo krūvos.

– Gal reikėjo pasakyti mamai, – išsigandusi tarė sesuo.

– Tylėk, – murmtelėjo brolis. – Sakysim, kad Povilas atsinešė.

Pusbrolis grįžo skubesniu žingsniu. Visi trys prisiglaudė prie pirties sienos, tik Povilas kaišiojo galvą iš už kertės. Berniukas juto greitai plakančią širdį.

– Sakiau, kad nešaudys, – po valandėlės suburbėjo pusbrolis.

– Gal dar neįkaito.

– Įkaito. Senas šlamštas. Žinai ką, nueik pažiūrėti.

– O tu? – mėgino pagudrauti vaikas.

– Aš įmečiau. Tavo *patronai*, tu ir žiūrėk. Nebūk bailys!

Berniūkštis nenorėjo pasirodyti esąs bailys, tad išlindo iš už kertės, susikūbrinęs, jausdamas, kaip drėksta delnai ir šokinėja širdis, koja už kojos slinko prie laužo. Kiekvieną akimirką buvo pasirengęs griūti ant žemės.

– Nebeik! – laibu balsu sušuko sesuo.

Ne, jis eis. Dabar jau eis.

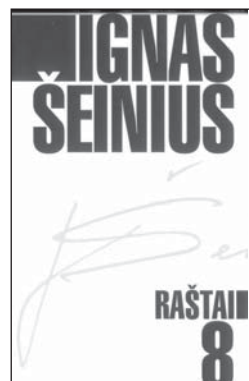
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTO NAUJOS KNYGOS

IGNAS ŠEINIUS

RAŠTAI, t. 8

Parengė Laima Arnatkevičiūtė

Šiame Raštų tome spausdinamos I. Šeinaus novelės ir mažųjų apysakų rinkiniai „Tėviškės padangėje“ (dedikuotas „Tėvų Marijos ir Juozo, žuvusių sunkiais laikais, brangiam atminimui“) bei „Vyskupas ir velnias“. Novelėse „Jaunos dienos – giedrios dienos“ gausu autobiografinių motyvų. Nuo 1940 m., kai apsigyveno Stokholme, I. Šeinius daugiau rašė švediškai. Lietuviški šio laikotarpio kūriniai, atspindintys ir paskutinį rašytojo kūrybos epizodą, kuris sujungė skirtingus mąstymo bei raiškos pradmenis, skelbiami rinkinyje „Vyskupas ir velnias“.

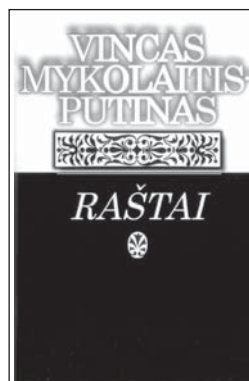

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

RAŠTAI, t. 11, pirma knyga

Parengė ir paaiškinimus parašė Daiva Krištopaitienė

Kaip rašė pats Vincas Mykolaitis-Putinas, „šių knygų nepavadinau naujosios mūsų literatūros istorija, pamatęs, kad ne visą čia nagrinėjamą medžiagą galėsiu imti vien istoriniu atžvilgiu. Mano darbas apims tik apie 50 metų mūsų literatūros gyvenimo laikotarpį, kurio antroji pusė yra dar taip gyva, kad padaryti iš jos istoriją dar niekaip negalima“. Šioje knygoje autorius nagrinėja XIX a. priešaušrinio laikotarpio palikimą, kultūrinius jo uždavinius, poaušrinio laikotarpio literatūrą.

JOSE SARAMAGO

Iš portugalų k. vertė ARVYDAS MAKŠTUTIS

Science fiction I

*Galbūt pasaulis tampa jau kitos –
labiau išstobulintos – matricos sfera.*

*Galbūt naujoje, dar tik ryškėjančioje
terpėje, jau vyksta slaptoji migracija.*

*Galbūt dangaus aukštybėse pakibęs vyturys jau
dairosi ne vien tik naujo lizdo, bet ir kitos saulės.*

*Galbūt mano sapnų baltoji elnė šiandieną
pasiklydo savo gentainių kaimenės tuštumoje.*

*Galbūt iš tų per tolimas ataidinčių dainų daugiau
nebeužgims poezija, kurios mes visuomet taip troškome.*

*Tačiau galbūt ir šįkart kaip kadais išgelbės meilė, –
vienintelė tikroji mūsų karūna ir gaubiantis visus apsiaustas.*

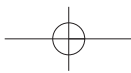
Šioje gyvenamoje saloje

*Šioje gyvenamoje saloje yra dienu, naktų, saulėteklių,
kuriais dar galim džiaugtis, nes kol kas, likimo malone,
dar neatėjo laikas mirti.*

*Todėl atrodo, kad žinome jau viską. Ir tai, kas buvo,
ir kas bus, ir kad pasaulis – užbaigtas ir aiškus – kaip visada,
palaimins mus ramybe, ir bus taip lengva*

Jose Saramago (Jose de Sousa Saramago, g. 1922) – portugalų rašytojas, poetas, eseistas ir dramaturgas. 1998 m. apdovanotas Nobelio premija. Savo kūryboje dažniausiai kalba apie atskiro žmogaus santykį su priešiška jam aplinka ar visuomene. Poeto tekstuose dažnai prasiveržia pesimizmas, tačiau visuomet lieka vietos vilčiams.

Skaitytojams pateikiame keletą J. Saramago eilėraščių iš jo poezijos rinkinių „Os Poemas Possiveis“ (1982), „Provavelmente Alegria“ (1985) ir „O Ano de 1993“ (1987).

apie tai kalbėti.

*Rieškučiomis pasėmę žemės suspaudžiame ją
delnuose.*

Švelniai švelniai.

*Nes tik tuomet ji mums atskleidžia visą tiesą taip, kad patys
ją įstengtume pakelti: tiesą apie mus supantį pasaulį,
mūsų ribas ir norus,*

*kad, ją žinodami, manytume, jog esame laisvi, gyvenam
taikiai ir šypsomės kaip žmonės, be vargo sukantys ratus
aplink pasaulį, pakelese barstydami paskutinius
sąžinės likučių kaulelius. Tačiau galbūt
labai lėtai mes iš tiesų išlaisvinsime žemę, kur
dar aptinkami tokie stebuklai kaip vanduo, uola, šaknis,
kur kiekvienas vis dar esame
gyvybė ir gyvenimas.*

Ir to mums turėtų pakakti.

Eilėraštis užčiaupta burna

Ne, aš nesakysiu,

kad tylą mane smaugia ar užkemša burną.

Aš tyliu ir tylėsiu,

nes kalba, kuria kalbu, priklauso visai kitai rasei.

*Pavartoti žodžiai kaupiasi, grūdasi, lipa vienas ant kito
ir vėl veržias atgal, negyvojo vandens kubilan, ir virsta
ėdžia rūgštimi, skausmu, uoliai minamu į purvą, –
į tą pražūtingąją žemę, kur šaknys auga į viršų, –
kad niekas jo nepažintų.*

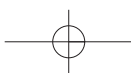
Ne, aš nesakysiu,

*kad neverta kalbėti tų žodžių, – jie niekam vis tiek neatskleis,
kas esu šioje dykynėje, kurioje niekas manęs nepažįsta.*

*Čia ir molis nelimpa, ir ugnis nenudegina, nei žvėris koks
užpuola. Tik negyvi, baimės supūdyti vaisiai paprasčiausiai
prasmenga juodojoj versmėj, iš kurios kartais
išnyra kažko lyg ir siekus ranka.*

Tik štai ką jums pasakysiu, –

*atsitiktinai nutvertas, gerokai supurtytas, bet tylintis, –
tas, kuris tylės, kuomet tylėsiu aš, tikrai neiškeliaus
anapus, nespėjęs pasakyti visko.*

Jauno poeto portretas

*Atmintyje iškyla upė ir mano
vaikystės laivai, – nuo medžių
ant vandens nutūpusios
mažytės lapų valtėlės.*

*Ritmingi irklų mostai, vasaros
ryto tyla. Bangelės, padalytos
pusiau, sprunka šalin ir čėža
lyg gniaužomas šilkas.*

*Saulėtekis, – kaip tik tada ir ten, –
ir ta akimirka, atrodžiusi svarbesnė
už gyvenimą, kai, susitikus žvilgsniams,
pildėsi nenugalimo troškulio aistra.*

*Tačiau portretas šis – tiktai vanduo,
tik atspindys prisiminimų gelmėje, –
vos pastebimas upės vingis, –
tik sena vieno portreto istorija.*

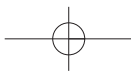
Nesu šviesa

*Nesu šviesa. Ir manyje nė kiek nėra šviesiau,
nei pačiame tamsiausiam šulinyje, kur blaškosi
akli pavidalai, atklydę iš savų istorijų, pasakų ar tik
šešėlių. Žinau, to šulinio gilumoje tėra nepažinusi
ir slaptas požemių vandens pasaulis, –
banguoja ratilais dangus, ir jį vadinam jūra,
netikėtai išgirsta daina, paprasčiausiu aidu,
beore kvapą gniaužiančia erdve ar nematomų
sparnų mostais. Žemėje tik samanų yra tyla. Ir
kai liūtys užglaisto kiekvieną dangaus nelygumą,
vėl – labai lėtai – sugrįžta paukščiai.*

*žmogaus išėjusio iš namų po komendanto
valandos tardymas tęsiasi jau dvi savaites
ir vis nesibaigia*

*dvidešimt keturis kartus per parą kas šešiasdešimt
minučių tardytojai užduoda jam klausimą po klausimo*

*ir sulaukia iš jo penkiasdešimt devynių
atsakymų*

tai naujasis metodas

*tikėtina kad nė vienas iš tų penkiasdešimt
devynių atsakymų nėra
teisingas*

*tačiau vis tiek yra nepaliamajam viliamasi kad sukto tardytojo
įžvalgumas pagaliau atskleis tikrąją atsakymų prasmę
ir teisingą atsakymą pagrindžiančias sąsajas tarp jų*

*jau dvi savaites tas žmogus nei miega nei miegos
nes tardytojas taip ir nesugeba ką nors aiškaus pasakyti
ar paklausti o gydytojas čia išvis nereikalingas*

*tad belieka tik laukti kada jų tardomasis užmigs vieninteliu
jam likusiu miegu*

*žinoma žmogus išėjęs iš namų po komendanto valandos
nepasakys kodėl išėjo*

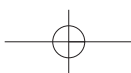
*ir tardytojai nė nenutuokia kad tiesa slypi kažkur
šešiasdešimtame atsakyme*

*o tuo metu kankinimai tęsis kol gydytojas
pagaliau ištars*

neverta

Iškreipta erdvė

*Įslaptintas tas mano nebuvimo pažinimas,
o galbūt – tai tiesiog paprasčiausias žinojimas,
kad manęs iš viso nėra, jokiam būvime,
kaip ir ten, kur būti išties neturėčiau, –
būties ir nebūties tinkle, paskutiniame
taške prieš pat išnykstant:
artume, kuris yra tik tolis,
tolyje, kuris yra visai čia pat.
Ta mano baimė būti yra tokia pati
kaip ir želmens,
paženklinto augimo lemtimi,*

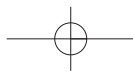
*ar baimė uolos, kurią jūra vis verčia
sutikti bangas – visados
vienodas ir nuolatos naujas, –
kaip tos, kurias regiu
šioje iškreiptoje baigtinėje erdvėje,
kai žvelgiu į tave.*

Eilėraštis Luisui de Camoes*

*Širdingasis mano bičiuli, begalini sielos artume, –
kas dar galėtų į tave taip pagarbiai ir iškilmingai kreiptis, –
juk taip kalbu ne jūrai ir ne dangaus žydrinės pakerėtas! –
Ten, kur baigiasi žemė, kur sustoja kelias
ir kūno kontūruose glaudžiasi pasaulis.
Tikiu, kad kartą nuvargęs pažvelgsiu į savo sudiržusius delnus,
į nudirbtus darbus, galbūt žinodamas, kiek žinoti skirta žmogui,
įveikusiam keisčiausias žodžių vingrybes, plačiausias erdves,
už kurių, kaip manoma, slypi tikrieji sielos plotai.
Galbūt tuomet šį tą jau išmanysiu apie šviesą, atmintį,
apie kraują kaitinusį ryžtą, ribų ir skirtumų nepaisymą.
O kur dar akmenų kaitra, tas kūnų karštis, raizantis
negailėstingu žvirgždo pjūklų aštrumu?! –
Povandeninių siaubo grotų labirintuose vaiduoklišku žuvų
šešėliai laužias į paskutines nuovokos duris, už kurių ši dar
mėgina slėptis, apsigobus nerišlaus veblenimo skraiste.
Paskui tyla. Apsunkusios statulos, rodos, ilsisi, – nors jos
nėra negyvos ar sušalusios, – jos tiktai kenčia
nuogą savo gyvastį. Tos vertikalios
liepsnos, pasvirusios į priekį lyg kardai.
Neramūs, veržlūs kūnai surištomis rankomis ir ta akimirka,
kuria dar patikėčiau, nes ji, kaip ir pasaulis, glūdi vienoje
visiems suprantamoje ašaroje. Taip labai iš lėto
chaosas įsirangė ir puikiai tarpsta tarp žvaigždžių.*

*Štai šitaip galėčiau, ar būčiau galėjęs,
pagerbti tave, širdingasis mano bičiuli.
Tačiau, jei ką nors panašaus esi jau girdėjęs,
žinok – šią giesmę tau sugiedojau ne aš.*

* Luisas Vaz de Camoes (apie 1524–1580) – didis portugalų poetas, nacionalinio epo „Os Lusíadas“ kūrėjas, vienas reikšmingiausių visų laikų Portugalijos lyrikų. (Vert. past.)

INGMAR BERGMAN

83

Fani ir Aleksandras

Romano fragmentas

Iš švedų k. vertė ZITA MAŽEIKAITĖ

Gegužės pradžios diena, jau pavasaris, šilta. Studentai ir docentai žieminius paltus užstatę lombarde, studentės – šviesiom suknelėm, vakarai gairūs, viena šventė vejasi kitą. Teatro scenoje patiestas ryškiaspalvis raštutas kilimas, sustatytos kanapos – čia vaidinama Skribės komedija. Aleksandras, parėjęs iš mokyklos, randa Amandą ir Fani virtuvėje, jos susėdusios gurkšnoja karštą šokoladą, valgo sumuštinčius su sūriu. Alida kepa bandeles, Maja ado kojine, o Siri šveičia varinius indus. Aleksandras iš karto pajunta, kad kažkas nebe taip. Amanda ir Fani, laikydamos prie akių šokolado puodelius, piktdžiugiškai žiūri į jį, Alida ir Siri net neatsako į Aleksandro pasisveikinimą, o Maja atrodo nusiminusi, ji įpila jam šokolado. Aleksandras iš karto skrandyje pajunta skausmą, bet nieko nesako. Amanda kažką kužda Fani, toji pašnibždom jai atsako, ir abi sukikena. Tarpduryje pasirodo Emilija, ji apsirengusi dailia, šviesiai pilka suknia permatomomis rankovėmis, susijuosus plačiu siuvinėtu diržu. Ji rimtu balsu kreipiasi į Aleksandrą.

EMILIJA. Kai išgersi šokoladą, aš norėsiu su tavim pasikalbėti.

Ji apsisukus išeina. Aleksandras atsidūsta, padeda puodelį, atsikelia nuo stalo ir ryžtingai žingsniuoja per prieškambarį, valgomąjį, salonėlį ir pasibeldžia į miegamojo duris, motina atsiliepia – įeik, ir štai jis stovi jausdamas gėdą, bet nežinodamas dėl ko.

Emilija, ryškiai apšviesta saulės, sėdi fotelyje prie lango, ji ir pati keistai švyti, net atrodo šiek tiek susvetimėjus.

EMILIJA. Dabar mudu eisime į biblioteką ir pasisveikinsime su vienu

žmogum, kuris mus aplankė. (*Pauzė*) Jis norėtų su tavim pasikalbėti. (*Pauzė*) Tik jau nepradėk verkti.

ALEKSANDRAS. O ką aš padariau?

EMILIJA. Tu pats geriau žinai. Nagi, eime.

Motina atsistoja ir paima sūnų už rankos. Juodu eina į biblioteką. Ten stovi Vyskupas, varto kažkurią Aleksandro tėvo knygą, jis tuoj pat atsigręžia ir nusišypso įėjusiesiems. Aleksandro akimis Edvardas Vergerusas – išpūdingas, išvaizdus vyras: aukštas, plačiapetis, stambaus prakaulaus veido, pilkai žilais plaukais ir barzda. Akys ryškiai mėlynos. Jis apsirengęs pastoriaus švarku, auksinis kryžius blizga ant juodos švarko medžiagos. Vyskupas paduoda Aleksandrui stambiają savo ranką, Aleksandras pasisveikindamas nusilenkia. Motina atsisėda ant plačios odinės sofos.

EDVARDAS VERGERUSAS. Labą dieną, Aleksandrai.

ALEKSANDRAS. Labą dieną.

EDVARDAS. Mudu jau buvom susitikę. (*Pauzė*) Liūdnoka proga. (*Vėlnutyla*) Kai aš laidojau tavo tėvą.

ALEKSANDRAS. Taip.

EDVARDAS. Pastaruuju metu tavo motina, stokodama vyriškos paramos, kartais kreipdavosi į mane dėl savo rūpesčių. Tai visai suprantama. Aš esu artimas tavo senelės draugas ir parapijos sielų ganytojas.

EMILIJA. Tuo sunkiu laiku Vyskupas man buvo labai geras, Aleksandrai. Nežinau, kaip aš būčiau be jo pagalbos ištvėrusi.

EDVARDAS. Mudu esame kalbėję ir apie tave, vaikine.

Vyskupas atsisėda ant kėdės prie bibliotekos stalo, išsiima odinį krepšelį, kuriame laiko pypkę ir tabako kapšą. Jis rūpestingai prisikemša pypkę, užsidega, atsiremia į kėdės atkaltę ir žiūri į Aleksandrą skvarbiomis, ryškiai mėlynomis akimis.

EMILIJA. Aš jau Vyskupui sakiau, kad džiaugiuosi ir didžiuojuosi mielais savo vaikais.

EDVARDAS. Girdėjau, jog tu ir tavo seserys gerai mokotės. Esate stropūs, dėmesingi, iki Kalėdų jūsų pažymiai buvo puikūs. Ar ne taip, Aleksandrai?

ALEKSANDRAS (*negarsiai*). Taip.

EDVARDAS. Ko tu manęs bijai? Esu tau draugiškas ir noriu tau gero. Negi tu tuo abejoji?

ALEKSANDRAS (*verksmingai*). Ne.

EDVARDAS. Stropumas, geri pažymiai – dar ne viskas šitame pasaulyje.

EMILIJA. Nusivalyk nosį, Aleksandrai.

ALEKSANDRAS (*išsišnypščia nosį*).

EMILIJA. Kokia nešvari tavo nosinė, tiesiog baisu. Mąja tau šiandien nedavė švarios?

ALEKSANDRAS. Davė. (*Vėlnusišnypščia ir pats sau negarsiai pasako*) Šūdas prakeiktas.

EDVARDAS (*tarsi neišgirdęs*). Kaip sakiau: stropumas, geri pažymiai – dar ne viskas mūsų pasaulyje.

EMILIJA. Tu girdi, ką Vyskupas tau sako, Aleksandrai?

EDVARDAS. Jis puikiausiai girdi. Argi ne taip, Aleksandrai? Tau dabar net labai įdomu, ką aš dar pasakysiu.

ALEKSANDRAS (*šniurkšteli nosim*).

EDVARDAS. Tu jau greitai būsi suaugęs, Aleksandrai. Todėl kalbėsiu su tavim kaip vyras su vyru. Ar tu galėtum pasakyti, paaiškinti man, kas yra melas ir kas yra tiesa. Ar galėtum?

ALEKSANDRAS (*tyli lyg žado netekęs*).

EDVARDAS. Tikriausiai manai, kad tai kvailas klausimas, gal ir taip. Aš tik norėjau truputį pajuokauti. Tu, aišku, žinai, kas yra melas ir kas – tiesa, Aleksandrai?

ALEKSANDRAS. Taip.

EDVARDAS. Gerai, gerai, vaikinė. Taip pat žinai, kodėl žmonės meluoja. O kodėl jie meluoja?

ALEKSANDRAS (*tyli*).

EDVARDAS. Kodėl žmonės meluoja, Aleksandrai? Tu man pasakyk, kodėl jie meluoja?

ALEKSANDRAS. Todėl, kad nenori sakyti teisybės.

EDVARDAS (*nusijuokia*). Labai gudrus atsakymas, jaunasis mano drauge. Bet taip lengvai neišsiseksi. Taigi aš klausiu tavęs: kodėl jie nenori sakyti teisybės?

ALEKSANDRAS. Aš nežinau.

Aleksandras žiūri į grindis ir jaučia, kaip jo griaučiai tarsi pamažu suskystėja, išteka per pėdas ir išsilieja ant šviesaus rytietiško bibliotekos kilimo. Vyskupas patenkintas nusišypso ir pageltusiu pirštu paspaudžia pypkėj smilkstantį tabaką. Emilija liūdnai žiūri į užsispyrusį savo sūnų.

EDVARDAS. Mes turime laiko, Aleksandrai, o mane taip domina tavo atsakymas, kad aš ketinu čia sėdėti ir laukti, kiek tik to reikės. Tu gal taip ir nemanai, bet aš sakau tiesą.

ALEKSANDRAS. Žmonės meluoja, kad įgautų pranašumo.

EDVARDAS. Geras atsakymas, vaikinė! Geras ir aiškus. Ką gi, dabar eikime toliau, tu jau man atleisk, bet aš paklausiu apie asmeninius dalykus. Gal tu galėtum savo motinai ir man pasakyti, kodėl tu meluoji mokykloj?

ALEKSANDRAS (*išplėtęs akis žiūri į motiną*). Ką?

EMILIJA. Tavo klasės auklėtojas man parašė, kad tu ten paskleidei tiesiog siaubingą melą.

ALEKSANDRAS (*priblokštas*). Ką?

EMILIJA. Juk tu to nepaneigsi... savo klasei tu melavai, jog aš tave esu pardavusi keliaujančiam cirkui. (*Skaito auklėtojo laišką*) „Kai mokslo metai pasibaigs, cirkininkai ateis jo pasiimti. Jie išmokys jį, jis taps cirko raiteliu ir akrobatu, pasirodys sykiu su vienmete čigoniuke, kurios vardas Tamara.“

ALEKSANDRAS (*priblokštas tyli*).

EDVARDAS. Tu puikiai supranti, kad tavo motina ne tik pasibaisėjo, bet ir nusiminė perskaičius tą laišką. Ji nebežinojo, ką daryti. Aš ir pasisiūliau pasikalbėti su tavim apie šį nemalonų dalyką, todėl, kaip matai, ir esu čia.

EMILIJA. Tu turėtum būti dėkingas Vyskupui, kuris čia gaišta laiką dėl tavęs, Aleksandrai, ar supranti?

ALEKSANDRAS (*nuleidžia galvą*).

EDVARDAS. Taigi, mes jau sutarėm, jog meluojantysis nori įgauti pranašumo. Tad aš visai logiškai ir klausiu: kokį pranašumą tu tikėjaisi įgauti sakydamas, kad motina pardavė tave cirkui?

ALEKSANDRAS. Aš nežinau.

EDVARDAS (*šypsodamas*). Man atrodo, tu puikiai žinai, tik tau gėda prisipažinti. Tau gėda, ar ne? Tai jau gerai, jaunasis mano drauge. Net labai gerai. Tai rodo, kad ateity tu vengsi tokių išsigalvojimų. O dabar paprašyk savo motinos atleidimo už tą nerimą, rūpesčius, kurių jai sukėlei. Prieik ir paprašyk, kad ji tau atleistų. (*Pauzė*) Tu girdi, ką sakau, Aleksandrai, argi ne taip?

Aleksandras stovi susigūžęs, nuleidęs galvą, jis jau nebešniurkščioja, jo rankos sugniaužtos. Pagaliau jis žengia link savo motinos.

ALEKSANDRAS. Mama, prašau man atleisti už tai, kad melavau, aš pažadu daugiau taip nedaryti.

Motina apkabina sustingusį Aleksandrą, prisitraukia ir pasisodina ant kelių. Jis sėdi kaip kokia marionetė, tik jau be virvelių.

EDVARDAS. Gerai, Aleksandrai. Šitas reikalas baigtas ir daugiau mes apie tai nebekalbėsime. Vaizduotė, juk tu supranti, yra kažkas didinga, tai didžiulė jėga, Dievo mums duota dovana. Mūsų labai ja naudojosi didieji dailininkai, rašytojai, muzikai.

Vyskupas atsistoja. Kaulėta ranka jis patapšnoja Aleksandru per sprandą.

EMILIJA. Aš pasakysiu, kad dabar ateitų mergaitės.

Staiga Aleksandras pajunta, jog motina susijaudinusi, pasikeitusi, jos akys karštligiškai blizga, skruostai išmušti raudonom dėmėm. Ji pernelyg žvaliai, nervingai atsistoja, nusijuokia žiūrėdama į Vyskupą, paskui išskuba į valgomąjį pakviesti Fani ir Amandą.

Valandėlę Vyskupas ir Aleksandras lieka vieni. Jų žvilgsniai susitinka. Edvardas Vergerusas nusišypso, bet Aleksandras tuo pačiu jam neatsako.

Dabar bibliotekoje stovi visi, nušviesti jaukios saulės šviesos. Emilija ir jos vaikai, Vyskupas ir jo auksinis kryžius.

EMILIJA. Aš noriu jums pasakyti kai ką svarbaus.

Aleksandras pasuka galvą: už Emilijos nugaros balsvoj tarpdurio prietemoj jis regi Oskarą Ekdalį, rimtai, reikšmingai žiūrintį į juos. Aleksandru tas reginys nesukelia nei baimės, nei nuostabos. Tėvo buvimas čia jam atrodo savaime suprantamas, Aleksandras jo beveik nelaiko vaiduokliu. Jam tik

smalsu, ar jo seserys regi tėvą taip pat ryškiai kaip jis. Tačiau taip nėra. Fani labiau domina didelė pavasarinė musė, kuri zirzauja ant lango stiklo. Amanda stovi ypatingai išlenkusi dailią keltį, ji dar žiūri pro ilgas blakstienas į papūstą apatinę lūpą.

Motina, rodos, kažką pasakė, bet Aleksandras neišgirdo. O gal ir ji sutrikusi pamiršo, ką norėjo sakyti (suflerės čia nebuvo), ir ji prislėgta nutilo. Gal ir ji pajuto Velionio buvimą? Daug vėliau, jau suaugęs, Aleksandras stengdavosi prisiminti šią akimirką: motinos veidą, vyskupo barzdą, seserų judesius, tada jis manė, kad motiną tikriausiai apėmė netikėtas silpnumas, galbūt melancholija, kurią galėjo sukelti mirusiojo pasirodymas. Nežinia kodėl Emilijos akys prisipildė ašarų, ji išitraukė nėriniuotą nosinaite, kurią visada nešiojo užsikišus už mezginiais papuošto rankogalio.

EDVARDAS. Aš įsitikinęs, kad mes ateityje...

EMILIJA. Žinoma, visko gali būti...

EDVARDAS. Tegul Dievas bus maloningas mūsų nedidelei šeimai.

Aleksandrui atrodo, kad jis dar išgirdo nepiktą, tačiau ironišką tėvo kikenimą, bet paties vaiduoklio jau nebėra. Emilija apkabina savo vaikus ir pabučiuoja, ji tyliai verkia, jos ašaros byra jiems į plaukus, sudrėkina jų skruostus. Paskui ji paima kiekvieną už rankos, nuveda prie Vyskupo, kuris pasilenkdamas pabučiuoja jiems kaktą. Jis atsiduoda tabaku ir naftalinu.

EDVARDAS. Aš norėčiau, kad mes dabar atsiklauptume ir mus visus suvienytų nuoširdi malda. (*Jie atsiklaupia*) Dieve, mūsų Tėve, būk maloningas nedidelei mūsų šeimai, palaimink mus ir sergėk mus nuo visokio blogio iki mūsų gyvenimo pabaigos. Prašau Tavęs, Viešpatie, suteik man jėgų, kad būčiau geru šių našlaičių gynėju ir pavyzdžiu jiems. Ir dar prašau Tavęs, Dieve, suteik man jėgų, kad būčiau ramstis šiai jaunai vienišai moteriai.

ALEKSANDRAS (*tyliai pats sau*). Myžpuodis, Pispuodis, Šikpuodis, Vėmalų puodas, Snargliapuodis, Naktipuodis, Pyzdapuodis, Šūdpuodis, Šėtonpuodis, Bezdalų puodas...

Vyskupo namai stūkso priešais Katedrą, jie pastatyti penkiolikto amžiaus pabaigoje. Tai pailgas akmeninis pastatas su daugybe tamsių kambarių storomis mūro sienomis, mažais langais, aukštais slenksčiais ir šakotomis medinėmis grindimis. Kai kur lubų sijos nepaslėptos, svetainėj ir dar keliuose kambariuose ant lubų nutapytos scenos iš Senojo Testamento. Čia žiemą vasarą kūrenamos gremėzdiškos koklinės krosnys, kad nebūtų taip drėgna ir šalta. Pro vakarinę namo pusę sukuriuodama teka upė, jos vanduo juodas, gilus, namo siena statmenai leidžiasi į tą juodą vandenį.

Vyskupas gyvena viršutiniame namo aukšte, langai išeina į gatvę ir į siaurą, akmenimis išgrįstą kiemą. Kieme – šulinys, dengtas dailiu geležiniu kupolu. Vyskupo kambariai apstatyti senoviniais baldais. Nei dabartiniam ganytojui, nei jo pirmtakui gyvenimo patogumai per daug nerūpėjo. Čia vyrauja šiurkštokas, sunkus stilius. Ant sienų – ankstesnių vyskupų ir jų žmonių portretai, dar keli patamsėję paveikslai, vaizduojantys šventuosius su švytinčia

apie galvą aureole ar be jos. Vyskupo knygų rinkinys sukauptas dviaukštėj bibliotekoj – lentynos, kopėčios, balkonas, juosiantis sienas. Virš rašomojo stalo kabo didelis paveikslas, kuriame nutapyta Abraomo auka: ant aukojimo akmens – nuogas Izaokas užrištomis akimis. Jo tėvas prie atlošto ir įtempto sūnaus kaklo laiko peilį. Iš dangaus leidžiasi angelas rūščiu žvilgsniu.

Vyskupo namuose gyvena trys moterys. Svarbiausia jų – Vyskupo motina, senoji fru Blenda Vergerus, rodos, apyklė, bet maloni dama oria laikysena ir lygaus veido. Henrieta Vergerus yra Vyskupo sesuo. Ji tvarko visą namų ūkį, Henrieta daug kuo skiriasi nuo savo brolio, neaukšta, tamsi, guvi, skvarbiomis rudomis akimis ir vešliais juodais plaukais.

Vyskupas dar turi tetą, panelę Elsą Bergijus, ji nežmoniškai dramblota. Dažniausiai nekrustelėdama sėdi krėslė, apkamšyta, apramstyta pagalvėm, per pastaruosius dvidešimt metų ji neištarė nė žodžio. Kalbama, kad jaunystėje panelė Bergijus buvusi tikra gražuolė, bet jai sugadinusi gyvenimą gėdinga liga.

Virtuvėje karaliauja pamėklę primenantį virėja liesomis rankomis, ji panaši į žiurkę; kalba šaižiu, veriamu balsu. Jos vardas Mala Tander, ji nuolatos terorizuoja vargšes užguitas tarnaites, dar apsileidusį kvailoką kiemsargį ir mėgstantį išgerti vežėją.

Emilija ir jos vaikai pirmą kartą lankosi čia, būsimoose savo namuose, Vyskupas su motina ir seserimi rodo jiems namą. Jie iš lėto eina iš kambario į kambarį. Edvardas Vergerusas didžiudamasis pasakoja apie šiuos vyskupams skirtus namus.

EDVARDAS. Penkioliktame amžiuje, kai buvo statomas šis namas, patogumais niekas per daug nesirūpino. Mano pirmtakai nebuvo linę ką nors keisti ir aš laikausi tos tradicijos. Čia nieko negalima perstatyti ar pertvarkyti. Šių senų kambarių grožis yra amžinas. Mes turime būti dėkingi, kad galime gyventi tokioj tyrumo ir griežtumo atmosferoj.

Reiktų pridurti, jog Vyskupas savo nuomonę dėsto mandagiai ir maloniai, jis kalba atvirai, nuoširdžiai, viena ranka švelniai apglėbęs Emilijos pečius (vis labiau norėdamas priglausti ją arčiau savęs). Fani jis laiko už rankos. Amanda ir Aleksandras, lyg maišu trenkti, seka iš paskos. Vyskupo sesuo ir motina trepena priekyje, jos išiteikdamos šypsosi. Abi moterys visaip stengiasi Emilijai parodyti, kad ji čia laukiama ir kad jų mylimas sūnus bei brolis gerai pasirinko.

EDVARDAS. Aš dar norėčiau, kad tu pasisveikintum su mano teta. Neišsigąsk, Emilija, ir jūs, vaikai, nebijokit, čia nėra nieko baisaus. Atidaryk duris, mieloji sese. Tai – mano teta, panelė Elsa Bergijus. Labą dieną, teta. Kaip tu šiandien jautiesi? Įsivaizduoji, mes turime svečių, ypatingų svečių. Tai – būsimoji mano žmona! Emilija Ekdal, garsioji aktorė, tu tikrai esi apie ją girdėjus.

EMILIJA. Labą dieną, panele Bergijus. Vaikai, gražiai pasisveikinkite su panele Bergijus. Priek, Amanda, nestovėk kaip įbesta.

EDVARDAS. Ne, ne, nieko tokio. Jeigu Fani ir Aleksandras nenori pasisveikinti šiandien, galės tai padaryti kitą dieną. Tikrai nebus jokio skirtumo. Mes neverskime jų.

Toji beformė moteris žiūri į vaikus skvarbiu žvilgsniu per riebalų raukšlėmis uždribusius vokus, ji sarkastiškai šypteli ir palinguoja galvą. Jos alsavimas primena išgverusio siurblio girgždėjimą. Apie šią drybsančią dramblotą būtybę tvyro rūgščios drėgmės tvaikas.

EDVARDAS. O dabar pasisveikinkim su fru Tander, mūsų darbščiaja virėja, ji gyvena mūsų šeimoje jau trisdešimt metų. Labą dieną, fru Tander, tai – mano būsimoji žmona Emilija Ekdal, štai – jos vaikai: Amanda, Fani ir Aleksandras.

FRU TANDER (*tūpteli*). Labą dieną, fru Ekdal, sveika atvykus!

EMILIJA (*nusigandus*). Labą dieną, fru Tander.

HENRIETA. O šitos – darbščios mūsų padėjėjos: Karna, Selma ir mažoji Justina. Su kiemsargiu susipažinsite kitą kartą, jis dabar mieste tvarko reikalus. O vežėjas negaluoja, jis – kaip visada. Tai gal jau eisime prie stalo.

Jie grįžta į antrą aukštą. Erdvi akmeninė laiptinė su aukštomis kolonomis ir žalsvais siaurais langais aidi nuo įvairių balsų ir nenatūralaus juoko. Vyskupas paima Emiliją už rankos ir įsitempia į miegamąjį. Juodu truputį uždusę, nes skubėjo visus kitus gerokai aplenkti.

EDVARDAS. Aš turiu tokį pageidavimą. Vieną vienintelį, bet nepaprastai svarbų. Iš karto jį pasakysiu, kad galėtum atsisakyti, jeigu manai, kad neįstengsi jo įvykdyti.

EMILIJA. Tai koks tas pageidavimas?

EDVARDAS. Aš norėčiau, kad tu ir tavo vaikai ateitumėte į mano namus be jokio turto.

EMILIJA. Kaip tai suprasti?

EDVARDAS. Tu esi pasiturinti moteris, pripratusi prie prabangos, kokios aš tau negalėsiu suteikti. Todėl aš noriu, kad tu paliktum teatrą.

EMILIJA. Rodos, mudu dėl to jau sutarėm. O dabar pabučiuok mane ir pasakyk, jog aš esu tikra Dievo dovana Vyskupui.

EDVARDAS (*paskubom ją pabučiuoja*). Aš noriu, kad tu paliktum savo namus, drabužius, visus papuošalus, baldus, draugus, visą tau priklausantį turtą, taip pat savo įpročius ir mintis. Aš noriu, kad tu iš esmės atsisakytum ankstesniojo savo gyvenimo.

EMILIJA. Tai gal man ateiti plikai?

EDVARDAS (*šypsosi*). Aš kalbu labai rimtai, mano brangioji. Tu ateisi į naują gyvenimą, tarsi iš naujo užgimus.

EMILIJA. O kaip vaikai?

EDVARDAS. Ir vaikai taip pat.

EMILIJA. O jų žaislai, lėlės, knygos... visokie menkniekiai...

EDVARDAS (*nutraukia ją*). Nieko.

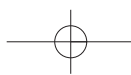
EMILIJA. Aš dar turėsiu su jais pasikalbėti.

EDVARDAS. Čia jau tau spręsti, Emilija.

EMILIJA. Pati aš galiu apsispręsti. Bet negaliu kalbėti už savo vaikus. Man teks jų paklausti.

EDVARDAS. Ir jie privalo šį tą paaukoti dėl savo motinos laimės.

EMILIJA. Tu jau pradedi pykti. Pabučiuok mane!

EDVARDAS. Ne, aš nė kiek nepykstu. (*Nusišypsojęs pabučiuoja ją*)

EMILIJĄ. Manau, aš sugebėsiu juos palenkti į savo pusę.

EDVARDAS. Tu turi gerai pagalvoti, Emilija.

EMILIJĄ. Aš jau apsigalvojau. Mano gyvenimas buvo tuščias. Paviršutiniškas, lengvabūdiškas ir patogus. Aš visada ilgėjausi tokio gyvenimo, kokį tu gyveni.

EDVARDAS (*sujaudintas*). Aš žinau, žinau.

EMILIJĄ. Man visai nebus sunku išpildyti tavo pageidavimą. Aš džiaugdamasi tai padarysiu.

EDVARDAS (*su ašarom akyse*). Aš norėčiau, kad mes būtume kuo artimesni vienas kitam. Mes gyvensime priešais Dievo veidą.

EMILIJĄ. O aš pasistengsiu suprasti, ką tu galvoji sakydamas – priešais Dievo veidą.

EDVARDAS. Aš tau pasakojau, kaip mano žmona ir abu vaikai nuskendo šitoj upėj prieš penkiolika metų. Visus tuos ilgus metus aš šliaužiau per gyvenimą kaip koks žemės kirminas. Iš tolo matydavau tave, visada apsuptą žmonių, tu man buvai neprieinama, bet aš laukiau tavęs, tas ilgesys, tas laukimas tapo geriausia tokio mano gyvenimo dalimi. Dabar laikau tave apkabinęs, o tu pasižadėjai ateiti pas mane visam likusiam laikui. Tai tiesiog neįtikėtina Dievo malonė.

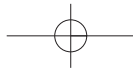
EMILIJĄ. O aš niekada nesisielojau. Nei dėl darbo, nei dėl vaikų, nei apskritai dėl žmonių. Gal tik kartais paklausdavau savęs, ar tie mano jausmai nėra ydingi. Kodėl man niekas nesukelia didesnio skausmo, kodėl nė karto nesu pajutęs didesnio džiaugsmo? Dabar jau žinau – aš esu apsisprendęs! Jaučiu, kad mes ne kartą įskaudinsime vienas kitą, nors ir žinau, bet nė kiek nesibaiminu. Taip pat jaučiu, jog mes vienas kitam suteiksime daug džiaugsmo, man norisi verkti iš baimės, kad mums skirtas laikas jau toks trumpas, dienos bėga, ir nieko neįmanoma pakeisti.

Tu vis kalbi, jog tavo Dievas yra mus mylintis Dievas. Taip gražiai skamba, kad ir aš norėčiau tikėti taip kaip tu. Mano Dievas yra kitoks, Edvardai. Jis panašus į mane: besikeičiantis, neapbrėpiamas, nesulaikomas – sykiu ir švelnus, ir žiaurus. Aš juk esu aktorė, įpratusi nešioti kokią nors kaukę. Ir mano Dievas turi tūkstančius veidų, jis dar niekad nėra man parodęs savo tikrojo veido ir aš dar nesugebu parodyti tau arba Dievui savo tikrojo veido. Aš išmoksiu per tave pajusti Dievo esybę. Dabar dar pabučiuok mane ir palaikyk savo glėbyje tylėdamas, kaip tik tu vienas temoki, mielasis.

Vestuvės įvyko vasaros pradžioje giedrą, saulėtą dieną didžiajame fru Helenos salone, jungtusių apeigas atliko Vyskupo dėdė, senas klebonas iš slėnio. Buvo sutarta, kad vestuvėse dalyvaus tik artimieji. Bet vis tiek susirinko didelis svečių būrys: Gustavas Adolfas ir fru Alma su vaikais – Petra ir Jeni; Karlas ir Lidija, Isakas Jakobis, keletas teatro artistų: Filipas Landalis, neaukšta panelė Švartz, stotingasis Tomas Gralis ir Gretė Holm. Iš Vyskupo pusės atėjo jo motina, fru Blenda ir jo sesuo Henrieta.

Tarp visų kitų svečių matomoje vietoje stovi panelės Ester ir Vega, taip pat žiurkę primenanti Mala Tander. Kiti tarnai būriuojasi tarpduryje.

Vyskupo pageidavimu damos vilki paprastomis tamsiomis sukniomis,

abu dvasiškiai apsirengę pastorių drabužiais, kiti ponai dėvi frakus, tokia svečių apranga gal kiek primena liūdnas iškilmes.

Nuotaka rami, tik išblyškusi. Jaunikis nuo užplūdusio susijaudinimo vis šluostosi nosį. Amanda ir Fani nusiteikusios romantiškai. Jos mėgaujasi situacija ir negalvoja, kas gali jų laukti ateityje. Aleksandras sirguliuoja, jam pakilusi temperatūra, bet nesijaučia taip blogai, kad negalėtų dalyvauti jungtuvėse. Jo akys plačiai išplėstos, lūpos pravertos iš nuostabos: už Miloso Veneros statulos ryškioj saulės šviesoje stovi Oskaras Ekdalis ir susidomėjęs, šypsodamasis seka ceremoniją.

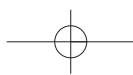
Kai ji pagaliau atlikta, visi akimirką pajunta palengvėjimą. Ekdalių šeimos glėbesčiavimai sugriauna bendravimo užtvartas: visi bučiuojasi, žvelgia vienas kitam į akis, verkia tikromis ašaromis, spaudžia kits kitam rankas. Vyskupas staiga pasijunta įtrauktas į gausios šeimos ratą, jį tai sujaudina ir kelia tam tikrą neviltį. Tarnaitės atneša šampano, visi cinksi taurėmis, įtampa atslūgsta ir pasidaro beveik linksma.

Filipas Landalis pasijunta dar nepasakęs kalbos, nors čia ji visai nebūtina, tai jis pripažįsta savo įžangoje ir patikina, jog tai, ką jis kalbės, nėra koks nors ypatingas pasveikinimas, tik prielankumo įrodymas mielajai Emilijai Ekdal, iškiliai aktorei bei nuostabiam žmogui. Jis dėkoja jai už drauge praleistą laiką ir išreiškia viltį, kad ji sugrįžtų į sceną ir pasijustų apsupta senų bičiulių. Filipas Landalis dar prisimena Bibliją ir pacituoja Mokytojo žodžius apie išdalytus talentus; pagyvėjęs nuo trijų taurių šampano jis pareiškia, kad Teatras – tokia pat bažnyčia kaip ir Katedra, aktoriai, vyskupai, muzikai, klebonai, tapytojai, diakonai – tokie patys sielų ganytojai, jų užduotis – savo bažnyčioje tarnauti Gyvajam Dievui. Senasis aktorius, sujaudintas savo žodžių, prieina prie nuotakos ir garsiai pabučiuoja ją į lūpas, paskui, abiem rankom suėmęs, pakrato jauniui dešinę ir pasiūlo (juk jis – amžiumi čia pats vyriausias) kreiptis į vienas kitą paprastai, be jokių titulų. Vyskupas dėl tokio išsišokimo nesijaučia itin pagerbtas, bet santūriai nusišypso ir pasako savo vardą – Edvardas. Filipas Landalis suduoda jam per petį ir pradeda kvatotis, tarsi būtų iškrėtęs pavykusį pokštą.

Paskui jaunavedžiai su visais atsisveikina. Kaip Vyskupas ir pageidavo, naujoji šeima, išsižadėjusi bet kokio turto, pėsčiomis nueis tą trumpą kelią nuo Ekdalių namo prie miesto aikštės iki Vyskupo rezidencijos. Taip jie ir padaro: po ilgokai užtrukusio jausmingo atsisveikinimo Edvardas Vergerusas paima Emiliją už rankos ir su trimis vaikais, pėdinančiais įkandin, iškeliauja į kitus namus. Emilija, kupina šviesių naujo gyvenimo lūkesčių, atrodo trykštanti jėga ir viltimi. Vyskupas – orus, patenkintas gražia savo žmona – eina linksėdamas į kairę ir į dešinę, sveikinasi su praeiviais, vis nukeldamas teologijos daktaro skrybėlę, Emilija, žmona, šypsosi, švyti. Iš to ir randasi visuotinė nuomonė, kad religija ir menas šičia sudarė laimingą sąjungą. Apie tris iš paskos einančius vaikus niekas nemato reikalo ką nors pasakyti.

Emilijos artimieji, sustoję fru Helenos salone prie langų, pro užuolaidas stebi tą keistą jų išėjimą. Trumpalaikė jausmų audra jau nurimus, šampanas išgaravęs. Ekdalių šeima staiga pajunta slegiantį ilgesį.

ALMA. Kažin ar visa tai į gera?

LIDIJA. Bet juk matei, kokia ji dabar laiminga, ta mūsų mieloji Emilija.

HELENA. O aš vis galvoju apie vaikus.

GUSTAVAS ADOLFAS. Vaikai pripras, brangioji mama.

KARLAS. Sako, kad tas Vyskupas – tikras pragaro mergišius.

LIDIJA. Iš kur tu tai žinai, mein Carlchen*?

ALMA. O man kažkodėl norisi verkti. Nesuprantu...

HELENA. Jie tikrai būtų galėję leisti sau vykti į povestuvinę kelionę.

GUSTAVAS ADOLFAS. Aš pasikviesiu jus į mūsų namus Provanse, bet Emilija man kelia abejonių.

ALMA. Ji labai gerbia savo naująjį vyrą.

LIDIJA. Vyras stotingas, nieko neprikibsi.

PETRA (*nelinksmi*). Jo dantys netikri.

ALMA. Na ir leptelėjai kažkokią nesąmonę. Jo dantys *patys tikriausi*.

HELENA. Jo motina taip pat žavi.

KARLAS. O jau ta sesuo – už patį velnią geresnė ragana.

GUSTAVAS ADOLFAS. Virėja tai tikrai panaši į žiurkę iš tupyklos.

HELENA (*liūdnai*). Man atrodo, kad Emilija grįš. Ir gana greitai.

Vyskupo namuose vakarienės metas. Židinyje kūrenasi ugnis, bergždžiai kovojanti su drėgme, kuri smelkiasi į vidų iš tamsios upės gelmių. Besileidžiančios saulės spinduliai ryškiomis šviesos stygomis raižo kambario prieblandą.

Pagaliau visi pirmą kartą drauge susėda prie sunkaus ažuolinio stalo: galustalėse vienas priešais kitą – Vyskupas ir Emilija, vaikai – vienoj stalo pusėj, fru Blenda ir panelė Henrieta – kitoj. Tarp tų moterų sėdi toji beformė panelė Bergijus, kurią joms tenka maitinti. Storulė negarsiai niurzgauja. Kai ji čiaumodama kąsnį bedante burna užsimerkia, iš jos gerklės ir sklinda tas vos girdimas narnesys. Prie stalo vakarieniaujantiesiems patarnauja dvi šešėlius primenančios pilkų veidų būtybės nudelbtom akim. Tai – Justina ir Karna. Virėjos fru Tander čia nematyti.

EDVARDAS (*žvaliai*). Štai mes pagaliau pirmą kartą visi drauge susėdome už vieno stalo.

HENRIETA. Vaikai, kaip matau, neturi apetito.

EMILIJA. Nėr ko stebėtis, panele Henrieta, jie tebėra sujudinti, čia viskas jiems nauja, neįprasta. Turėtum juos suprasti.

HENRIETA. O gal jie negerbia gardžios mūsų duonos ir tokio skanaus maisto?

EDVARDAS. Šį vakarą mums visiems derėtų džiaugtis, Henrieta.

HENRIETA. Aš jau tikrai negadinsiu pirmosios mūsų vakarienės, nerodysiu savo griežtumo, bet ateityje – iš anksto pasakau – niekas neturės teisės pakilti nuo stalo, kol lėkštė nebus...

EMILIJA (*nutraukia ją*). Mieloji Henrieta, savo vaikams aš įsakinėju. Bet aš pasižadu išklausti...

* Mano Karlai (Carlchen – mažybinė vardo Karlas forma) – vok. (*Vert. past.*)

HENRIETA (*nutraukia ją*). Šiuose namuose galioja vienintelė taisyklė, kuriai niekas neturi teisės nusižengti, net ir tu, mieloji Emilija, tai pagarba mums suteiktoms gėrybėms.

EMILIJA. Man rodos, mieloji Henrieta, tu nesupranti vieno esmingo dalyko, bet gal atidėkim tą pokalbį kitam kartui.

HENRIETA. Atleisk man, mieloji Emilija... Aš turbūt užsimiršau. Atleisk!

EMILIJA. Tu tikrai esi be galo darbšti šeiminkė. Aš visada ir visur pasiklausu tavo patarimo.

HENRIETA. Edvardas šimtus kartų jau yra mane perspėjęs... (*Ji verkia ir juokiasi*) Tai ne taip lengva, kaip tau pasakysiu. (*Pauzė*) Sunku suvokti, kad tu jau esi nereikalinga.

FRU BLENDĄ (*nutraukia ją*). Viskas puiku, Henrieta.

Henrieta iškart liaujasi verkti ir išgąstingai pasižiūri į motiną. Panelė Bergijus gerkliniu balsu kažką tyliai niurna, vaikai spokso į savo lėkštes, iki pat kraštų pripildytas alaus sriubos.

HENRIETA (*nusišypsojusi*). Bet kai ką aš turbūt turėčiau teisę pasakyti: mes čia visi labai ankstyvi, ir šiokiom dienom, ir sekmadieniais. Šeštą valandą renkamės rytinės maldos į Edvardo darbo kambarį. Ir dar norėčiau pridurti, kad kiekvienas pats pasikloja lovą ir sutvarko savo kambarį. Šiuose namuose – visi punktualūs, visur švara ir tvarka.

FRU BLENDĄ (*nutraukia ją*). Tik jūs neišsigąskite, vaikai. Mano dukra nėra tokia griežta, kaip atrodo. Iš pradžių į viską žiūrėkime lyg į koki pokštą.

EMILIJA. Aš ne visai supratau, ką Blenda turėjo omeny. Jeigu čia bus mėginama taikyti savotiškus auklėjimo būdus...

FRU BLENDĄ (*nutraukia ją*). Tikrai ne, Emilija! Tikrai ne. Aš esu įsitikinusi, kad vaikai pamažu patys pajus, kaip smagu rūpestingai atlikti savo pareigas. Aš linkusi manyti, jog viskas gali vykti kaip savotiškas žaidimas.

EMILIJA. Nemanau, kad mano vaikams patiktų tokie žaidimai. Kaip ir man pačiai, beje.

FRU BLENDĄ. Ateitis parodys, mieloji Emilija.

EDVARDAS (*tarpininkaudamas*). Dabar sunerkime rankas ir padėkime Dievui už valgį. (*Meldžiasi*) Ačiū tau, Viešpatie, kad tu ir šį kartą suteikei mums tų varganų gyvenimo trupinių, kad mes dosnia širdimi savo perteklium pasidalytume su tais, kurie yra išalkę ir ištroškę. Amen.

ALEKSANDRAS (*tyliai*). Bybgalys... pyzdukas... šiknius... šūdo gabalas... pragaro skylė... velnias raguotas... šėtono bybis jam į akį.

FANI (*kikena*).

AMANDA (*tildo ją*).

EDVARDAS. Aleksandrai, ką ten taip juokingai šneki?

Aleksandras neatsako, tik veidas išrausta. Fani dar garsiau kikena. Amanda purto galvą, paskui atsigeria vandens, kad bent kiek apsiramintų.

EDVARDAS. Žinok, Aleksandrai, tavo patėvis turi gerą klausą, jeigu nori – velnišką klausą. Tai gal jau kelsimės nuo stalo? Po valandos susitiksime bibliotekoje – dirbsim rankdarbius ir garsiai skaitysim. Henrieta, būk tokia maloni, parodyk vaikams jų kambarį.

Vaikų kambarys perdažytas, sienos išklijuotos naujais apmušalais, grindys švariai iššveistos. Langai išeina į siaurą, akmenimis grįstą kiemą, kuriame matyti šulinys. Fani ir Amandai skirta didesnė kambario dalis, Aleksandrui lieka tarsi koks atitvertas trikampis gardas. Vaikų lovos rudai beicuotos, kietais dugnais, šonuose gardelės, patalynė iš šiurkštaus audeklo, prisigėrus drėgmės. Baldų čia nedaug. Prie vienos sienos stovi senovinė lėlių spinta. Palei langą – žemas stalas ir kelios negrabiai padarytos vaikiškos kėdės. Aleksandro kertėje yra knygų spinta, joje – iliustruotos knygelės svetimomis kalbomis ir seni nučiupinėti savaitiniai žurnalai. Ant sienų – paveikslai bibliniais motyvais: kvailokai besišypsantis Jėzus su palmės šaka rankoje tarp naminių ir laukinių žvėrių; kitame paveiksle pavaizduotas angelas su septyniom auksinėm žvakėm, jis skrenda virš miegančio namo, už kurio atsivėręs rūstus gamtovaizdis. Dar matyti faraono duktė, palinkusi prie pintinės, kuri plūduriuoja prie nendrėm apžėlusio kranto. Pintinėje guli imitęs rausvas it paršiukas kūdikis. Ant žaliučių ištapytos aukštos pilys ir susiraizgiusios vynuogių šakos. Medinės grindys šakotos, pilkos lyg maišas, jokio kilimėlio. Viename kampe – bjauriai apsilaupęs medinis supamasis arkliukas. Ant lentynos padėta fleita.

Kai Justinos prižiūrimi vaikai nusiprausia lediniu vandeniu ir sugula į lovas, motina ir patėvis ateina palinkėti jiems labos nakties. Jie visi kartu garsiai sukalba vakarinę maldą. Vaikų maldoje dėdė Edvardas privalo būti paminėtas šalia ankstesnių asmenų, kuriems vaikai prašo ypatingos Dievo globos: Dieve, sergėk tėvą ir motiną, senelę ir Vyskupą, dėdę Edvardą, ir taip toliau. Aleksandras varo savo variantą, Vyskupą jis vadina Myžkupu ir atsisako pabučiuoti ne tik patėvį, bet ir motiną. Vyskupas atsimokėdamas paglosto jam skruostą, nors tas judesys labiau primena antausį. Aleksandras, nurijęs ūmai sukilusią nuoskaudą, kyšteli liežuvį juodai, plačiai ganytojo nugarai. Emilija prašo, kad vyras jos nelaukdamas eitų į miegamąjį, tas padvejojęs paklūsta, bet tarpdury dar atsigręžia, šviesa iš koridoriaus jo figūrai suteikia grėsmingą proporciją.

EDVARDAS. Didžiausias mano troškimas, kad mes visi sugyventume taikiai. Kiekvienam meilės neįsiūlysi, bet mums reiktų vienas kitam rodyti pagarbą ir atlaidumą.

Jis tai pasako liūdnam žemu, nepakeltu balsu. Kai niekas nieko neatsako, jis linkteli ir išeina. Jo žingsniai aidi aukštam koridoriuj, girdėti, kaip jis eina akmeninėm grindim į miegamąjį.

AMANDA. Ir kam čia ta lėlių spinta?

EMILIJA (*švelniai*). Prieš penkiolika metų šiame kambariulyje gyveno dvi mažos mergaitės.

AMANDA. Jos prigėrė upėje, ar ne?

ALEKSANDRAS. Ir jų mama prigėrė.

FANI. Jos čia gali vaidentis!

EMILIJA. Fani, nebūk tokia kvaila. Jokių vaiduoklių nėra.

AMANDA. Tai ar tos mergaitės gyveno šitame kambariulyje?

EMILIJA. Aš taip manau – čia buvo vaikų kambariuly.

FANI. Kurį nors vakarą aš čia įėjau ir pamatysiu dvi išblyškusias, juodai

aprengtas mergaites, jos čia sėdės priešais tą lėlių spintą ir patyliukais sakys, kad atėjo su manim pažaisti!

EMILIJA (*nusijuokusi*). Patylėk, Fani! Nebūk kvailutė.

FANI. Paskui nuvilios mane į upės gelmę. O aš bijosiu net žodžio ištarti, net pagalbos šauktis negalėsiu. Ir manęs nebeliks.

ALEKSANDRAS. Aš nenoriu čia būti.

AMANDA. Tu man žadėjai, kad aš rudenį Operoj galėsiu lankyti baletu pamokas. Aš sutinku tik su ta sąlyga, jog rugsėjį aš iš čia jau išvažiuosiu.

FANI. Man atrodo, kad mes gavom baisiai nuobodų patėvį.

ALEKSANDRAS. Ta jo sesuo – tikra kvailė.

AMANDA. O jau tas lašinių kalnas, kurį reikia dar šerti.

FANI. Mama, aš likau alkana.

Emilija valandėlę tylėdama sėdi, tik mirkčioja akimis. Paskui kelia delnus prie veido, bet susitvardo, nuleidžia rankas, pasižiūri į Fani ir nusišypso.

EMILIJA. Duokite man šiek tiek laiko! Daug ką čia teks pakeisti. Kai kas greičiau pasiduos, kitiems dalykams prireiks ilgesnio laiko. Svarbiausia – nepraraskime drąsos. Ir dar svarbu – laikykimės išvien.

AMANDA. Mama, kodėl tu ištekėjai už dėdės Edvardo?

EMILIJA. Ištekėjau todėl, kad myliu jį. Bet aš taip pat myliu ir jus, po jūsų tėčio mirties aš jaučiausi tokia vieniša. Štai todėl. O dabar jau miegojau. Kai būsim pailsėję, viskas atrodys daug linksmiau.

Ji apkabina ir pabučiuoja savo dukteris. Aleksandras išdidžiai atsisako bet kokio prisilietimo, jis atšiauriai žiūri į motiną. Nepaisydama jo šaltumo, ji pasilenkia, apsvaigina sūnų gardžiu savo kvapu ir nusišypso.

EMILIJA. Nevaidink čia Hamleto, mano berniuk. Aš nesu karalienė Gert-rūda, o tavo mielas patėvis nėra Danijos karalius, šie namai – ne Kronborgas, nors ir niūrokai atrodo.

Aleksandras išsitiesia lovoj ant nugaros ir stipriai užsimerkia, jis tebėra įsiutęs. Motina dar pastovi žiūrėdama į jį, paskui išeina iš vaikų kambario ir uždaro duris.

Iš pradžių kambaryje tamsu, bet netrukus pro ištapytas žaliuzes ima skverbtis vasaros nakties šviesa. Vaikai kuždasi, Aleksandras atšlepsėjęs įsirango pas Fani į lovą. Kiek pasivartę, abudu pasiima po pagalvę ir persikrausto pas Amandą, ši pasislenka arčiau lovos krašto, palikdama vietos broliui ir seseriai. Visi netrukus suminga.

Versta iš:

Ingmar Bergman. FANNI OCH ALEXANDER. Stockholm: Norstedts Förlag, 2007

RIMA POCIŪTĖ

Nebeegzistuojančių namų sunaikinimas

Psichologinis tragizmas D. Kalinauskaitės kūryboje

Danutės Kalinauskaitės knyga „Niekada nežinai“ daugiausia giriamą už itin menišką teksto stilistiką: kiekvienas jo fragmentas yra rašymo pavyzdys, sužadina skaitytojų vaizduotę, emocijas, pojūčius. Literatūros kritikai nusiteikę knygos atžvilgiu itin palankiai, tačiau pačios D. Kalinauskaitės kalba Antano Vaičiulaičio premijos įteikimo iškilmėse (ir atsakymai į interviu klausimus) tarsi sudėlioja visus taškus, išdėsto jos „tekstinio absoliutizmo“ principus: nuoširdus nuoširdumas, atvira vertybių gynyba yra „niekinis dūris“ (nei pirks, nei skaitys, nei pripažins), gyvenime gali būti sentimentalus kiek nori, tekstuose – jokių būdu. Galios turi ir skaitytoją veikia žodžio magija, humoras, ypač su tamsokais atspalviais, intelektas, atsiribojimo distancija bei autoironija – ypač rašant apie visiems šventus ir brangius dalykus...

Kas tam galėtų paprieštarauti? Iš dalies D. Kalinauskaitės stiliaus savitumą sudaro žaismingo sociolektų (inteligentų, menininkų ir vadinamųjų fizinio darbo atstovų) ar net žiniasklaidos stereotipais pagrįsto kalbėjimo, priartėjančio prie kalambūrų, panaudojimas. Tačiau autorė iš viso to atsirenka tai, kas elitiniam literatūros vartotojų sluoksniui atveria ir gilesnių reikšmių, o kalambūrai ir visokie gražūs teksto mažmožiai jos tekste virsta prasmingomis metaforomis. Be galė aliuzijų, nuorodų, citatų, įvardijimų rodo ne tik autorės intelektinį gyvybingumą, bet ir jos priklausymą tam tikrai kultūrinei grupei, angažavimąsi tam tikrų kultūrinių sluoksnių kalbėjimui („Baltų lankų“ kontekstas, „Šiaurės Atėnuose“ publikuojamų esė žanro mokykla, Vilniaus universitete lituanistams būdingas lietuvių prozos tradicijos suvokimas).

Šiame straipsnyje, taikant analitinės psichologijos principus, bus mėginama įrodyti, kad knyga susilaukė netikėto pripažinimo pirmiausia dėl universalių turinio dalykų, humanistinių nuostatų, žmogiškų išgyvenimų, atskleidžiamų sti-

lingu meniniu tekstu (kartais net perkrautu žavingomis detalėmis). Jūratė Sprindytė tikriausiai pirmoji D. Kalinauskaitės sugrįžimą į prozą susiejo su emociniu sukrėtimu praradus tėvus ir namus¹. Toliau plėtojant analizę šia linkme tenka pripažinti, kad nors D. Kalinauskaitės literatūrinėje kūryboje atsiskleidžiančio individo pasaulis yra labai sukrėstas, bet išlieka vientisas, visybiškas. Neišvengiami praradimai keičia asmenybę, tačiau ji nuolatos analizuoja vykstančias permainas, todėl įveikia sąmonės fragmentavimosi grėsmę ir atkuria psichikos integruotumą. Kaip tik ši pusiausvyros susigrąžinimo tema, vystoma labiau esė primenančiuose tekstuose, leidžia D. Kalinauskaitės knygai išsiskirti šiuolaikinėje destrukcijos persmelktoje kultūroje, – tai ir būtų galima pavadinti humanistinių nuostatų įtvirtinimu.

Šiuo požiūriu knyga yra itin autentiška ir turi vertės kaip asmens gyvenimo ir išgyvenimo strategijų liudijimas (panašiai kaip ir memuarinė kūryba). Parašyta per gana trumpą laiką po artimųjų ir namų praradimo, ji kūrybiškai transformuotais literatūriniais vaizdiniais atveria visai tautai atpažįstamas bei artimas gedėjimo nuotaikas.

Knyga sudaryta iš atskirų pasakojimų – apsakymų (gal ilgesnius pasakojimus dėl temų svarumo ir siužetų išbaigtumo visgi reikėtų vadinti apsakomis?), bet dėl psichologinio vientisumo ji įgauna romano matmenis, o pasakotojos vaizdinys artimas pagrindinių veikėjų paveikslams (nors šiai figūrai mėginama uždėti vis kitokio personažo kaukę, pvz., keičiant jos lytį).

Tačiau D. Kalinauskaitės prozą būtų įdomiausia tyrinėti tarpdisciplininiu žvilgsniu, jungiant literatūros ir psichoanalizės mokslų metodus: analizuoti ne vien preciziškai sukurtą tekstą, o pasitelkti analitinę psichologiją – savotišką meninio kūrinio „arheologiją“, kuri atveria giliausius psichikos procesus, ryškėjančius autobiografinė realybe pagrįstuose, bet vaizduotės transformuotuose pasakojimuose. Jau minėti pasakotojos išgyvenimai, prilygstantys trauminei patirčiai, kuri išryškėja per pasakotojos savianalizę, galėtų būti tokios psichologiniais principais pagrįstos analizės objektas. S. Freudo psichoanalizės ir C. G. Jungo analitinės psichologijos tikslai yra kiek kitokie nei literatūros mokslo, tačiau šios teorijos gali paskatinti turiningesnes literatūrinės analizės išvalgas.

Taigi atsiribosime nuo kruopščiai nuglaistyto teksto estetinio paviršiaus ir sieksime nustatyti, ar trauminių išgyvenimų situacijoje šiaip racionalus kūrybinis procesas nesikerta su tiesioginio emocijų išliejimo būtinybe, ar žodinė kūryba nėra ypatinga materija, kuri atsirado sublimuojant niekaip kitaip neišreiškiamus išgyvenimus? Neišvengiamai susiformuotų ir bendresnis klausimas: kodėl šiuolaikinio žmogaus pasaulėžiūra ir kultūra negali įveikti mirties įvykio sukeltos traumos? Kodėl meninė kūryba neapsaugo individo nuo gedulo destruktyvaus poveikio?

Rašymas trunka visą gyvenimą

Lietuvoje, kuri integruojasi į Europos kultūrinę erdvę, taip pat svarbi iniciatyva, kai plėtojami „mokymosi visą gyvenimą“ programiniai principai. Žmogus iki senatvės turi būti skatinamas dalyvauti socialiniame gyvenime. Jeigu jis kurį laiką dėl tam tikrų priežasčių „buvo nuošalyje“, reikia padėti jam susiorientuoti, kokie jo gebėjimai šiandien būtų reikalingiausi, būtinas nuolatinis „peržiūrėjimas“: ką tu dar gali, kokius gebėjimus privalai atskleisti?

¹ Gerbutavičius R. Rašytoja D. Kalinauskaitė – žodžių orkestro dirigentė // Lietuvos rytas. – 2009. – Spalio 9 d.

Kai Latvijos prezidentei Vairai Vykei-Freibergai priminė, kad jaunystėje ji yra sukūrusi apsakymą apie terorizmo aktą Maroke, ji papasakojo, jog Viktorijos koledže (ten ji buvo prancūzų klubo prezidentė) ėjo literatūrinis žurnalas ir jos paprašė prancūziškai parašyti literatūrinį darbą. Nors ten ji studijavo psichologiją, nusprendė, kad visgi įdomus pasiūlymas – bet tai buvo pirmas ir paskutinis jos meninis kūrinys. Tačiau V. Vykė-Freiberga teigia tebesididžiuojanti: neseniai paskaičiusi savo tekstą suprato, kad jos stilius buvo puikus, ji būtų galėjusi tapti rašytoja, jei tik būtų stengusis. „Manau, kad būti rašytoja yra profesija, darbas, reikia labai rimtai dirbti. Bet aš susiformavau kaip mokslininkė, po to kaip politikė, o tai jau yra gana daug. Visko per vieną gyvenimą padaryti neįmanoma.“²

Žinoma, visos socialiai angažuotos programos yra bent kiek utopiškos, tačiau „mokymosi iš naujo gyventi“ ir „mokymosi iš naujo kurti“ paralelė leistų perteikti išvalgų, susijusių su netikėto, „vėlyvo“ sugrįžimo į aukščiausiojo lygmens literatūrą reiškiniu. Iš karto būtina atsižvelgti į du dalykus: kad literatūrinę kūrybą bent iš dalies valdo (ir slopina, ir skatina) leidybos rinka ir kad šiuolaikinės publikavimo technologijos sugriauna net XX a. pabaigos kultūrinės veiklos hierarchijas.

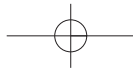
„Niekada nežinai“ autorė savo prieš dvidešimt metų „Pirmosios knygos“ serijoje pasirodžiusios (t. y. išleistos pagal iniciacijos į anuometinį tarybinių rašytojų luomą tvarką) knygelės „Išėjusi šviesa“ perdėtai išsižada, pasišaipydama, kad dėl jos kaista žandai. Tačiau lyginant naują knygą su pirmaisiais autorės apsakymais turėtų atsiverti lyginamuoju požiūriu paranki perspektyva, leidžianti apibendrinti, kas grindžia šios autorės literatūrinius modelius, net turėtų išryškėti archetipų „branduoliai“ (nesąmoningai susiformavę kolektyviniai vaizdiniai).

Autorė tapatinasi vien su naująja knyga gal norėdama pabrėžti, kad po ilgos tylos šiandien ji rašo itin šiuolaikiškai. Tačiau kaip rašytoja, tiek metų nedalyvaudama literatūrinėje rinkoje, sugebėjo subręsti ir vėl „išmoko rašyti“ taip, kad 2009 m. jos kūryba pasirodytų verta prestižinio Rašytojų sąjungos apdovanojimo? Kaip išlaikomos ir gaivinamos vaizduotės kūrybinės galios? Rašytojos skatinimui atsiriboti nuo jos pirmosios knygos nereikėtų pasiduoti. Nors šios itin talentingos rašytojos stebuklingo sugrįžimo į literatūrą efektas ir bus išsklaidytas, siekiant parodyti moderniosios kultūros tęstinumą geriau jos kūrybą analizuoti kaip trunkančią du dešimtmečius. D. Kalinauskaitės rašymas, neabejotinai atspindintis šiandienines literatūros tendencijas (ir „giliuosius“ kultūros poslinkius), jos profesionalumas išduoda, kad ji – gal ir kitokiomis kūrybinėmis formomis – vis tiek niekur nebuvo pasitraukusi, dalyvavo lietuvių literatūros procesuose.

Tie dvidešimt „nežinomųjų“ rašytojos metų prabėgo tarp literatūros profesionalų, jos vertintojų, literatūrinių vertybių formuotojų, ištariančių lemtingąjį literatūrinio kūrinio vertinimo žodį ir atrenkančių kūrinius, kurie tampa mūsų literatūros istorija. D. Kalinauskaitė taip pat yra viena iš tokių knygos pasaulio autoritetų. Galima būtų spėti, kad puikus aukštų šiandieninės literatūros standartų išmanymas ir leidyklų pretenzijų žinojimas „neleido“ jai pačiai rašyti tol, kol nesusiklostė tokia gyvenimo situacija, jog autorei rašymas tapo daugiau nei literatūrinės saviraiškos priemonė – gal net į psichoterapiją panaši veikla.

Po šios prielaidos apie *nebegalėjimą nerašyti* norėtusi išplėtoti ankstesnę mintį apie į kūrybą leidusią grįžti aplinkybę – ypatingą literatūrinės medžiagos

² Patiesa deive. – 2008. – Nr. 23. – P. 35.

valdymo meistrystę. Kaip redaktorė D. Kalinauskaitė yra po kaulėlių išnarsčiusi daug kolegų rašytojų tekstų, o būdama „Baltų lankų“ leidyklos ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto redaktorė tvarkė tokius rašytojo kūrybinį mąstymą ugdančius leidinius, kaip Loretos Jakonytės „Rašytojo socialumas: lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje“. Prisimintina ir tai, kad ji dalyvavo 2005 m. tarptautiniame šiuolaikinės literatūros forume, diskusijoje „Teksto autonomija ir autoriaus pėdsakai“.

Dar reikėtų paminėti ypatingą aplinkybę: rašytoja priklausė literatūrinei kartai, sudarydama „tandemą“ su jai artima bičiule Giedra Radvilavičiūte. Atrodo, kad iš šių kolegų (kartu studijavusių lituanistiką Vilniaus universitete) vienais gyvenimo tarpsniais daugiau reikšdavosi viena, o kitais – kita. Šį dešimtmetį kaip viena išpūdingiausių šiuolaikinės prozos rašytojų įsitvirtino G. Radvilavičiūtė.

„Anais“ debiuto laikais D. Kalinauskaitė buvo Lietuvių literatūros katedros ugdytinė ir tolesnis „rašytojimas“ atrodė aiškus: pirmoji knyga, po to antroji, priėmimas į Rašytojų sąjungą... Toks rašytojos sugrįžimas į literatūrą (išpūdingesnis nei debiutas) tikriausiai nebūtų buvęs įmanomas pagal anų laikų logiką, vertusią nesigręžioti atgal, nepripažinusią nutrūkstančių ir ne aukštyn kylančių linijų. Režimas, planingai formavęs „priimtųjų“ cechą, pražuvo su visais tuometinių iniciacijų ritualais, bet šiais laikais meninių vertybių pardavimo rinkoje reikia išsilaikyti perprantant sparčiojo interneto greičiu besikeičiančius reikalavimus, rinkos skonius, leidyklų užgaidas.

Atrodytų, kad esant tokiam šiandieninės leidybos mastui turėtų atsirasti begalė naujų autorių. Ne tik kažkada bandęs rašyti žmogus galėtų visą gyvenimą svarstyti savo kūrybiškumo vystymo galimybes – dėl šiuolaikinių leidyklų pastangų dalyvauti literatūrinės kūrybos procesuose (ką reiškia vien sugebėjimas išsradinti reklamuoti autorių taip, kad jis būtų pakreiptas „žiūrimiausiu“ rakursu) bet kurie autoriai gali bet kada lengvai „ateiti“ ar „sugrįžti“ į literatūrą, jei tik jiems priimtinas minėtas „mokymosi rašyti visą gyvenimą“ principas. Juk ir daugelio pripažintų eseistų kūryba balansuoja ant meno ribos: pakaktų pakeisti kai kurias rašymo ir publikavimo nuostatas ir tos esė jau virstų tikra literatūra.

Tačiau tenka grįžti prie minties, kad iškiliausius literatūros kūrinius nuo paprastesnių skiria tai, kad juose po simbolinėmis teksto formomis slypi gilūs asmenybės transformacijos procesai. Tokių knygų būna nedaug ir jos pripažintos dėl jų išskirtinės vertės. Tokioms neeilinėms knygoms gali būti taikomi gelminės psichologijos tyrinėjimo metodai (S. Freudas, C. G. Jungas), nes jos visada išaugusios iš autoriaus neeilinio gyvenimo, dažniausiai ir pasirinkto ne savo valia (juk žymiausiu amerikiečių romanu laikomas Hermano Melville'io „Moby Dickas“, kurį autorius parašė po daugelio metų plaukiojimo vargingiausiu jūreivių – banginių medžiotojų – laivu).

Savasties tvirtovė – durnaropės kokonėlio namai

Durnaropės kokonėlis yra vienas savičiausių D. Kalinauskaitės knygos simbolių, reiškiančių psichologinę traumą išgyvenusio žmogaus silpnumą, visiško jo ego ištuštėjimą. Šios knygos kontekste jis yra jau kas kita, nei egzistencializmo literatūros „nendrė vėjyje“. Lietaus ir vėjo ištuštinta voratinkliška materija, su kuria pasakotoja tapatinasi, kai būna trumpam „išėjusi“ (kai jos savastis tarsi pakyla virš realios kūno egzistencijos), verčia itin įsigilinti į šią specifinę kenčiančio žmogaus „išėjimo iš savęs“, „išlindimo pro savo akis“ būseną.

Į priekaištus, kodėl rašanti tiek mažai (nors taip „gražiai“), autorė galėtų atsakyti: aš buvau *užsiėmusi gyvenimu*. D. Kalinauskaitė ištisus du dešimtmečius gyveno „paprastos šiuolaikinės išsilavinusios“ moters gyvenimą, o tai reiškia – ji buvo visapusiškai užimta (romantiniais moterų garbinimo laikais, kurių kartais ilgimasi, išgirstume atvirą nuostabą: o ką apskritai begali nuveikti vyresnė nei keturiasdešimties metų moteris?).

Tad reikėjo tos ypatingos mirties artumo patirties, kad asmuo, iš paskutiniųjų besistengdamas išsaugoti nesugriautą ego, tą patirtį pamėgintų aprėpti vienu iš jos transformavimo – literatūrinės kūrybos – būdų. Kūrybos procese individo išgyvenimai atrodo savaip sureikšminti, nes virsta kultūrinėmis vertybėmis. C. G. Jungo tradicijos analitinės psichologijos atstovo E. F. Edingerio nuomone, meninė kūryba žmonijai turi išskirtinės reikšmės – ji teikia simbolius, leidžiančius individui išvengti tiesioginės akistatos su žmonijos patirties gelmėje slypinčiais archetipais, kuri žmogui nepakeliama, o ypač – akistata su mirties archetipu. Pastarasis yra sukaustantis valią kaip tiesioginis Medūzos žvilgsnis³.

D. Kalinauskaitės „Niekada nežinai“ pasakotoja gali pasidalyti su skaitytoju tuo užgyventu gilių išgyvenimų turto, kurio svarbą mėginsime išvelgti analizei pritaikydami analitinės psichologijos principus. Tai sugebėjimas išlikti dalyvaujant visose gyvenimo krizinėse situacijose (nepagydoma liga, senatvė ir mirtis, skyrybos, namų ištuštėjimas), palaikant visų tų mažutėlių, kuriuos Dievas turėtų saugoti savo saujoje, bet nebesaugo, žmogiškąją vertę ar orumą. Pasakotoja tose gniuždančiose (psichologiniu požiūriu – ribinėse) situacijose stebi ne tik aplinkinius, bet ir save pačią: ar dar esanti žmogiška, ar šiomis gniuždančiomis aplinkybėmis nepažeidžianti savo ir kitų žmogiškosios egzistencijos esmės.

Mirtis yra „didelė“ savaime – tai ankstyvą pirmosios knygelės autorės brandą patvirtina vieno iš apsakymų idėja:

Sodyba tolo, virš jos, rodės, išsiskleidė gedulo vėliava. Dulsys stengėsi nieko negalvoti, neprisiminti, bet visą kelią per kibius atvašynus, jam dingojosi, išeinantį jį lydi paukščiai, kaip švininės kulkelės zvimbia virš jo galvos ir krinta kažkur už upės... Ir tada brolio mirtis Dulsiui vieną vienintelę akimirką pasirodė didi, tokia didi, kad ėmė gelti panagės. Didi savaime, pati viena – be sodybos, be Verutės, be vakarykščio atsitikimo... Tarsi koks stebuklas...⁴

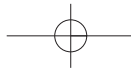
Pirmojoje knygelėje, parašytoje labai jaunos merginos, „vieną vienintelę akimirką“ įvyksta minėta akistata su „savaime didžios“ mirties archetipu (būtų galima atlikti atskirą analizę, parodant, kaip antra knyga tarsi išauga iš pirmosios, kaip kartojantis teminiams motyvams šis archetipas atskleidžiamas vis kitaip, prisiimama vis didesnė žmogiškoji atsakomybė). E. F. Edingeris yra pabrėžęs literatūrinės kūrybos analizei labai reikšmingą dalyką: autorius vėlesnėje kūryboje asmeniniais vaizdiniais gali mėginti perteikti tą psichologinį turinį, kurį jau atvėrė archetipiniais vaizdiniais⁵. E. F. Edingerio įžvalga šiuo atveju paaiškina, kodėl D. Kalinauskaitė taip nuosekliai vysto mirties temą ir kodėl knyga sužavėjo skaitytojus kaip tik tais meniniais vaizdiniais, kurie pagrįsti autentiška patirtimi.

Reikia atkreipti dėmesį ir į kitą analitinės psichologijos požiūriu svarbų dalyką – kad pasakotojos ego (jos savosios vertės ir savojo reikšmingumo įsisą-

³ Edinger E. F. *Melville's Moby Dick: A Jungian Commentary (An American Nekyia)*. – New York: A New Directions Book, 1978. – P. 93.

⁴ Kalinauskaitė D. *Išėjusi šviesa*. – Vilnius: Vaga, 1987. – P. 17.

⁵ Edinger E. F. *Melville's Moby Dick*. – P. 13.

moninimą, išgyvenimo „strategijų“ pasirinkimą) nuolat atgaivina savastis (individo savastis – C. G. Jungo išskirtas esminis psichikos archetipas, pats svarbiausias, kad psichika liktų integruota). Ego išlaiko savo idealus (net jei jie tiesiogiai nedeklaruojami) tik palaikomas, nuolat gaivinamas tos, metaforiškai tariant, iš požemio prasiveržiančios savasties versmės. Mėginimas išsaugoti egzistencijos prasmę, nustatyti visa ko vertę, išlaikyti vyksmų tęstinumą – tai ir yra tikrosios „Niekada nežinai“ temos. Taip pat ir teminis motyvas, šiandien išskiriantis ją iš kitų rašančiųjų, – apie ėjimą namo kaip mėginimą susigrąžinti savastį (beje, ši tema taip pat ateina iš pirmosios knygos apsakymo „Brolis parvažiavo“).

Visai ne beprasmiška gyvenimo viduryje apraudoti tą pasaulėlį, kuriuo bodėjaisi paauglystėje ir iš kurio taip troškai ištrukti, kai jis iš tiesų praradęs bet kokią svarbą jau fragmentuojasi, išsisklaido kaip rūkas. Priešingai – didžiausia žmogiška prasmė slypi bandyme „suremti pečius“ su tėvu, kurio kaip fizinio kūno taip pat jau beveik nelikę. Tai, kas išlikę, ką įmanoma išlaikyti – pati moralinė, psichologinė galimybė pasirinkti pabuvimą su tau tėviškumo nebesuteikiančiu tėvu, kuris, pakartojant retą autorės surastą žodį, *pats save įsigąsdinęs*.

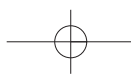
Pasakotoja – savo šeimos, giminės duktė, lietuviškoji Antigonė. Po keturiasdešimties, nors tu dar jaunatviška, tave neišvengiamai užgriūva artimųjų mirtys. Jei kiti broliai ar seserys išsibarstę, arba jų pačių gyvenimas nesusiklostęs, nebegali išsisukti nuo prievolės „pabūti“ su išėinančiuoju. Ji ne tokia jau gudruolė *rudoji lapė* (įdomus tapatinimasis su gyvūnu, atskleidžiantis ego regresą), tad net nesuvokia, kad gali patrūkti dėl prisiimtą atsakomybės paskutinei dalyvauti artimųjų gyvenimuose, likti ištikimąja stebėtoja (tokia padėtis, žinoma, teikia galimybę rašyti puikią prozą, ji tapo prielaida Izabelės Aljendės, Arundati Roy pasakojimams).

Tačiau menininkui, kurio savimonė itin jautri, išgyvenant artimojo išėjimą gresia gynybinio pobūdžio atsiribojimas, virtimas natūralistinio mirties proceso vojeristu (juk egzistuoja ištisas mirties verslas, jos komercija). Menininkas (ir šiaip subtilus žmogus) tokiu metu – kai galima virsti monstros, vienaip ar kitaip vartojančiu mirtį, – itin pažeidžiamas. Šio jautrumo šešėlis – egoistinis nejautrumas, kai tėvas nežino, į kurią ligoninę nusiųsta jo mirštanti duktė, nes jų ryšys „gilusis“. D. Kalinauskaitė išviešina šį šešėlinį „jautriųjų“ egoizmą.

D. Kalinauskaitės kūryboje nėra tokio aiškaus savasties atsivėrimo kaip, pvz., Broniaus Radzevičiaus (jos mėgstamo ir – drįsčiau teigti – ją veikiančio rašytojo⁶), nes ji gyvena dar labiau sakralumą praradusioje begalės paviršinių struktūrų, laikysenų užšifravimo ir iššifravimo kultūroje, kurios iki galo neišgliaudo net semiotikos menas. B. Radzevičiaus kūryboje žmonių bendruomenė, kurioje nebėra Dievo, dar apgaubta kažko panašaus į panteistinį dieviškumą. B. Radzevičiaus *sacrum* yra daugiausia gamtos gaivalai, o D. Kalinauskaitei religinius simbolius pakeitę fetišai yra kasdieniniai, taip pat ir šiuolaikiški, daiktai (paskutinis motinos atodūsis „perduodamas“ per mobilųjį telefoną).

Tačiau nors D. Kalinauskaitė tekste pamini A. Roy „Mažmožių dievą“ ir I. Aljendės „Dvasių namus“, knygas, kurios jai galėjo padėti susiformuoti panašios knygos vaizdinį, būtina pabrėžti, kad toks „mažasis“ – namų ir kasdieninės buities daiktų – pasaulis regimas jau pirmojoje jos knygoje (ir rašytojos brolio poeto

⁶ Bene vienintelė tekste esanti tiesioginė kito rašytojo citata yra iš B. Radzevičiaus – „žemė aplipęs balsas“. Žr.: Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – P. 60.

Jono Kalinausko poeziją kritika taip pat vadina daiktiška). Tad D. Kalinauskaitės kūrybą reikėtų labiau susieti su lietuviškąja tradicija. Galima teigti, kad ji gana artima Birutei Pūkelevičiūtei, – atrodo, net artimesnė jai, nei, sakykime, Antanui Vaičiulaičiui, nors ji yra kaip tik jo premijos laureatė⁷.

Novelė „Namo“ daug kuo lėmė šios knygos gyvavimą, ji sužadino ir autorės, ir aplinkinių viltis, kad ji gali rašyti puikią prozą, o joje patraukliausia tai, kaip rašytojos vaizduotė – kaip ir B. Pūkelevičiūtės – atgaivina smulkiausias namų, gimtosios vietos detales, nesukeldama pasibodėjimo postmodernaus rašymo laikais.

Atrodo, kad už šitos knygos esama ir daugiau didžiųjų XX a. pabaigos knygų. Minėčiau D. Kalinauskaitės debiuto metu (1987) ir dešimtmetį po to Amerikoje didelio atgarsio sulaukusią Mary Pipher „Prikelti Ofeliją“. Lietuvių autorės pasakojimas pasiekia tokio klasiško aiškumo, kaip ir paprastas M. Pipher tekstas:

Paskutinį mamos gyvenimo mėnesį praleidau greta jos ligoninėje. Jai patikdavo, kai balsiai skaitydavau ir pasakodavau visokias istorijas. Šukuodavau jai plaukus ir valydavau dantis. Maitindavau vynuogėmis, po vieną uogą. Vieną naktį, kai nuo visų vaistų jai buvo susisukusi galva, įsivaizdavau, kad ruošia spagečius dvylikai žmonių: „Paduok man tuos pomidorus. Greičiau pjaustyk svogūnus. Jie jau tuoj bus čia.“⁸

Apmąstydami D. Kalinauskaitės kūrybą teigtume, kad su lietuviškai katalikiybei būdingu vizualiuoju daiktų adoravimu siejasi „daiktiško“ jos pasaulio *sacrum*. Tarp daiktų fetišų keistai, kaip nebenaudojami sendaikčiai, įsikomponavę Švenčiausioji Pana ar Nukryžiuotasis. Jie virtę eiliniausiais niekam neberūpinčiais daiktais, kaip ir niekam nebereikalingos knygos apie meną, literatūrą. Juos kaip „kažkiek namų“ galima būtų susidėti į dėžutę nuo itališkų batų ir išsinešti, nors iš tiesų pasiimti su savimi nors kiek praeities nebėra galimybės. Nes nebėra tikėjimo – net tokio, kokį yra išlaikę tėvai, t. y. suvokiamo kaip tiesioginis ryšys su Dievu per jo vaizdinį. D. Kalinauskaitė yra daug mažesni, kur yra ta riba, už kurios intymus daiktų *sacrum* virsta buitine materija: jei tikėjimas apsiriboja tuo, ką matai ir ką jauti, „išeisi“ į daiktus: bulvių skutiklį arba... „Siemens“ telefoną.

Tačiau su ironija atmetami patys naujausi pseudometafiziniai įsivaizdavimai, kad ir siela – kaip įrašytos informacijos sluoksnis. Gyvybės buvimas ar nebuvimas tebeatpažįstamas kaip ir graikų civilizacijoje, dar išsaugojusioje juslinę prigimtį – prie visko reikia prisiliesti: pasilenkusi virš nusmailėjusios motinos nosies, duktė gauda menkiausią kvėptelėjimą – yra jis ar jau nėra.

D. Kalinauskaitės prozoje atgyja panteistinis gyvenimo gaivalingumas, jos pasakojimų veikėjų egzistencija – tai materialijų pavidalų gyvenimai (galima teigti, kad tai priešinga katalikiškajai pasaulėjautai, pagrįstai įsitikinimu, jog žmogaus psichikoje yra kažkas tokio, kas nesusiję su kūną ištinkančia mirtimi).

⁷ Susimąstyti, kiek D. Kalinauskaitės proza yra veikiamą ankstesnės ir jai tolimesnės lietuvių literatūros tradicijos, paskatino G. Radvilavičiūtės lyginamoji išvada, padaryta apie D. Kalinauskaitės prozą (Stiliaus medžioklė, arba Kodėl Danutė Kalinauskaitė niekada nebus tokia populiari kaip kitas „Baltų lankų“ autorius Haruki Murakami? // Šiaurės Atėnai. – 2008. – Spalio 10 d. – Nr. 912). Atrodo, kad Japonijoje prozininkui galimi du keliai: tęsti puikiai atpažįstamą tradiciją arba formuoti europietiškosios kultūros įtakoje. Tuomet prozininkas gali tikėtis, kad bus skaitomas tiek Japonijoje, tiek Lietuvoje. Jeigu, kaip mano rašytojos bičiulė G. Radvilavičiūtė, D. Kalinauskaitės proza nepriskirtina „vidutinio tipinio europiečio“ skaitiniams, tai galėtų reikšti jos artimumą lietuvių prozos tradicijai.

⁸ Pipher M. Prikelti Ofeliją. – Vilnius: Tyto Alba, 2007. – P. 142.

Šios autorės suvokiama transcendencija ir kuriama mistika siejasi su anapusiniu pasauliu tik tiek, kiek šis dar liečiasi su „šia“, daiktiškąja, puse. Senuose namuose jautiesi ne viena – iš tamsios kertės papučia antgamtiskas vėjas, pulsuoja kažkokia neaiški energija, o kišant ranką į surastą supelijusį rankinuką kažkas net suduoda per nagus... Nuo senų baldų ir daiktų sklinda neįprasti kvapai, senuose namuose oras – tarsi vos juntami gūšiai, – tai vis dar materija, bet kaip ir graikų – „ploniausia materija“.

D. Kalinauskaitės vidinis namų *sacrum* savaip prilygsta B. Radzevičiaus *sacrum* už namų slenksčio. Šito šventumo lemiamų individo numinozinių⁹ potyrių priežastis – slėpiningos galios, į kurių prigimtį nesigilina nė vienas iš abiejų autorių. Tačiau ir praėjus keliems dešimtmečiams po B. Radzevičiaus romano pasirodymo, lietuvių prozoje išlieka ypatingas žmogaus aplinkos vaizdavimas, kai materija yra sugėrusi ir spinduliuoja dvasingumą, kurį galėtume apibūdinti kaip panteistinį.

Knygos pasaulis – kuris iš tiesų yra kalbinė materija – savaip gyvybingas ir gaivalingas, nes literatūrinėmis priemonėmis puikiai imituojamas daiktiškosios realybės dinamiškumas bei įvairovė. Šitas kovos su praeities daiktais ir asmens prieraišumais laikas D. Kalinauskaitės kūryboje vis dėlto reiškia dinamiką – individo ir jo pasaulio transformaciją. Kad tai originalus rašytojos kūrybinis požiūris, parodytų ir priešingi įsitikinimai: antai Solveiga Daugirdaitė yra rašiusi apie „šiukšlių materiją“ – šlamšto prigrūstus vilniečių butus ir nelemtą būtinybę jo atsikratyti kraustantis, kai tenka išmesti ne vien tik savo palikimą¹⁰.

Neišgedėtas gedulas

Kodėl Lietuvoje mirties išgyvenimas toks stiprus, kodėl žmonės dažnai renkasi savižudybę kaip išeitį, gal būtų galima paaiškinti tuo, jog kolektyvinėje pašamonėje nuo pokario laikų (po Antrojo pasaulinio karo) susikaupę daug neišlieto, užgniaužto skausmo.

D. Kalinauskaitės praeities gedėjimas, artėjančios, neišvengiamos visa ko pabaigos išgyvenimas taip pat artimas B. Radzevičiui, nes jos kartos pasaulėjauta dar, sakytume, genetiškai, tiesiogiai susieta su tėvų kartos jausenomis. Kai gyvenimo ratas jau apsuktas, išsisklaidant grįžtama į pradžią. Jaunystė, grožis, žydėjimas, vaisingumas ir visos gyvenimo viltys lieka praeityje – šiugždėjusį suknelių šilką pakeičia suskrudintas štapelis ir šilta flanelė. Abiem rašytojams būdingas žmogaus gyvenimo kreivės, kaip einančios žemyn, įsivaizdavimas. Žmonės suprastėja kaip asmenybės, juos įveikia progresuojančios ligos (brolis, buvęs išskirtinių talentų jaunuolis – įvardijama negailestingai mediciniškai – antros stadijos isterinis alkoholikas).

Atrodytų, kad B. Radzevičius ir D. Kalinauskaitė kaip kūrėjai tiesiogiai niekuo nebesusisiečia. Tačiau esama kažkokio suokalbio: į B. Radzevičiaus pasirinktą frazę „priešaušrio vieškeliai“ D. Kalinauskaitės tekstu atsakoma: „išėjusi šviesa“. Netiesiogiai D. Kalinauskaitės kūryboje vėl atsiveria tautos praradimai – nuo pat pokario, – suteikiama galimybė apie juos mąstyti, kalbėti. Ta galimybė iš pradžių buvo užgniaužta, o paskui tylėjimas virto tautos savisauga. B. Radzevičius apie pokario trėmimus galėjo parašyti tik tiek:

⁹ Susijusių su šventumu.

¹⁰ Asmeninis autorės archyvas.

Eidami senais žilvičiais apšodintu vieškeliu į rytus, pasieksim sode skendinčią Naglio sodybą – jo brolis buvo prie Smetonos aukštas valdininkas. Čia netrukus bus ūkio sandėliai, kontora, kultūros namai, sporto aikštelė¹¹.

Tai tikriausiai jau buvo namai, kuriuos puošė ne tik arbatos servizas, bet ir knygų lentyna, kurią kiekvieną inteligentą įsigyti taip ragino V. Mykolaitis-Putinas. Iš kurgi po B. Radzevičiaus Užpelkius pasklidusios knygos, seni laikraščiai ir žurnalai, kuriuose tikrosios teisybės tebeieškojo žmonės?

Taip pat ir prisiimdama įsipareigojimą reikalauti, kad tebebūtų gerbiama menkiausio žmogelio, kuris jau visai „nurašytas“, mirtis, D. Kalinauskaitė iš visų lietuvių literatūros klasikų yra arčiausiai B. Radzevičiaus (dar minėtinas ir Balys Sruoga). Šios autorės knygoje tokio žmogaus gynimas primenant laikus, kuriais žmogus kainavo tiek pat, kiek aliumininis šaukštelis, yra ir nebaigtos istorinės bylos tęsinys. Tai ne paradoksas, kad 2009 m. proza tebemėgina išsakyti tai, ko užgniaužtos gerklės negalėjo išreikti 1949 m.

Tų dar kaimiškų priemiesčio namų su šventųjų paveikslais ir namų ruoša, išsiskleidusių kaip kosmosas iš „dulkės“ iš atsivežtų daiktų lagamino, laikas jau baigėsi. Ir baigėsi ne šiaip laikas, o jų istorija (miršta senukai, bet namų jau niekas nebepaveldi). Šiuo požiūriu namų sunaikinimo dramos išgyvenimas tebėra ir tragiškojo Lietuvos kaimo sunaikinimo pokariu apraudojimas.

D. Kalinauskaitės knygoje sugrįžo atmintis anų laikų literatūros, kuri vaizdavo, kaip, susidorojus su „mišku“, buvo žengta į kitą etapą – buldozeriais nustumiamos pirkios. Namų išsaugojimas ar jų neišsaugojimas lietuvių pasąmonėje yra virtęs egzistencinio atsilaikymo (ar neatsilaikymo) simboliu (Marcelijus Martinaitis atliko tarsi absurdišką, o iš tiesų simbolinį veiksma, kai savo trobą iš Žemaitijos perkėlė į Vilnių).

Todėl pasakotoja jaučiasi palūžusi po to, kai jai teko su bet kokia buvusių namų žyme išdildyti visą jos gyvenimą jungusią praeitį – kartu su artimaisiais ir gimtąja vieta, visu tuo pasauliu, kuris ją užaugino. D. Kalinauskaitė priklauso kartai, kuri dalyvauja savo namų sunaikinime ne dėl išorinių jėgų prievartos, todėl jaučia kaltę dėl savo „išvietinimo“ turinti prisiskirti tik pati sau. Ji, tarsi būtų išvežama į Sibirą, svarsto, kad tėvui už viską svarbesnis atrodęs peiliukas. Taip priartėjama prie Antrojo pasaulinio karo „išvietintųjų“ išgyvenimų, kai atvirai pažvelgiama į žmogaus egzistenciją kaip visišką benamystę: „Tik jau nei vakaras, nei skausmas, nei grįžimas nepatenkins“¹².

„Niekada nežinai“ pasakotoją nuo nepakeliamos kaltės jausmo gelbsti tik suvokimas, kad ištuštėjusius materialiuosius namus tenka sunaikinti todėl, kad jie vis tiek nebeegzistuoja tokie, kokie buvo, tad ir nieko šventvagiško tame sunaikinime nebėra. Tau gali skambinti iš Amerikos ir patarti, kaip geriau sudaryti sandorį parduodant kotedžams reikalingos žemės lopinėlių, bet ką daryti su savo buvusiais namais, kurie tau jau virto tikru žemiškos egzistencijos efemeriškumo įsikūnijimu?

Po artimųjų mirčių serijos atsiveria totali egzistencinė beprasmybė – jei tai, ką turėjai ir praradai, mėginsi pakeisti analogiškais dalykais, žinai, kad tai nepavyks, nes iš tiesų tu nieko negali turėti. („Kertinį nieką užgyveni prarasdamas visus privalomus prarasti dalykus <...>, net jei ir vėl turi daugmaž viską: kitus artimuosius ir mylimuosius, namus ir kokį nors „kailiuką“, – prarasti <...> nebe-

¹¹ Radzevičius B. Priešaušrio vieškeliai. – 1 dalis [trečiasis leidimas]. – Vilnius: Viltis, 1995. – P. 54.

¹² Nyka-Niliūnas A. Antroji elegija. <http://www.tekstai.lt>.

turi ko¹³.) Tragiškoje namų praradimo situacijoje nenuskamba joks viltingas atsakymas, kas žemiškuosius namus galėtų atstoti krikščioniškuoju požiūriu.

Proza – ne antropologinis tyrimas, bet ji verčia regėti socialines realijas, kurios, slypėdamos už literatūrinių vaizdinių, sužadina stiprias emocijas: šis priemiesčio lizdas, paleidęs į pasaulį kelis vaikus, nebegalėjo išlikti jų namais todėl, kad nedaug tedavė tokiai jų tapatybei, kokią vertė formuotis XX a. pabaigos laikas¹⁴. Šie namai iš tiesų neatlaikė žmogaus tapatybės pervartų. Vaikai žuvo ėmęsi valstiečių palikuonims neįprasto dalyko – verslo (per svetimas kepure prarasdami galvas), pradingo išvažiavę į kitus kraštus, net pasikeitę pavardes, kad tik verstis būtų paprasčiau, baigę savęs kaip menininko realizaciją psichiatrinėje palatoje. Kaip atidi gyvenimo stebėtoja, D. Kalinauskaitė pateikia tokių įžvalgų, kurios aiškiau už bet ką patvirtina – lietuvių tauta XXI a. pradžioje yra itin grėsmingoje situacijoje.

Tokia *nigredo* desperacija atsiveria per subtiliuosius stilistikos „mažmožius“. Remiantis vien literatūrinės analizės principais, ji yra sunkiausiai aptariama iš visko, kas susiję su knyga, bet kaip tik apie traumą, apie desperaciją (ir, beje, jau vykstantį išgijimo procesą) reikia kalbėti imantis nuodugnios knygos analizės.

Trauminė patirtis aiškiausiai perteikiama novelėje „Išregistruoti vaiduoklį“: gavus rankpinigių už tėvų namus, pasakotoją užplūsta fantazijos ir vizijos, kurios reiškia sąmonės skilimą, ištinkantį individą tik ribinėse situacijose. Pasakotoja susidvejina, įžūliai dominuodamas pradeda reikštis ego (tiksliau – superego), kuris panašiose situacijose visada suniekina savastį už jos svyravimus, racionaliai mesdamas kaip labiausiai gąsdinančius argumentus krikščionybės tiesas – nieko tu su savimi nepasiimsi, nė dulkelė tau nepriklauso. Tada savastis tarsi numiršta ir pasakotojos, tarsi Ofelijos, praplaukiančios gimtųjų vietų upe, vaizdinys yra autentiškas – lemtas to krizinio psichikos susvetimėjimo: „Neišsiduodu, kaip grįšiu iš tikrųjų. Upe. <...> šįkart plauksiu mirusiųjų būdu – veidu į dugną. Ir tai bus mano paskutinė kelionė iš tėvų namų“¹⁵.

Yra daug literatūros, kurioje atskleidžiama, kaip žmogaus asmenybė traumuojančiomis aplinkybėmis patiria fragmentaciją. Apie išgyvenusiųjų psichologinę traumą, realybės suvokimo pasikeitimą, jo lemiamą būdingą dvilypę sąmonės būseną, sąmonės skilimą rašė S. Freudas. C. G. Jungas, savo ruožtu tyrinėjęs, kaip tokią traumą išgyvena primityvios Afrikos kultūros, aprašė panašų dalyką: po traumos individui išlikti leidžia suskilusi sąmonė. Patyrusieji traumą kalbėjo apie „sielos praradimą“ (primityviose kultūrose ir taip buvo tikima, kad žmogus turi daug sielų). Skylanti sąmonė arba „dvilypė savastis“ saugo individo gyvybę, leisdamą jam išgyventi tarsi stebint save iš šalies – kaip grimztantį į laiko sūkurį ar patiriant kitokias traumas.

Šiuo metu tikima, kad kaip tik toks psichikos fragmentacijos procesas apsaugo savimonę (jis vertinamas pozityviai) ir net turi galios aktyvinti asmens kūrybinius pradus. Tuomet asmenybė gali vėl tapti visapusiška, naujai atsi-

¹³ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 89.

¹⁴ D. Kalinauskaitės pirmojoje knygoje yra pasakojimas apie tai, kaip jaunuolis grįžęs namo prapliumpa kaltinimais, kodėl negali tapti tikru miestiečiu: „Brolis staiga įtūžta ir trenkęs krumpliais į stalą lūžinėjančiu balsu rėkia, kad tėvas jam pirkęs drabužius išaugai, kad jo mąstymas, kad jo mintys apie gyvenimą prisiūtos prie tų paltų baltais siūlais, prie tų kompleksų, juos visi mato, jis atėjo iš šitos nešvarumos, iš šito purvo kaip prasčiokas.“ Žr.: Kalinauskaitė D. Išėjusi šviesa. – P. 81.

¹⁵ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 67.

skleisti. Būtina pabrėžti šio sąmonės manevro teikiamą kūrybiškumo galimybę, nes fragmentacija nepažeidžia individo savasties šerdies¹⁶.

Mirties išgyvenimas ir individo transformacija

D. Kalinauskaitės kūrybai, kurią sudaro prie esė priartėjantys apsakymai, sudaryti iš dar smulkesnių miniatiūrų, taip pat labai svarbios su žmogaus amžiaus tarpsnio psichologiniais išgyvenimais susijusios būsenos. Analitinės psichologijos požiūriu „Niekada nežinai“ turi nepaneigiamą vertę kaip autobiografinis individo transformacijos dokumentas.

Jaunystėje galima tik nujausti, kokias dramas išgyvena artimieji, pavyzdžiui, vyresnysis brolis. Jau pirmosios knygos pasakotoja įžvelgia, kad priemiesčio kasdienybė slepia gilius žmonių išgyvenimus, kurie gali ir neturėti tiesioginės priežasties: tai širdgėla dėl nežinia ko, tuštumos jausmas. Problema, svarstoma jau pirmojoje D. Kalinauskaitės knygoje – negalėjimas adekvačiai išreikšti jausmų ir dėl to anksčiau ar vėliau, vienaip ar kitaip patiriamas nevaldomas jų proveržis (dažniausiai tai koks nelogiškas veiksmas). Novelėje „Kazimiero gaisras“ įžūlus sūnaus lėbavimas tėvo namuose ir apskritai lietuviams būdingos elgsenos principų pažeidimas sukelia tokią įtampą, kad staiga nežinia kaip prasiveržia liepsnos – nors viso labo užsidega šiltnamis. D. Kalinauskaitės kūryboje daug „keistuolių“ – ateinančių iš rašytojos sąmonės, kur nuolat slypi mintis apie galimą nebesusivaldymą.

Taip tenka manyti todėl, kad ir antroje knygoje sprogdinantys jausmai (artimųjų praradimo siaubas) taip pat negali būti išreikti ir išraudoti taip, kaip pasakotoja norėtų: merdinti paskutinei artimajai giminaitei nueiti į atokiausią vietą – apleistas kareivines – ir pasakyti sau: „Dabar rėksiu.“

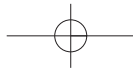
Kodėl žmogui paprasčiausia nuo to, kas skausminga, tiesiog atsiriboti? Jis išmokęs susivaldyti, užgniaužti save, nes kitas kraštutinis yra gąsdinantis: leisti užvaldomam sąmonės turinio ir išreikti visa tai, kas nenusakoma. Kaip gali iš karto nesusigūžti, jei priklausai kultūrai, kuri neparuošia tavęs, kaip gyventi išgyvenant mirtį, kaip „išbūti karvės pilve“ (keistas įvardijimas, bet reikia kaip nors pradėti kalbėti: „Karvės pilvu vienas protingas žmogus pavadinno didžiulę kančią, kuri kyla iš begalinio prisirišimo prie praeities ir įvairiausių jos formų: gimtųjų vietų, šeimos lizdo, mirusių artimųjų, visokių praradimų“¹⁷.)

Nors suaugusio žmogaus intelektas ir emocijos jau bent kiek yra paruoštos mirčiai, pati mirtis yra labai skausminga, giliai išgyvenama patirtis. Sąmoningas mirties išgyvenimo suvokimas – tai transformacijų seka, lydima didelio kentėjimo. Kadangi artimųjų mirties išgyvenimai labiausiai keičia iki tol turėtą mirties supratimą, „Niekada nežinai“ pasakotoja yra stoviška asmenybė, mėgindama išlikti „atvirais nervais“ net tada, kai siela veržiasi atsiplėšti nuo kančių žemės ir pakilti į bejausmes aukštumas.

D. Kalinauskaitė įstengia negailestingai dostojevskiškai apnuoginti mirties keliamą siaubą: be tų pojūčių, nuojautų ir neįvardijamo turbūt gyvūnams būdingo instinktyvaus mirties jutimo perteikimo skaitytojui nebūtų užkraunama psichologinė žinojimo apie neišvengiamą „letalinę baigtį“ našta. Skaitytojas verčiamas dalyvauti, „grūdamas pro banalią adatos skylutę“, kaip tas besislapstantis nuo dukters mirties tėvas.

¹⁶ Tollefson W. B. Unique Approach to the Treatment of Dissociative Disorders. www.enlightenedchoices.com/2002_10.htm.

¹⁷ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 92.

Nors antroje gyvenimo pusėje artimiausioje asmens aplinkoje neišvengiamai susitelkia daug mirties, kurią psichikai sunku aprėpti, viso to, apie ką jaunystėje gali žinoti tik kaip apie kitų patirtus dalykus, rašytoja nebando spekuliuoti apie „aukštesnį“ ryšį, „subtilesnius“ išgyvenimus. Pagrindinė ir tebesitęsianti, brandžiai transformuota antros knygos tema – mokymasis išverti gyvenant „netikrą“, „ištuštėjusį“ gyvenimą, sugebėjimas išlikti išsaugant dvasios jautrumą.

Apsakymas „Užtrauktukas“ pagrįstas įspūdžiais, sukauptais stebint, kaip išmokusi elgtis su mirštančiaisiais „mirties profesionalė“ mažaūgė slaugė, ir bandant išmokyti tokio pat mirimo „valdymo“ meno. Tačiau sukuriamas įspūdis yra dviprasmiškas: slaugė labiau atrodo kaip karikatūriškas nužmogėjęs visa ko „valdymo“ visuomenės superego. O pasakotoja išsilaiko nepatyrusi regreso – ji nepavirsta bejausmiu monsturu, apskaičiuojančiu, kaip mažiausiomis aplinkinių psichologinėmis sąnaudomis turi būti tinkamai numarintas žmogus.

„Niekada nežinai“ tekstuose atpažįstama visa asmenybės transformacijos mirties akivaizdoje seka. Iš pradžių pasakotoja atskleidžia slaptą priešišumą artimiausiems, kurie tave jau apleidžia kaip saugų vaiko būvį užtikrinę tėvai. Apie juos kalbama kiek sarkastiškai – senukai, kuriems nesilaiko dantys ir šlapimas.

Gamtinis mirimo mechanizmas atskiria mirštantį nuo gyvųjų (ir atvirkščiai). Būtis nyksta kartu su fiziniais pojūčiais. Ir pasiliekančios žmonės išgyvena psichikos apmirimo jausmą. Vaikai nebeišdrįsta paliesti suvargusios nuo darbų motinos rankos, kuri yra labiau atpažįstama nei jos veidas.

Mirties ryšys su gyvenimu paradoksalus: gyvieji trokšta išsaugoti ryšį su išeinančiuoju, bet visa tai tampa užsitęsusia kančia. Kai tie išgyvenimai darosi nebe tokie intensyvūs, gedintįjį užvaldo kaltės dėl įvykusio „atsiskyrimo“ jausmas. Supratimas, kad tavo artimas miršta ir tu trokšti jam padėti, bet negali jam padėti išgyventi mirties, – itin kankinanti būseną. Žmogus tokioje situacijoje bent nesąmoningai ima trokšti, kad pagaliau viskas baigtųsi. Kai kurias paties gyvenančiojo būsenas galima vadinti nebegyvenimu: „esu, bet nebesu“, sako motina, kurios dukra mirė. Tai absoliučios empatijos būseną – susitapatinimas su mirusiu asmeniu.

D. Kalinauskaitė autentiškais meniniais pavidalais perteikia tą „kosmoso sugriuvimo“ jausmą, atsirandantį nutrūkus žmogiškiesiems ryšiams. Norėjęs pateikti panašų analitinės psichologijos medžiagos pavyzdį, įtaigiai modifikuotą mirties artumo išgyvenimą, individo transformacijos *nigredo* etapą, kai sąmonę užvaldo visiška neviltis. Tai sapnas moters, kuri gimdymo komplikacijos metu išgyveno mirties priartėjimą ir išvydo visatą kaip mechaniškai sujungtas mandalas:

Aš buvau išsviesta į erdvę, skridau milžinišku greičiu. Prieš mane atsirado grupelė apskritimų, sudarytų iš baltų ir juodų puselių, girdėjosi spragtelėjimai, kai tos puselės susijungdavo. Tie mechaniški garsai reiškė: tavo gyvenimas niekada neegzistavo, tavo šeima niekada neegzistavo, tau buvo tik leista ją įsivaizduoti. Tau buvo tik leista ją išgalvoti. Jos niekada nebuvo. Niekas nebuvo. Niekas neegzistavo. Tu esi netikra¹⁸.

D. Kalinauskaitės prozoje mirtis kaip biologinis procesas taip pat grėsmingai paveikia psichiką, apsinuogina individo egzistencija, kuri neteikia jokių prielaidų žmogaus „pakylėjimui“. Tik gyvybė ir gyvenimas yra savaiminės vertybės,

¹⁸ Evans N. Bush sapnas. <http://www.near-death.com/archetypal.html>.

o mirtyje nėra nieko mistiško ir jokios aukštesnės prasmės. Tai baisus mechanizmas, sunaikinantis asmens kūniškumą. Mirimo procesas – net metafizinis lygmeniu – yra fragmentavimasis: keliavimas iš vienos spiralės įvijos į kitą, iš vieno būvio į kitą, pro ausis švilpiančiam ugniniam vėjui ir gaudžiant baltai šviesai, kurios galybė trupina kaulus...

Užsitęsęs *nigredo* būsenai pajuntama, kad sunku susigražinti pojūčius, išsivaduoti iš to lengvo paralyžiaus, kai gyveni „įtrauktomis nervų galūnelėmis“. Kyla net minčių apie galimą sąmoningą susižalojimą: jei tyčia prišalčiau liežuvį prie geležies, tai, bandydama jį atplėšti, gal nubuscčiau? Meninis tokių liguistų pojūčių reflektavimas lemia originalias knygos metaforas: šiurkšti namų faktūra – tai nuo darbų maudžianti rankų oda.

C. G. Jungas darbuose, skirtuose simbolių reikšmei žmogaus gyvenime ir kultūroje, bei kiti šios tradicijos analitinės psichologijos atstovai yra aptarę tokius trauminės patirties atvejus, kurie parodo, kad iš pradžių išgyvenamą artimo asmens gedėjimą, kai jis vis tebejaučiamas šalia, keičia amžinybės simbolių integravimas į asmeninę patirtį. Pvz., susapnuojamas sapnas, kad artimas žmogus virto žvaigžde, kuri skrieja kosmose.

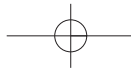
Tokių universalių simbolių D. Kalinauskaitės mirties išgyvenimo literatūrinėje refleksijoje nėra, simbolinį krūvį čia įgyja individualūs įvaizdžiai, ypač susiję su gyvąja gamta. „Užtrauktuke“ vėl padvelkia gyvybe, kai netikėtai po mirties metamorfozių ateina visai jau užmirštas pavasaris, sutampantis su asmenybės pasveikimu. Galima pastebėti, kad autorė neįstengia (ir nesistengia) peržengti tų ribų, kurias nustato jos pačios patirti išgyvenimai. Knygos rašymo metu džiaugsmas ir tegalėjo ateiti tik tokiu būdu – kaip instinktyvus atbudimas. Tapatinantis su knygoje vaizduojamu pasauliu tenka pripažinti, kad dar galime kai kuo pasidžiaugti – kad mūsų kaukolės vis dar priklauso mums. Ir kartu prisiminti šekspyriškojo šypsno grimasą.

Sąmonės transformacijų, susijusių su mirtimi, išgyvenimas itin skatina asmenybės brendimą. Anot išminties, žmonijai atsivėrusios anksčiau, nei atsirado psichoanalitiniai žmogaus sąmonės žvalgymai, kad asmenybė atsinaujintų, turi mirti senieji gyvenimo modeliai. Tad ir susidūrimas su mirties archetipu (sąmoninės baimės ir nerimo žadintoju) gali paskatinti gilų amžinybės potyrį, kai individo sąmonės racionalioji pusė susijungia su jo iracionaliąja puse.

Psichoanalitiniu požiūriu mirtis yra slėpinys kaip ir gyvenimas. C. G. Jungas „Perkėlimo psichologijoje“¹⁹ tapatino mirimą ir transformaciją, aiškindamas, kad analitiškai žvelgiant į bet kokią asmenybės transformacijos procesą, jame visada atrandama simbolinė mirties patirtis. Miršta senosios asmenybės elementai bei senosios nuostatos ir tai atveria kelią naujos asmenybės tapsmui. Mirties patirtis, jeigu ji nesustabdo vidinio augimo proceso, skatina individo brendimą, jo tapimą visybiška asmenybe. Kai žmogus jaučiasi taip, tarsi gyventų gyvenimą po gyvenimo, jam lengviau kritiškai žvelgti į praeitį.

Mirties artumo patirtis nušluoja senas nuostatas bei įsitikinimus, jie tampa bereikšmiai. Sąmonės keitimasis šioje situacijoje netikėtai suteikia laisvės pojūtį. „Niekada nežinai“ pasakotoja išgyvena kaip tik tokį keitimąsi – nors ir užgniaučdama savo jausmus, pasiduodama pagundai griebtis tų strategijų, kurias aplinka primeta kaip patogiausias. Net iš populiariosios psichologinės literatūros visi žino, kad jei nori pradėti naują gyvenimą, turi „susitvarkyti“ su ankstes-

¹⁹ Jung C. G. The psychology of the transference. – Collected Works: Vol. 16. – New York: Princeton University Press, 1966.

niuoju. Tad lyg ir pateisinamas pasakotojos susitaikymas, jog viskas, kas likę iš namų, būtų sulyginta su žeme – kad praeities prisiminimai nebebūtų užgriozdinti materialiu šlamštu. Tačiau tokį pražūtingą lengvumą atmeta gilioji gedėjimo prigimtis, išsakoma įspūdinga metafora: „Bet vienas plautis liko tėvų namuose.“

Mirtis gali provokuoti ir skyrybas – apmirusių santykių nutraukimo pagreitinimą. Sunkiai sergant motinai, dukra, žaismingai tapatinusis su kiek kekšiška „raudonplauke lape“, staiga praregi, kad ji liko be nieko dar vienu požiūriu: stengdamasi būti savimi, ji pralaimėjo ir lyčių santykių plotmėje (pasikartojančios skyrybos). Dėl tokio pasakotojos savasties troškimo išlikti vientisa ir nepažeista sugelia širdį: stengeisi neišsibarstyti, kažkam aukotis, o tas kažkas nebuvo vertas tokios aukos, todėl apsigavai visu savo gyvenimu. Savastis yra sakralusis individo pradas, tad bet koks negatyvus jo vertinimas reiškia totalų pesimizmą. O karštligiškas noras atgimti bet kokia kaina, net savai kultūrai neįprastais būdais, kelia pražūties grėsmę. Laimei, provokuojantis sumanymas „atkoduoti save kaip moterį“ su arabu nesunaikina sveikos intuicijos, atveriančios archajiškiausius gąsdinančius vaizdinius: bet juk tau „gali nupjauti galvą“.

Individuacijos procesas bei estetizavimas

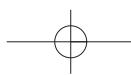
Literatūrai nereikia tikrojo išgyvenimo, emocijų, – teigė savo kalboje įteikiant A. Vaičiulaičio premiją D. Kalinauskaitė, tarsi pakartodama tai, kas savaime suprantama. Tačiau meninis tekstas atveria sudėtingą individuacijos procesą, jis gali emociškai „įtraukti“ skaitytoją ir jam, ir autorei to gerai nesuvokiant. Nors meninė kūryba žmogaus būties tragizmą gali išreikšti įvairiai, Europos humanistinei literatūrai individuacijos procesą būdinga vaizduoti taip, kad jis suteiktų galimybę ir pačiam skaitytojui patirti vidines permainas. Knygos „Niekada nežinai“ skaitytojui nevengia tokio tapatinimosi, nors pasakojimų temos lyg ir nepatrauklios („vienu metu visi kalbėjo apie tai, kad vaizduoju niūrius dalykus – varguolius ir mirtį“²⁰). Visgi knyga skaitytojui palieka šviesų įspūdį, nes jį pasiekia viltinga žinia, kad net „post“ reikšmių apimtoje kultūroje tebebandoma gyventi „gyvenimą po gyvenimo“. Tačiau ta knygos šviesa nėra lengvai įžvelgiama, nes jos nepuošia optimizmo aureolė.

Rašydama, kad žmoguje su visais jo pažeistais organais tiek nedaug belikę „pilnaverčio“ žmogaus, kad jame vis daugiau to gąsdinančio „daikto savaime“, D. Kalinauskaitė akcentuoja tą antrąjį „savaime“ sandą. Mirusioji oriai nususuka į langą, mirusysis turi vieną pranašumą – jis išeina pirmas, ir jis turi pasirinkimo teisę: ar atleisti ir paleisti visą pasaulį; nuo vėžio mirštantį mergaitę atleidžia nesugebančiam dalyvauti jos mirtyje tėvui, nes jo meilė jai tikriausiai ieško, „bet nesuranda kitų išraiškos būdų“²¹. Pasakotoja – jaunytė, bet subrendusi moteris – išmoko atleisti ir paleisti, todėl ir pati vieną dieną po ilgo gedėjimo pasijaučia „palikusi gyvatės odą“.

Čia ir slypi D. Kalinauskaitės – kaip iškilusio kultūrinės bendruomenės autoriteto – patrauklumo priežastis. Ji ir išgyvendama sunkius, ne kiekvienam tenkančius psichologinius išbandymus išlaiko minėtąjį savasties branduolį, nepasiduoda superego spaudimui, kuris individą verčia prisitaikyti prie masinės

²⁰ D. Kalinauskaitės ir R. Gerbutavičiaus pokalbis. Kūrėja žodžiais daužo banalybės kiautą // Lietuvos rytas. – 2009. – Sausio 7 d. – P. 20.

²¹ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 44.

sąmonės. Šiame brutaliame pasaulyje, kur „Modern Houses“ verslo strategijos pamina visą žmogiškumą, vis dėlto turėtų užtekti proto, kad atsisakytum prievartaujančių reklaminių pasiūlymų. Rašytoja tai paaiškina be galo paprastai: juk tai išbandymas ne kiekvienam – pernaktoti „su nuolaida“ vietoje, kur kadaise buvo tavo namai.

Kaip tik taip, analitinei psichologijai reikšmingu požiūriu, D. Kalinauskaitė reviduoja šiuolaikinę kultūrą. Naujausi jos interviu patvirtina, kad autorė yra nutolusi nuo išgarsėjusios savo knygos ir jos rašymo nuotaikų. „Man ta knyga šį tą reišė, kai aš ją rašiau. O dabar tie siūlai, siejantys mane su šia knyga, visiškai nudilo. Man dažnai atrodo, kad ją parašė kitas žmogus, kuris man yra labai gerai pažįstamas, bet su kuriuo bendravau ir turėjau reikalų jau senokai – toks keistas įspūdis“²². Kūrybos procesas jau atliko psichoterapinę funkciją: „Rašyti <...> Kad susifragmentavusią save sugrūstum į kietą struktūrą – jei, kurdama darnos iliuziją ir vienį, sugebi sujungti net ir tolimiausias asociacijas, vadinas, artimiausiu metu dar neapgyvendins tavęs tarp keturių prezidentų, dviejų džonų lenonų ir Schopenhauerio“²³.

Dar svarbu paminėti, kad rašytoja beveik išvengia išgyvenimų estetizavimo, kuris manui yra beveik toks pat pragaištingas, kaip psichoanalizės procesui – racionalizavimas; nes estetizavimas – tai viena iš savasties užgniaužimo formų (apsakyme „Užtrauktukas“ mirtis sėdi lovos kojūgalyje žoržeto suknele, kokią dėvėjo pasakotojos močiutė, palikusi jos mamą ir tetą našlaitėmis dar mažytes).

Kuriantysis žmogus – tai individas, kurį nuo jo paties giliosios patirties tuoj atskiria tas niekaip nebeprarandamas „kultūrinis matymas“. Tad viena iš grėsmių savasčiai yra kaip tik tas dominuojantis kultūrinio teksto absoliutizmas, kurį autorė, kaip buvo minėta, sąmoningai bando sureikšminti. Kai tekstas pernelyg prisodrintas vaizdinių ir aliuzijų, gali sustingti pati realybė, analitinės psichologijos požiūriu virsdama tikru superego pseudotekstu. Tokią pat reikšmę gali įgyti ir kalbėjimas apie asmenybės susiskaidymą, dvilypumą, menininko psichikos eksploatavimą.

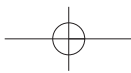
Verta pabrėžti, kad viską suryjančio kūrybiškumo vaizdinį pati D. Kalinauskaitė sieja su C. G. Jungu: jis „paaiškintų, kad menininkas – tai toks padaras, kuriame visada sėdi du: kūrėjas ir paprastas žmogus. Ir kūrėjas, net ir tada, kai nieko nekuria, – „suvalgo“ tą kitą, paprastą ir gerą. Nes kūrybingumas pasiglemžia didžiąją tavo energijos dalį, o iš tos, kuri lieka, jau nebeišėina nieko vertinga“²⁴. Be jokių abejonių, tai – autentiška patirtis.

Nevienaprasmiškas būtų atsakymas, kaip neeilinio talento rašytoja sugrįžo į literatūrą. Tačiau grįždama ji parodė, kad subrendo visais tais požiūriais, kuriuos analitinė psichologija laiko tikrojo literatūros meno esme. Ir namų, kurie jau seniai prarasti, pardavimas literatūrai pasirodė esąs sėkmingas – taip asmeninės gyvenimo potekstės išaugo iki universalių kultūros matmenų.

²² Kalinauskaitė D. Premija ir kelias ant sparnų, ir prislegia. www.bernardinai.lt.

²³ Kalinauskaitė D. Kaulėliai, peilis, susmulkėjimai... // Metai. – 2006. – Nr. 7.

²⁴ Kalinauskaitė D. Niekada nežinai. – P. 136.

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

Bitės dienoraštis – sau, žmonėms, istorijai

E. Vaičekausko leidykla Panevėžyje išleido Gabrielės Petkevičaitės-Bitės „Karo meto dienoraščio“ III tomą; proga pasvarstyti šio didelio teksto reikšmę, kitų tomų leidybos perspektyvas. Bitės vardą vis dažniau susitinkame, šiame mėnesyje nacionalinių vertybių peržvalgoje paminėjome tarp svarbiųjų asmenų.

„Karo meto dienoraštis“ – didelės apimties tekstas; jį sudaro trys dalys. Rašymo laikas – nuo 1914 m. birželio vidurio iki 1919 m. liepos vidurio. 1926 m. dar prirašytas „Epilogas“. Rašytojai gyvai esant, „Varpo“ bendrovė buvo išleidusi dvi dienoraščio dalis: I – 1925; II – 1931. Sunkesnis likimas ištiko III dalį – jos nebeįspėta išleisti. Bet Lietuvos MA bibliotekoje išliko rankraštis. Septintojo dešimtmečio viduryje, leidžiant Bitės palikimą (faktiškai Raštus, tik vengta taip vadinti), į antrą knygą sudėtas ir „Karo meto dienoraštis“, rūpestingai parengtas kruopštaus redaktoriaus ir tekstologo Aleksandro Žirgolio; jis iššifravo santrumpų dalį ir perspėjo, kad santrumpų dalies gal ir ateityje nederės liesti. Supratus, kad III dalies visos neįmanoma bus paskelbti (dėl neigiamo bolševikų vertinimo), spausdintos tik šios dalies parinktos vietos. Tad svarbi yra Panevėžio kultūrininkų (labiausiai sudarytojos Jerutės Vaičekauskienės, redaktorės Birutės Goberienės) iniciatyva Raštų leidimą pradėti nuo III tomo.

Sigitas Geda, apdovanotas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės premija už „Lubinių žydėjimą piliakalnių fone“ (1999), atsivertė „Karo meto dienoraštį“ ir iškart sustojo prie „Ižangos“, kurioje dienoraščio rašymas gražiai, metafiziškai motyvuojamas: „Mano gyvybės liepsnei susiliejus su amžinybe, žūtų daug vaizdų, žūtų daug pergyventų jausmų...“ Bet dar didesnę įspūdį poetui padarė tai, kad pri-

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. KARO METO DIENORAŠTIS. – III tomas. – Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla, 2008. – 432 p.

trūkusi popieriaus, Bitė rašė „ant motinėlės vestos namų išlaidų knygos“ lapų antrosios pusės; kai ir jų nebeliko, traukė iš pagalvių užvalkaluos slepiamus jau prirašytus lapelius ir vėl rašė – kitoje pusėje. „Sakinys ilgas, su išraitymais, mintis gyva ir sukaupta. Jokios sklerozės, jokių išėjimų į lankas“¹. Išrankaus skonio, modernaus rašytojo žvilgsnis į tai, kas rašyta daugiau nei prieš septynis dešimtmečius.

Apie sklerozę kalbėti dar buvo per anksti – rašanti dienoraštį Bitė buvo pusamžė, nors ir nestiprios sveikatos, nervinga, bet geros orientacijos, greitai suvokianti situaciją, sugebanti ją įvertinti, pasirinkti geriausią išeitį. *Susipratusi inteligentė* (jos pačios apibrėžimas), kiekvienoje situacijoje jaučianti atsakomybę ne tik už save, bet ir už kitus, *užsispyrėlių veislės*; taip sako apie save dienoraščio „Ižangoje“.

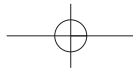
Dienoraščio rašymo situacija: „Buvau likimo palikta viena susipratusi inteligentė tarp mūsų sodžiaus vargų... atkirsta nuo idėjos draugų ir šiaip inteligentų.“ 1914 m. vasarą Bitė parvažiuoja į gimtąjį Puziniškį atostogų ir čia ją užklumpa Pirmasis pasaulinis karas. Didelėmis pastangomis toliau nuo karo sumaištis išveža savo penkis globotinius, kuriuos myli kaip tikrus savo vaikus. Tikisi ir pati išvažiuoti pas juos, bet to padaryti karas jau nebeleidžia. Dienoraščio rašymas tampa lyg ir gyvenimo įprasminimu. Bet reikia rūpintis ne tik popieriu, reikia raštus ir slapstyti. Jurgis Šaulys patarė raštus suslėpti knygoje, „kokuose senovės raštuose“, knygas užversti dar kitomis knygomis; nuo kratos karo metais niekas negalėjo būti apdraustas...

Rūpestis dėl vaikų sudaro vieną asmeninę dienoraščio giją. Bet tik giją – kaip ir reti gamtos aprašymai, savo savijautos, pairusių nervų liudijimai. Nors ir galvojo, kad jos raštas būsiąs vienašališkas, per daug asmenišką, visgi Bitė paliko unikalų karo tragedijos liudijimą, sutelktą į palyginti nedidelį Europos žemės lopinėlių su centru Puziniškyje ir maždaug 20–30 kilometrų apie jį (tiek, kiek galima nuvažiuoti arkliu, jei ir su nakvyne). Daugeliu pjūvių dienoraštis gali būti vertinamas: faktų (kaip kariaujančios pusės – rusų ir vokiečių – elgiasi su civiliais, su moterimis, kokios buvo karo prievolės, būtiniausių produktų kainos, kaip žmonės vertėsi, maitinosi), humanistinių nuostatų likimo, žmonių pasirinkimo karo akivaizdoje, kultūros išbandymo. Neįkainojama medžiaga antropologijai, taip pat ir kultūros, literatūros antropologijai. Pavadinimu – karo *metas*, ne metai – Bitė pabrėžė karą kaip ypatingą laiką, trunkantį ilgiau negu tarp pradžios ir pabaigos. Karo *meto* žaizdos ir randai neišnyksta per dešimtmečius, o kartais ir per šimtmečius.

Plačiai aprėpiantis rašytojos žvilgsnis – savųjų, artimųjų likimo, bet ir kitų. Karo *meto* dienoraštyje Bitė pasirodo kaip nuosekli pacifistė, ginanti ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų žmonių interesus. Įdomi, savita žydų likimo gija. Daug jų Bitė turėjo pažįstamų, dar iš tėvo Leono Petkevičiaus gydytojavimo laikų – gydytojų, advokatų ir paprastų amatininkų. Panevėžio advokatas Fridmanas tikina Bitę, kad vokiečių tauta kultūringa, su kitataučiais barbariškai nesielgs. O kas rusas? Ko galima iš jo laukti? „Mes, žydai, laikysimės vokiečių ir kaip ištikimi lietuvių tautos bičiuliai iš visos širdies patariam tos pačios orientacijos laikytis“, – sako advokatas. Kiek iliuzijų lemta patirti žmonėms, net įžvalgiausiems. Ir koks bausis išbandymas yra karas, atveriantis netikėčiausias situacijas.

Sąžinės išbandymas karo apsunktomis sąlygomis – siuvėjas Abramka išva-

¹ Geda S. Adolėlio kalendoriai (Dienoraščiai, gyvavaizdžiai, užrašai, tyrinėjimai). – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003. – P. 398.

romas su šeima iš namų: rusų valdžia davė įsakymą visiems žydams iš Lietuvos išsinešdinti per dvi paras. Turi trauktis į Rusiją, prašo pirkti daiktų, nes kelionei neturi pinigų. Bet ir pati Bitė nedaug jų turi, o penki globotiniai – visi berniukai – juk reikės ir jais pasirūpinti. Abramkos sielvartas: „Ar pamatys dar mano akys tas vietas, kur gimiau ir augau?!“ Bitė, kaip ir kiti XX a. pradžios rašytojai (Žemaitė, Šatrijos Ragana, Konstantinas Jasiukaitis), humanistiškai įteisi-na žydus kaip Lietuvos žmones, tų pačių vietų žmones, užjaučia juos. „Vieškeliais žmonės matė keliaujant raudančius žydus senelius, apsikrovusius manta, vaikus našlaičius, vienus betraukiančius...

Žodžiu, sunku jų nelaimė atpasakoti.“

Bet didžioji žydų tragedija dar buvo prieš akis – Bitė tarsi nujautė ją.

Galima įsivaizduoti šiandieninius vokiečius, skaitančius savo prosenelių elgesio okupuotoje teritorijoje aprašymus. Kur jų kultūra, kur šimtametė humanizmo tradicija, – ne kartą su širdgėla pasistebi Bitė. Nors pripažįsta, kad vokiečių karo vadovybė deda daug pastangų, kad ir karo situacijose būtų elgiamasi žmogiškai, kad būtų išvengta nusikaltimų. Bet karas su žmogiškumu nesuderinamas iš esmės. Kareivis visada yra žemiau savo žmoniškumo ribų – jis turi žudyti. Peržengęs tą ribą, žmogus ima kitaip elgtis ir situacijose, kur žudyti, šauti ar durti į kitą jis neprivalo.

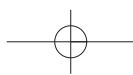
Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių okupuota Lietuvos dalis, išvarginta ilgai trunkančio rusų valdymo, nusivylė ir vokiečiais. „Norėčiau, kad būtų čia tie lietuvių inteligentai, kurie tikėjosi, jog drauge su vokiečiais ateis kultūra į mūsų šalį. Savo sprandais mokomės suprasti, kokią kultūrą neša militarizmas“². Vien iš šios citatos matyti teisinga rašytojos laikysena pasaulio įvykių atžvilgiu: blogis kyla ne iš atskiros tautos, o iš karus sukeliančios militarinės politikos. Praradę iliuzijas dėl didžiųjų tautų „maloningesnio“ valdymo, lietuviai, Bitės nuomone, turi daugiau mąstyti apie savarankišką valstybę, inteligentai privalo neišleisti iš akių švietimo. Ir pati Bitė, nepaisydama sunkiausių sąlygų, ne tik gydo žmones (susitikdama su iš toli pagalbos atvažiavusiais žmonėmis, rašytoja tiesiogiai patiria ir apie jų gyvenimą, apie visa, kas juos ištinca sunkiomis karo dienomis), bet ir organizuoja suaugusiųjų mokymą, savo metodais stebindama vokiečius, kaip ji taip greitai pasiekianti rezultatų.

Žvelgdama į sunkią tikrovę (be pastogės likę, gaisrų nusiaubti, iš fronto, iš nelaisvės pabėgę kareiviai, bado šmėkla, moralinė degradacija), Bitė ne kartą permąsto žmonijos kultūros patirtį – ar teisingai eita, jei prieitas toks siaubingas, taip ilgai trunkantis karas, jei humanizmas patiria tikriausią krizę. „Dabartiniai kultūros dėsniai griūva – tai aišku. Su ta kultūra žūsime ir mes, kurie buvome per silpni naujais dėsniais, teisingesniais vaduotis, nors širdyse tas pajautimas negeso, kad mūsų kultūra nebetinka jau mums.

Naujoms žmonių kartoms gal bus duota lygesnius takus pagrįsti jau nukankintai žmonijai... Tragiška išvada, bet kitokios ir būti negali“³. Deja, Bitei dar teko sulaukti ir Antrojo pasaulinio karo; šviesesnės ateities galimybės ir šiandien vis dar nukeliamos tolyn – tai vienoje, tai kitoje žemės vietoje kariaujama, liejamas ir civilių kraujas. Gimusi 1861 metais tame pačiame Puziniškyje, kuriame rašo ir karo meto dienoraštį, rašytoja mirė 1943 metų vasarą Panevėžyje; kad ir būdama iš prigimties silpnos sveikatos, daug ir pasiaukojamai dirbdama visuomenės labui, rašydama kiekvieną laisvesnę valandą, ji sulaukė gražaus amžiaus.

² Petkevičaitė-Bitė G. Karo meto dienoraštis. – Vilnius: Vaga, 1966. – P. 607.

³ Ten pat. – P. 570.

Optimistinės pasaulėžiūros perspektyva; kaip tik ji Bitei ir jos kartos žmonėms leidžia dirbti kitų labui, priimti pareigas ir priedermes, mąstyti apie ateitį. Ji skirsto žmones ne pagal turtą ir pagal užimamą padėtį, kaip įsitikinusi demokratė, nepripažįsta ir luomų skirtumo: ji skirianti tik dorus nuo nedorų, mokytus nuo bemokšlių, kilnius nuo žemo būdo, inteligentus nuo pusgalvių, visuomeniškai susipratusius nuo aklų savanaudžių, geraširdžius nuo žiaurių... Bet ir toks skirstymas negali būti griežtas; atidžiai žvelgdama į gyvenimą (tokia ypatinga žvilgsnio ir patirties sociologija), Bitė mato netikėtą žmoniškumo pasirodymą ten, kur jo lyg ir negalima tikėtis, o bemokslis žmogus staiga nušvinta netikėta išmintimi.

Su didele širdgėla Bitė aprašo moterų likimus – prievartavimus, gimdymus nuo kareivių, nervų susirgimus, isterijas. Ir baisiąsias karo palydoves – venerines ligas; šimtai moterų, apkrėstų, apsikrėtusių. Kaip žinia, kuria ir pati netiki, Bitė perpasakoja, kad neišgydomai sergančias moteris vokiečiai tiesiog naikinę. Negaili pikto žodžio ir pačioms moterims: „rūtelės“ neretai esančios palankios išvaizdiems kariškiams.

Bitė dienoraštyje ne tik fiksuoja tai, kas vyksta Panevėžio apskrityje karo sąlygomis, bet ir išlaiko sociokritinį žvilgsnį, vertindama žmonių elgesį. Ji sako, kad vokiečiai mato žemą sanitarinę kaimiečių kultūrą ir bando ją gerinti, užkirsti kelius infekcinių ligų plitimui. Ir pačių lietuvių akys tarsi nukreipiamos ta linkme – daugiau tvarkos, žvyruotų kelių, švaresnių šulinių, mokyklų ir gydymo įstaigų. Didieji pasaulio pertvarkymo reikalai turi būti pradedami nuo pačių mažiausių. Bitė ir į dienoraštį įrašo savo asmeninės programos dalį: „...būtinai į mokyklų programą turi įeiti mokymas artimo meilės, veiklios artimo meilės. Ypač tuo turėtų susirūpinti visos mažos tautelės, jei jos nori išlikti gyvos“⁴.

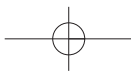
Ir šiandien Bitės dienoraštyje stebina žvilgsnio horizontai, platus regratis. Viena puslapyje rašytojos sąmonė perimta karo siaubų, skaudžios patirties išpūdžių. Kitame – svetimšalių kareivių, nuolat užklystančių į Puziniškį, portretai; gerai mokėdama vokiečių kalbą, Bitė išklauso kareivių skundų, sužino jų istorijas, dažnai nė nepanašias į nugalėtojų pasididžiavimus – kare kenčia visi. Trečiame – ji apstulbinta amžino gamtos grožio, paguodos, kurią teikia buvimas savo gimtinėje, prigimtame žemės lopinėlyje. Ir visa persmelkta savito kultūrinio, inteligentiško mąstymo, daugiausia perimto iš tėvo – gydytojo, labdario Leono Petkevičiaus, kuris nuolat su meile ir pagarba dukters ir prisimenamas. Ne kartą paminima ir Žemaitė – svarbūs štrichai jos portretui. Džiaugiamasi Jurgio Šaulio laiškais.

Per karo baisumus, nelaimės Bitė nenustoja matyti šviesos, kuri sklinda iš gamtos ir iš ypatingos prigimties žmonių. „Karo meto dienoraštyje“ nupiešta nemaža tokių žmonių portretų. Ypatingesnio dėmesio nusipelno senos moters tipas; tai Mitkienė (gaila, kad be vardo) iš B. Brazdžionio parapijos (Pumpėnų), Migonių sodžiaus. „Tą sodžių iš nelaimės išgelbėjo Mitkienė, to sodžiaus ūkininkė senutė, man gerai pažįstama, nepaprasto tipo moteriškė, inteligentiškiausia sodietė, kurią man teko mūsų šalyje matyti. <...> Pačios Mitkienės statula noromis nenoromis versdavo apie graikų deives galvoti, tiek joje buvo išdidžios harmonijos, nors kada aš ją mačiau, ji jau turėjo suaugusias dukteris.

Tas pats kultūriškumas, ta pati blaivi tos moters mintis pakišo ir pavojaus valandoj jai sumanymą gelbėti ir kitus gelbėti, o ne žiūrėti rankas sudėjus į gresiančią nelaimę“⁵.

⁴ Ten pat. – P. 345.

⁵ Ten pat. – P. 435.

Kitas tipas – artistinė prigimtis, neužslopinta, neužgesinta gyvenimo. „Išėjus pamačiau iš karto nuskurusį, apiplyšusį, ruda senoviška sermėga apsvilkusį senį <...>. Rankos irgi sugrubusios, nemazgotos. Tik akys ramios, gilios, protingos ir giedros, perdaug giedros tokiam senam apšepėliui.“ Kai senis prakalba, stebina jo mimika, gestai, artistišškai pritaikyti prie kalbos turinio. Rašytoja atpažįsta unikalią artistinę prigimtį, apgaili, kad taip žūsta talentai. Sužino, kad to senio pavardė Verksnys; pavardė atitinka jo širdies gailestingumą. Turi savo žemės, bet net to, kas jam priklauso, nei palaikyti, nei rūpintis nemoka. Gražus ir tikslus rašytojos apibendrinimas: „Rodosi, ir ta būdo ypatybė paprastai lydi talentus: naujų įspūdžių alkis, kuris leidžia viso kito išsižadėti“⁶.

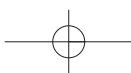
Kosto Doveikos, 1966 m. parašiusio palydimąjį žodį Bitės dienoraščio tomui, buvo teisingai pažymėta, kad šiame tekste „atsiskleidžia turtingas, gražus, kilnus G. Petkevičaitės vidaus pasaulis, jos šviesus ir praktiškas protas, jos karšta ir atlaidi širdis, iškyla nuoširdi rašytojos meilė savo gimtajam kraštui, jo žmonėms, didelis jos demokratizmas ir humanizmas“⁷. Tai neblėstančios vertybės, jų palaikoma Bitelė perkopė į XXI amžių.

Svarbu būtų perleisti ir kitus tomus, jie jau yra retenybė.

Tada turėtume šio didelio ir reikšmingo teksto visumą.

⁶ Ten pat. – P. 589.

⁷ Doveika K. G. Petkevičaitės-Bitės dienoraštis // Petkevičaitė-Bitė G. Karo meto dienoraštis. – Vilnius: Vaga, 1966. – P. 809.

Požiūriai

1. Šiomet minime Lietuvos vardo tūkstantmetį. Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias? Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems? Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

ROMUALDAS GRANAUSKAS

1. Kad prieš tūkstantį metų kažkoks vienuolis, rašydamas apie šv. Brunono nužudymą, parašė tarp kitų žodžių dar ir *Litua*, nėra čia jokia šventė, verta milijonų pyškinimo į dangų. Mes buvom gal tūkstantį metų ir prieš tai, buvom ir po to, būsime ir... Ne, tiek daug jau tikrai nebeišbūsime. Jau šiandien vos vos beišbūnam. Menksta mūsų dvasia, virsta į gybaną dvaselę, nyksta tautos savigynos jėgos, atsparumas, išdidumas, vaikštom kaip anų laikų plikbajoriai, pilni tuščių ambicijų, su kardais prie šonų, bet kad ir tie mūsų kardai – jau mediniai, tinkami ne kovai ir gynybai, o spaliams iš linų brukti. O ir tų linų, tiesą sakant, nebeturim. Kažkas pasistengė, kad nebeturėtume. Savižudžiai, ir tie priversti kartis ant kaproninių virvių. Tai dar vienas smūgis tautiniam išdidumui.

Tautos dvasios stiprybę parodo jos kuriama kultūra ir menas. Dabar, šiandien kuriama, o ne kažkada sukurtoji. Iš prozos liko euro- ir meilės romanai. Poezijoje dar girgžda geli Stelmužės ažuolai, o a. a. S. Gedai griuvus, – žiojėja baisi properša. Nei studenčių, nei pensininkų eilėrašćiais jos nebeužkimši. Liko tik

skulptūra, bet ir ta ne visai mūsų: atvažiavo užsienietis, pastatė už upės šikinyką, nudažė baisia spalva, ėjo visi, grožėjosi, o kai kurie, sako, net uostė. Dėl ansamblio pilnumo jau mūsų skulptorius šalia surietė kokio spalvos gaubiamosios žarnos pavidalo vamzdį. Vadinasi jis – „Vilniui – vamzdiec!“ Vamzdiec Vilniui, vamzdiec ir Lietuvai.

Kol kas vamzdiec Kudirkos paminklui, vamzdiec Lukiškių aikštei, vamzdiec Tautos Namams. Ir kam jų reikia, kai turime buvusio Valdovo rūmus?

Net Kaunas mus pralenkė. Davė forų. Jis taip pat pasistatė šikinyką, tik auksinį. Jau iš tolo spindi ir spragčioja!..

Kai architektūra – fundamentaliausias iš menų – virsta šikinykų statyba, ko jūs dar norit iš tos vargšės Lietuvos?! Nors jos kultūros mirties su tais vamzdec negreitinkit, tuoj pati užges kaip žvakelė.

Tūkstantmetį galima įsivaizduoti keliais būdais. Kaip tolydų tiesinį laiko bėgsimą, į kurį jau nieko, nė menkiausio įvykėlio, nebeįterpsi ir niekur nepakreipsi. Kaip Dievo paleistos strėlės skriejimą į amžinybę. O galima įsivaizduoti kaip tris šimtus kartų, generacijų, gyvenusių iki mūsų. Tik kad mes jau ketvirtosios už savo nugarų nebeįsivaizduojam.

Galima įsivaizduoti ir trečiaip. Prie balto popieriaus lapo sėdi kūdikis, kuriam kažkas tarp pirštelių įbruko pieštuką, ir stengiasi jis nubrėžti pirmąkart gyvenime tiesią liniją, tiktai nieko, žinoma, jam dar neišeina. Ta linija suka tai kairėn, tai dešinėn, žemyn, aukštyn, atgal ir panaši ji į kreivių kreiviausią kreivę, tik jau ne į tiesę. Nei lygumų upių vagos, nei joks kaimo keliukas niekada nebūna toks ir taip išraitytas. Ne, vis dėlto geriau įsižiūrėjus ta kūdikio nubrėžta linija labiausiai panaši į raitytą, vingiuotą, klaidžių klaidžiausią kelią, kuriuo mes turėjom eiti. Dalį jo ėjom pėsti, dalį jojom raiti, paskui vėl pėsti, kaukšėdami medinių klumpių padais, vienus pavėžėdavo vagonuose, kitus priversdavo rėplioti keturiomis, tretį patys šliaužė keliais, kaip tūkstantinės minios į Žemaičių Kalvarijos kalnus. Rodės, jau viskas, rodės, jau kristum veidu į gimtąją žemelę, kryžium atmetęs rankas... Tačiau – dar šiek tiek, tačiau – dar truputį. Ką mes matėm ten, tolumoje, į kurią šliaužėm, įsmeigę į kažką akis? Kas begalėtų dabar pasakyti? Gal kiekvienas kažką savo, o gal visi vieną ir tą patį? Kai jau galėjom atsistoti, pamatėm, kokie esam žaizdoti, kruvini, išvargę, mus vos laikė iš silpnumo drebantys keliai, todėl turėjom visi susikibti už rankų, kad vėl nepargriūtume veidu į purvą. Negalėjom net giedoti, – ir didis džiaugsmas, ir ašaros griaužė gerklę.

Pastovėjom šitaip, pastovėjom ir... iškrikom kaip Grigo bitės į visas puses, pradėdami antrą savo tūkstantmetį...

Štai manęs klausia: „Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?“

Suprantu, kad klausia ne apie mane patį, – iš manęs prašo apibendrinimo. Dės savęs esu ramus: žemaičiu gimiau, žemaičiu ir mirsiu. Po užsienius nesitrinkau, net iš didžiųjų pasaulio miestų esu buvęs tik Latvijos Priekulėj, – verčiau reikėjo vaikui batelių, o Skuode nebuvo.

Tikrų lietuvių gal dar yra likę koks pusė milijono, bet ne daugiau: pasenusių, ligotų, skurstančių, kenčiančių, niekam Lietuvai nebereikalingų kaip miesto šunelių, išmestų į gatvę. Kiti jau nebėra tikri lietuviai, – tai eurolietuviai. Kas nespėjo galutinai pasiduoti už rublius, dabar pasidavė už eurus. Be jokio sąžinės graužimo. Net su pasididžiavimu.

Aš jų nesuprantu. Aš, aciū Dievui, jau nebespėsiu jų suprasti, jei suprasti juose yra ką. Nuvežkit mane į Laurų kvartalą – aš ten pradėsiu klykti iš siaubo!..

2. Būdamas vien tik Lietuvoje, negali suprasti, kaip ta mūsų kultūra ir literatūra atrodo iš Paryžiaus ar Ženevos. To reikia klausti S. Parulskio, E. Ališankos, G. Radvilavičiūtės ar kokios *nešpėtnos* jaunos poetės ar prozininkės, vežamos į užsienį tuo pačiu tikslu, koku anksčiau būdavo vežamos į Maskvą lietuviškos rūkytos dešros ar kumpiai. Tų, kurie trankosi po pasaulį, atstovaudami naujajai lietuvių literatūrai. Tačiau ten žmonės mandagūs, į akis blogai apie svečią neatsilieps. O ką jie iš tikrųjų galvoja, tiems svečiams išvažiavus... Tik žinau, kad mūsų euroromanų ten niekas nepuola versti. Pagaliau, kas yra tas euroromanas? Tai tik grafomano, vidutinybės, konjunktūristo, imitatoriaus vargano darbo pretenzingas vaisius, tačiau jokių būdu ne prozos žanro pavadinimas.

Pretenzija visuomet yra juokinga. Maždaug taip ir turėtume ten atrodyti. Gulda galvą, kad nei J. Aputis, užsnigtas savo Zervynose, nei L. Gutasas Šilo gatvėj, nei V. Juknaitė – Lazdynų pelėda, rašydami nė karto nepagalvojo, kaip bus vertinami Europoj, ką apie juos pasakys Audinga Peluritytė ar Jūratė Baranova. Nusispjaut jiems į tai (ne ant jų, norėjau pasakyti). Gulda ir antrą galvą, kad tada, kai rašo, jiems nusispjaut ir ant pačios literatūros, nes staigiai užklausti, visi ilgai mirksėtų, kol atsimintų, ką apskritai šis tarptautinis žodis reiškia.

Talentas pats sau yra neįdomus. Ir ne visada jam rūpi, ar yra įdomus kitiems. Tik kartais nuliūsta, kai vidutinybių akys iš pavydo pasidaro geltonos kaip moliūgų žiedai, o negabybės stengiasi nuduoti, kad tokie „nemodernūs“ rašytojai apskritai jų nedomina.

Nežinau, ar Europos dvasia tebėra didinga. Dekadansas ir originalių idėjų trūkumas, taikstymasis prie riaugėjančios minios skonio vargu ar gali būti didingas. Jei kas ir užsiliko, tai tik pačiuose paribiuose, Afrikoj, Centrinėj Amerikoj, dar Skandinavioj. Juk nei „Da Vinčio kodas“, nei „Haris Poteris“ nėra didžioji literatūra. Tai, ką tą ar kitą dieną skaito, perka, graibsto ir garbsto milijonai, tėra prekė. Ir kad pati knyga taip pat tėra viso labo tik prekė... Tą mintį jau daugelis ir Lietuvoje patys įsikalė sau į galvas. Čia belieka tik abejingai gūžtelti pečiais: „Vadinasi, tokios tos jų galvos ir tebuvo...“

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas kaip buvo, taip ir liko. Nebuvo iš Lietuvos net ledų nusipirkti išėjęs. Iš esmės net formos nepasikeitė. Koks skirtumas – euroromanas ar „Rožės žydi raudonai“?

O visuomeninis...

Nekalbėkim apie partijas, kailių vertimus, populistus ir panašiai. Už viso to slepiasi labai gilūs dalykai. Gilesni, nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Konformizmas Lietuvoj ne tik aktualus, jis dabar pats aktualiausias.

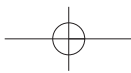
Nuo šaknų pradėkim, nuo šaknų šakniausių.

...Ne taip seniai perskaičiau vieną epizodą iš kelionės po Austriją, gaila, bet nebepamenu kieno. Jis mane sukrėtė. Turėjau su kuo nors tučtuojau pasidalyti. Paskambinau V. Juknaitėi, ta juk dėsto Pedagoginiam universitete, tegul perpasakoja savo būsimosioms mokytojoms.

...Gražią pavasario pavakarę jauna austrų šeima, vidury penkerių šešerių metų berniuku vedina, išėjo pasivaikščioti po gimtąją Vieną. Didelėje vitrinoje vaikas pamatė raudoną automobiliuką, skirtą važinėti po kiemą.

– Nupirkit man šitą mašinytę!..

Tėvai pradėjo aiškinti, kad nupirkti dabar negali, nes automobiliukas labai brangus, varomas elektra, jie neturi tiek pinigų, gal nupirks vėliau, bet reikės susitaupyti, kitais metais jis pats jau eis į mokyklą ir gal nė nebenorės jo ir t. t.,

ir pan. Bet vaikas nieko negirdėjo, – jam akyse, čia pat už stiklo, spindėjo tas raudonas kerintis automobiliukas:

– Noriu!.. Noriu!.. Noriu!..

– Nepirksim, vaikelį, – pasakė tėvas. – Einam.

Berniukas krito kniūbsčias ant šaligatvio, pradėjo isteriškai daužytis rankomis ir kojomis, klykdamas visa gerkle:

– Noriu!.. Noriu!.. Noriu!..

– Na, – atsiduso motina, – jeigu tu šitaip gali išsidirbinėti viešoj vietoj, tai tu – ne austras!

Vaikas kaip įgeltas pašoko ant kojų, dulkėtais kumšteliais šluostydamasis ašaras:

– Ne, aš austras!.. Austras!..

Visa isterija tučtuojau baigėsi, jauna šeima ramiai patraukė toliau...

O dabar prašom įsivaizduoti visą šią sceną Pilies ar Pylimo gatvėj.

Neišėina?..

Ir neišeis.

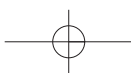
Tautos savigarda, savimonė, orumas ir pasididžiavimas suminti į dulkes. Ir toliau bus mindomi jau mūsų pačių kojomis spūstyse prie „Akropolio“ durų. Tam jis ir pastatytas, kad atstotų taip ir nepastatytus Tautos Namus. Trumpiau tariant – tauta nebeturi iškilių savo sūnų, kurie visu savo gyvenimu, visu savo likimu rodytų kitiems pavyzdį. Vieno kokio neužtenka, jų reikia daug, reikia, kad jie, o ne partijėlių vadai pakeltų tautą iš dulkių. Ji nebeturi visus krūvon telkiančio idealo, ir niekas nežino, koks jis turėtų būti. Idealo, vardan kurio galėtų paaukoti viską.

Mes atkūrėm buvusios valstybės nepriklausomybę, tam Kovo 11-ąją užteko drąsių piliečių, bet neatkūrėm, neatgaivinom tautos ir jos orumo. Kam oligarchų kumečiams orumas? Jų idealas – geras darbdavys. Ir nesvarbu jau kur – Lietuvoj, Airijoje ar Norvegijoje.

Tačiau kumečiai dar niekur nesukūrė didžios ar savitos kultūros. Vien varganas vargo dainas. Kultūrą, meną, literatūrą kuria tautos sūnūs – ir tik savo tautai, ne kažkokiai ten Europai ar Amerikai. Ir niekam jie nenori prilygti, nieko nenori pralenkti. Jie tik tai kartu su savo tauta verkia, kartu džiaugiasi ir vien tarp savų tikisi atgulti amžinojo miego.

Ir piliečiai, kurių jau vienas kitas randasi, nekuria tautos kultūros, tik deklaracijas ir proklamacijas. Bet šiais laikais ir tai jau šis tas. Nebūna valstybės be piliečių, kaip nebūna ir tautos be patriotų.

„Patriotas – idiotas.“ Kas pirmas taip pasakė? Tai turėjo būti ir paskutiniai jo ištarti žodžiai, ir paskutiniai jo dar neišbyrėję dantys. Tačiau per daug aiškiai matosi, kas už to kyšo. Reikia veikti kitaip. Kirsti per kalbą – per tautos šaknis!.. Kodėl vos ne visos sostinės iškabos – nelietuviškos? Kodėl per radiją mums kalba Šilinskė, Linčė, Čepė? Kieno čia pavardės: lesbiečių, gėjų, transvestitų ar hermafroditų? Kas leido? Lietuvių kalbos komisija? O kas leido pačiai komisijai?! Kodėl savo laiku nekrito kryžium mūsų tautos kalbininkai, o juk turėjom, rodos, didžių ir protingų?.. Kaip galėjo gauti diplomus pusmoksles mergos žurnalistės, ekrane plojančios rankomis: „Vau!.. Kaip fain!..“ Kodėl visur įsigalėjo „kad“ su bendratimi, „penki metai“, „šiai dienai pasiekėme“... Kada kirpsim „viena žirkle“ ir nešiosime „vieną kelnę“? Visa tai – skambūs antausiai tautos kalbai ir pačios tautos orumui. Bet labiausiai kalbą dardo mūsų „elitas“ – Seimo nariai. Žmonių, šitaip niekinančių savo tautos kalbą, niekur daugiau nesu nei girdėjęs, nei re-

gėjęs. Seimo pirmininko pirmoji pavaduotoja I. Degutienė kas trečią sakinį pradeda „perlu perlu“: „Šiandien dienai...“

Ir kaip gali į Seimą pakliūti žmonės, nemokantys valstybinės kalbos? O kaip jie ten ją žemina, darko, mindo posėdžiuose nuo ryto iki vakaro!.. Kaip tu paskui pamokysi net vaiką, kuris tau atšaus:

– Pačiame Seime šitaip sako!..

Seimui nerūpi tauta. Seimui rūpi tik jis pats. Tautos sūnų jame nė su žiburiu nerasi, todėl nė vienam ir ne pagal nosį nei aukštos idėjos, nei kokie ten tautą vienijantys idealai.

O patriotai yra ugdomi! Visose tautose ir valstybėse. Tas mažas austrų berniukas savaime toks nepasidarė. Neturėjom mokyklų, neturėjom spaudos, knygų, neturėjom nieko, vien didį vargą, daug didesnį nei dabartinių mūsų kumečių, bet beraštės motinos ir tėvai jų priugdė pilną Lietuvą. Klumpėmis apsiavę, jie 1918 m., vos pašaukti, susirinko ginti Lietuvos. Nė vieno nereikėjo dukart prašyti. Gerbiamasis ministras G. Steponavičius, ar ir šiandien būtų taip pat? Užduodu Jums grynai retorinį klausimą, nelaukiu atsakymo. Abudu jį žinom.

Patriotus ugdo šeima, literatūros ir istorijos mokytojai. Negaliu pamiršti vieno epizodo iš J. Audėno, ilgamečio A. Smetonos padėjėjo, prisiminimų knygos. Prezidentas išsikvietė J. Paknį, Centrinio banko valdytoją, pagarsėjusį nepaprastu nekalbumu. Jeigu Ministerių kabineto posėdyje jis pasakydavo sakinių, ilgesnį nei trys žodžiai, kitą dieną laikraščiai parašydavo: „Vakar posėdyje Paknys išrėžė ilgą kalbą.“ Taigi, išsikviečia Paknį Smetona, atkiša barzdelę į priekį ir pareikalauja:

– Rytoj Čekoslovakijos bankui perveskit du milijonus litų!

– Nėra pinigų.

– Kaip nėra pinigų?! Mes iš jų perkam tūkstantį kulkosvaidžių!

– Žaislams nėra pinigų.

– Ar čia jums žaislai?! Šito prašo Krašto apsaugos – pati svarbiausia! – ministerija!..

– Svarbiausia Krašto apsaugos ministerija yra Švietimo ministerija! – atrėžė J. Paknys ir visas išprakaitavo nuo tokio savo kalbos ilgumo.

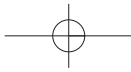
Ar jis buvo neteisis, pone G. Steponavičius? Ar iššovė bent vienas iš to tūkstančio kulkosvaidžių ir ar ne tūkstantis mokytojų paguldė galvas, išėję vėliau į miškus?

Patriotas niekada nebus nei konformistas, nei kolaborantas. Tačiau kaip juos dabar ugdyti, jeigu net tautinės mokyklos sampratą patys sumindėm į purvą? Būdami tokie maži pasaulyje?!

Istorijos mokytojas, liepdamas vaikams iškalti Mindaugo karūnavimo ir Žalgirio mūšio datas, neišugdys niekada jokio patrioto. Kumečio vaiko jausmams, per kuriuos iš esmės ir ugdomas patriotizmas, tai nieko nebesako: karaliai, didieji kunigaikščiai, tolimi šimtmečiai, visokios ten Liublino unijos...

Kad mokytojas galėtų mokyti, jam reikalingos mokymo priemonės. Ar dabartinis istorijos mokytojas jų turi? Nebent penkis skirtingai parašytus istorijos vadovėlius, pilnus datų, bet nieko nesakančius vaiko jausmams. Švietimo reformą reiktų pradėti nuo pačių mažiausių galvėlių, kol dar minkšti momenėliai, ir užbaigti ją kietomis studentų galvomis.

Ir dar nepamirškim, kad dabartiniai vaikai – jau nebe knygų, o ekranų vaikai. Ten rodomus dalykus jie priima tikriau už tikrą, iš ten jie renkasi sau sektingus pavyzdžius, dorovės nuostatas, kurios vėliau juos suformuos, patiems

nejuntant, į vienokius ar kitokius suaugusius žmones. O istorijos mokytojas – ar turi jiems ką parodyti tame ekrane?

Nežinau, gerbiamasis Ministre, ar jūs turėjot laiko Vasario 16-ąją visą dieną praleisti prie LTV ekrano. Ar matėt nuostabius dokumentinius filmus: „Ketvirtasis prezidentas“, „Stirna“, „Smogikai“, ar nevirpėjo lūpos klausantis Veronikos dainų apie partizanus?

Štai jums gatavos mokymo priemonės istorijos mokytojams. Užtenka įrašyti jas į kompaktinius diskus ir išsiuntinėti visoms Lietuvos mokykloms, nes juk visos, tikiuosi, turi bent po šią tokį kompiuterį. Tai kainuotų tiek nedaug, jog net A. Kubilius ir A. Šemeta nepastebėtų.

Bėga laikas, išmiršta senieji kovų dalyviai, o dokumentika yra dokumentika, – ji negali laukti naujo Seimo rinkimų. Ir mūsų vaikai negali. Juk jie tuoj nebebus vaikai, o kuo bus – niekas nežino. Išvarėm į užsienius jų tėvus, gal tuoj išvargsim iš tautos ir jų vaikus. Nebeturim laiko, Ministre, tikrai nebeturim.

Pats žinau, kad į šios anketos klausimus atsakiau ir per ilgai, ir suveltai, bet kad kitaip nesugebėjau. Kur labiausiai skaudėjo, ant tos vietos ir laikiau uždėjęs ranką.

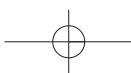
2009. IV. 6

ALGIMANTAS BUČYS

1. Esu baisiai senas žmogus, jau anksčiau nelabai sutramdydavau savo mintes, o dabar tiesiog tingiu – tegu palaksto laisvos raidės po cenzūros nekontroliuojamas baltas lankas. Kas joms ta autocenzūra: ano atseit geriau neminėk, šitą minėk tik geruoju, vieną būtinai pamalonink pagyrimu ir t. t. Be to, likau senamadiškas: man kažkaip neužtenka dviejų trumpų šiuolaikinio šnekėjimo simbolių (čia – „šūdas“, o čia – „geras!“). Antra vertus, tik šiandien – akivaizdaus žmonių (ne tik politikų ir intelektualų) nesusikalbėjimo laikais – įpratau argumentuoti savo mintes. Vėl blogai – mano rašinėliai pasidarė žymiai ilgesni, todėl nuoširdžiai atsiprašau. O ką daryti? Nesijaučiu pranašas ir aplink jų nematau, mes negalim tenkintis užkeikimais: aš taip manau ir to gana, viso gero! Šitaip ir palaidojom Lietuvoje diskusijos kultūrą, žaižaravusią prieškarį Kaune – ir universitete, ir Konrado kavinėje, ir kultūrinėje spaudoje. Originalesnes mintes reikia ne tik išrekti, bet ir argumentais paremti, kad kiti tuščiai nerėkautų polemizuodami.

O žurnalo pateikti klausimai – ne tik fundamentalūs, bet ir gyvybiškai svarbūs vien dėl to, kad jų problematiką oficiali politika stengiasi išguiti iš kultūros apyvartos, kartu – iš nūdienio lietuvių mentaliteto. Taigi, pradėsiu iš eilės.

Tūkstantmetis, be abejo, stambus skaičius. Reikia triukšmingai atšvęsti. Kaip pažymėjo prof. A. Bumblauskas, padėjęs daug gražių pastangų Lietuvos paminėjimo tūkstantmečiui išgarsinti, „šiuo požiūriu Lietuvos tūkstantmetis niekuo nenusileidžia, o gal net yra turiningesnis už 1996 m. minėtą Austrijos tūkstantmetį, kuris ženklino tikrai atsitiktinį Austrijos vardo paminėjimą viename bažnyčios dokumente. Ir juo labiau turiningesnis už 1896 m. minėtą Vengrijos

tūkstantmetį, ženklusį sutartinę madjarų genčių įsiveržimo į Panoniją datą“. Svarūs sugretinimai. Gal mes tikrai „turiningiau“ atrodysim Europoje po šio jubiliejaus, nors, blaviai maštant, kiekvienam tikram europiečiui turėtų kilti klausimas: ką gi tie lietuviai ten švenčia – dorą vokiečių vienuolio misionieriaus nužudymo datą? Priplojo žmogų ir ta proga dar nori pagarsinti Lietuvos vardą visame pasaulyje? Garsiai, aišku, niekas nepaklaus. Tikrieji europiečiai korektiški, kol su jais kalbiesi.

Bijau kitko. Šventinė euforija jau dabar gimdo labai gražius ir įtaigius įvaizdžius, esą panašiai kaip „Kolumbas atrado Ameriką, taip šv. Brunonas – Lietuvą“ (A. Bumblauskas). Bijau, nes matau kyšančias iš gražaus įvaizdžio nelabai gražios potekstės ausis. Esą ankstesnieji Lietuvos istorikai (A. Šapoka ir kt.) neįvertino šios svarbios datos ne tik todėl, kad visuose kituose Vakarų Europos šaltiniuose ji susieta ne su Lietuva, o su Prūsija. Labiausiai esą apmaudu, kaip teigė A. Bumblauskas, priekaištaudamas praeities istorikams lietuviams, o dabar mums visiems, jog mes visi „negalėjome patikėti, kad Lietuva ir jos vardas yra tokie vėlyvi. Išmokyti Simono Daukanto ir Jono Basanavičiaus aiščius (baltus) tapatinti su lietuviais, vylėmės paskui šiuos Tėvynės patriarchus surasti dingusią baltų Atlantidą, todėl Kvedlinburgo analų žinutė atrodė fragmentiška ir atsitiktinė. Nors paprastai istorinėje kultūroje pirmasis reiškinio paminėjimas laikomas ir jo atsiradimu (pvz., pirmasis Vilniaus paminėjimas laikomas Vilniaus įkūrimu), toks turinys Lietuvos paminėjimui nebuvo suteikiamas, lyg ir viliantis, kad bus surasti kiti dokumentai, liudijantys daug didingesnę Lietuvos praeitį“.

Nepatingėjau pažodžiui pacituoti, nes negražu kalbėti už kitą savais smagiais žodžiais. Puikiai suprantu, kad profesorius jau antrą dešimtmetį pasiaukojamai plauna smetoninės ir sovietinės patirties apnuodytas lietuvių tautos smegenis. Didelis ir labai reikalingas darbas. Bet jis aiškiai užsitęsė, įstrigęs vis tos pačios priešrinkiminės propagandos stadijoje, kai reikėjo žūtbut kuo greičiau įstoti į Europos Sąjungą be jokių ilgų lietuviškų trypčiojimų ir abejonių. Tais laikais ir metė talentingasis profesorius gražų įvaizdį į propagandinę apyvertą. Tais laikais gal ir galima buvo pateisinti žodžių žaismą ar triuką, kai visas kraštas sutapatinamas su jo vardu, o vardo paminėjimas – su krašto atradimu. Kai istorikui vienintelis argumentas tėra rašytinis šaltinis, jo pozicija pavojingai priartėja prie anekdotinės biurokrato pozicijos: parodyk, žmogeli, pažymėjimą, kad tu egzistuoji! Nėr pažymėjimo, nėr Lietuvos. Be to, bjauriausia, kad anksčiau ar vėliau žmonijos istorijoje, tarsi yla iš maišo, ima ir išlenda koks nors sutrūnijęs medgalis ar išgalastas titnagas, kuris įrodo, jog ne Kolumbas atrado Ameriką. Pasirodo, kažkokie barzdoti vikingai išlipo iš savo karo laivo ir įsikūrė prie būsimąjį Niujorko daug anksčiau už garsųjį „Amerikos atradėją“ Kolumbą.

Taigi rašytinio pažymėjimo turėjimas ar neturėjimas istorijos nekuria, nors gali sukurti vieną ar kitą legendą, ypač jubiliejinę. O išpūdingi jubiliejai šiais „reginių be smegenų“ laikais gali iš tikrųjų ir labai ilgam užgožti visą Lietuvos istoriją iki 1009 metų. Ir ne tik Europai ar pasauliui, bet ir patiems lietuviams gali imti atrodyti, kad iki to „epochinio atradimo“ Lietuvos nebuvo, Lietuva skendėjo priešistorinėje tamsybėje, o pirmieji dori atvykėliai švietėjai ir krikščionys būdavo vienas po kito užtvojami vėzdais ar užbadomi ietimis iki mirties.

Turime ir jaunų Lietuvos istorikų (profesionalų), kurie panašiai dėsto senovės Lietuvos istoriją mokslo straipsniuose bei interneto tinklalapiuose. Nenustebčiau, jei po jubiliejaus atliktoje apklausoje dauguma lietuvių sakys, kad Lietuva atsirado 1009 metais.

Kokias mintis žadina Lietuvos nueitas kelias?

Jau dabar retas lietuvis susimąsto: o kaip ir kuo gyveno Lietuva iki pirmojo jos vardo paminėjimo 1009 m.?

O po Lietuvos paminėjimo germanų kronikose? Kaip gyveno lietuviai ir žemaičiai nuo 1000-ųjų iki garsiojo Mindaugo krikšto ir karūnavimo 1253 m.? Po senovei skendėjo tamsybėse? O po Mindaugo atsivertimo į pagonybę? Vėl tamsuoliai? Net istorikai profesionalai tiksliau nežino, kaip gyveno Lietuva iki pat Gedimino laikų, kai staiga nei iš šio, nei iš to pasirodė besanti pati didžiausia, galingiausia ir religiniu bei tautiniu požiūriu bene pati tolerantiškiausia valstybė visoje Europoje. Jau Gedimino Lietuva – idealus kandidatas į dabartinę Europos Sąjungą! Iš kur tas stebuklas? Juk oficialiai dar pagonių šalis – iki katalikiško krikšto dar buvo toloka ir kaip tik todėl Europa labai kreivai žiūrėjo į visą senovės Lietuvos būtį. Europos krikščionims katalikams Lietuva tebebuvo: pirmas įvaizdis – „neatrasta“ (įvaizdžio iškodavimas: nepavyko nukariauti šventais kryžiaus karais ir kryžiuočių kardais); antras įvaizdis – „nežinoma“ (įvaizdžio iškodavimas: nepavyko kolonizuoti, kaip kolonizavo Prūsiją ir Livoniją); trečias įvaizdis – „laukinė šalis, ir tiek“ (įvaizdžio iškodavimas: patys šeimininkauja savo protėvių žemėje ir duoda į kaulus visiems nekviečiamiems agresoriams). Tokių ir panašių bjaurių Lietuvos įvaizdžių nuo 1009 iki 2009 m. (jei peržvelgsime nūdienius istorinio atspalvio lenkų ar baltarusių interneto tinklalapius) yra daugybę prikūrę mūsų raštingieji kaimynai: metraštininkai, kronikininkai, istoriografai, žurnalistai. Ir tuo nedera stebėtis. Mes patys mėgstam gerus anekdotus apie vokiečius ir lenkus, žydus ir čiukčius.

Koks ir kas esu aš, lietuvis, dabar?

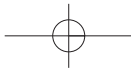
Aš esu toks, kokią dabar kaukę iš aibės minėtų istorinių įvaizdžių užsidėsiu. Kas iš tikrųjų esu, niekas net nepaklaus, kol neįsimylės. Taigi visi mane matys tokį, kokią kaukę užsidėjęs žengsiu į tą išsvajotą Europą. Pasirinkimas didelis. Norite būti dvasios ubagėlis su Smetonos ir sovietų užterštomis smegenimis? Prašom – naujausias antilietuviško elito pagamintas modelis specialiai Lietuva nusivylusiems lietuviams intelektualams. Netinka? Per mažai vingių smegenyse, kad Briuselyje ką nors originalaus pasakytumėt? Gerai, prašom kitą kaukę, specialiai nepriklausomiems genijams iš Lietuvos pritaikytą: tiesiai ant kaktos užrašyta – niekad neturėjau ir neturiu nieko bendra su ta atsilikusia, vargana, purvina, korumpuota, nekultūringa, *chamiška* etc. šalimi, kur nėra nė vieno padoraus rašytojo, verto Paryžiaus leidyklos, išskyrus gal mane ir vieną pažįstamą moterų rašytoją, nors ir ta ne feministė... Žodžiu, yra didelis kaukių pasirinkimas Vakarų labdarai gauti, ir neužmirškime svarbiausio dalyko – prie tinkamos kaukės būtina labai gracingai ištiesti rankutę išmaldai (eurais)...

Štai ir atsakymas į klausimą (jei kas įsimylės), kas esu iš tikrųjų? Manychiau, Gintaras Beresnevičius neklydo ir gal aš nesuklysiu šiek tiek jį perfrazuodamas: esu labai išrankus barbaras, kuriam nepatinka ir netinka nešioti prastų amatininkų pagamintas lietuvių įvaizdžio kaukes, tegul ir su gundančiais trendais *Made in USA* ar *Zrobiono w Polsce* (nesvarbu, kada padaryta – viduramžiais ar dabar).

2. Kokie esame Europos kultūroje ir literatūroje? Iš dalies jau atsakiau, kad esame labai bjaurūs, nesimpatiški, šlykštūs, nekultūringi, laukiniai, atsilikėliai ir pan., jei užsidėdame tas Lietuvos įvaizdžių kaukes, kokios buvo mums pagamintos nuo 1009 iki 2009 m Europos kronikose, literatūroje, kinematografijoje, kaimynų istoriografijoje ir pan. Yra, žinoma, išimčių. Tai mūsų tarptautinės vertės istorinis kapitalas. Rimtesni intelektualiniai įnašai čia prasidėjo tik XIX a.

pradžioje, kada galutinai žlugo jungtinė Lenkijos ir Lietuvos valstybė, kurioje nuo Jogailos vedybų ir atsisėdimo į Lenkijos karaliaus sostą, lietuviai prarado nepriklausomo žmogaus statusą ir orumą, kai, anot prof. E. Gudavičiaus, „niekas Lietuvos neužkariavo, bet tarnyba savam valdovui darėsi tarnyba svetimai šaliai, o lietuviai savo šalyje – antros rūšies žmonėmis“. Taigi po to, kai tos keistos dvinarės valstybės nebeliko, kai artimiausi kaimynai vokiečiai, austrai ir rusai ramiai išsidalijo kaip šventinį pyragą bejėgės valstybės žemes ir iš visų pasaulio žemėlapių dingo abu vardai – ir Lietuvos, ir Lenkijos, tik tada, kad ir kaip būtų keista, prasidėjo Lietuvos vardo atgimimas Vakaruose. To nedėkingo darbo ėmėsi XIX a. romantikai. Tačiau ne bet kokie – pirmiausia tie, kurie patys buvo kilę iš istorinės Lietuvos, studijavę Vilniaus universitete, arba gyvenę Lietuvoje. Dar iki tremties, o ypač Paryžiaus emigracijoje su savo pranašiškomis paskaitomis Prancūzijos koledže Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz, 1798–1855), o po jo – prozininkas Juozapas Ignas Kraševskis (Jozef Ignacy Kraszewski, 1812–1867) ir kiti kuklesnio talento rašytojai – ryžtingai ir iš esmės pakoregavo šimtmečiais kurtą pagoniškos Lietuvos įvaizdį lenkų istorinėje savimonėje, taigi ir literatūroje. XIX a. romantikų pradėtą žygį tarptautiniu mastu XX a. pratęsė taip pat iš senosios Lietuvos žemių kilę, bet svetur gyvenę du įžymūs rašytojai – okultistas, mistikas, ezoterikas Oskaras Milašius (pilnas jo paties patvirtintas vardas – Oscar Vladislas de Labunovas Lubicz-Milosz, 1877–1939) ir tolimas jo giminaitis poetas, eseistas Česlovas Milošas (Czesław Miłosz, 1911–2004). Kiek antrasis yra pastaraisiais metais Lietuvoje išpopuliarintas, tiek pirmasis, vadinęs save „nepavadintino krašto“ dainiumi, tebėra menkai žinomas. Suvokti O. Milašiaus tekstus, be abejo, nėra lengva ne vien dėl kalbos. Neužmirškim, kad O. Milašius pasaulio ezoterinės literatūros istorijose aptariamasis tarp labiausiai linkusių į hermetinį misticizmą poetų, dramaturgų ir prozininkų – greta prancūzų Bodlero (Ch. Baudelaire), Malarmė (S. Mallarme) ir Nervalio (G. Nerval), vokiečių Novalio (Novalis, tikr. Friedrich von Hardenberg) ir Gėtės (J. W. Goethe), anglų Bleiko (W. Blake) ir Vitlio (D. Y. Wheatley), belgo Meterlinko (M. Maeterlinck), švedo Strindbergo (A. Strindberg). Prancūzų literatūroje (kuriai pagal tekstų kalbą priklauso, nors pats sakėsi: „Aš esu lietuvių poetas, rašantis prancūziškai“) lyginamas su aukščiausio rango prancūzų simbolistais. Gal dėl to ir nedera stebėtis, kad lietuvių pažintis su šiuo poetu, priėmusiu, beje, Lietuvos pilietybę, tebelieka pradinio populiarinimo stadijoje (biografiniai ryšiai su Lietuva, diplomatinė veikla Lietuvos ir lietuvių labai Paryžiuje, jo perkurtos lietuviškos pasakos, lietuviška tematika etc.). Jo literatūrinis paveldas (12 tomų raštų: „Ūuvres completes“, 1946–1982; 12 t.) tebelaukia lietuviškos akies skaitytojo ir interpretatoriaus, nes daugelis jo mistinių darbų apie lietuvius ir Lietuvą praeitį kol kas Lietuvoje neiššifruoti net specialiai O. Milašiui skirtuose darbuose, kur vietomis gali pajusti atlaidų „šiuolaikinio rimto analitiko“ žvilgsnį į poeto „naivias mistines teorijas“ apie lietuvių kilmę ir pan.

Antrojoje XX a. pusėje padėtis kaimynų užsieniuose ėmė keistis į geresnę ir doresnę pusę, bet reikia pasakyti, kad viduramžiškas ir šlėktiškas Žečpospolitos laikų požiūris į Lietuvą dar ir šiandien tebeklesti lenkų istorijos vadovėliuose ir interneto puslapiuose, kur aptariama senovės Lietuva ir Abiejų Tautų Respublika. Rimti lenkų istorikai, be abejo, atsiriboja nuo tautinės popkultūros, tačiau priestvaninis Lietuvos įvaizdis joje lieka be rimtesnio atkirčio. Visa Lietuvos istorikų drąsa ir tautinė savigarba kol kas, atrodo, pasireiškia tik mažiau ar daugiau kultūringose polemikose su dabartiniais baltarusių istorikais, kurie mėgina sukurti „baltarusiškos senovės Lietuvos“ įvaizdį. Gal tik vienas A. Bumblauskas

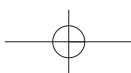
išdrįso aštriau įvertinti lenkų istorikų kurtos „primityvios Lietuvos“ įvaizdį. Nors, atrodo, jis pastaruoju metu nutolo nuo savo ankstyvojo polemienio lenkų istoriografijos vertinimo. Turiu galvoje jo puikią paskaitą „Dėl Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės civilizacijos pobūdžio“, kurią jis perskaitė patiems lenkams 1994 m. liepos 16 d. Krokuvėje Jogailos universitete. Tikėkimės, prof. A. Bumbauskas perduos polemienio įkarščio estafetę dabartiniams savo auklėtiniais Vilniaus universitete.

Ar turime dvasinių resursų būti saviti, įdomūs patys sau ir kitiems?

Viskas priklausys nuo to, kokius istorikus išsiugdys pati Lietuva. Tokie malonūs stebuklai, kaip puikaus anglų istoriko Kembridžo universiteto dėstytojo S. C. Rowello atsiradimas Lietuvoje ir atsidavimas moderniems Lietuvos viduramžių tyrinėjimams (prisiminkim jo knygą „Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva“; angl. – 1994; liet. – 2001) pasitaiko kartą per šimtmetį. Niekas per daug nesigilina į lietuvių istorinės patirties resursus, iš kurių, kaip V. Kudirka kvietė, turėtume semtis dvasios stiprybės. Niekas už mus to darbo nepadarys.

O padaryti galima. Nenorėdamas likti tik gražiakalbiu agitatorium, priminsiu ypač aktualią mums metodologinę Vakarų patirtį. Ir be jos, esu įsitikinęs, ilgainiui atsiras Lietuvoje rimtų studijų, kurios nuodugniai atskleis ilgą neigiamo Baltijos kraštų pagonybės įvaizdžio kūrimo ir propagavimo istoriją. Kaip minėjau, tai gana negraži istorija. Taigi jau dabar reikėtų jos imtis moderniaisiais įnagiais. Jos mokslinis ištyrimas bei paviešinimas, manau, sukeltų nė kiek ne mažesnę skandalą, negu kadaise sukėlė kontroversinė amerikiečio profesoriaus E. Saido (Edward Wadie Saïd, 1953–2003) knyga „Orientalizmas“ (1979). Pradinis skandalas, beje, greitai nugeso ir E. Saido knyga tapo kapitaliniu netradicinės komparatyvistikos veikalu. Kai 2003 m. E. Saidas mirė nuo leukemijos, žinomas JAV žurnalas „The Nation“ konstatavo, jog tuo metu E. Saidas, „tikriausiai buvo labiausiai žinomas intelektualas pasaulyje. „Orientalizmas“, jo kontroversinė Rytų įvaizdžio moderniosios Europos istoriografijoje ir literatūroje analizė pagimdė visą akademinio mokslo šaką su savomis teisėmis: gerą ketvirtį amžiaus po pirmojo leidimo veikalas tebežadino susierzinimą, susižavėjimą ir sekimus. Jei autorius netgi nieko daugiau nebūtų nuveikęs, apsiribodamas vien pedagogine veikla Niujorko Kolumbijos universitete, kur dėstė nuo 1963 m. iki mirties, jis vis tiek jau būtų vienas iš labiausiai įtakingų XX a. pabaigos mokslininkų“ (cituojau anaipol ne panegirišką istoriką Tonį Judtą). Tiesa, palestiniečių kilmės E. Saidas aktyviai dalyvavo svarstant geopolitines Artimųjų Rytų (palestiniečių ir Izraelio santykių) problemas, taigi greitai įgijo fanatiškų oponentų, tačiau jo komparatyvistinių principų vertė nepriklauso nei nuo politinių prioritetų, nei nuo suirzusių oponentų ištikimybės prieštvaniniam europocentrizmui.

E. Saido veikalas metė iššūkį ne tik įsisenėjusiam Vakarų pasaulyje mitui apie „primityvesnius Rytus“, bet ir visai tradicinei komparatyvistikai. Aš čia negaliu dėstyti jo metodo naujovių, bet jo metodo būtinybę senovės Lietuvos studijose norėčiau bent viešu propagavimu pabrėžti. Mums tiesiog būtina istorinę pagoniją atskirti nuo krikščionių pasaulyje sukurto pagonijos įvaizdžio. Niekam nekelia abejonių, kad Baltijos kraštų archeologai, etnografai ir kalbotyrininkai dirba kryptingai, o ateityje naudosis moderniaisiais archeologijos, etnografijos, gal kada nors net genetikos metodais, ryškindami ikikrikščioniškų Baltijos kraštų istoriją. Jau dabar turime originalius istorikės Jūratės Kiaupienės, istoriko archeologo prof. Eugenijaus Jovaišos tekstus ir jo sudarytus

kolektyvinius veikalus, kompiuterinius Lietuvos istorijos leidinius mokykloms ir užsieniečiams.

Tačiau paradoksas, kad istorikams tenka dirbti su rašytiniais krikščionių sukurtais šaltiniais ir šitoks darbas taip įprastas, jog ne vienas istorikas net užmiršta, kad jis skaito, nagrinėja ir komentuoja krikščionišką pagonijos reginį, o ne pagoniją. Jis mato krikščionių sukurtą pagonijos įvaizdį, bet negirdi pačios pagonijos balso. Jis tyrinėja žodinį diskursą, o sprendimus nori daryti anaip tol ne apie jo tiriamą diskursą. Kitaip sakant, jis tyrinėja ne lietuvių pagoniją ir pagonybę, bet minėtą pagonizmą. Tai tas pat, jei mes žiūrėtume šaržą ar karikatūrą, bet vertintume ne dailininko sugebėjimą smagiai ar prastai piešti, o imtume baisėtis šaržo ar karikatūros prototipo „drambliškom ausim“, „siaubingais dantimis“, „kraugeriškais nasrais“, „drabužių draikalais“ ir kitomis kaukėmis („Koks klaikus padaras!“), nors to prototipo niekad net akyse nebūtume matę. Neneigiu nė vieno įvaizdžio vertės, tik noriu priminti, kad verta dar atidžiau tyrinėti, sakykim, misionierių ar keliautojų pateiktus pagonijos įvaizdžius ir spręsti, kodėl jie tokie, bet ne kitokie. Tačiau mes kol kas savo tyrinėjimuose kankiname vis tas pačias kelias kankinių misionierių hagiografijas ir, jomis remdamiesi, filosofuojam apie kraugerius pagonis „krūvinais nasrais“. Po netikėtos G. Beresnevičiaus mirties vėl imam prarasti lyginamosios religijotyros sukauptą lobį ir metodologiją, vėl murkdomės monoparadigminio (dažniausiai prastai suprasto katalikizmo) retorikose.

O juk rimto mokslinio darbo, tyrinėjant vien tik jau paminėtą Lietuvos įvaizdžio ir lietuvių kaukių kūrimo istoriją su įvairių kūrėjų biografijomis, užtekčių, manau, ne vienam dešimtmečiui ir ne vienam žmogui. Nekuklus pavyzdėlis. Esu paveldėjęs savo tetos Emilijos, ištekėjusios už lenko ir gyvenusios Panevėžyje, nedidukę lenkiškų knygų biblioteką (teta buvo Panevėžio lenkų draugijos „Oswiata“ narė). Jau senokai atsirinkau gražią lenkiškų istorinių romanų ir apysakų krūvelę apie senovės Lietuvą, tarp jų – ir Mindaugo Lietuvą. Kiek ten nuostabių perliukų ir fantasmagorijų! Duotų Dievas sveikatos ir drąsos, nors rytoj sėsčiau rašyti smagią studiją apie lietuvių pagonio įvaizdį lenkų prozoje. Bet bijau. Dar svajoju po senąją Krokuvą pasivaikščioti ir grįžti iš ten sveikas. Beje, Vilniuje (universiteto ir Mokslų akademijos bibliotekose) turime beveik visai lietuvių netyrinėtus lenkiškos literatūros ir periodikos lobynus, kur glūdi nuo jėzuitų kolegijos laikų (1570) iki Vilniaus grąžinimo Lietuvai (1941) sukaupiti tekstai. Ir reikia pripažinti, kad nemaža jų dalis, ypač istoriografiniai, kaip tik ir yra senovės Lietuvos įvaizdžio variantai, atspindintys anų laikų tyrinėtojų diskusijas praeities klausimais. Aukso kasyklos Lietuvos įvaizdžio tyrinėtojams. Jos galėtų atverti ilgą įvaizdžio raidą ir nuolatinį tikslinimą iki pat XX a. vidurio Vilniaus moksliniuose leidiniuose ir populiarioje periodikoje lenkų kalba. Būtų ką pasiskaityti ir patiems lenkams, neprieinantiems prie Vilniaus bibliotekų lobynų. Gal ir jie pasidarytų patys sau įdomesni, sužinoję, kaip kantriai ir aistringai intelektualai protėviai kūrė neigiamą Lietuvos įvaizdį iš meilės vienai abiejų tautų Tėvynei – Lenkijai.

Čia, atrodo, priėjau sieną, į kurią atsitrenkia nūnai ne viena kakta. Atseit lietuvių–lenkų santykiai – tabu. Arba – gerai, arba – nieko. Kaip apie mirusįjį. Tai kas gi čia mirė? Ir ką čia reikėtų laidoti? Atsakymas į šituos tabu priklausys, manau, nuo atsakymo į redakcijos pateiktą klausimą:

Ar pačios Europos dvasia tebėra didinga?

Jei atsakysim: taip, Europos dvasia tebėra didinga, tuomet atkrenta visi davatkiški tabu ir galime drąsiai eiti jokių geopolitinių centrų (nei užvaka-

rykštės Krokuvos ar Varšuvos, nei vakarykštės Maskvos, nei nūdienio Briuselio) necenzūruojamų mokslinių tyrinėjimų keliais. Galime kurti savo autentišką tautinę kultūrą, nevogdami ir nekopijuodami kaimynų vakariečių idėjų ir kūrinijų. Kol kas pirmoji postmodernizmo banga užtvindė Lietuvos parodų sales ir knygynus (turiu galvoje lietuvių kūrėjus), kaip švelniau pasakyti, „mandagiais skoliniais“ iš Vakarų. Kiek čia to mandagumo, neskaičiuosim, nes ir skolintasi labai elegantiškai – be originalų autorių žinios ir papurškiant ant skolinio lietuviško kolorito, peizažo ir vardyno detalių. Šiuo atžvilgiu viskas padaryta švariai, jokia autorių teisių agentūra „neprisiknis“.

Tačiau dabar, kai šimtai tūkstančių Lietuvą palikusią emigrantų gali Europos šalyse ir net Amerikoje susipažinti su minėtų skolinių originalais, kyla klausimas – kaipgi toliau mums modernizuotis ar postmodernizuotis. Liūdniausia, kad Europai (jeigu ji tebėra didinga) visiškai neįdomūs ir visiškai nereikalingi visi tie elegantiški skoliniai ir jų autoriai. Nereikalingi Europos Sąjungai (jeigu joje tebėra gyva didingoji Europos dvasia) ir tie visi minėtas ir neminėtas kaukes užsimaukšlinę politikai, ideologai bei menininkai, kurie eina iš Lietuvos į Europą giedodami lenkiškas, belgiškas, vokiškas, prancūziškas etc. giesmeles. Ten tokių giesmininkų savų nėra kur dėti, o čia dar ateina jų daugintojai, kopijuotojai, seniai žinomų mokslinių idėjų perpasakotojai, gromuliuotojai... Už tokius dalykus tik Lietuvoje gali gauti pastovią algelę kokiam institute, bet irgi – kažin ar ilgai.

Mane tai džiugina. Galbūt greičiau suvoksime, kad Europos Sąjunga tikisi iš mūsų ne tik paramos prašymų, bet ir originalaus intelektualinio bei kultūrinio įnašo, autentiško tautinio indėlio, o ne kitų tautų sukurtos kultūros kopijų.

Bet kaip tu įneši tą tautinį indėlį, jei pats žodis „tautinis“ šiandien jau baigiamas išguiti iš Lietuvos mokslo bendruomenės ir lietuvių kultūros vertintojų (kultūrologų, meno kritikų) žodyno? Net menkai apmokami ekspertai uoliai pjauna tautinės istorijos ir kultūros šaką, ant kurios patys sėdi.

Ką daryti?

Vienintelis kelias – atvira ir dalykiška diskusija, leidžianti viešai aiškintis visais neaiškiais klausimais: kodėl vienas lietuvių istorijos kūrėjas juodinamas, o kitas – paauksuojamas? Kodėl vienas Lietuvos istorijos tarpsnis (tarkim, pagoniškas, arba suverenus tarpukarinis) juodinamas, o kita (tarkim, riedanti į pražūtį unijinė Lenkijos–Lietuvos valstybė) giriama ir aukštinama? Čia visko nepaaiškinsi vien minėta propaganda, kai reikėjo psichologiškai parengti Lietuvos visuomenę stojimui į Europos Sąjungą. Juk lieka klausimas: kodėl toji propaganda, išplėtojusi nežabotą Lietuvos istorinės praeities menkinimą, iki šiolei ir toliau tęsiama? Juk Lietuva jau seniai Europos Sąjungos narė ir, atrodo, turėtų pradėti siūlyti ir tiekti Europos Bendrijai savo istorinės patirties bei kultūros indėlius? Kodėl kažkas neleidžia peržengti ir užmiršti pigią rinkiminę euforiją („Opa opa į Europą!“, kaip anuomet dainavo darželinukai) ir nori žūtbūt pratęsti niekam Europoje neįdomią ir nereikalingą provincinę saviplaką („Kokie mes atsilikę nabagėliai!“, kaip iki šiol dainuoja europocentristai)?

Gal jau metas, pone Bumblauskai, bent apversti taip klaikiai Jūsų nuzulintą plokštelę?

Tokios muzikos nebereikia nei Lietuvai, nei Europos Sąjungai.

Juo labiau, kad kitą plokštelės pusę (ne europocentristinėje ir antitautiškoje) mūsų laukia tikrai aktualios, gali sakyti – generalinės studijos apie istorinį Lietuvos įnašą į Europos patirtis ir net likimą. Paklauskim, ką girdi ir sako, mano manymu, vienas rimčiausių Lietuvos viduramžių žinovų istorikas Tomas Baranauskas:

„Nei mūsų visuomenė, nei valstybė dar nėra suvokusi, kad istorija yra mūsų nacionalinis turtas. Ir tai – visiškai neišnaudota Lietuvos įvaizdžio formavimo priemonė, nes mūsų istorija yra neatrasta pačios Europos. Ir visai ne dėl to, kad ji neverta dėmesio, nereikšminga ir nepastebima Europos istorijos fone. Priešingai, Lietuva yra buvusi didžiule imperija – pagoniška imperija. Pabaltijo kryžiaus žygiai – ilgiausiai trukęs karas Europos istorijoje. Lietuva padėjo pagrindus Baltarusijos ir Ukrainos valstybėms. Sunku net įsivaizduoti, kokia be Lietuvos įtakos būtų Lenkija – bet kuriuo atveju ji nebūtų panaši į tą Lenkiją, kuri egzistuoja šiandien.“

Padiskutuokim. Bet kaip čia padiskutuosi, jeigu Jūs, pone Bumblauskai, mus bene kas savaitę maloniai pabarate už lietuvišką orumą iš oficialios, solidžiai įrengtos televizijos studijos, o Jūsų kandžiausias oponentas T. Baranuskas guodžia mus itin kukliame, bet tikrai nepriklausomame (Trakuose leidžiamame) laikraštyje „Voruta“, arba ne visiems prieinamame internete. Kodėl gi jo nekviečiate į TV laidas? Gal jis pasakytų, ką mes galim duoti Europai? Ir nereiktų nuolat kartoti, kad mes niekieno negalim Europai duoti savo, bet užtat galim gražiai prisiglausti prie lenkų ir italų masonų parašytos 1795 m. konstitucijos, kuri tikrai išgarsino Lenkiją, bet panaikino Lietuvos valstybę.

Gal kaip tik istorinė Lietuvos valstybės patirtis ir yra įdomiausia šiuolaikinei Europai (jeigu pačios Europos dvasia tebėra didinga).

Bet kas dabar pasakys, ar šiandien Europos dvasia didinga, ar ne?

Ne taip seniai išleistojo savo knygoj „Barbarai *vice versa* klasikai“ (2008) teigiau, kad didinga. Pasidrasindamas rėmiausi ir citavau Lietuvos ir visų tautinių vyriausybių vadovų pasirašytą Europos Sąjungos sutartį, kuri turėjo įsigalėti nuo 2009 m. sausio 1 d. Sutarties preambulėje deklaruojama: „Europos tautos, kurdamos vis glaudesnę tarpusavio sąjungą, yra pasiryžusios palaikyti savo taikią ateitį, pagrįstą bendromis vertybėmis. Suvokdama savo dvasinį, religinį ir moralinį paveldą, Sąjunga grindžiama nedalomomis, visuotinėmis vertybėmis – žmogaus orumo, laisvės, lygybės ir solidarumo pamatais; remiasi demokratijos ir teisinės valstybės pamatais. Suteikdama Sąjungos pilietybę ir kurdama laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę stato individą savo veiklos centre.“

Jei ne čia, tai kur ir kaip šiandien yra nusakyta didingoji Europos dvasia? Rašiau, kad šitaip nusakyta naujoji kultūrinė Europos erdvė susiejama su visų europiečių „dvasiniu religiniu ir moraliniu paveldu“. Šitaip išsiplėčia Europos dvasinio ir kultūrinio paveldo teritorinės, religinės bei kultūrinės teritorijos, į kurias dabar lygiomis teisėmis su daugiausia tyrinėta Vakarų viduramžių civilizacija galės ir turės įeiti mažiau Vakaruose žinoma rytinė civilizacijos pusė. Būtent toji, kuriai teks pagaliau nusiplėšti nuo veido visas nuo seno jai užmaukšlintas pseudokultūros kaukes, šimtmečiais sieta Vakaruose su naikintomis ir tamsuoliškomis, klaidingomis ir smerktinomis pagonybės, pravoslavybės, islamo, judaizmo ir kitų „klaidatikų“, „eretikų“, „schizmatikų“, „neištikimųjų“, „bedievių“, „sektantų“ istorinėmis patirtimis.

Ir ką gi?

Susilaukiau skaitytojų atsiliepimų, tiesa, ne apie knygą, o apie interviu „Lietuvos rytui“. Mano komplimentai Briuseliui, didžiosios Europos centrui, buvo įvertinti gana skeptiškai: „A. Bučys rašo: „Man atrodo, kad jis (Briuselis) yra dar stipresnis „centras“ [negu Maskva]. Nes jis nesikiša (ir ačiū Dievui) į vienos ar kitos tautos religiją, pripažįsta tautinių mažumų teises į savo tikybą, palieka kultūros reikalus tvarkytis pačioms tautoms.“ Gerai. Atrodytų, išties gražu: „Nes

(mums) nereikia rūpintis karine savisauga, nereikia milžiniškos armijos, nereikia lįsti į baisias skolas.“ Tik bėda ta, kad, tarkim, per pastaruosius metus lietuvių skolos padidėjo dukart. Man atrodo, kad autorius (sprendžiu pagal interviu, knygos neskaičiau) neatpažįsta mus valdančiosios jėgos, šneka apie Briuselį, kuris tėra vykdytojas. Jis vykdo ECB, FED ir dar keletą centrinių bankų valdytojų diktuojamą valią. Kad tie bankai yra vientisa organizacija, suprasite Google parašę: „Europos centrinis bankas susirūpino dolerio stiprinimu“ ir pasiskaitę. Kad jie diktuoja savo valią be jokių kompromisų ar tolerancijos, niekam abejonių nekyla. Kad jie nėra valdomi nei ES, nei JAV vyriausybių, taigi, nėra valdomi tų šalių piliečių, irgi jokia paslaptis. ECB ir yra tikrasis Briuselis, o FED yra tikrasis Vašingtonas. Nominalusis Briuselis ir nominalusis Vašingtonas tėra jų statytiniai. Jų teikiamas finansavimas, kuriuo džiaugiasi autorius, tėra kreditavimas – skolų didėjimas. Derėtų ne džiaugtis, o nepamiršti autoriaus cituojamų Homero žodžių: „Žmogus, praradęs nepriklausomybę, praranda pusę savo vitalinės jėgos.“ Lindintis skolose nėra nepriklausomas. Nereikia mėtyti pusės savo jėgos, tiesa? Ir dar. Ta proga, kad knyga apie istorijos gelmes, šitokia hipotezė: ar tik nėra analogijos, ar netgi tiesioginio ryšio tarp to, kas Dviejų Tautų Respublikos laikais buvo vadinama Karūna ir The Crown?

Jeigu internetinės diskusijos oponentas teisus, tuomet turime ir pesimistinių atsakymą į klausimą, ar pačios Europos dvasia tebėra didinga.

Kas teisus? Tesprendžia visuomenė.

3. Kultūrinis ir visuomeninis konformizmas. Ar šis reiškinys mums dar aktualus?

Deja, visuomenė nieko nesprendžia nūdienėje Lietuvoje. Kodėl? Ilga ir visiems, tikiuosi, žinoma istorija. Tas pat ir dėl diskusijų likimo nūdienėje Lietuvoje. Vėl atėjo laikai, kai naudingiau, patogiau ir pelningiau patylėti, nei nuoširdžiai diskutuoti. Diskusija prasideda ir baigiasi pirmu balsu. Ypač jei tema tikrai aktuali ir skaudi, o ne šiaip sau pasiplepėjimai abstrakčiais žodžiais abstrakčiomis pseudoelito temomis „be pykčio“.

Prisiminkim poleminę žymiausio lietuvių kalbos istoriko Zigmo Zinkevičiaus knygą „Istorijos iškraipymai“ (2004). Profesorius, matyt, nebeištverė įsisiūbavusio Lietuvos istorijos niekinimo ir viešai prabilo apie valstybės ir tautos juodini mo apraiškas pastarųjų metų lietuvių mokslo ir literatūros baruose. Dar nesu tiek užkietėjęs postmodernistas, kad drįsčiau numoti ranka, kaip prasitarė brandus avangardistas, į „atgyvenusį patriotinį nusenusių profesorius patosą“. Ir ne tik todėl, kad profesorius Z. Zinkevičius Vilniaus universitete mums dėstė lietuvių kalbos istoriją tokiu mokslinės argumentacijos ir novacijos lygiu, koku galėtų pasigirti gal tik tuometiniai mūsų universiteto matematikai, pelnę antroje XX a. pusėje pasaulinę šlovę.

Man ir, tikiuosi, ne tik man svarbu, kad įžymiam kalbininkui akį rėžia svetimų geopolitinių centrų išugdytas ir šiandien, nepriklausomoje Lietuvoje atgyjantis ne vieno intelektualo, rašytojo, istoriko nihilistinis požiūris į senovės Lietuvą, esą „senovėje lietuviai ir savo kalbos plačiau nevartoję, ir vien meškų kailiais dėvėję, ir jų kunigaikščiai savo brolius žudę, kad visai nesirūpinę savo tauta, pagaliau ir pačių lietuvių beveik nebuvo – valstybėje vyravę slavai“ (rusai, gudai...). „Sutaršė“ už nihilizmą profesorius ir kažkada labai populiarią TV laidą „Būtovės slėpiniai“, „kurioje mėgstama teisingus teiginius „papuošti“ įkyriai kar-tojamais lietuvių pašiepiančiais „perliukais“, neįrodytais tvirtinimais, esą Lietuva senovėje buvusi „užkampių užkamps“, „atsilikimo sala“, „barjeras, stabdęs

Vakarų civilizacijos plėtrą“ ir pan.“ Kliuvo ir mūsų kolegai Mariui Ivaškevičiui už beletristines manipuliacijas istorijos duomenimis ir idėjomis.

Balsas tyruose... Lyg niekas nieko neišgirdo, lyg jokios knygos ir nebuvo.

Kas gi čia – sena, gudri per daug skaudžios problemos, per daug rimto iššūkio „nutylėjimo taktika“ ar konformizmas?

Nemanau, kad verta abstrakčiai svarstyti, ar aktualus mums konformizmas? Teoriniai svarstymai nepadės. Konformizmas tėra protų korupcijos padarinys. Schema paprasta kaip pasaulis: kultūros kūrėjus ir apskritai kultūros žmones reikia padaryti beturčiais, kas ir buvo mikliai daroma tais laikais, kai Marcelijus Martinaitis prieš penkiolika metų paskelbė garsų straipsnį „Rašytojas su ubago lazda“. Kurgi dings kūrėjas intelektualas su *ubago* lazda? Iš kūrybos nepragyvensi (leidyklos sužlugdomos, honorarai nukarpomi etc.). Mece natų, suprantama, nėra. Užtat yra šeima, vaikai. Reikia ieškoti tarnybos. Tarnų, ačiū Dievui, reikia visiems. Intelektualinių tarnų taip pat kartais prireikia. Jie moka gražiai parašyti, sujaudinti žmogų, įpratina tikėti spausdintu žodžiu. Tokie visiems gali būti naudingi. Prisiminkim, kaip Sąjūdžio laikais visose scenose pirmoje eilėje stovėdavo rašytojai, o politikai – tik už jų, dar susigūžę, dar laukiantys valdžios. Valdžią jiems įteikėme ir teikiame per rinkimus. Kam gi dabar reikalingi dvasiniai tautos vedliai? Dabar kita politika ir kita kalba: tarnauk – gausi gardų kauliuką, netarnausi – pabadauk.

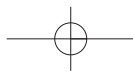
Nedrįsčiau nė vieno žmogaus apkaltinti konformizmu, kai žmogus taikos (ne bado, maro ir karo!) metais turi kontroliuoti, sau pasilaikyti savo nepriklausomą nuomonę, kad išsaugotų sau ir šeimai kasdienės duonos kąsnį.

Heroizmo epocha Lietuvoje pasibaigė, nes per greitai ir dažniausiai labai negražiai tikrieji Sąjūdžio herojai, tarp jų ir daugelis rašytojų, buvo su žemėmis sumaišyti ir purvais apdrabstyti.

Dabar intelektualinis Lietuvos gyvenimas man primena Kazio Binkio apdainuotą Tyliųjų vyrų klubą:

Vyrai kortas atsinešę
Užu stalo durnių tašė.
Jie, rimtai sučiaupę burnas,
Nor žinoti, katras durnas.

Mokėjo poetas įamžinti tylinčiųjų išmintį...

JONAS PALIONIS

Naujas, monumentalus Volfenbiutelio postilės leidimas

1573 metais datuojama vadinamoji Volfenbiutelio postilė (taip pavadinta pagal dabartinę jos buvimo vietą Vokietijos mieste) – tai vienas iš stambiausių ir mįslingiausių XVI a. antrosios pusės rankraštinųjų lietuvių rašto paminklų. Jo turinį sudaro iš įvairių ano meto reformatų (liuteronų) teologų išverstų pamokslų su trumpomis evangelijų ištraukomis rinkinys. Tačiau tas rinkinys yra išlikęs ne originalo, o nuorašo pavidalu. Rinkinyje nenurodyti nurašinėtojai, todėl viena iš mįslingų ilgą laiką buvo nurašinėtojo autorystės problema. Rinkinyje yra daug ne vieno žmogaus rankos korektūrinių ir teksto taisymų, kurių autorystės nustatymas taip pat buvo ir iš dalies dar tebėra viena iš galutinai neišnarpliotų problemų. Iki šiol dar nėra išaiškinta ir Postilės rankraščio buvimo vieta nuo jos atsiradimo ligi patekimo į Prūsijos hercogo Augusto knygų katalogą 1648 m. O ką besakyti apie Postilės kalbą, kuri ligi šiol dar nėra nuodugniau patyrinėta ir slepia nemažai įvairių mįslingų problemų (kiek daugiau dėmesio yra susilaukęs tiksliai jos kalbos santykis su tarmėmis. Rodos, ši postilė visai nepatyrusi ir literatūrologų dėmesio.

Todėl naujo, labai kvalifikuotai dr. Jolantos Gelumbeckaitės parengto Volfenbiutelio postilės leidimo pasirodymas praėjusiais (2008) metais yra be galo reikšmingas įvykis lituanistikos ir apskritai baltistikos istorijoje. Reikšmingas ypač todėl, kad jame pateiktas šios Postilės geros kokybės fotokopinis tekstas (299 lapai in folio = 598 p.) su pagrečiu dešifruotu, išlaikančiu teksto autentiškumą

spausdintu variantu, parengėjos vadinamu „kritiniu leidimu“ (*kritische Edition*). Be to, J. Gelumbeckaitės leidimas didžiai reikšmingas dar ir dėl labai detalaus tiek išorinės, tiek vidinės Postilės rankraščio pusės aprašo, nebūdingo daugeliui ligšiolinių senųjų lietuviškų tekstų publikacijų.

Naujas Volfenbiutelio postilės leidimas išspausdintas Vysbadene (Wiesbaden), Vokietijoje, lingvistikos pasaulyje populiaria šios šalies kalba, pavadinimu „Die litauische Wolfenbütteler Postille von 1573“. Jį sudaro du stambaus formato tomai. Pirmajame yra fotokopinis Postilės tekstas (iš viso šis tomas turi 1208 nenumeruotus puslapius; sunumeruoti tik transkribuoto teksto puslapiai pagal originale sužymėtus lapus, laužtiniuose skliaustuose santrumpiškai nurodant lapo pusę: r = *recto* – „pirmoji lapo pusė, esanti skaitančiojo dešinėje“ ir v = *verso* – „antroji lapo pusė, esanti skaitančiojo kairėje, atvirkštinė“). Antrasis tomas (apimantis 407 p.) skirtas bibliografinėi, paleografinėi ir tekstologinei Postilės teksto analizei.

Kaip žinoma, J. Gelumbeckaitės parengtas visos Volfenbiutelio postilės teksto leidimas nėra pirmasis. 1995 m. buvo išleistas dr. Juozo Karaciejaus transkribuotas jos leidimas, paremtas, kaip pažymėta jo pratarinėje, „elektrografine kopija bei mikrofilmu“. Tačiau transkribuotas tekstas, nepalyginus jo su originalu, ypač jeigu šis yra rankraštis ir dar taisytas įvairių žmonių, visuomet gali kelti abejonių dėl tam tikrų originalo vietų perteikimo tikslumo, autentiškumo. Todėl ne be pagrindo J. Karaciejaus leidimas susilaukė rimtų kritinių pastabų, kurios, galima spėti, ir skatino J. Gelumbeckaitę rengti patikimiausią fotokopinį leidimą su kruopščia visapusiška analize paremtu transkribuotu tekstu (nors apie paskatos motyvus jos rengtame leidime ir neužsiminta).

Šitai parengtas reikšmingo senojo lietuvių rašto paminklo leidimas – tai antras Vokietijoje išspausdintas tokios rūšies darbas, kuriam labiausiai tinka epitetas **monumentalus**. Pirmuoju laikytinas profesorių Frydricho Šolco (Friedrich Scholz) ir Jocheno Dyterio Rangės (Jochen Dieter Range) 1991 m. pradėtas ir dabar jau baigiamas (?) leisti Jono Bretkūno fotokopinis biblijos leidimas. Iš tikrųjų sunku surasti pagiriamųjų žodžių naujo Volfenbiutelio postilės leidimo parengėjai J. Gelumbeckaitei už tokį sizifišką, daug sumanumo ir ištvermės pareikalavusį darbą, kuris, be abejonės, su džiaugsmu bus sutiktas viso pasaulio baltistų ir indoeuropeistų.

Jau minėta, kad J. Gelumbeckaitės leidimo fotokopinis tekstas yra geros kokybės. Fotokopijoje išlaikytas ne tik autentiškas rankraščio dydis, bet ir rašyenos ryškumas. Transkribuotas teksto variantas taip pat vargu ar gali susilaukti rimtesnių priekaištų, nors jį įvertinti reikėtų specialių, nemažai laiko trunkančių lyginamųjų paleografinių studijų. Paviršutiniškai susipažinus su šiuo variantu ir parengėjos išsakytais jo pateikimo aiškinimais, yra pagrindo tvirtinti, kad jis paremtas naujausiais senųjų tekstų publikavimo metodais ir tiksliai atspindi originalą.

Nuo ankstesniųjų J. Gelumbeckaitės transkribuoto Volfenbiutelio postilės teksto pateikimas skiriasi savo sudėtingumu. Nesileidžiant į detalesnį to pateikimo, parengėjos vadinamo „teksto kritiniu aparatu“ (*tekstkritische Apparat*), komentavimą bei vertinimą, reikia pasakyti, kad jis yra dvejopas, „dvilaispis“ (*zweistufig*). Vietoj įprastinio tradicinio vieneriopo tam tikrų teksto vietų aiškinimo puslapio apačioje (spausdinamo dažniausiai petitu ir numeruojamo arabiškais skaitmeniukais) čia skyrium, dviejuose stulpeliuose, sužymėti taisyimai bei pastabos: kairiajame abėcėlės tvarka Postilės nurašytojo bei taisytojo, o dešiniajame – kitų taisytojų korekcijos ir bibliinių citatų vietos santrumpomis pagal

Vulgatą (laikantis skaitmeninės numeracijos). Teoriškai toks dvejojimas pateisinamas, bet praktikoje (tyrinėjant tekstą) jis reikalauja daugiau laiko. Tas pat pasakytina ir dėl eilučių numeracijos, kuri (taip pat ir J. Karaciejaus leidime) išprausta transkribuotame tekste, o ne sužymėta puslapio paraštėse. Neįprastas tradicijai taip pat puslapių nežymėjimas pirmajame tome. O tai nelabai pateisinamas dalykas, nes gerokai apsunkins tyrinėtojo norą savo darbe nurodyti teksto parengėjos „kritinio aparato“ cituojamą vietą. Tačiau tai išorinio pobūdžio mažmožiai, dėl kurių galima ginčytis ir kuriems atsirasti J. Gelumbeckaitė, matyt, turėjo tam tikrų argumentų.

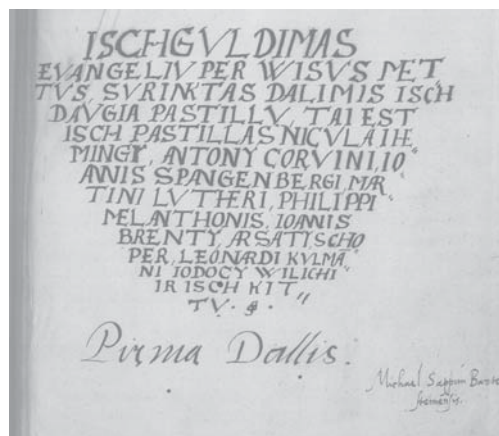
Antrajame tome, turinčiame 408 p., yra keturi skyriai: 1) platus „Įvadas“ („Einleitung zur Edition der litauischen Wolfenbütteler Postille von 1573“, p. VII–LXXX), 2) labai išsamūs komentarai („Kommentar zur Edition der litauischen Wolfenbütteler Postille von 1573“, p. 1–266), 3) daugialypis registras („Register“, p. 267–376) ir 4) šaltinių bei naudotos literatūros sąrašas („Quellen und Literaturverzeichnis“, p. 377–408).

„Įvade“, suskirstytame į keturis smulkesnius poskyrius, po bendrojo pobūdžio pastabų apie naują leidimą iš pradžios aprašyta išorinė Postilės rankraščio pusė (apimtis, popierius ir jo vandens ženklai, rašto bei rašysenos ypatybės, įrišimas ir kt.), o paskui – vidinė rankraščio pusė (teksto rūšis, struktūra, šaltiniai, datavimas, autorystė ir kt.). Tolimesni poskyriai skirti teksto korektoriams, rankraščio istorijai ir naujo leidimo principams apibūdinti.

Ligi šiol nei išorinė, nei vidinė Volfenbiutelio postilės pusė niekieno nebuvo taip išsamiai aprašyta. Ypač daug vietos išorinės pusės apraše skirta rašto (*Schrift*), atskirų neaiškiai ar nevienodai rašomų raidžių, sunkinančių teksto šifravimą, charakteristikai. Tuo tikslu iliustracijai čia pateikta keliolikos problemiškesnių atvejų fotokopiniai gabaliukai. Be to, įdėtos 3 Postilės popieriaus skirtingų vandens ženklų fotokopijos. Būtų buvę ne pro šalį įdėti ir visos įrištos Volfenbiutelio postilės knygos fotokopiją „Įrišimo“ (*Einband*) poskyryje; iš čia pateiktų knygos apdarų 6 fotokopinių elementų skaitytojui neįmanoma susidaryti bendro rankraštinės knygos vaizdo.

Vidinės, arba tiksliau – „turinio“ (*inhaltlich*) pusės apraše pirmiausia paliečiami rankraščio rūšies (*Gattung*), teksto struktūros (*Textstruktur*) ir adresato, arba paskirties (*Adresat*) dalykai. Konstatavus, kad Postilė esąs 72-ų liuteroniškų pamokslų, skirtų sekmadienių ir švenčių pamaldoms, ir juos klasifikavus pagal švenčių rūšis, pateikiamas jų sąrašas, aiškinama „perikopės“ (=evangelijos) sąvoka, perikopių tekstų fragmentiškumas Postilėje, jų vartojimo specifika anuometinėje liuteroniškų pamokslų praktikoje ir kt.

Toliau „turinio“ pusės apraše nagrinėjama Volfenbiutelio postilės šaltinių problema. Nors šios postilės tituliniam lape (žr. jo nuotrauką) yra suminėtos devynių reformatų autorių postilės, iš kurių versti lietuviški pamokslų tekstai, tačiau J. Gelumbeckaitė yra išvelgusi, kad kai kurie tų tekstų buvę versti ir iš nesuminėtų bei nenustatytų šaltinių (tokių esą 13 iš bendro 72 pamokslų

skaičiaus). Kadangi nemažai pamokslų daliai pagrindinis šaltinis buvęs danų teologo Nylso Hemingseno (Niels Hemmingsen, 1513–1600) lotyniškoji postilė (jos pirmas leidimas išspausdintas 1561 m. Kopenhagoje), J. Gelumbeckaitės leidime yra pateikta šio teologo trumpa gyvenimo ir veiklos apžvalga, nurodyti iš jo postilės versti pamokslai ir pateiktas pluoštas jo postilės įvairių leidimų pavyzdžių, leidžiančių tvirtinti, kad lietuviškoji Postilė buvusi versta iš antro 1562 m. leidimo. Panašios biografijų apžvalgos ir lyginamųjų pavyzdžių pluošteliai duodami taip pat apie vokiečių teologus Johaną Špangenbergą (Johann Spangenberg, 1484–1550) ir Danielių Grezerį (Daniel Greser, 1504–1591). Pastarasis neminėtas Volfenbiutelio postilės tituliniam lape. Apskritai poskyris apie šios postilės šaltinius yra labai informatyvus, atskleidžiantis daug naujų, ankstesniuose lituanistikos darbuose nefiksuotų duomenų.

Informatyvūs yra taip pat „Įvado“ poskyriai apie Volfenbiutelio postilės vertimo strategiją, jos datavimą, o ypač jos autorystę. Kadangi šios postilės, įrištos kietais, oda aptrauktas viršeliais, priešakinio viršelio viršuje yra išpaustas įrašas „JOHANNES BIELAVK“, kai kurie ankstesnieji tyrinėtojai (G. Geisenhofas, J. Gerulis) manė nurašytoją galėjus būti Joną Bylaukį (Johannes Bielauk, apie 1540–1603). Šitokią prielaidą patvirtino vėlesnės paleografinės Viktoro Falkenhano (Falkenhahn) studijos. Ją priėmė ir J. Gelumbeckaitė, savo „Įvade“ pateikusi J. Bylaukio rašysenos fotokopijų. Remdamasi istoriniais šaltiniais, ji iškėlė hipotezę, kad J. Bylaukis galėjęs nurašyti Postilę bedirbdamas Įsručio srities Jurbarke (Georgenburge). Be to, ji nustatė, kad šis Postilės nurašinėtojas palikęs įvairiarūšių taisyčių bei pastabų, kurių nemaža yra specialiai panagrinėta „Įvado“ poskyryje „Autorenschaft. Johannes Bielauk“. Galima sakyti, kad tai išsamiausias paleografinis šio nurašinėtojo taisyčių nagrinėjimas, susietas su jo biografijos duomenimis ir klaidų bei korektūrų tipologija.

Be J. Bylaukio, atskiruose „Įvado“ poskyriuose apibūdinti Patroklo Volverio (Patroclus Welper, 1550/1555–1598) ir Kristupo Sapūno (apie 1553–1630) taisyčiai: duota kiekybinė ir kokybinė jų analizė, jų tipologinės charakteristikos, šių taisytojų biografijos.

Kadangi tituliniam Postilės puslapyje yra įrašyta (tiksliau – parašėte prirašyta) „Michael Sappun Bartensteinen“, J. Gerulis spėjo jį esant jos savininku. Neprieštaraudama tokiam spėjimui, G. Gelumbeckaitė nustatė, kad M. Sapūnas 75 neabejotinai atvejais yra teisęs, komentavęs ar aiškinęs Postilės tekstą, be to, dar 32 korektūrinius taisyčius su didesne ar mažesne abejonės doze esą galima priskirti jo rankai.

Tačiau daugiausia (per 700) korektūrinių taisyčių Postilėje J. Gelumbeckaitė yra pastebėjusi Kraupiškio ir Tilžės kunigo P. Volverio. Juos savo garsiojoje monografijoje apie J. Bretkūną jau yra identifikavęs V. Falkenhanas. Bet naujame leidime tie taisyčiai, kurių didžiumą sudarančios nurašymo klaidos (*Abschreibfehler*), J. Gelumbeckaitės yra kruopščiai ištirti ir suklasifikuoti.

Labai įdomus, kupinas originalių pastebėjimų bei apibendrinimų „Įvado“ skyrius apie Volfenbiutelio postilės istoriją („Geschichte der Handschrift“). Čia plačiame Didžiosios ir Mažosios Lietuvos politinio bei kultūrinio gyvenimo fone aprašomas šios postilės atsiradimas ir jos tolimesnis likimas. Konstatuojama, kad jos rankraščio buvimo vieta ligi patekimo į Prūsijos hercogo Augusto knygų katalogą 1648 m. ligi šiol esanti nežinoma. Taip pat nežinoma, koku būdu (kaip dovana, palikimas ar pirkimas) ji patekusi į hercogo rankas. Ypač įdomu tai, kad minėtame kataloge nežinomo asmens XVII a. ji buvusi pavadinta čekiška postile („Bömische Postilla“). Šitokiu pavadinimu ji registruota ir Volfenbiutelio bib-

liotekos „Leibnico kataloge“ du kartus. 1890 m. O. Heinemanas (Otto von Heinemann) hercogo Augusto bibliotekos rankraščių kataloge (Nr. 2123) anonimine evangelikų 1573 m. postilę pažymėjo įrašu „Postilla Lithuanica“. 1896 m., grįždamas iš Lietuvos ir užsukęs į Volfenbiutelio biblioteką, ją čia aptiko ir germanistas bei baltistas H. Vartenbergas (Hans Schmidt-Wartenberg), Čikagos universiteto profesorius, ir apie tai informavo žymų Karaliaučiaus universiteto profesorių Adalbertą Becenbergerį (Adalbert Bezenberger, 1851–1922). Pastarasis įkalbėjo Mažosios Lietuvos kultūros veikėją Vilhelmą Gaigalaitį (1870–1945) tyrinėti šią Postilę. Taip atsiradusi 1900–1903 m. išspausdinta jo trijų dalių daktaro disertacija, kurioje aprašytos būdingesnės Volfenbiutelio postilės fonetinės, morfologinės ir leksinės ypatybės su pirmosiomis jos tekstų ištraukomis. Šios postilės ištraukų vėliau yra paskelbę Eduardas Volteris (1904), Jurgis Gerulis (1927). 1965 m. jos faksimilę, remdamasis mikrofilmu, pradėjęs leisti amerikiečių lingvistas G. Fordas (Gordon Buell Ford), bet planuoto trijų tomų leidimo jis nebaięs: išspausdintas tik pirmas 100 lapų tomas. Vėliau pasirodęs pilnas J. Karaciejaus transkribuotas Volfenbiutelio postilės leidimas.

Nors daugelis šių Volfenbiutelio postilės istorijos faktų yra minėti ir ankstesniųjų tyrinėtojų, tačiau J. Gelumbeckaitės jie yra papildyti naujais archyviniais duomenimis, leidžiančiais susidaryti ryškesnį tos postilės klajonių ir sklaidos vaizdą.

Paskutiniame „Įvado“ poskyryje („Editionsprincipien der Handschrift“) aptariami svarbiausieji naujo Volfenbiutelio postilės leidimo principai (p. LXXV–LXXX). Čia aiškinama, kaip pateiktas transkribuotas spausdintas tekstas (*edierter Text*), kokie jame yra vartojami specifiniai ženklai, koks yra pasirinktas kritinis teksto pateikimo aparatas, kokie yra pateikti registrai ir kt.

Po „Įvado“ didžiąją antro tomo dalį (266 p.) sudaro komentarai. Iš jų įvadinio skyrelio „Kommentar“ (p. LXXX) matyti, kad J. Gelumbeckaitė juos rašydama turėjo keletą tikslų: 1) išaiškinti rankraščio grafines ypatybes, 2) įvertinti pamokslų vertimus originalų atžvilgiu, 3) iškelti aikštėn (*eruieren*) Postilės rankraštyje pavartotų evangelijų, psalmių, bažnyčios tėvų ir antikinių klasikų (Klassikern und Kirchenvätern) citatas, 4) duoti realiųjų paaiškinimus (Sacherläuterungen) ir 5) išaiškinti aiškintinas teksto vietas, ypač klaidas, apsirikimus, pakeitimus ir šiaip būdingesnes vertimo ypatybes, nepretenduojant į gramatikos nagrinėjimą.

Postilės rankraštyje esančios evangelijų ir psalmių citatos (paprastai pateiktos pamokslų pradžioje) J. Gelumbeckaitės komentaruose sinoptiškai sugretintos su atitinkamais originalo, Vulgatos, Liuterio biblijos, J. Bretkūno biblijos vertimo ir Postilės, M. Mažvydo katekizmo ir giesmyių, B. Vilento evangelijų vertimo ir kai kuriais kitais tekstais. Iš realiųjų nemaža vietos komentaruose skiriama Volfenbiutelio postilėje minimų autorių, pvz., Atanazijaus (Athanasius), Bernhardo iš Klervo (Bernhard von Clairvaux), Andriejaus Osiandro (Andreas Osiander), Jozepo Flavijaus (Josephus Flavius) ir kt. biografijoms. Tačiau ypač detaliai, tiesiog skrupulingai, narpliojamos rankraščio klaidos, apsirikimai ir įvairūs taisymai.

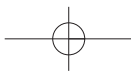
Tiek sinoptiškas evangelijų ir psalmių citatų sugretinimas, tiek detalūs neiškių vietų aiškinimai bus tvirta atrama Volfenbiutelio postilės rankraščio kalbos tolesniems tyrinėjimams. Juoba kad J. Gelumbeckaitės, klasikinių kalbų specialistės ir išvalgios mokslininkės, komentarai yra ne tik visapusiški, bet ir labai patikimi. Todėl jie padės tyrinėtojams nustatyti ne vieną autentišką, ankstesniųjų Postilės transkribuotų tekstų skelbėjų netiksliai iššifruotą kalbos lytį.

Po komentarų naujame leidime įdėti net penkeriopi registrai, labai reikalingi tokio pobūdžio darbe. Pirmasis – sutrumpinimų (*Abkürzungen*), kurių Postilės rankraštyje-nuoraše esama daug ir lietuviškų, ir lotyniškų, ir vokiškų (neretai čia trumpinti ne tik bendriniai, bet ir tikriniai žodžiai (pvz.: *Bern* < *Bernhard*, *Chrisof* < *Chrysostomus*). Antrasis (pateiktas lentelės forma) – pamokslų šaltinių (*Prediktquellen*) registras su jų autorių pavardėmis ir pavartojimo vietomis. Trečiasis – bibliinių ir mitologinių asmenų sąrašas (su pateiktomis dabartinėmis vokiškomis ir lietuviškomis formomis). Ketvirtasis – Biblijos knygų lapų ir eilutę žyminčių vietų sąrašas. Penktasis – evangelijų ištraukų, Postilėje cituojamų paprastai pamokslų pradžioje, registras. Kiek ir kaip tie registrai palengvins Volfenbiutelio postilės tyrinėjimus, parodys ateitis. Tačiau ir paviršutiniškas žvilgsnis į juos rodo, kad tie registrai J. Gelumbeckaitės kruopščiai ir kvalifikuotai parengti.

Paskutinis antro tomo poskyris – J. Gelumbeckaitės panaudotų šaltinių ir literatūros sąrašai („*Quellen und Literaturverzeichnis*“, p. 379–408). Pirmasis apima rankraštinius šaltinius, o antrasis – spausdintus šaltinius ir specialiąją literatūrą. Iš tų sąrašų matyti (ir tai labai svarbu), kad J. Gelumbeckaitė surado Berlyno slaptajame valstybiniame prūsų kultūros paveldo archyve daug dar naujų ir mokslinę apyvartą nepatekusių rankraštinų šaltinių, leidusių jai giliau įsiskverbti į tos mįslingos Postilės atsiradimo, sklaidos ir tekstologines problemas. Nemaža jos grandioziniame, apie 360 vienetų turinčiame literatūros sąrašė pateikta ir jos darbe panaudota naujos ano meto Mažosios Lietuvos kultūros dalykus liečiančios spausdintinės literatūros, kurios nėra Lietuvos bibliotekose.

J. Gelumbeckaitė savo darbą dedikavo profesoriui Vytautui Ambrazui, buvusiam jos daktaro disertacijos vadovui, 2006 m. išleidusiam monumentalų lituanistikos veikalą „Lietuvių kalbos istorinė sintaksė“, kurią prancūzų lingvistas Danielius Pety (Daniel Petit) yra pavadinęs šėdevru ir kuri buvo įvertinta nacionaline Lietuvos Respublikos premija. Manychiau, kad šėdevru galima laikyti ir jo mokinės tikrai brandų, pasaulinio lygmens standartus atitinkantį darbą.

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

Postmodernusis kapitalizmas: gundymas nemirtingumu

Postmodernybė ir kapitalizmas

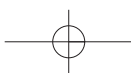
Postmodernizmo sąvoka ir postmodernizmo, o vėliau postmodernybės supratimas išplito praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje ir įsitvirtino kaip postmodernusis diskursas^{1*}. Praėjusio amžiaus pabaigoje stebėjome sparčią vyraujančių diskursų (teorijų ir teorinių svarstymų, kuriuos vienija viena ar kita tema, taip pat kelios pagrindinės sąvokos) kaitą – netrukus postmodernųjį diskursą pakeitė globalizacijos, šį – komunikacijos diskursas, o dabar įsivyrėja genetikos ir biotechnologijų diskursas. Tokia greita teorinių diskursų, kuriuos galima laikyti postmoderniaisiais daliniais metanaratyvais, kaita verčia suabejoti, ar pats postmodernusis diskursas nebuvo vien laikinas diskursų konglomerato susiejimas su madinga ir nelabai ką sakančia sąvoka, savuoju „post“ rodančiu reliacinį jos pobūdį – turinys reikalauja modernybės apibrėžties ir sykiu ją paneigia, atverdamas diskursinio užpildymo reikalingą tuštumą.

Dera pažymėti, jog kaip tik antrojoje XX a. pusėje įsivyravo tendencija įvairiausias meninių stilių, o vėliau ir ekonomikos sričių slinktis įvardyti pa-

* Nuorodos ir pastabos straipsnio pabaigoje.

Spaudai rengiu mokslinę monografiją „Postmodernusis kapitalizmas“. Knygoje stengiuosi pagrįsti nuomonę, jog praėjusio amžiaus septintojo aštuntojo dešimtmečių sandūroje ėmėsi susiklostyti postmodernybė yra iš modernybės kylantis naujas būvis, nauja kapitalizmo stadija, kuriai būdingas žmogaus kūno ir gyvybės suprekinimas bei suišteklėjimas, o šie vyksmai laikomi kapitalo galios apraiškomis.

AUTORIUS

sitelkiant žodelytį „post“. Toks „post“ įsivyravimas savaip nurodo esminę kapitalizmui būdingą peržengimo savybę – perženginėjami visi susiklostę ir besiklostantys visuomeniniai bei gamybiniai santykiai, kultūros ir meno stiliai bei gyvenimo būdai, nepaliamajam skatinama visuomenės saviraida, pajungiant ją technologinių novacijų kaitos ritmams. Kitaip tariant, „post“ laikytinas vidiniu visokios kapitalistinės esybės veiksmu, kuris kaip egzistencinę siekiamybę įtvirtina naujumą ir kitoniškumą.

Kaipgi vis dėlto „post“ siejamas su modernybe, jei pripažįstamas esminis postmodernybės kitoniškumas? Kitoniškumas nurodo naujos kapitalistinės sistemos stadijos susiklostymą. Modernybė yra kapitalizmo sistemos tarpsnis ar stadija (nors tikriausiai nesuklystume teigdami atvirkščiai), tačiau net aršiausi postmodernybės naujumo, radikalaus skirtingumo nuo modernybės šalininkai pripažįsta, jog postmodernybė nėra kapitalizmo sistemos įveika. Tad galime teigti, kad postmodernybė žymi kapitalizmo stadiją, kuriai būdinga globalinės vartotojų bei vartojimo visuomenės iškilimas, tiesos nuovokos sunykimas ir daugelis kitų dalykų, kuriuos iškelia ir nusako įvairios postmoderniosios minties laukui priskirtinos teorijos. Postmodernybės bruožu dera pripažinti ir įvairius išskirtinius modernybės aspektus bei ypatumus, taip pat juos aiškinančių teorijų plitimą – šis reiškinys sietinas ne tik su bandymu geriau suvokti postmodernybę kildinančios modernybės prielaidas, taip pat postmoderniusius kultūrinius modernybės pavidalus, bet ir su postmodernybėje ryškėjančia nostalgija „praėjusiam“ laikui, kuris laikomas stabilesniu ir teikiančiu apčiuopiamesnes vertybines bei moralines gaires, ir praeities kultūrinių pavidalų, pavyzdžiui, etnokultūrinių šaknų bei valstybingumų, „prikėlimu“.

Aiškindamiesi postmodernybės, kaip kapitalizmo raidos stadijos, bruožus, pasitelksime kelias esmines Karlo Marxo ir Martino Heideggerio išvalgas. Abiejų mąstytojų susiejimą bendrais bruožais galėtume pagrįsti taip. K. Marxas išryškino kapitalizmo raidos logiką, kuri reiškiasi kaip kapitalo galia, suprekinanti žmogaus gyvenamąjį pasaulį ir pajungianti jį vieninteliam kapitalo begalinio kaupimo tikslui, kuris nustato griežtas žmogaus veiklos ir jo savikūros sąlygas. M. Heideggeris iškėlė Būties raidos (užmiršimo) logiką, kuri įtvirtino žmogaus gyvenamą pasaulį mokslo, technikos ir gamybos vienybę apskaičiuojančio projektavimo vyksme, o patį žmogų pavertė žaliava ir ištekliais. Tad drįstame teigti, jog žmogaus suprekinimas ir suišteklėjimas – tai du vienas kitą palaikantys ir vienas kitą skatinantys procesai, visuotiniu (globaliu) būdu pasireiškiantys kaip tik postmodernybėje. Postmoderniaisiais laikais kapitalizmo galia bei modernybės projektas visapusiškai ir neatšaukiamai įtvirtina save, o tas visapusiškas, vadinasi, galutinis įtvirtinimas bei išsiskleidimas nurodo pabaigos ir „peržengimo“ metą, sykiu teikdamas galimybę suvokti peržengtą kapitalizmo stadiją, kuri nusakoma modernybės vardu. Šių dviejų mąstytojų gretinimas leidžia išskirti vieną esminį postmodernybės ir modernybės skirties bruožą – suprekinimas pereina į žmogaus kūno ir jo „vidinio“ gyvenimo sritį, aptikus žmogaus kūne ir dvasioje neišsenkamų išteklių klodus, laiduojančius naują kapitalo kaupimo „pakopą“. Tų atsargų panaudojimo pobūdį, o kartu ir naujo žmogaus vaizdinio susiklostymą liudija genetikos ir biotechnologijų diskurso iškilimas.

Kapitalo galia – gamyba, mainai, vartojimas

K. Marxas visuomenės gyvenimą aiškino gvildendamas gamybines jėgas ir gamybinius santykius, kurie ir nulemia socialinių bei politinių institucijų susi-

klostymą ir raidą. Savo tyrimo objektą jis nusakė labai aiškiai ir sykiu pažymėjo esminį jo dvilypumą (beje, sukėlusį vėlesnę teorinę painiavą): gvildinama *materialinė gamyba*, kuri suvokiama ir kaip individų gamyba. Kitaip sakant, materialinė gamyba savo plėtros poreikiams patenkinti nustato visuomeniškai apibrėžtų individų gamybos gaires bei kuria tos gamybos būdus (socialiniai santykiai, nuosavybės formos, kultūra ir švietimas). Kitas svarbus tyrimo objektas yra gamybos produkto ir prekės „kelionė“. Produktas tampa produktu tik tada, kai yra suvartojamas, todėl kapitalistinės gamybos tikslas yra vartojimas. Vartojimas savo ruožtu skatina ir ugdo poreikį. Tačiau industrinės masinės gamybos sąlygomis vartojimas negali būti paliktas savieigai – poreikiai turi atitikti siūlomus gaminius. Tad poreikiai imami gaminti kartu su produkcija. Tokia yra ir gerokai vėliau nusistovėjusi vartotojų ir vartojimo visuomenės susiklostymo samprata. Kaip tik tokios visuomenės pavidalą, kuris yra neišvengiamas kapitalizmo raidos produktas, jau išvelgė, iškėlė ir gvildeno K. Marxas. Šiuo atžvilgiu dabartinis ekonomizmas, kuris visus socialinio gyvenimo reiškinius bei individų santykius aiškina naudos ir efektyvumo skaičiavimo pagrindu, yra tik blanki, iškreipta ir perdėm ideologizuota K. Marso ekonominės analizės versija. Net jo vadinamojoje visų kritikuotoje bazės ir antstato dialektikoje iškeliamas kaip tik dialektikos, prieštaravimo galios veiksnys, o dabartiniame ekonomizme nebėli jokios dialektikos – vien tikėjimas rinkos santykių gebėjimu sukurti laisvės rojų, apeinant esminį sisteminių prieštaravimų tarp deklaruojamų individo laisvių ir būtinumo prisitaikyti prie nenumaldomų rinkos dėsnių.

Vartojimo tyrinėjimai yra tapę svarbia postmoderniojo teorinio lauko tema. Tos temos naujumas bei šiuolaikiškumas užtemdo tą faktą, kad jau K. Marxas nusakė niekieno taip ir nepaneigtą vartojimo visuomenės gyvavimo principą, teigiantį, jog gamyba sukuria ne tik vartojamą daiktą, bet taip pat vartojimo būdą; sukuria ne tik objektyviai, bet ir subjektyviai². Atkreiptinas dėmesys į išskirtą vartojimo būdų gamybą³ ir subjektyvųjų aspektą – kuriamas visuminis gamybos plėtros poreikiams (J. Baudrillard`as aiškino juos kaip vienintelius tikrus poreikius) reikalingas subjektas, kurio įvairias savybes bei egzistavimo bruožus ir gvildena šiuolaikiniai postmodernieji mąstytojai bei kritinės socialinės teorijos atstovai. Imkime pavyzdžiui visiems žinomą mobilųjų telefoną, be kurio daugelis jau nebeįsivaizduoja nei savo socialinio, nei intymaus gyvenimo. Telefono gamyba neatsiejama nuo jo vartojimo būdo, kurį išmokstant įtvirtinamas poreikis. Tas poreikis ir mokėjimas nauju būdu tvarkyti savo gyvenimą tampa kultūrine patirtimi bei savastimi, kuri savo ruožtu lengvina naujų poreikių (pavyzdžiui, sąveikauti su įvairiais realybės šou) ugdymą. Tai jau subjektyvusis vartojimo būdo aspektas, nusakomas individo mokėjimo bei gebėjimo įgūdžiais, taip pat ir jo kultūringumu, kitaip tariant, savasties ar susitapatinimo bruožais. K. Marxas ypač iškelia žmogaus gaminimo aspektą, teigdamas, jog gamyba ne tik sukuria daiktą subjektui, bet ir subjektą daiktui⁴. Šis jo teorijos aspektas dažniausiai ir įvardijamas kaip ekonominis determinizmas, kurį stengiamasi paneigti įvairiomis politinėmis „žmogaus išlaisvinimo“ ar jo laisvos valios bei pasirinkimo koncepcijomis. Tokie kritikai apeina klasiko teorinės, sakykime, vizijos perspektyvą – kapitalas begalinio kaupimo vyksme tampa kliūtis pats sau ir „ima reikalauti“ save peržengti. Tačiau neturime galimybių šio aspekto plačiau pagvildinti.

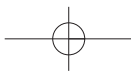
Grįžkime prie gamybos. Gaminama produkcija yra ne tik vartojami daiktai, o prekės, todėl kapitalistinis gamybos būdas įtvirtina prekinis santykius, į kuriuos įtraukiamas ir ypatingas gaminytis – vartotojas. Kyla klausimas, ar varto-

tojas yra vien prekių santykių veikėjas, ar jis ir pats įgauna prekės formą? K. Marxo teigimu, prekinė vartotojo forma rodo kapitalistinių prekių santykių išsivystymo lygį. Ši išvada grindžiama svarstant, koks skirtumas tarp perkamo bei parduodamo vergo ir gaminamo kaip prekė vartotojo? Vergas yra tokia prekė, kuriai negaminamos jokios kitos vartojimo prekės. Vadinasi, gamybos pobūdis neskatina vergo poreikių ugdymo ir patenkinimo. O prekė-vartotojas yra esminis į vartojimą orientuotos gamybos ciklo elementas. Atkreipkime dėmesį į K. Marxo mintį, jog kapitalizmo sąlygos skiriasi nuo kitų istorinių tarpsnių tuo, kad „gaminiai (arba veiklos) mainomi tik kaip prekės“⁴⁵. Taigi prekės forma, prekiniai santykiai ir prekių mainai apima visą žmogų – jo poreikius ir gyvenimo būdą. Čia galima išvelgti vieną esminių kapitalizmo sistemos prieštaravimų. Toks žmogaus buvimo ir vartojimo būdas naikina pačios kapitalizmo sistemos diegtą žmogaus vidinio (dvasinio) gyvenimo išskirtinumą bei jo priešinimą išoriniam gyvenimui. Kodėl reikia diegti dvasinio gyvenimo išskirtinumo nuovoką? Kadangi ji susijusi su naujų poreikių ugdymu ir jų įvairove, taigi dvasinių poreikių, su kuriais siejamos naujos rinkos ir naujos prekės, ugdymu. Tačiau dvasinių jėgų ugdymas reiškiasi kaip dvasinė veikla, įgaunanti prekinę formą, vadinasi, plečianti suprekinamo pasaulio sritį ir šitaip sulyginanti žmogaus dvasinį ir materialinį gyvenimą. Prieš pusantrą šimto metų numatytas veiklų suprekinimas tapo mūsų gyvenamo meto apreikštimi – juk gyvename paslaugų rinkų pasaulyje ir patys visas savo išgales skiriame, kad sugebėtume tapti vienokia ar kitokia paslauga. Žmogus jau nebe ugdomas ar lavinamas – jam teikiama ugdymo bei lavinimo paslauga, kurias jis perka ir vartoja. Kita vertus, šiuo metu, plečiant intelektualines nuosavybės supratimą, ryškėja tendencija išvelgti ir išskirti vis smulkesnius žmogaus veiklos „elementus“, išradimus bei sumanymus ir įteisinti jų nuosavybę kaip „autorystę“ ar patentuotą „išradimą“⁴⁶.

Kapitalizmas kuria tokią gamybos santykių aplinką, kurioje įsivyrąja grynųjų mainų santykiai. Juos skatina nepalaujamai įvairėjantis darbo pasidalijimas. Spartėjant ir įvairėjant mainų vyksmams, didėja ir pinigų – visuotinio mainų ekvivalento – reikšmė. Pinigai yra vertė, atskirta nuo prekių ir įgavusi savarankiškos prekinės egzistencijos pavidalą. Kadangi prekės vertė yra pinigai, vadinasi, prekiniai santykiai yra piniginiai santykiai. Ir niekas kitas. Todėl galime teigti, jog žmonių bendravimas virsta tokiais santykiais, kuriuos neišvengiamai ima grįsti įkainavimas. Kitaip tariant, žmonių egzistavimas tampa įkainojamas ir įkainojantis. Beje, šitai ir yra įvairiausių ekonomizmo versijų atspirties taškas.

Prekėse, kurios susieja savyje gaminius, gamybos priemones, darbo jėgą, vartotojus ir jų veiklas, glūdi tam tikras prieštaravimas: nors prekės kokybiškai skiriasi, tačiau visos jos sykiu yra ekvivalentiškos mainomosios vertės atžvilgiu ir kiekybiškai įvertinamos pinigais. Tad jų kokybiniai bruožai nebenteka esminio skirtingumo reikšmės, nes jie automatiškai įgauna piniginę kiekybinę išraišką – ji ir yra prekės ekonominės būties esmė, kurios paradoksaliai liudija prekės ir pinigų santykio apsvertimas. Ekonominės egzistencijos atžvilgiu prekė, pasak K. Marxo, yra „tik gamybinio santykio ženklas, simbolis, tik savosios vertės ženklas“⁴⁷. Vadinasi, pinigai liaujasi būti prekės ženklu ir prekė ima reikšti pinigus. (Kaip tik ši esminį prekės ženklumą, paremtą jau ne apčiuopiamu daiktiškumu, o pinigų vertės abstrakcija, postmoderniajame būvyje išskleidžia kultūros ženklų ir vaizdinių suprekinimas ir juo grindžiama industrija. Šitai rodo prekės ženklo pavyzdys: prekės ženklas tampa visų juo apimamų prekių substancija, kurią žymi konkretūs gaminiai.) Ekonomikos proce-

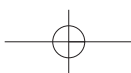

so grandinėje gamyba–produktas–prekė–mainomoji vertė–pinigai paskutinis elementas tampa savarankiškas ir įgauna tokią galią, kad ima kildinti ne tik visus tos grandinės elementus bei vyksmus, bet ir apskritai visuomeninius santykius: „Patys pinigai tampa esminiu socialiniu saitū (*das Gemeinwesen*) ir nepakenčia jokio viršesnio visuomeninio ryšio“⁴⁸. Tačiau tą visuotinio gamtos dėsnio veikimui prilygstančią galią pinigai įgauna virsdami kapitalu. Tad kaip tik kapitalo ir jo veikimo logikos aiškinimu ne tik galima, bet ir dera grįsti visokią kapitalizmo raidos bei jo stadijų analizę, taip pat tą suprekinimo vyksmu apsisireiškančią logiką būtina bent jau turėti omenyje, gvildenant konkrečius modernybės ar postmodernybės būvio bruožus.

Pinigai nėra kapitalas: kapitalu pinigai tampa tada, kai išplėtoti visuomeniniai santykiai sukuria sąlygas individus paversti darbo jėga ir pirkti pastarąją kaip mainomąją vertę. Tačiau kapitalui darbo jėga yra vartojamoji vertė, sugebanti teikti pridėtinę vertę, kai yra suvartojama. Nesiimsime detalios gvil-denti, kaip individai virsta darbo jėga, o pastaroji – vartojamąja verte kapitalui, nei pinigų apyvartos ir kapitalo kaupimo istorinių aplinkybių, tik atkreipsime dėmesį į keletą kapitalo bruožų, kurie nulemia tuos visuomenės būvio ypatumus, kuriuos siejame su postmodernybės nusakymais.

Pirmausias kapitalas yra vyraujantis buržuazinės visuomenės santykis, jos buvimo būdas ir aukštesnė pinigų forma. Kapitalas kyla ne iš darbo, o iš apyvartoje atsirandančios, joje savarankišką egzistenciją įgaunančios mainomosios vertės ir nepaliaujamai sukasi prekė–pinigai ratu. Tačiau tas ratas nėra uždaras, nes kapitalas peržengia tapatumą sau (pinigai + prekės), įgyvendindamas savąjį imanentinį saviraizos ir veiklos tikslą – savidaugą. Vadinasi, tam tikslui pajungiami ne tik gamybos, bet ir visuomenės raida. Atsižvelgdami į šį tikslą galime sakyti, jog kaip tik kapitalas ir yra šaltinis visokių transgresijų, kurios ypač būdingos postmoderniajam būviui ir kurias gvildena įvairiausi transgresijos diskursai, o jo raidos ypatumai nulemia esminius visuomenės būvio bruožus. Kad ir kokius „geresnio gyvenimo“ ar „poreikių tenkinimo“ šūkius (tiksliau, šūksnius) iškeltų visuomenė kaip ateities gaires, visos tos gairės vienaip ar kitaip turi atliepti kapitalo savidaugos tikslą, kuris žmonių kasdieniame gyvenime reiškiasi kaip naudos imperatyvas. To tikslo ir gairių dermę užtikrina kultūra, kuri teikia įvairius sužmogintus kapitalo tikslo paveikslus, tampančius interiorizuotomis gyvenimiškais vertybėmis. Juk žmonių nepavyktų suburti ar nukreipti abstrakčiu kapitalo dauginimo tikslu – pavyzdžiui, šūkais „mūsų laisvalaikis – europiniam kapitalui kaupiti“, tačiau visi kuo puikiausiai prisitaiko prie „investicinio klimato“ ar „sąlygų investuotojams“ gerinimo, taip pat prie „darbo jėgos paslankumo (*flexibility*)“ programų ir laiko jas savaime aiškiu visuomeniniu bei asmeniniu gėriu.

Kaip kapitalas įgauna tokią galią, kad virsta vienintele kuriančia ir visuomenės raidą skatinančia galia? Pinigai subendrina prekių mainomąją vertę, o kapitalu tapę pinigai įtraukia į savo apibrėžtį ir vartojamąją vertę – kapitalas peržengia mainomąją vertę ir vartoja vertę kuriantį darbą. Kadangi darbas kapitalui yra vartojamoji vertė, pats iš savęs darbas negali kildinti savo vertės – pastaroji susijusi ne su pardavėju, bet su vartotoju. Todėl vien tik kapitalas nustato darbo sąlygas ir jį įkainoja. Parduodamas darbas virsta mainomąja verte, kuri ir keičiama į pinigus. Galima sakyti, jog kapitalas yra vertės savididos vyksmas. Kapitalas išlaisvina žmogų iš gamtinių poreikių bei ankstesnių luominių santykių valdžios tam, kad imtų gaminti jį kaip vis įvairėjančių poreikių „paketą“, kuris tampa asmenybės dvasinio turtingumo ženklais bei kultūrinėmis

saviugdod vertybėmis. Kapitalo apibrėžtis suponuoja pasaulinės rinkos kūrimą, kadangi kapitalui visokios ribos yra būtinos įveikti kliūtys, ir vis naujų poreikių ugdymą, nes jie ir yra vartojamoji vertė. Išlaisvindamas žmogų iš gamtinių poreikių ir gamtos jėgų valdžios, kapitalas sukuria visuotinio gamtos ir žmogaus savybių eksploatavimo, kitaip tariant, visuotinio naudingumo sistemą⁹, kurioje sunyksta visi savaime aukštesniais laikytini dalykai, galintys (ar grasantys) patys nustatyti savo buvimo sąlygas. Ta sistema, kurioje vyrauja kapitalo savidaugos tikslas, apima visas kultūros ir mokslo sritis, o pastarųjų skyrimas tampa sąlygiškas kapitalo apyvartos atžvilgiu (pelno norma). Gamta žmogui taip pat netenka savaiminės galios bei vertės ir tampa tik naudingumu – žaliavomis bei ištekliais, todėl teorinis jos dėsnių pažinimas, pasak K. Maršo, ima reikštis „vien kaip gudrybė“, pavergianti gamtą žmogaus, o tiksliau – kapitalo, poreikiams¹⁰.

Naujieji laikai: apyskaita, tyrinėjimas ir suišteklėjimas

Panaši visuotinio naudingumo sistema išsiskleidžia ir M. Heideggerio aiškinimuose bei svarstymuose, kokie yra esminiai naujųjų modernųjų laikų, taip pat žmogaus ir jo gyvenamo pasaulio bruožai. Visuotinio naudingumo sistema įsivyroja suišteklėjant gamtą ir žmogaus gyvenamą pasaulį, o suišteklėjimą skatina ir laiduoja vieningu mokslo–technikos–gamybos vyksmu pasireiškiantis būtiškasis apskaičiuojantis projektavimas. Kitaip sakant, modernybės projektas.

Naujuosius laikus žymi subjekto, mokslo ir matematinę gamtotyrą pajungiančios mašininės technikos iškilimas. Tad galime teigti, jog ir šis vokiečių mąstytojas kalba apie kapitalizmo susiklostymo tarpsnį, kurio esminiai bruožai atskleidžiami svarstant mokslo bei jį grindžiančio esinio ir tiesos santykio klausimą. Aptardamas šiuolaikinį mokslo supratimą, jis paryškina esminį jo skirtinumą ir nuo viduramžių *doctrina* bei *scientia*, ir nuo graikų *episteme*, tad jau pati mokslo raida žymi Būties raidos stadijas, o dabartinis mokslas tampa esminiu modernųjų laikų būvio bruožu. Mokslas esmiškai susijęs su tyrinėjimu, kuris atveria ir nustato tam tikrą tyrinėjimų sritį, projektuodamas į ją vyksmų bei įvykių planą. Tam planui tampa pavaldūs visi įvykiai, o pavaldumą laiduoja projektavimo matematiškumas. Tad visi gamtos tyrinėjimai įgyvendinami skaičiavimu paremtais matavimais. Iš mokslinio tyrinėjimo matematiškumo kyla jo eksperimentiškumas, tad daroma apibendrinanti išvada, jog naujųjų laikų tyrinėjantis eksperimentas išsiskleidžia jam matą teikiančio „tiklaus gamtos projekto rėmuose ir (yra) šiam projektui pavaldus“¹¹. Mokslo tikslas yra paversti tiriamą dalyką objektu. Mokslas per tiriamąją veiklą išskiria vis naujas tyrinėjimo sritis (suobjektina vis daugiau pasaulio), todėl neišvengiamai specializuojasi – randasi pagal daugybę metodų išskleisto pamatinio gamtos projekto atmainų.

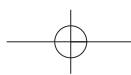
Kaip pamatinį vyksmą, nuo kurio priklauso mokslas ir kuris skatina mokslo raidą, M. Heideggeris išskiria gamybą ir teigia mokslą tampant gamybiniu. Kaip šitai vyksta? Per mokslo institucionalėjimą. Mokslas plėtojasi kaip institucija dėl to, kad jam reikia nepaliaujamai kaupti bei tikrinti gautus duomenis ir, remiantis jais, numatyti naujus tyrinėjimus, taip pat planuoti bei telkti tyrinėtojų pajėgas. Įsitvirtinant instituciniam mokslo pobūdžiui, metodas nustelbia esinį – gamtą ir istoriją, – ir esinija virsta tyrinėjimo objektu.

Kai žmogus tampa subjektu, pasikeičia jo esmė – žmogus savimi, kaip subjektu, ima grįsti visą esinį jos būties ir tiesos atžvilgiu. Pasaulis virsta priešstoviniu vaizdu, kuriuo jau pagal savo poreikius disponuoja žmogus. Ką reiškia vaizdas? Pasak M. Heideggerio, jis yra „priešstatančiojo pagaminimo darinys“¹².

Subjektas prieš save tvirtina tokį pasaulio vaizdą, kuriuo pasaulis suobjektinamas taip, kad jį jau galima pulti ir užimti. Pažintinis tiriamasis santykis yra antpuolis, pasaulio puolimas ir užgrobimas, pats tikriausias užgrobų sričių nušiaubimas. Toks žmogaus santykis su gamta ir pasauliu, pasaulio išsislaptinimas subjektui objektyviai – tai būtiškasis vyksmas, nepriklausomas nuo žmogaus valios. Tad mokslo, technikos ir gamybos jungtis yra ne atsitiktinė, o lemtinga, plaukianti iš Būties išsislaptinimo būdo – per mokslinę techninę objektyvią gamybą. Mokslas realybę nustato taip, kad ji visą laiką išsislaptina kaip objektyvius padarinius, o atsižvelgiant į mokslo gamybiškumą – kaip gaminys. Tokiame išsislaptinimo vyksme žmogus taip pat neišvengiamai egzistuoja kaip gaminys ne tik K. Marxo aptarto vartotojo požiūriu, bet ir metafiziškai.

M. Heideggeris Naujųjų laikų būvį svarsto gilindamasis į mokslo fenomeną, kadangi kaip tik moksle ryškėja esminis apskaičiuojantis projektuojantis čia-būties pobūdis, jame skleidžiasi subjekto ir objekto priešstova, jis įtvirtina plėšikišką žmogaus santykį su jo gyvenamu pasauliu ir pačiu savimi, taip pat skatina lemtingą to pasaulio suišteklumą, įsiviešpataujant grynajai valiai valdyti. Jo nurodytoje modernybės raidoje išskirtinas ypatingas slinkties metas, kurį pažymi *po-statos* (*Ge-stell*) pobūdžio aptarimas. Nesileisdami į ilgus šios svarbios ir sudėtingos sąvokos aiškinimus, atkreipsime dėmesį tik į vieną mums rūpimą dalyką. *Po-stata* nurodo tokį subjekto ir objekto santykio pasikeitimą, kad tas santykis iš akivaizdžios priešstovos pereina į ją grindžiantį pagrindą, kurio jau nebeįmanoma mąstymu „pagauti“ (panašiai pinigai iš daiktus įvertinančių ženklų tampa daiktų turiniu). Vadinasi, jis nuslepia save kasdienybės įprastume ir tikrume. Objektiškumo ir objektyvumo sritis taip išsiplėčia, kad sunyksta jai oponavusi subjektiškumo sritis. Manytume, jog ši slinktis žymi perėjimą į žmogaus visokeriopo suišteklumo tarpsnį. Suprantama, žmogaus subjektyvumas nėra sunaikinamas ar paneigiamas, tačiau jis jau veikia subjektyvių tapatumų gamybos ir vartojimo sąlygomis. Nors M. Heideggeris šio tarpsnio detalčiau neaptaria, tačiau pateikia nepaprastai iškalbingus jo apibūdinimus, žadinančius žūties ir pabaigos nuojautas. Pasaulio žūtis, žemės ir žmogaus niokojimas yra ne kokie globaliniai katastrofiniai įvykiai, o metafizikos užbaigos vyksmas, kuris gali trukti labai ilgai – juk mes gyvename pasaulinių karų epochoje, tačiau nei kreipiame į juos dėmesio, nei juos apmąstome, o tik nepaliaujamai siekiame vis geresnio gyvenimo, vis demokratiškesnės demokratijos, vis didesnės pilietinės visuomenės brandos, sykiu kurdami vis naujesnius ir galingesnius ginklus. Anot M. Heideggerio, „žūties ir nuniokojimo tiksliausia išraiška yra ta, kad metafizinis žmogus, kaip *animal rationale*, įtvirtinamas kaip darbinis gyvulys“¹³. Būties apleistas metafizikos pabaigos žmogus „jau nebeslepia savo pobūdžio – būti svarbiausia žaliava“¹⁴. Žmogaus žaliaviškumo eksponavimas suvokiamas ne kaip žmogaus esybės pažeminimas, o kaip naujų galimybių panaudoti žmogų ir naudingai pritaikyti save laukas. Kaip tik šiuo metu išgyvename tokį būvį, kai pagrindinis įvairių projektinių skaičiavimų (beje, akademinė visuomenė visas savo išgales investavo į projektų rengimą, o humanitarinių mokslų srityje išivyravo projektinis mąstymas), bendruomeninių santalkų, politinių bei ekonominių gairių nustatymas remiamas „žmogiškųjų išteklių“ (*human resources*) supratimu. Tokiu supratimu remiasi, kartu „išteklinį“ mąstymą skatina, skleidžia bei instituciškai įdiegia (likimo, gal Būties ironija) visi Europos Sąjungos mokslo plėtros bei mokslinių tyrinėjimų projektų rengimo dokumentai, kurie tampa nacionalinių valstybių švietimo sistemų gairėmis ir nustato humanitarinio mokslinio diskurso diegiamos pasaulėžiūros vertybinį „karkasą“.

Postmodernybė – gyvybės suprekinimas ir suišteklėjimas

K. Marxo ir M. Heideggerio svarstymai veda į tam tikrą „tašką“ – naujųjų modernybės laikų slinktį, kurią paskatino ir kurią nusako visuotinis kapitalo, kaip valios valdyti, įsiviešpatavimas ir žmogaus bei gyvybės suišteklėjimas. Tą modernybės slinktį nurodo bei įvairius slinkties aspektus gvildena ir įvairios postmodernios filosofinės teorijos, o ypač dekonstrukcija, paskelbusi metafizikos ir metafizinio žmogaus įveikos „programą“. Ji įtvirtino nuostatą išardyti binarinėmis opozicijomis grindžiamą mąstymą, kitaip tariant, „arba“ pakeisti nesibaigiančių „ir“ serija. Todėl dekonstrukciją galime laikyti filosofiniu postmodernaus būvio ženklu. Mums svarbus yra dekonstrukcijos paskatintas vidaus ir išorės opozicijos išardymas, naikinantis žmogaus vidinio pasaulio ir jo socialinės terpės priešpriešos nuovoką. Nors individas pagal marksistinę tradiciją laikomas socialinių santykių produktu bei gamybos gaminiu, tačiau tokį žmogaus vaizdinį papildo ir kitas vaizdinys, iškeliantis dvasines kūrybines individo galias, kurių išlaisvinimą iš kapitalo valdžios savo tikslu ir skelbė marksistinė ideologija. Dekonstruojant vidaus gyvenimo ir išorinės socialinės terpės opoziciją, iškyla tą opoziciją „suimančio“ ir jos vyksmo sritį nužymintio žmogaus kūno svarba – kūnas tampa viena svarbiausių filosofinių temų. Naują požiūrį į žmogaus kūną ir jo reikšmę filosofijai pažymėjo M. Foucault, aiškindamas, jog kūnas yra įrašytų įvykių paviršius (užfiksuotas ir nužymėtas kalbos, o idėjų – ištirpdytas), sykiu išskaidytos, tačiau substancinės vienybės iliuziją teigiančios savasties raiškos vieta¹⁵. Dvasinė gelmė, taip pat ir fiziologiniai procesai (jau seniau sukultūrinti ir sumeninti, o pastaruoju metu sugamybinti, vadinasi, suprekininti) ištraukiami į kūno paviršius, į „tiesioginio“ daiktiško sąlyčio su socialine ir kitokia aplinka sritį, kurios žemėlapij nustato ir nepaliaujamai peržymi socialinių bei rinkos galių kova, tiksliau – kapitalo metamorfozės. Netekęs dvasinės gelmės, kūnas įgauna kitą – neišsemiamų genetinių ir biologinių išteklių – gelmę, kuriai būdingas vienas esminis ypatumas, skiriantis ją nuo gamtos pasaulio. Koks tas ypatumas? Genetiniai ir jais grindžiami ištekliai atiduodami privačios nuosavybės valdžion. Skirtumą geriau įsisaugant įsivaizduodami, jog Mendelejevo elementų lentelėje pažymėti elementai yra tokia pat privati nuosavybė, kaip ir genomo sudedamosios dalys. Naujų kūno išteklių užgrobimas ir eksploatavimas vyksta plėtojant ir įtvirtinant genetinį diskursą. Drįstume manyti, jog šių „išteklių“ nusavinimas bei suprekinimas yra postmodernioji žmogaus suprekinimo apraiška. Tačiau suprekinimo procesas vyksta nuslepianč jį pagrindine XIX ir XX a. idėja – žmonijos išlaisvinimu, kadangi, pasak J.-F. Lyotard'o, „laisvės pažadas kiekvienam yra pažangos horizontas ir jo legitimavimas“¹⁶. Žmogaus bei gyvybės suprekinimas ir suišteklėjimas vyksta nepaliaujamai skleidžiant jo išsilaikymo iš visokiausių kultūrinių, socialinių bei prigimtinių ar gamtinių apribojimų ideologiją.

Nesiimdami išsamiai gvildinti žmogaus kūno ir genetinių išteklių suprekinimo vyksmo, aptarsime tik kai kuriuos šio proceso bruožus, kurie, manytume, patvirtina aptartus dviejų vokiečių mąstytojų koncepcinius aiškinimo „rėmus“. Genų inžinerijos ir biotechnologijų pramonės plėtra bei tos plėtros teikiamos galimybės paskatino aukso karštligę, kurią pažymi įvairūs tos srities tyrinėtojai. Naujoji aukso karštligė kreipia mokslines pajėgas bei investicijas į kūno teritoriją, o pastarosios suprekinimas, kad ir koks neteisėtas atrodytų tradicinės jurisprudencijos požiūriu, peržengia mus¹⁷, išties tampa nevaldomas, šitaip paliudydamas esminę kapitalo ir kapitalizmo sistemos galią įveikti visokias ribas,

trukdančias kapitalo savidaugai. Kūnas tampa sritimi, kurioje savo „sklypelius“ stengiasi įteisinti ir nusavinti aukso karštligės apimtos mokslo bei verslo korporacijos, taip pat valstybinės agentūros. Tą karštligę pagrįstai galėtume vadinti „kūno karštlige“, masinančia pasakiškais pelnais, o sykiu naujais visuomenės priežiūros ir valdymo būdais bei technologijomis. Aukso karštligės įvaizdis savaip paryškina kapitalizmo sistemos tęstinumą, kolonijinį jos pobūdį ir sykiu kolonializmo virsmą – geografinę ekspansiją per globalizacijos „metą“ ima skleistis kūno išteklių eksploatavimo pavidalu. Kapitalizmas, įsiviešpatavęs geografinėje plotmėje – kolonijinis industrinis kapitalizmas – ir tapęs globalizaciniu kapitalizmu, aptinka naują ekspansijos sritį – gyvybę ir žmogaus kūną. Pažymėtina, jog tyrinėtojai, gvildenantys genetikos ir biotechnologijų tyrinėjimų keliamas filosofines, socialines, kultūrologines, etines bei kitokias problemas, dažniausiai, neminėdami nei K. Marxo, nei M. Heideggerio, šį kolonizavimo vyksmą nusako nuosavybės (*ownership*) išplėtimo ir suprekinimo (*commodification*) sąvokomis. Įvairių korporacijų, mokslinių bendrovių bei valstybinių agentūrų nuosavybe, kuri rinkon pateikiama kaip įvairiausios prekės, tampa žmogaus kūno „medžiagos“ ir gyvosios materijos elementai – genai bei proteinais, taip pat jų sąveikos procesai. Žmogaus kūno „ištekliai“ ir gyvybės formos suprekinamos išplečiant intelektinės nuosavybės supratimą ir tos nuosavybės apsaugos teises taip, kad jos apima genus, proteinus bei biotechnologijas. Patentuojami ir genetiškai modifikuoti gyvi organizmai – 1988 m. buvo užpatentuota vadinamoji Harvardo onkopolė. Pastaruoju metu ryškėja tendencija patentavimą naudoti kaip patikimą būdą išplėsti ir nusavinti tam tikrą rinką naujoms technologijoms¹⁸. Šios tendencijos pavyzdys yra korporacijos „Human Genome Sciences“ užpatentuotas proteinas, kurio funkcijos anuomet nebuvo žinomos. Vėliau paaiškėjo, kad kaip tik pro šį proteiną į ląstelę įsiskverbia AIDS virusas, tad dabar savininkai gaus atskaitymus nuo visų naujų vaistų, kurie trukdys ar neleis virusui praeiti pro proteino „vartus“. Patentas įteisino ne tik proteino, bet ir gydymo rinkos nuosavybės dalį. Europos Sąjungos 1998 m. patvirtinta Biotechnologijų direktyva¹⁹ draudžia patentuoti žmogaus klonus, embrionų panaudojimo technologijas, tačiau leidžia patentuoti pavienius kūno elementus, taip pat ir genus, jei nustatoma galimybė juos panaudoti industriniu būdu.

Gundymas nemirtingumu

Nemirtingumas – seniausia žmogaus svajonė, akinanti jį ieškoti vis naujų bendravimo su anapusinėmis galiomis būdų, stengiantis iš jų išpešti ilgaamžiškumo „receptą“ ar pažadą. Ta svajonė skatino žmogų įvaldyti kosminės energijos srautus, kad pastarieji teiktų kūnui papildomą gyvybinę galią. Ieškodamas nemirtingumo eliksiro ar akmens, žmogus tyrė gamtą ir savo kūną, dėdamas pamatus tiems dalykams, kuriuos šiuo metu vadiname gamtotyra ir medicina. Nemirtingumo paieškos, kaip ir alchemijos bei žmogaus kūniško pavidalo įveikos praktikos, būdingos visoms civilizacijoms, nepaisant jas skiriančių bruožų ar įtaigojamų neperžengiamų barjerų. Monoteistinės religijos nemirtingumą laiko Dievo atributu, kuris vienaip ar kitaip apsieiškia per nemirtingą sielą. Nemirtingumo idėja skleidžiasi plačiu nemirtingumo sampratų spektru – kūniškas, dvasinis, reinkarnacinis, prisikėlimo, idealusis (I. Kantas) ir kitokie nemirtingumai, palaikomi religinių tradicijų, ezoterinių ir literatūros tekstų, meninių vaizdinių bei filosofinių sistemų.

Naujieji laikai vis labiau atsiriboja nuo religinio nemoksliško mąstymo, nuo religinės pasaulėjautos bei pasaulėvaizdžio, taip pat nuo tikėjimo simboliais grindžiamos kultūros – tai tiesiog praeities atgyvenos, kurias reikia visais būdais išgyvendinti. Naujieji laikai teigia ir įtvirtina žmogaus gyvenamo pasaulio sekuliarizacijos ir mokslinio racionalumo nuostatą. Tad nemirtingumo idėja išstumiamą į kultūros pakraščius. Tačiau idėjos išstūmimas nėra paprastas jos sunaikinimas, nes iš kultūros neįmanoma visiškai ištrinti buvusių gyvybingų ir svarbių dalykų. Kultūra išsaugo buvusių socialinių santykių ir jų simbolinių pavidalų pėdsakus, kurie tam tikromis sąlygomis atgyja įgaudami netikėčiausius, pavyzdžiui, kapitalistinio feodalizmo ar socialistinės vergvaldystės pavidalus. Sekuliarizacijos ir mokslinio racionalumo įtvirtinimo vyksmas išstumia nemirtingumo idėją iš visuomenės sąmonės, tačiau išstumia ar ištrina taip, kad kultūroje palieka gyvybingą stokos įrantą, kuris negali nei išnykti, nei užsi-traukti. Kaip galėtume suvokti šį įrantą? Sekuliarizacija ir mokslinė pasaulėžvalga išstumia Dievą kartu su jo nemirtingumo atributu, tačiau Vakarų civilizacijoje išlieka esminis, nors nepaliaujamai neigiamas ir sekuliarizacijos universaliomis keičiamas ryšys su Dievu per Dievo suteiktą žmogui galią ir teisę: „Veiskitės ir dauginkitės, ir pripildykite žemę, ir ją paverkite, ir viešpataukite jūros žuvims ir dangaus paukščiams, ir visiems gyvuliams, kurie kruta ant žemės“ (Pr 1, 28). Įgalinimo viešpatauti žemėje, ją valdyti ir naudoti savo tikslams (o žmogus neišvengiamai nustato savo tikslus, kadangi jam būdinga laisva valia) neįmanoma panaikinti – jis gali būti pakeistas žmogui prisiimant dieviškus atributus bei galias. Sekuliarizacinis Dievo išstūmimas – tai dieviškos kūrybos programą iššifruojančio ir tos kūrybos galią sau suteikiančio žmogaus paveiklo įtvirtinimas. Šį vyksmą galima įsivaizduoti taip: moderniaisiais laikais buvimą „nesančio Dievo akivaizdoje“ (M. Heideggeris) išgyvenęs žmogus perima nemirtingumo atributą ir galią savo kuriamomis info-bio-neuro-nano technologijomis. Galimybę įvaldyti nemirtingumą (gundymas ir ideologija) teikia kapitalizmo sistemos raida, kuriai būdinga vis esmingesnis mokslo, technologijų ir industrijos susisaistymas, virstantis vieningu procesu. Kapitalizmo raidoje išryškėjo aiškus kryptingumas – informacinių, genų modifikavimo, biotechnologijų ir nanotechnologijų plėtra.

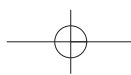
K. Marxo ir M. Heideggerio nužymėtos kapitalizmo raidos trajektorijos, kurias apibendriname suprekinimo ir suišteklavimo sąvokomis, susisieja žmoguje – prekėje ir ištekliuose. Postmodernybę galima suvokti kaip būvį, kuriame pasklinda nauji prekiniai žmogaus bei jo gyvenimo būdų pavidalai ir aptinkami jame glūdintys neišsemiami ištekliai – organai, audiniai, skysčiai ir galop – genai. Suprekinimo ir suišteklavimo vyksmai, skleidami gundymą nemirtingumu, savaip marginalizuoja žūties ar užbaigos nuotaikas. Subjektas sugražinamas į kūną kaip juslinių išgyvenimų bei patirčių, taip pat gyvenimo būdų saugyklą, trinant jo subjektyvų vaizdinį. Dekartiškoji subjekto samprata, kuri padėjo pamatus Naujųjų laikų mokslui, marginalizavo kūną, atskirdami jį nuo racionalios pažintinės galios subjekto. Kapitalizmo raidoje tas marginalizuotas kūnas pirmiausia buvo suprekinamas kaip darbo jėga. Subjekto sugražinimą į kūną liudija tai, kad kūnas ir su juo susijusios sąvokos bei žodžiai „grįžo“ į filosofinį diskursą – tapo pagrindinėmis postmodernaus filosofavimo sąvokomis. Tad galima teigti, jog postmodernybei būdingas „kūno sugrįžimas“, kurį palaiko kūnišką nemirtingumą įtaigojantis genetinis diskursas. O nemirtingumas suvokiamas kaip pats tikriausias ir galutinis žmogaus išlaisvinimas ne tik iš visokių sociokultūrinių pančių, bet ir iš gamtos, vietos bei laiko „nelaisvės“.

Postmodernioji popularioji kultūra kuria nemirtingumo vaizdiniais bei nuojautoms palankią kultūrinę, intelektualinę ir pasaulėvaizdinę terpę, kurioje sparčiai plinta minėtas genetinis diskursas. Genetinis pasaulėvaizdis išstumia iš žmonių sąmonės ankstesnius – atominį bei kibernetinį, – kurie jau pajungiami genetiniam. Kodėl genetinis diskursas taip lengvai įveikia kitus pasaulio aiškinimo diskursus? Todėl kad tiesiogiai kreipiasi į labiausiai žmogui rūpimus jo kūno dalykus – sveikatą ir ilgaamžiškumą. Žmogaus gabumai, jo tapatumas bei elgesys priklauso nuo genetinių ypatumų, o biotechnologijos masina moksliniais žmogaus genetinio gerinimo būdais bei priemonėmis. Postmoderniosios populiariosios kultūros vaizdiniai ir vyraujantis technologinis mąstymas genetiką kaip mokslą padarė ir pasaulio apmąstymo bei pažinimo būdu²⁰. Genetiniame diskurse susipina naujausios filosofinės kryptys (dirbtinis intelektas ir dirbtinė gyvenamoji aplinka, keisti tapatumai, protezai, pagaminti žmonės – kyborgai, bioetika), kultūrinė bei medijų kūryba (žmogaus klonai bei infopavidalai kine, literatūroje, kompiuteriniuose žaidimuose) ir politika (genų patentavimas, žmogaus genomo projektas, sveikatos apsauga, genetiškai modifikuotų produktų sklaida ir apsauga nuo jų, naujų gyvybės pradėjimo būdų įteisinimas). Simboliniu ir nepaprastai paveikiu to diskurso branduoliu galima laikyti su genetinio kodo paslaptim, to kodo šifravimu susijusius mokslinius bei filosofinius svarstymus. Kalbos, juolab mokslinių pranešimų pavidalo gandai apie naujus laimėjimus, atskleisiančius genetinį kodą, prikausto plačiosios publikos dėmesį ir netiesiogiai ją įtikinėja tą kodą esant gyvybės paslaptim, kurią išpėjęs žmogus jau pats galės valdyti visą gyvąjį pasaulį.

Svarbus genetinio diskurso bruožas yra technologinis inžinerinis jo pobūdis, išryškėjęs susiejant nano ir biotechnologijas. Nanobiotechnologijos suvokiamos kaip būdas įveikti gyvąją ir negyvąją gamtą skiriančią prarają, iš reikalingų atomų bei molekulių kuriant ląstelių dalis bei energijos perdavimo „linijas“. Konstruojamos gyvos mašinos, biologiniai moduliai, kadangi pagrindiniai gyvybės elementai – proteinai ir DNR – yra nano eilės dydžio. Į ląstelių gyvavimą žvelgiama technologiniu požiūriu – kaip į vienas ar kitas medžiagas gaminančias mašinas, tų medžiagų transportavimo linijas ir mechanizmus, taip pat valdymo blokus: „Nanotechnologijoje ląstelių dalims ir jose vykstantiems procesams aprašyti taikoma mechaninės inžinerijos kalba: ląstelės ir jų organelės laikomos mikroar nanomašinomis“²¹. Kaip atskira šaka plėtojama nanoelektroninių neuroimplantų sritis: kuriami įtaisai sužalotoms ar blogai veikiančioms sensorinių organų bei nervų sistemos funkcijoms atkurti. Jau dabar ryškėja galimybės ne tik atkurti tas funkcijas, bet ir jas gerinti, pavyzdžiui, regėjimą, tad neabejotina, jog netolimoje ateityje jos ir bus gerinamos. Esti mokslininkų, įsitikinusių, jog nanotechnologijos ne tik atgamins norimus organus bei gyvūnus, bet ir gamins geresnius. Taip žmogus „galutinai“ įsitvirtintų dieviškojo pasaulio kūrėjo vietoje ir „atomas po atomo“ perkurtų visą savo gyvenamą pasaulį. Techninis inžinerinis diskursas tokį požiūrį įtvirtina kaip savaime suprantamą, moksliai pagrįstą – sumašinant ir sutechnologinant biologinius procesus pats žmogus tampa techniniu konstruktu, sudėtinga technologine sistema, kurią galima gerinti.

Apibendrinami galėtume sakyti taip: gyvybės ir kūno suprekinimą bei suišteklinimą lydi pretenduojantis tapti visuotiniu diskursas, iškeliantis genus kaip pagrindinę žmogaus tapatumą, elgseną, sveikatą, taip pat žmonių santykius lemiančią priežastį, kuria susiejamos esminės filosofijos, kultūros, kūrybos ir politikos temos. Tas diskursas įtvirtina ir naują pasaulėvaizdį, teikiančią žmogui gyvenamą pasaulį aiškinančius principus, ir ima pajungti kitus postmoder-

nybę nusakančius diskursus. Genetinis technologinis diskursas teigia aiškia, visiems suprantamą ir mokslo laimėjimais grindžiamą idėją, kuri apima, taip pat ir pateisina suprekinimo bei suišteklino vyksmą, – žmogus yra genai, o genai yra ištekčiai ir prekės. Sykiu tas diskursas įtaigoja būtinumą valdyti žmogų ir žmoniją – gerinant žmogaus genetiką ir jo organus, vadinasi, ir žmonių santykius, tad tame diskurse glūdi aiški politinė ekonominė ateities darbotvarkė.

Genetiniam pasaulėvaizdžiui, – jis švyti gundančia nemirtingumo idėja, – nepaprastą poveikimą teikia postmoderniojoje kultūroje, ypač kino filmuose, išplitę vaizdiniai, kuriami genetinės inžinerijos ir biotechnologijų laimėjimų pagrindu – chimeros, klonai, transgeniniai gyvūnai. Žmonijos ateitis siejama su maišytomis gyvybės formomis – transgeniniais ar kitaip genetiškai pakeistais organizmais, kurie atitolins, o vėliau ir įveiks mirtį. Jau dabar yra plačiai paplitęs chimėrių bei transgeninių gyvūnų, jau nekalbant apie klonus, kūrimas. Chimėros kuriamos iš kelių embrionų – ląstelės ir embrionai tiesiogiai sąveikauja tam tikroje dirbtinėje terpėje, joje susilieja į naują embrioną, o į šį „įvedus“ papildomus genus, „gaunami“ transgeniniai gyvūnai²². Dauguma tyrinėtojų sutinka, kad, nepaisant įvairiausių barjerų, – žmogaus klonavimo nepavyks išvengti, nes pernelyg daug mokslininkų pajėgų lenktyniauja, kas pirmas pasieks tikslą. Tad visokiausios populiariojoje kultūroje plintančios pamėklės gali būti ir moksliskai paaiškinamos. Didžiojoje Britanijoje 2007 m. leista kurti chimėras, tačiau kol kas tik trumpam trijų savaičių laikotarpiui. 2009-ųjų pradžioje buvo pranešta, kad kamieninėms ląstelėms gauti nebereikia žmogaus embrionų – tas ląsteles galima gaminti perprogramuojant odos ląsteles, tad biotechnologijų sritis „atsikrato“ jos plėtrai trukdžiusių moralinių etinių problemų, kurias kelia žmonių embrionų naudojimas. Į tas etines problemas atsižvelgdavo ir politikai. Kaip realus žingsnis nemirtingumo link laikomas nemirtingų ląstelių linijų išskyrimas tiriant vėžinius procesus. Jau 2000-ųjų sausį BBC transliuotoje mokslinėje programoje „Gyvenimas ir mirtis XXI amžiuje“ buvo pranešta apie galimybę „įrašyti nemirtingumą į žmonių rasės genus“, o šią galimybę etiniu požiūriu svarstantis J. Harrisas prieina išvados, jog nors nemirtingumas išskaido žmoniją į galinčius ir negalinčius jo siekti, tačiau tokio gėrio nėra pagrindo atsakyti, net jei jo negalima paskirstyti visiems²³. Tad esminiu etikos klausimu tampa, pasak J. Harris, nemirtingųjų ir mirtingųjų sugyvenimas.

Savą nemirtingumo versiją teigia kompiuterių ir komunikacijos technologijų poveikį apmąstantys filosofai bei tyrinėtojai. R. Kurzwellis įsitikinęs, jog jau trečiojo dešimtmečio pabaigoje žmonės su protingomis mašinomis bendraus tiesiogiai per neuroninius implantus, o vėliau žmonių su neuroniniais implantais vis daugės. Tikima, kad neuročipai pajėgs kaupti atsiminimus, visus duomenis apie žmogaus gyvenimą, būdo bruožus, jausmus, išgyvenimus ir formuos neišnykstantį asmens tapatybės „dokumentą“, kurį jau būtų galima perkelti ir į kitą būtybę²⁴. Tokiam žmogaus evoliucijos įsivaizdavimui pagrindus dėjo D. Haraway, 1985 m. išleidusi plačiai nuskambėjusį *Kyborgo manifestą*. Ji atkreipė dėmesį į vis spartėjantį ir įvairialypėjantį žmogaus gyvenamo pasaulio sutechnologinimą ir padarė paprastą išvadą – šių laikų žmogui jau būdingas technologiškumo bruožas. Tokia išvada plaukia ir iš M. Heideggerio pateiktos šiuolaikinio gamybinio technologinio mokslo bei pasaulio vaizdo sampratos. Atsižvelgdama į šiuolaikinio žmogaus technologiškumą, D. Haraway ėmėsi dekonstruoti visas ontologinėmis laikytas žmogaus ir gyvūno, organizmo ir mašinos bei mechanizmo, fizinio ir nefizinio pasaulių, vyro ir moters perskyras bei atskirtis, rodydama, kaip mašina „įsiskverbia“ į organizmą bei žmogų, juolab kad mašina yra žmo-

gaus kuriamas jo gyvenimą gerinantis gaminys, perimantis gerą žmogaus savybes: „Mūsų mašinos nepaprastai gyvybingos, o mes patys bauginamai inertiški“²⁵. Pastaruoju metu svarstymus apie techninių būtybių galimybes skatina ir nanotechnologijų laimėjimai – jau dabar veriasi galimybė kurti ir į žmogaus kūną suleisti mikroskopinius įtaisus, kurie remontuotų pažeistas ląsteles bei organų vietas. Įdomu tai, jog ir, kai kurių religinės pakraipos mąstytojų manymu, technologinį žmogaus tobulinimą dera suvokti kaip žmogaus evoliuciją *techno sapiens* link ir laikyti tokią raidą žengimu į Dievo karalystę²⁶. Žmogaus sutechninimas įsivaizduojamas jo sudievinimo požiūriu. Tačiau šiuo atveju neatšizvelgiama į sekuliarizuojantį, Dievą ir dieviškumo pajautą ištrinantį šiuolaikinio mokslo pobūdį, iš dalies lėmusį sekuliarios Vakarų civilizacijos stadijos įsivyravimą.

Kad ir kaip suvoktume „nemirtingumą“, ginčytumės dėl jo „tikrumo“ ar „netikrumo“, galima prieiti vieną išvadą – visos genetikos, informatikos ir kitų mokslų laimėjimų teikiamos žmogaus gyvenimo ilginimo galimybės, kurios palaiko gundančią nemirtingumo idėją, jau yra „užimtos“ prekių santykių, tad ir pats nemirtingumas įmanomas tik kaip prekė. Tad gundymą nemirtingumu galėtume įsivaizduoti kaip žmogaus išlaisvinimo ideologijos atmainą, kuri pridengia naują suprekinimo ir suisteklinimo sritį – kūną ir gyvybę. Nemirtingumo ideologemos ypatumas tas, kad nemirtingumas tarsi išlaisvina ir iš prekių santykių – juk nemirtingasis, įgaudamas dieviškąjį atributą, prekius santykius palieka mirtingųjų tikrovėje. Todėl ši ideologema gali tapti veiksminga žmonių priežiūros ir valdymo priemone – žmonės patys tvarkosi taip, kad įgytų galimybę siekti nemirtingumo (lygiai taip, kaip patys siekia vis naujų vartojimo gėrybių), kurio „tikrumą“ laiduoja mokslas, kultūra ir švietimas.

Postmodernusis nemirtingumas pagal Zygmuntą Baumaną ir Jeaną Baudrillard'ą

Nemirtingumo temos ir pažado svarbą postmodernybėje pažymėjo Z. Baumanas, vieną savo veikalų „Postmodernybė ir jos ydos“³⁰ skyrių pavadinęs „Nemirtingumas, postmodernioji versija“. Tame pavadinime aiški nuoroda į kompiuterinį žodyną. Z. Baumanas aptaria žmonijos puoselėjamą nemirtingumo idėją ir iškelia postmodernioje visuomenėje išryškėjusį esminį prieštarumą: mokslas siūlo biologinį nemirtingumą, kurį mes gvildenome ankstesniuose skirsniuose, o kultūra ir ekonomika skleidžia žinią apie žmonių perteklių ribotą ir vis labiau senkančių išteklių sąlygomis. Įžvelgiama tendencija, jog išgyvenimo ir gyvybės prailginimo šansai bus „privatizuoti“³¹, kaip jau nutiko daugeliui žmogaus gyvenimo sričių. Suprantama, „privatizavimas“ nurodo ne kokios nors pajungusios sau mokslo laimėjimus žmonių grupės veiklą ar kėslus, o kapitalizmo sistemos raidos logiką, kuri vieniems socialiniams sluoksniams suteikia pranašumą prieš kitus galios ir gyvenimo galimybių atžvilgiu pagal tai, kaip tie sluoksniai įgyvendina besąlygišką „kapitalo laisvės“ principą. Z. Baumanas aiškina, jog postmodernioji masiniu vartojimu grindžiama kultūra šiaip jau nuvertina ar susilpnina svają apie amžinąjį gyvenimą vydoma lauk mirties baime: mirtis ir mirusių atminties puoselėjimas „perleidžiami“ profesionalams, kad nebūtų trikdoma vartojimo puota, tačiau sykiu „kitų“ mirtis paverčiama nesibai giančiu vaizdų srautu, kuris įtaigoja karnavalinį jos pobūdį. Tokia supramoginta ir subanalinta mirtis jau nebekelia stiprių jausmų. Mirties vaizdinių potvynių (žiniasklaida, filmai, spektakliai), paverčiant ją kasdienybės spektaklio vaiz-

diniu bei ženklu, manytume, galima suvokti ir kiek kitaip: mirties subanalini-
mas, nureikšminimas paverčia ją tokiu mūsų pasaulio elementu, su kuriuo gali-
ma technologiškai susitvarkyti. Sunykus transcendencijos nuovokai, kurią pa-
laiko religinis tikėjimas ir mirties pajauta, viskas pajungiama moksliniam tech-
nologiniam protui, o ypač – jo skleidžiamai ideologijai. Juolab kad mirties vaizdi-
niai vis labiau susiejami su atgimimo ar prisikėlimo galimybėmis, vaizdinius
pavidalus įgaunančiomis masmedijų menuose. Tikslinga atkreipti dėmesį į tai,
kad vaikai kompiuterinių žaidimų vaizdiniais pratinami „skaičiuoti gyvybes“ –
jų galima sukaupti daug ir įgauti pranašumą prieš turinčius tik „kelias“. Tad
mirties banalinimas gali ne tiek menkinti, kiek gaivinti svają apie nemir-
tingumą, kaip moksliai technologiškai įgyvendintą projektą.

Z. Baumanas nemirtingumo pažadą sieja su kompiuterinės technikos plėtra
prasidėjus „antrajai medijų erai“. Anksčiau žmogaus biografijos faktai, jo nuveik-
ti darbai buvo išsaugomi kultūros atmintyje, kuri užtikrino jo „ilgaamžiškumą“. Dabar
technologinė atmintis žmones perkelia į virtualią erdvę, kurioje gyvena-
ma pagal kitus, nuo žmonių nepriklausomus, pačios sistemos ar „Matricos“ dė-
nius. Toje aplinkoje žmonių duomenims ir vaizdiniais, jų apibendrintiems
paveikslams tenka išgyventi mutacijas, saugotis virusų, gydytis nuo jų, vengti
atakų, o sunaikintiems galima atsigaminti. Dirbtinė kompiuterių sistema ru-
tuliojasi įtraukdama vis daugiau žmogaus gyvenamo pasaulio ir jį užvaldydama
(kontrolė perleidžiama automatizuotoms stebėjimo įrangoms). Tos sistemos at-
mintis gali išlaikyti visus to geidžiančius, tačiau ir joje gyvenimus galima ku-
riam laikui ištrinti. Tad mirtis jau nebe unikalus neatšaukiamas įvykis, o tik ga-
limas kartoti išnykimo ar trynimo veiksmas. Pasak Z. Baumano, modernybė sie-
kė dekonstruoti mirtį, o postmodernybėje dekonstruojamas nemirtingumas, pa-
verčiant jį kartotiniu technologiniu veiksmu ir naikinant esminę mirtingumo
ir nemirtingumo prieštarą, tad „nemirtingumas jau nebėra mirtingumo įveika
(*transcendence*)“³². Nemirtingumas virtualiame ir virtualizuojamame pasaulyje
tampa tokiu pat galimu trinti bei prikelti dalyku, kaip ir gyvenimas pasaulyje,
kuriame nyksta realaus ir virtualaus skyrimo nuovoka. Nemirtingumo dekonst-
ravimo ir nemirtingumo prijaukinimo vaizdinys, manytume, kiek supaprastina
nemirtingumo, kaip pažado ir gundymo, reikšmę postmodernybėje: gundantis
mokslo pažadas, apimantis info ir nanobiotechnologijas, suponuoja įveiką ir įsi-
veržimą į naują sritį, naują neįtikėtiną mokslo laimėjimą, suteiksiantį žmonijai
didžiulį gėrį. Todėl genetinis technologinis diskursas naujausius laimėjimus pa-
teikia kaip išskirtinius, žmonijai kitokį gyvenimą žadančius „įrankius“, išlais-
vinsiančius ją nuo gamtos priklausomybės.

J. Baudrillard'as nemirtingumo pažadą kaip tik ir sieja su klonavimo tech-
nologijomis. Jam svarbus, sakytume, metafizinis nemirtingumo pažado aspektas –
kuo virsta žmogus, kaip individas ir rūšis, kai įsivyrąja klonavimo technologija
ir klonavimo ideologija? Tą klausimą jis svarsto atsižvelgdamas į žmogaus evo-
liuciją ir iškeldamas esminę mirtingumo reikšmę unikalaus individo tapsmui.
Nemirtingumo troškimas yra persmelkęs mokslą ir technologijas, taip pat jų
laimėjimus iškeliančią ir pasaulio vaizdą kuriančią ideologiją. J. Baudrillard'as
atkreipia dėmesį į vieną paradoksalią aplinkybę: reali nemirtingumo apraiška
glūdi žmogaus ląstelėse, tačiau ta apraiška pačiam žmogui mirtinai pavojinga.
Kas atsitinka, kai tam tikros žmogaus kūno ląstelės „užmiršta“ mirtį? Jos ima
nepaliamajam dalytis, gaminti savo kopijas. Tai tampa vėžinėmis ląstelėmis.
Jei toks dalijimasis nesustabdomas, žmogus miršta. Vadinasi, yra genetinė „ano-
malija“, kuri paleidžia ląstelės nemirtingumo mechanizmą. Žmogus kilo iš ne-

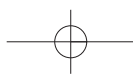

mirtingos galinčių be galo dalytis organizmų terpės ir mitologijoje išsaugojo prisiminimą apie tą nemirtingą būvį: daugelyje įvairiausių mitų teigiama, kad pirmieji Dievo kūriniai buvę nemirtingi, tačiau dėl kažkokių veikslių ar pražangų tapę mirtingi, o atmintis apie tą būvį perteikiama įvairiais dangiškojo rojaus, išvartymo iš rojaus ir galimybės sugrįžti į rojų pasakojimais. Evoliucijos požiūriu pirmieji gyvosios gamtos kūriniai buvo nemirtingi ir tik įgavę galią mirti jie atvėrė žmogaus būties sritį. Žmogus tampa individu tik išvartas iš rojaus ir išgyvenęs lyties skirtingumo dramą. Mūsų ląstelėse įrašytą nemirtingumą klonavimo technologai iškelia kaip mokslinę siekiamybę, kuri žmogų išlaisvintų iš jo mirtingumo pančių. Tad galbūt žmogui teks kovoti dėl mirties, antraip jis sugrįš į tą savo evoliucijos stadiją, kurią galima vadinti bakterine ar virusine – to paties genų darinio kopijų „gamyba“.

Mirtingumas nulemia žmogaus individualybę, jo unikalumą ir siejamas su lyčių skirtingumu. Kai spermatozoidas apvaisina kiaušialąstę, abi tos ląstelės miršta, kad rastųsi nauja mirtinga gyvybė. Mirtingoji gyvybė įveikia nemirtingą ir iškyla virš jos. Tačiau dabartinėmis biotechnologijomis ir klonavimu evoliuciją stengiamasi apgręžti ir sukurti esamo pasaulio kloną, kurį jau būtų galima be galo kartoti. Tas klonas būtų genetinių kodų rinkinys. Tad po didžios *revoliucijos*, kurią patyrė evoliucijos vyksmas, iškėlęs lytį ir mirtį, mes išgyvename didžiąją *involiuciją*, kuri įvairiomis technologijomis siekia išlaisvinti mus iš lyties ir mirties³³. Iš lyties apibrėžtumo laisvinamasi ir įvairiomis vaikų švietimo programomis – daugelyje šalių, tarp jų ir Lietuvoje, darželinukams jau pateikiamos pasakos apie vienos lyties princų meilę ir laimingą jų gyvenimą.

Prisiminkime krikščionybės pažadą – Paskutinį teismą, kūno prisikėlimą iš numirusių ir amžinąjį gyvenimą. Gal technologijos ir yra tą pažadą įgyvendinančios priemonės? Jau minėjome, jog kai kurie teologai stengiasi pagrįsti tokią evoliucijos eigą. Tačiau krikščionybės pažade glūdi du svarbūs dalykai: išlaikoma transcendencijos dimensija, o realus pasaulis pasibaigia. Technologinis mąstymas yra nukreiptas prieš transcendenciją ir stengiasi ją visokiais būdais ištrinti iš žmonijos atminties. Technologijos žmogus užima Dievo vietą tam, kad galėtų realiame pasaulyje pats „dirbti“ Jo darbą. Pavyzdžiui, atlikti didžiojo teiséjo funkcijas – skirstyti žmones į vertus ir nevertus nemirtingumo. Krikščionybės požiūriu galėtume daryti vieną svarbią išvadą: kadangi nemirtingumas žmogui „gražinamas“ po pasaulio pabaigos, tai nemirtingumo bruožų „gaminimas“ šiame pasaulyje yra to pasaulio naikinimas. Nors J. Baudrillard'as nepasitelkia teologinių argumentų, tačiau prieina prie tokios pat išvados – klonavimas yra žmogaus ir jo gyvenamo pasaulio sunaikinimas, apgręžiant evoliuciją ir sugrįžtant į nediferencijuotą pirmąją amžinybę.

J. Baudrillard'as klausia, – neįmanoma žmogui pabodo lyčių skirtumai, seksas, kultūra, kad ji nostalgiskai ir technologiškai gręžiasi į praėjusį vienovės būvį? Kas jai atsitiko, kad ji nebepakelia savo sudėtingėjimo, kaitos bei joje glūdinčios ir individualybės grindžiančios esminės kitybės? O gal vykdomas visa apimantis bandymas: kiek įmanoma sudaiktinant žmogų bandoma nustatyti tuos nesileidžiančius klonuoti, programuoti, genetiškai ir neurologiškai valdyti žmogaus elementus, kurie ir yra tikrojo žmogiškumo esmė? Bėda ta, kad tokio eksperimento žmonija gali neatlaikyti: mokslas ir technologijos nenumato jokių raidos bei eksperimentavimo apribojimo gairių. Tos gairės turėtų kilti iš kultūros ir joje įsitvirtinusios žmogaus sampratos. Tačiau jei pati kultūra suindustrinama, visuomenė sekuliarizuojama, o žmogaus samprata pajungiama rinkos ar mokslo plėtros poreikiams ir imama tais poreikiais grįsti, tai mokslo bei technologijų

plėtros neberiboja jokios vertybės, jokie su nežmoniškumu susiję draudimai, nuodėmės ar Dievo bausmės baimė. Sunaikinus simbolinį natūralios atrankos dėsnį, binariniu kodavimu ir dekodavimu „nutrinant“ simbolinę kalbos funkciją ir perėjus į involiucinį dirbtinės egzistencijos režimą, žmonijos laukia „metoni-miška ląstelių amžinybė“³⁴. Automatų, klonų bei chimery atžvilgiu netenka prasmės kalbėjimas apie sielą, sąmonę ar pasąmonę, nors toks kalbėjimas ir kūrė žmogaus esmę.

Klonavimo technologijų siūlomas nemirtingumas verčia svarstyti, kas yra žmogaus klonas? Klonas nėra nei vaikas, nei dvynys, o materialų pavidalą įgavęs antrininkas, kurį galima be galo kartoti. Toks kartojimas naikina kitoniškumo pajautą, o su ja ir vaizduotės sritį³⁵. Vadinasi, klonavimas iškelia galimybę kartoti identiškas būtybes, nebesikreipiant į joki originalą. Juk neįmanoma nu-statyti originalo iš senovės gyvūno ar žmogaus liekanų, tačiau, aptikus DNR išlaikiusį audinį, galima būtų atgaminti tą gyvūną ar žmogų. Suprantama, genetinį antrininką, o ne sielą turintį ar kultūrinį individą. Galima gaminti ir vienodų kūdikių serijas, nes genetiniam kodui kūnas nereikalingas. Nereika-linga ir lytinė sueitis bei apvaisinimas, tad nesvarbus ir originalo klausimas. Nesvarbus originalas ir automatams bei mechaniniams įtaisams. Žmogui sukurti reikalingas kitas, kaip galimybė tapti unikaliu individu, o žmogaus būtų grin-džia ne jis pats ar jo kūriniai, bet esminis Kitas, palaikantis ir jo paties kaitą. Kitas nustato socialumo režimą, kuris įtvirtina žmonių kitoniškumą. Be Kito nesama ir kitoniškumo: jį pakeičia kitoniškumo imitavimas, serijinis kitonišku-mas, to paties kitėjimas. Dekonstrukcija kaip tik ir nužymi tą vyksmą, išnykus radikaliai Kitam. Kitaip tariant, dekonstrukcija veikia Kito nesaties akivaizdo-je, minties įvykius ir radikalias prieštaras versdama pamąstymų bei skirting-gėjimų serijomis. Reikalavimas „pripažinti skirtingumą“ iš esmės teigia lygiavą; visiems pripažįstant visų skirtingumą išnyksta išskirtinumas ir jo nuovoka. Paneigiamas radikalumo, nesulyginamumo, išskirtinumo plyšys, kuris tik ir gali palaikyti žmonių pasaulį.

Nanobiotechnologijų ir klonavimo plėtra vis spartėja – beveik kasdien pa-saulio spaudoje pasirodo pranešimų apie naujus laimėjimus. Norint įsivaizduoti šio vyksmo padarinius, pirmiausia būtina aiškintis, kas vyksta. Tam reikalinga drąsa suvokti. J. Baudrillard'as šių laikų filosofinei minčiai ir kelia užduotį eiti iki hipotezių, reiškinių bei procesų ribų, mąstyti „ant ribos“, nesibijant net pri-artinti galimos katastrofos ženklus.

Nuorodos ir pastabos

¹ Plačiau apie postmoderniojo diskurso susiklostymą ir supratimą žr.: Ru-bavičius V. Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003.

² Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 годов (Первоначальный вариант „Капитала“). – Ч. 1. – Москва: Политиздат, 1930. – P. 29.

³ Plačiau apie vartojimo būdų gamybos ypatumus žr.: Rubavičius V. Varto-jimo ekonomika: kultūrinė poreikių gamyba // Problemos 64. – 2003. – P. 25–37.

⁴ Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 годов... – P. 29.

⁵ Ten pat. – P. 87.

⁶ Amani B. and Coombe R. J. The Human Genome Diversity Project: The

Politics of Patents at the Intersection of Race, Religion, and Research Ethics // *Law and Policy* 27(1). – 2005. – P. 153.

⁷ Маркс К. Экономические рукописи 1857–1861 годов... – P. 85.

⁸ Ten pat. – P. 170.

⁹ Ten pat. – P. 390.

¹⁰ Ten pat. – P. 311.

¹¹ Heidegeris M. Rinktiniai raštai / Iš vokiečių k. vertė A. Šliogeris. – Vilnius: Mintis, 1992. – P. 142.

¹² Ten pat. – P. 152.

¹³ Ten pat. – P. 267.

¹⁴ Ten pat. – P. 283.

¹⁵ Foucault M. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, ed. D. Bouchard. – Oxford: Blackwell, 1977. – P. 148.

¹⁶ Lyotard J.-F. *Postmodern Explained: Correspondence 1962–1985*, afterword by W. Godzich. – Minneapolis and London: University of Minnesota Press, 1993. – P. 82.

¹⁷ Dickenson D. Consent, Commodification and Benefit-sharing in Genetic Research // *Developing World Bioethics* 4(2). – 2004. – P. 123.

¹⁸ Amani B. and Coombe R. J. *The Human Genome...* – P. 163.

¹⁹ European Union Directive OJ L213/13 98/44. 1998 metai.

Adresas: http://europa.eu.int/eur-lex/en/lif/dot/1998/en_398L0044.html

²⁰ Vesta T. Silva. *The Beginning Was the Gene: The Hegemony of Genetic Thinking in Contemporary Culture* // *Communication Theory* 15(1). – 2005. – P. 101.

²¹ Grunwald A. and Julliard Y. *Nanotechnology – Steps Towards Understanding Human Beings as Technology?* // *NanoEthics* 1. – 2007. – P. 78.

²² Plačiau apie genetiškai modifikuotus gyvūnus žr.: Dewar E. *The Second Tree: Stem Cells, Clones, Chimeras, and Quests for Immortality*. – New York: Carrol and Graf Publishers, 2004.

²³ Harris J. *Immortal Ethics* // *Annals of the New York Academy of Sciences* 1019–2004. – P. 527–534.

²⁴ Kurzwell R. *The Age of Spiritual Machines: When Computers Exceed Human Intelligence*. – New York: Viking, 1999.

²⁵ Haraway D. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. – London: Free Association Books, 1991. – P. 153.

²⁶ Jackelén A. *The Image of God as Techno Sapiens* // *Zygon* 37(2). – 2002. – P. 293.

³⁰ Bauman Z. *Postmodernity and Its Discontents*. – Cambridge (UK) and Malden (USA): Polity Press, 1997. Jo požiūris į globalizaciją, šiuolaikinio žmogaus savijautą bei savikūrą ir žmonių santykius išskleistas į lietuvių kalbą išverstose knygose: *Globalizacija: pasekmės žmogui* (2-as pat. leid.) / Iš anglų k. vertė V. Rubavičius. – Vilnius: Apostrofa, 2007; *Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą* / Iš anglų k. vertė A. Samalavičius. – Vilnius: Apostrofa, 2007.

³¹ Ten pat. – P. 158.

³² Ten pat. – P. 103.

³³ Baudrillard J. *The Vital Illusion* / Ed. by J. Witwer. – New York: Columbia University Press, 2000. – P. 8.

³⁴ Ten pat. – P. 20.

³⁵ Baudrillard J. *The Transparency of Evil: Essays on Extreme Phenomena*. – London and New York: Verso, 1993. – P. 116.

„Mūsų dievai – tie patys“

Vertėją, kino režisierių Joną OHMANĄ kalbina Mindaugas PELECKIS

Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį pasaulyje švenčia, be mūsų, ir tie žmonės, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių domisi Lietuva. Švedas Jonas Ohmanas Lietuvą kaip „miglotą kraštą“ tartum koks šv. Brunonas atrado dar Nepriklausomybės atkūrimo priešaušryje. Jis iki šiol gyvena ir Lietuvoje, ir Švedijoje, nors šiose šalyse gyvenimas – labai skirtingas.

– Kada ir kokioms aplinkybėms susidėjęs atkeliavote į Lietuvą? Kuo patraukė mūsų šalis, kad net išmokote lietuvių kalbą, ėmėte domėtis Lietuvos istorija?

– Pirmą kartą žodį „Lithuania“ išgirdau 1989-aisiais Lenkijoje. Keliavau su draugu per Rytų Europą ir sutikom lietuvių Krokuvoje. Manau, kad ta kelionė iš tiesų pakeitė mano gyvenimą, nes pamačiau Europos „kitą pusę“. Mane labai traukė tie migloti kraštai „anapus“, apie kuriuos taip mažai žinojau. Kai Lietuva 1990-aisiais atkūrė Nepriklausomybę, tai man buvo savotiškas iššūkis. O kai Michailas Gorbačiovas paskelbė blokadą, labai susijaudinau. Pirmą kartą į Lietuvą atkeliavau per blokadą, tai buvo tiesiog fantastika. Nuo tada ėmiau domėtis šalimi, vis giliau suprasti, suvokti, jausti viską, ypač kalbant apie turtingą (žinoma, ne visada laimingą) istoriją. Manau, kad tikrasis iššūkis buvo, kai pas vieną pažįstamą suradau Juozo Lukšos knygą „Partizanai“ ir ėmiau ją skaityti. Galima sakyti, pro tą „langą“ į jūsų praeitį taip ir įlindau. Šiek tiek rezultatų jau yra, pavyzdžiui, filmas „Smogikai“, sukurtas bendradarbiaujant su kitais.

– Esate vienas iš nedaugelio užsieniečių, populiariančių lituanistiką pasaulyje. Ką manote apie lietuvių ir kitų baltų tautų kultūrą, mitologiją, senąją religiją? Ar galima nubrėžti paralelę su Švedija?

– Be abejo, yra paralelių, ypač kalbant apie senąją religiją. Čiagi iš esmės tie patys dievai. Apie kultūrą kalbant – gyvename tame pačiame regione, tai jaučiasi daug kur, pavyzdžiui, liaudies kultūroje, kur, sakyčiau, mes esame kaip kažkokie tolimi giminaičiai. Atpažįstu daug detalių ir panašumų liaudies drabužiuose, taip pat kaimo maisto kultūroje. Žinoma, yra daug skirtumų. Kad

ir kaip būtų, lietuviškai kultūrai didesnę įtaką daro įvairūs kaimynai ir istorinės aplinkybės negu skandinavai.

– Neseniai įvykęs mitingas, virtęs riaušėmis, tapo išskirtiniu naujosios istorijos Lietuvoje įvykiu. Kaip jį vertinate? Ar Švedijoje yra buvę kas nors panašaus?

– Sakyčiau, kad tai gana savotiškas reiškinys. Pačios riaušės mane ne taip jau stebino, kad bus kažkoks nepasitenkinimo veiksmas – buvo aišku. Tačiau tai, kaip „fiziškai“ vyko tos riaušės ir, svarbiausia, kas po jų, mane šiek tiek ir stebina, ir domina.

Pačios riaušės gana keistos, sunku suvokti jų vidinius mechanizmus. Pavyzdžiui, žmonės eina į gretimą parduotuvę, perka kokį nors daiktą ir po to meta į Parlamentą... Čia kvepia ne riaušėmis, o kažkokia „pramoga“. Šalies advokatai „iškilmingai“ žada ginti visus, kurie bus kaltinami dalyvavimu riaušėse, bet yra daug kitų žmonių, kuriems reikia geros juridinės pagalbos...

Panašus atvejis buvo ir Švedijoje 2001-ųjų birželį per Europos Sąjungos viršūnių suvažiavimą ir JAV prezidento George'o W. Busho apsilankymą Geteborge. Per kelias dienas vykusias riaušes policija suėmė 500 žmonių, vieną žmogų nušovė. Visas Geteborgo centras buvo visiškai suniokotas, visuomenę šokas ištiko.

Todėl negalėčiau vertinti sausio 16-osios riaušių kaip „išskirtinio naujosios istorijos Lietuvoje įvykio“. Yra daug kitų dalykų, žymiai reikšmingesnių.

– Papasakokite apie vadinamąjį švediškąjį socializmą. Ką patartumėte mūsų valdžiai, kad greičiau išsikauptume iš krizės?

– Sunkus klausimas... Tas švedų socializmas, nežinau, ar dar gyvas. Gerovės požiūriu jis iš tiesų dar bent kažkiek egzistuoja. Mano manymu, reikia nors dvidešimt metų niekam netrukdam „auginti“ tokį dalyką, kad jis pradėtų veikti normaliai. Kai mes, švedai, kalbame apie „pokarį“ – visai kitaip jį suvokiame negu Lietuvoje. Mums pokaris – socialinio saugumo sukūrimas, sąlyginė politinė ramybė tiek viduje, tiek tarptautiniu atžvilgiu, klestinti darbo rinka, besivystantis eksportas, pavykusios reformos, vidurinės klasės augimas ir kt.

Ką patarčiau? Sukurti gerai apgalvotą ekonomikos vystymo viziją ir jos laikytis. Nėra valdymo pastovumo, nesugebama žiūrėti į priekį ir rengti visuomenės ateičiai. Matau, jog kartais žmonės panikuoja dėl kokių nors valdžios „siurprizų“. Tai kelia nepasitikėjimą, ardo pažangą.

Kartais atrodo, kad Lietuvoje rūpinamasi tik pačiais turtingiausiais ir pačiais vargingiausiais. Tokio tipo visuomenėje, kokia yra Lietuvoje, labai reikia vadinamosios vidurinės klasės, kuri moka mokesčius, atlieka strateginius darbus, turi neblogą išsilavinimą, augina ir vysto tam tikras visuomenės vertybes. Gal vertėtų labiau orientuotis į tą „klasę“ ir mąstyti, kaip ją stiprinti ir auginti. Tada laimėtų visi.

– Teko girdėti, kad vienas Jūsų sumanymų – Zigmo Stankaus knygos „Kaip tampama albinosais“ vertimas į švedų kalbą. Kokių dar turite planų kaip vertėjas?

– Kol kas jokių konkrečių, nors yra sumanymų. Tiksliau, tas „vertėjo“ darbas yra ir savotiškas „agento“ darbas. Nuolat kreipiuosi į leidyklas, leidėjus, tariuosi dėl galimų projektų. Šiuo metu, pavyzdžiui, siūlau versti J. Ivanauskaitės knygą „Miegančių drugelių tvirtovė“, esu jau išvertęs tos knygos ištrauką.

Skaitau, mąstau, kartais koks nors žmogus ką nors pasiūlo...

– Lietuvą ir Švediją skiria vos keliasdešimt jūrmylių, tačiau gyvenimas kiekvienoje šalyje labai skirtingas. Jau beveik dvidešimt metų esame nepriklausomi, tačiau dabar daug kas linkęs pasiduoti liūdesiui. Ką patartumėte žmonėms, besiskundžiantiems, kad negyvena „kaip švedai“?

– Yra vienas svarbus dalykas, apie kurį reikia galvoti Lietuvos valdžiai ir žmonėms. Švedai sugeba rasti kompromisus tarpusavyje. Žinoma, kyla nesutarimų, aštrių politinių ginčų, bet dažniausiai nugalėtojas – vis dėlto reikia susitarti, kad visiems būtų gerai. Yra dalykų, kurie beveik nekvestionuojami. Pavyzdžiui, mažumų ir atskirų pažeidžiamų visuomenės grupių teisės, socialinio saugumo garantijos, darbo teisės. Švedijoje profsąjungos (istoriškai tai labai svarbi institucija) ir valdžia pasiekia susitarimų dėl tam tikrų sąlygų.

Svarbiausias dalykas, mano manymu, kad žmonėms verta gerinti, kurti savo gyvenimą. Taip tikrai yra Švedijoje. Tačiau Lietuvoje didelė bėda – nepastovi įstatymų ir reglamentų tvarka. Žmonės, deja, jau pripratę, kad po kiek laiko keičiasi sąlygos, sakykime, darant verslą. Dar – netobuli įstatymai, kurie kartais duoda kelią visiškai absurdiškiems dalykams. Čia jau rimta problema, – vis dėlto praėjo nemažai metų, o valdžia dar negali normaliai sutvarkyti įstatymų sistemos ir jos kontrolės. Pavyzdžiui, pareigūnai, atleisti iš darbo už piktnaudžiavimą tarnyba, dar gauna ir kompensacijas... Toks dalykas kelia žmonių nepasitikėjimą įstatymais.

– Ar tikrai Švedijoje yra specialių socialinių darbuotojų, kurie tvarko piliečių reikalus su valstybinėmis įstaigomis, ir dėl to šalyje beveik nėra korupcijos?

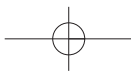
– Na, šiais laikais dauguma reikalų tvarkoma arba „automatiškai“, arba tai atlieka tam tikrų sričių pareigūnai. Žinybų paslaugų lygis Švedijoje yra tiesiog kita planeta, palyginti su lietuvišku. Žmonės kompetentingi, gali atsakyti, nukreipti ir dažnai net sutvarkyti reikalus telefonu. Pvz., neseniai turėjau mokesčių problemą. Paskambinau į žinybą ir sutvarkiau savo reikalus iš Lietuvos per keturias minutes!

Manau, kad korupcija Lietuvoje priklauso nuo paslaugų tiekimo „bardako“ ir neefektyvumo. Žmonės tiesiog neturi laiko laukti ir stengiasi greičiau viską padaryti, bando prieiti, na, ir prasideda...

Korupcija yra visur, bet mastai, žinoma, Švedijoje visiškai kiti. Apskritai korupcijos problema, o gal sakyčiau – tradicija, yra viena rimčiausių bėdų ir Lietuvoje, ir visoje Rytų Europoje, gal net pati rimčiausia. Pradedu pamažu suprasti, kaip vis dėlto giliai visa tai sėdi žmonių sąmonėje. Visur, nuo autoinspekcijos, kur patariama palikti tam tikrą sumą tam tikroje vietoje, kad mašina „praeitų“ patikrinimą, iki ministerijų ir jų korupcijos „celių“. Šitie dalykai nežmoniškai kenkia visuomenei ir dar labiau – jos vystymuisi. Kol bus tokio lygio korupcija, grubiai kalbant – Lietuvoje nieko gero nebus.

– Kaip vertinate Jenso Lapiduso aprašytą Švediją, pavaizduotą kaip valdomą (narko)mafijos? Ar jo knygoje daug tiesos?

– Nesakyčiau, kad „valdo“, tam nepritarčiau. Tačiau organizuotas nusikalstamumas turi tam tikrą įtaką visuomenei. Neseniai išėjo labai įdomi knyga apie „Švedijos mafiją“, kur gana išsamiai nagrinėjamos nusikalstamų organizacijų struktūros ir su jomis susiję žmonės. Vaizdas liūdnas. Bet vis dėlto Švedija nėra

Kolumbija. Švedų visuomenė žymiai stipresnė už užkietėjusius „forsus“. Pavarčiau tą knygą, joje labai dramatinizuojama. Viena pastaba, kaip vertėjo. Lietuviškas knygos pavadinimas „Greiti pinigai“ – ne visai tikslus, turėtų būti maždaug „Greitos babbės“.

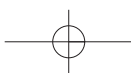
– Mažokai Lietuvoje tyrinėjama senoji religija, mitologija. Ar Švedijoje daugiau dėmesio skiriama istorijai? Kokia Jūsų nuomonė, pavyzdžiui, apie Valdovų rūmų atstatymą Vilniuje?

– Na, tas Valdovų rūmų projektas gal ne pats „sėkmingiausias“. Atvirai kalbant, kartais atrodo, kad kažkas čia turi galimybę prieiti prie didesnės pinigų sumos...

Turint omenyje lietuvišką tikrovę, man Valdovų rūmai būtų gerai pastatyta mokykla, kur vyksta geras mokymas ir vaikų auklėjimas, įdomiai dėstoma Lietuvos istorija. Kai važinėju po Lietuvą ir matau, kaip to trūksta, kalbant apie tuos rūmus darosi šiek tiek „obidno“ (rus. „apmaudu“), jei leisite taip pasakyti.

Suprantu, kad valstybei reikia simbolių, bet įsidėmėkime – tokie simboliai yra gana sudėtingi, – jie gyvena savo gyvenimą, juos valdyti ne taip jau paprasta, laikui bėgant jie gali įgauti ir kitų reikšmių. Juk prieš keliolika metų Parlamentas buvo aršiai ginamas nuo grasinančios sovietų letenos kaip tikras Nepriklausomybės simbolis...

Dar norėčiau išsakyti vieną mintį, susijusią su istorija. Žinau, kad vyksta debatai dėl paminklo Lukiškių aikštėje. Kai kurie nori, kad būtų pastatytas paminklas žuvusiesiems už Lietuvos laisvę pokariu. Tai – iš vienos pusės, labai suprantama mintis. Kita vertus, gal reikėtų pagalvoti apie kitą sprendimą – pastatyti paminklą visiems žuvusiesiems Lietuvoje per konfliktus dvidešimtame amžiuje? Tai būtų kaip susitaikymo simbolis, kur visi galėtų ateiti, prisiminti ir gal, laikui bėgant, susitaikyti. Tačiau viena didžiausių Lietuvos problemų – visuomenės susiskaldymas. Kol taip bus, beveik neįmanoma išspręsti bendrų uždavinių.

RUDOLF STEINER

Kaip pažinti aukštesnius pasaulius?

Iš vokiečių k. vertė ZIGMANTAS ARDICKAS

Sąlygos

Kiekviena žmoguje snaudžiantys gabumai leidžia įgyti žinių apie aukštesnius pasaulius. Mistikai, gnostikai, teosofai visada kalbėjo apie sielos ir dvasios pasaulį, kuris jiems toks pat realus, kaip tas, kurį fiziškai regime akimis, galime paliesti rankomis. Skaitytojas turi teisę kiekvieną akimirką pasakyti: tai, apie ką jie kalba, galiu patirti ir aš, jei išugdysiu savyje tam tikras galias, kurios šiandien manje dar snaudžia. Klausimas gali būti tik toks: ką daryti, jei nori išsiugdyti tokius gebėjimus. Duoti nurodymus čia gali tik jau savyje tokių galių turintieji. Nuo tada, kai egzistuoja žmonių padermė, visuomet buvo ir pratybos, per kurias turintieji aukštesniųjų gebėjimų instruktavo tokių pat gebėjimų ieškančiuosius. Tokios pratybos vadinamos *slaptosiomis pratybomis*; o ten tas apmokymas vadinamas slaptotyrimu, arba okultiniu. Tokį apibūdinimą nelengva suprasti. Jį girdintis gali klaidingai manyti, jog tie, kurie užsiima tokiomis pratybomis, nori

Rudolfas Steineris – filosofas, literatūros mokslininkas, ugdytojas, architektas, dramaturgas, naujo dvasinio sąjūdžio – antroposofijos, Valdorfo pedagogikos pradininkas, biodinaminio ūkininkavimo, antroposofinės medicinos pagrindėjas – gimė 1861 m. Austrijoje–Vengrijoje (dabartinėje Kroatijoje). Vienoje studijavo gamtos ir humanitarinius mokslus, vėliau redagavo ir pirmą kartą išleido J. W. Goethe’s gamtamokslinius raštus. 1897 m. persikėlė į Berlyną, mokytojų darbininkų mokyklose ir skaitė paskaitas Teosofų draugijoje. 1913 m. atsiskyrė nuo Teosofų draugijos ir įsteigė savarankišką Antroposofų draugiją (jai vadovavo iki mirties 1925 m.). R. Steineris paskatino atsinaujinimą daugelyje meno, pedagogikos, gamtos mokslų, visuomeninės veiklos, medicinos, teologijos sričių. Nuo 1912 m. plėtojo naują judėjimo meną „euritmija“. R. Steinerio raštų, kurie leidžiami jo vardo leidykloje, rinkinys apima maždaug 350 tomų. Paminėtina jo „Laisvės filosofija“ (1894), „Goethe’s pasaulėžiūra“ (1897), „Krikščionybė kaip

priklausyti ypač privilegijuotų žmonių klasei, sąmoningai slepiančiai savo žinojimą nuo artimųjų. Taigi manoma, kad turbūt už tokio žinojimo nieko nėra svarbaus. Nes jei tai būtų tikrasis žinojimas – taip kartais manoma, – tai nereiktų jo užslaptinti: būtų galima viešai jį skelbti ir visiems leisti naudotis jo pranašumais.

Susipažinę su slaptojo žinojimo prigimtimi (pašvęstieji) nė kiek nesistebi, kad nežinantieji taip galvoja. Pašventinimo paslapties lokalizaciją gali suprasti tik tas, kuris pats iš dalies yra patyręs aukštesniašias būties paslaptis. Dabar kai kas gali klausti: kaipgi tokiomis aplinkybėmis nesupažindintasis apskritai gali kaip žmogus susidomėti vadinamuoju slaptoju žinojimu? Kaip ir kodėl jis turi ieškoti ko nors, kurio prigimties jis visai negali suprasti? Bet jau toks klausimas pagrįstas visiškai klaidingu supratimu apie slaptojo (ezoterinio) žinojimo esmę. Iš tikrųjų ezoterinis žinojimas traktuojamas taip pat kaip ir visi kiti žmogaus žinojimai bei mokėjimai. Šis ezoterinis žinojimas eiliniam žmogui ne didesnė paslaptis, kaip kad mokėjimas rašyti tam, kuris to nesimokė. Lygiai taip kaip rašyti gali išmokti kiekvienas, kuris to siekia teisingu būdu, taip ir slaptotyros mokiniu ar net mokytoju gali tapti kiekvienas, ieškantis savo tikslui pasiekti adekvataus būdo. Tik vienu atveju sąlygos čia kitokios, nei siekiant išorinio žinojimo ir mokėjimo. Žmogus, gimęs neturtingoje ar kultūrai abejingoje šeimoje, gali neturėti sąlygų išmokti rašymo meno; bet rimtai siekias žinių ir išmanymo apie aukštesnius pasaulius įveiks visas kliūtis.

Manoma, jog daug ką gali paaiškinti aukštesniojo žinojimo meistrai. Bet teisingi yra du dalykai. Pirma, tas, kuris rimtai siekia aukštesniojo žinojimo, nevens jokių pastangų, nebijos jokių kliūčių, kad susirastų supažindintąjį (pašvęstąjį) ir šis atskleistų aukštesniašias pasaulio paslaptis. Kita vertus, kiekvienas gali neabejoti, kad bus pašventintas bet kokiomis aplinkybėmis, jei rimtai ir oriai siekia pažinimo. Nes visi supažindintieji laikosi nuostatos, kuri įpareigoja juos neslėpti žmogui reikalingų žinių. Bet yra ir nuostata, bylojanti, kad nereikia suteikti slaptojo žinojimo tiems, kurie nėra pašauktieji. Ir pašvęstasis yra tuo tobulesnis, kuo griežčiau laikosi šių dviejų taisyklių. Dvasinis ryšys tarp visų pašvęstųjų nėra formalus, bet abi minėtos taisyklės tvirtai suveržia sudėtinės šio ryšio dalis. Tu gali artimai bendrauti su pašvęstuoju, tačiau kol nepajusi jo esmės, tol pats netapsi pašvęstuoju. Gali patirti pašvęstojo palankumą ir meilę, tačiau savo paslaptį jis tau atskleis tik tada, kai būsi tam subrendęs. Gali jam pataikauti, gali jį kankinti, bet niekas jo neprivers atskleisti tau tai, kas, jo nuomone, neturi būti paviešinta, nes tu šioje savo raidos pakopoje dar nemoki tinkamai priimti paslapties į savo sielą.

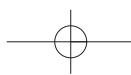
Keliai, kurie leidžia žmogui pasirengti priimti paslaptį, yra tiksliai nustatyti. Jų kryptis neištrinamomis, amžinomis raidėmis įrašyta į dvasinius pasaulius,

mistinis faktas ir senovės misterijos“ (1902), „Slaptotyros apybraiža“ (1910), lietuviškai jau leistas „Antroposofinis sielos kalendorius“ (1912), „Mano gyvenimo istorija“ (1924–1925), „Gydymo pagal dvasios mokslo žinias plėtros pagrindai“ (1925). Iš gausių R. Steinerio kūrinių pasaulinio dėmesio susilaukė du Goetheanumo pastatai Dornache (Šveicarija). R. Steinerio samprotavimai apie pedagogiką, žemės ūkį, mediciną, nacionalinę ekonomiką paskatino įkurti įstaigas, kurios tebeturina viešąjį kultūros ir mokslo gyvenimą. Vien Valdorfo mokyklų pasaulyje yra per aštuoni šimtai.

Šios pedagogikos rėmėjai Lietuvoje leidžia R. Steinerio knygą „Kaip pažinti aukštesnius pasaulius?“. Pateikiame jos ištrauką.

VERTĖJAS

RUDOLF STEINER. Kaip pažinti aukštesnius pasaulius?

kur pašvęstieji saugo aukštesniašias paslaptis. Priešistoriniais laikais dvasios šventyklos buvo matomos ir išoriškai; šiandien, kai mūsų gyvenimas prarado dvasingumą, jų neišvysime savo rega. Bet dvasiškai jos yra *visur*; ir kiekvienas ieškantis gali jas rasti.

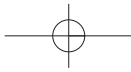
Tik savo sieloje žmogus gali rasti priemonių, kurios atvertų jam pašvęstojo lūpas. Jis turi iki tam tikro lygio išsiugdyti atitinkamas savybes, kad jam atsi-skleistų aukščiausi dvasiniai lobiai.

Pradinis impulsas siejamas su esmine sielos nuostata. Slaptatyras šią nuostatą vadina gerbimo keliu, verčiančiu aukotis tiesai ir pažinimui. Tik turintysis tokią nuostatą gali tapti slaptotyros mokiniu. Šios srities žinovai pagal polinkius jau vaikystėje nustato tuos, kurie vėliau taps slaptotyros mokiniais. Yra vaikų, kurie su šventa baimė žvelgia į jų gerbiamus žmones. Jiems jaučiama didelė pagarba, neleidžianti kilti jokiai kritikai, prieštaraujančiai minčiai. Kai tokie vaikai subręsta, jie džiaugiasi, kai gali į ką nors žvelgti su didele pagarba. Šių žmonių palikuonys dažnai tampa slaptotyros mokiniais. Jei kada nors stovėjai prie gerbiamo žmogaus durų ir per pirmą apsilankymą jautei šventą baimę prieš paspausdamas durų rankeną, prieš įžengdamas į kambarį, kuris tau buvo „šventovė“, vadinasi, patyrei jausmą, kuris gali tapti būsimos dvasinės mokinystės užuomazga. Tokie būsimus polinkius nulemiantys jausmai – laimė kiekvienam bręstančiam žmogui. Tik nereikia manyti, jog tokie polinkiai yra paklusnumo bei vergijos užuomazga. Vaikiška pagarba žmonėms taps pagarba *tiesai* ir *pažini-mui*. Iš patirties žinome, jog orumo nestokoja tie žmonės, kurie išmoko gerbti tikrus autoritetus. Ir ši pagarba, jei kyla iš širdies gelmių, nemelaginga.

Kai neišsiugdome suvokimo, jog yra didesnių autoritetų, nei mes patys, nerasi-mės savyje ir paskatų tobulėti. Tik pasinerdamas į pagarbos, atsidavimo gelmes, pašvęstasis įgauna jėgų kopti į pažinimo aukštumas. Kelias į dvasios aukštumas veda per nusizeminimo vartus. Tikrą žinojimą gali įgyti tik tuomet, kai išmoksti tą žinojimą gerbti. Žinoma, žmogus turi teisę siekti žinių; bet jis turi tą teisę išsikovoti. Dvasinis gyvenimas, kaip ir materialus, pavaldus dėsniams. Patrink stiklinį pagaliuką atitinkama medžiaga ir jis įsielektrins – trauks mažus daiktus. Tai gamtos dėsnis. Jį sužinome iš fizikos. Taip pat galima teigti, kad slaptotyros pradiniai pagrindai inspiruoja sieloje *tikro* atsidavimo jausmą, kuris išug-do jėgą, anksčiau ar vėliau skatinančią tolesnį pažinimą.

Kas turi polinkį atsiduoti ar atitinkamu auklėjimu jį išsiugdę, jau turi pagrindą būsimam aukštesniojo pažinimo siekiui. Neturintiems tokio išankstinio pasirengi-mo jau pirmojoje pažinimo kelio pakopoje iškyla sunkumų, ypač jei jie saviuokla nepradeda energingai ugdytis atsidavimo nuostatos. Šiandien labai svarbu šį klausimą akcentuoti. Mūsų civilizacija labiau linkusi kritikuoti, teisti, smerkti ir mažai kreipia dėmesio į atsidavimu persmelktą pagarbą. Mūsų vaikai daug daugiau kri-tikuoja, nei atsiduoda ir gerbia. Tačiau bet kokia kritika, kiekviena smerkianti nuo-monė tiek naikina aukštesniojo pažinimo sielos jėgas, kiek atsidavimo persmelkta pagarba jas ugdo. Tai nenuvertina mūsų civilizacijos. Kalbame ne apie mūsų civi-lizacijos kritiką. Kaip tik kritiškai, sąmoningai žmogaus nuomonei – „visa ištirkite ir, kas gera, palaikykite“ (1 Tes 5, 21) – esame dėkingi už mūsų kultūros didybę. Žmonija nebūtų tiek pažengusi mokslo, pramonės, transporto, teisinių santykių sri-tyse, jei būtų ignoravusi kritiką, vengusi drąsiai spręsti problemas. Mūsų laimėji-mai formaliojoje kultūroje apmokėti praradimais aukštesniajame pažinime, dva-siniame gyvenime. Reikia pabrėžti, kad kai kalbame apie aukštesnį žinojimą, turime galvoje *ne* žmonių, bet *tiesos* ir *pažinimo* gerbimą (garbinimą).

Žinoma, kiekvienas turi suprasti, jog visiškai pasinėrus į paviršutiniškus mūsų

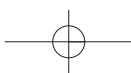
dienų civilizacijos ženklus, labai sunku siekti aukštesniųjų pasaulių patyrimo. Tai įmanoma tik energingai dirbant su savimi. Tada, kai materialaus gyvenimo santykiai buvo paprasti, buvo lengviau tobulėti dvasiškai. Gerbtini ir šventi dalykai vyravo pasaulio reiškinių hierarchijoje. Idealai, įsigalint kritiškumui, nuvertinami, pagarba, pagarbią baimę, garbinimą ir gėrėjimąsi išstumia kiti jausmai. Šiandien šis procesas dar akivaizdesnis, tad kasdienybėje su minėtais jausmais susiduriame labai retai. Siekiantis aukštesniojo pažinimo juos turi pats išprovokuoti ir „lieti“ į savo sielą. Tam neužtenka studijų. Pagrindinis variklis yra gyvenimas. Todėl žmogus, norintis tapti slaptotyros mokiniu, turi energingai ugdyti savyje atsidavimo nuostatą. Savo aplinkoje, išgyvenimuose jis turi ieškoti to, kas sukeltų susižavėjimą ir pagarbą. Jei, susitikęs su žmogumi, aš smerkiu jo silpnybes, vadinasi, menkinu savo pažinimo galią; jei meiliai stengiuosi įsigilinti į jo pranašumus, mano galia didėja. Slaptotyros mokinys turi tai nuolat atsiminti ir atitinkamai koreguoti savo elgesį. Patyrę slaptatyriai žino, kaip „apsimoka“ visur ir visada įžvelgti gėrį ir neskubėti kitų smerkti. Ši nuostata neturi būti formali, bet persmelkti sielą. Žmogaus tobulėjimas, kokybinė kaita priklauso tik nuo jo paties valios. Bet ši permaina turi būti vidinė, mąstymo lygmeny. Neužtenka (savo elgesiu) rodyti kam nors pagarbą. Ši pagarba turi organiškai išplaukti iš vidaus. Pirmiausia slaptotyros mokinys turi priimti atsidavimą kaip mąstymo imperatyvą. Savo sąmonėje jis turi kontroliuoti nepagarbos, negatyvios kritikos mintis. Ir puoselėti savyje atsidavimo mintis.

Kiekvieną kartą, kai sąmonėje stengiamės išsiaiškinti, kokios mummyse glūdi negatyvios, smerkiančios, kritiškos nuomonės apie pasaulį ir gyvenimą, artėjame prie aukštesniojo pažinimo. Ir tobulėjame tada, kai mus užvaldo susižavėjimo, pagarbos pasauliui ir gyvenimui nuostatos. Patyrusieji šiuos jausmus žino, jog tuo metu žmoguje sužadindamos iki tol snaudusios galios. Ir žmogus dvasiškai praregi. Aplink save pamato dalykus, kurių anksčiau nematė, ir ima suprasti, jog anksčiau matė tik aplinkinio pasaulio dalį. Dabar akistata su juo visiškai pakeičia žmogų. Nors tai kol kas neleidžia matyti reiškinio, apibūdinamo kaip žmogaus aura. Tam būtina dar labiau save lavinti. Bet prieš tai reikia nenuilstamai savyje lavinti atsidavimo* nuostatą.

Tyliai ir nepastebimai slaptotyros mokinys žengia į „pažinimo kelią“. Galbūt niekas ir nepastebės, kad jis pasikeitė. Jis, kaip ir anksčiau, atlieka savo pareigas, rūpinasi savo reikalais. Keičiasi tik siela – tai, kas paslėpta nuo svetimo žvilgsnio. Pirmiausia visą žmogaus sielos gyvenimą apšviečia esminė atsidavimo viskam, kas verta pagarbos, nuotaika. Šis jausmas apima visą jo sielos gyvenimą. Kaip saulė savo spinduliais atgaivina visa, kas gyva, taip slaptotyros mokinys pagarba atgaivina visus sielos jautimus.

Iš pradžių žmogui nelengva patikėti, kad tokie jausmai kaip gerbimas, pagarba gali sietis su pažinimu. Nes pažinimas paprastai įsivaizduojamas kaip gebėjimas, niekaip nesusijęs su sielos gyvenimu. Bet būtent siela yra pažinimo subjektas. O sielai jausmai yra tas pat, kaip kūnui – maistas. Kūnas, jei vietoj duonos maitinamas akmenimis, apmiršta. O gerbimas, pagarba, atsidavimas daro sielą sveikesnę, stiprina ją ir suaktyvina pažinimą. Nepagarba, antipatija, akivaizdžių nuopelnų nuvertinimas – pažintinės veiklos paralyžiaus ir apmirimo priežastis. Dvasios tyrėjas tai pastebi žmogaus auroje. Pagarbaus atsidavimo persmelkta siela keičia ir savo aurą.

* „Pažinimo kelias“ išsamiai apžvelgtas mano devyniolikto leidimo knygos „Teosofija. Viršjutiminės pasaulėžiūros ir žmogaus apibūdinimo įvadas“ paskutiniame skyriuje. Čia pateikiami kai kurie atskiri praktiniai požiūriai.

Išnyksta dvasiniai spalviniai tonai, apibūdinami kaip gelsvai raudoni, rudai raudoni, juos pakeičia mėlynai raudoni. Bet tuo pačiu metu atsiveria gebėjimas pažinti; siela priima žinią apie supančius faktus, apie kuriuos anksčiau net nemutuokė. Pagarba pabudina sieloje simpatinę galią, leidžia pritraukti mus supančių – paslėptų – būtybių savybes.

Atsidavimas tampa dar veiksmingesnis, kai išsiugdome naują būdą jausti – išmoksti vis mažiau pasiduoti išorinio pasaulio įspūdžiams, išvystyti vidaus gyvenimo dinamizmą. Žmogus, besivaikantis paviršutiniškų pasaulio įspūdžių, nuolat ieškantis „prasiblašymo“, neranda kelio į slaptotyra (slaptąjį mokslą). Slaptotyros mokinys neturi ignoruoti išorinio pasaulio; bet turtingas vidaus gyvenimas formuoja atitinkamą išorinių įspūdžių atranką. Eidamas gražia kalnų vietove, jautrios ir gilios sielos žmogus patiria kitus įspūdžius nei skurdžių jausmų žmogus. Mūsų vidiniai išgyvenimai yra išorinio pasaulio grožybių raktai. Vieno žmogaus sielą kelionė jūra menkai tepaliečia, o kitas jaučia amžiną pasaulio dvasios kalbą; jam atsiskleidžia slaptos kūrinijos mįslės. Jei nori išsiugdyti turiningą santykį su išoriniu pasauliu, reikia išmokti kontroliuoti savo jausmus, vaizdinius. Visas išorinio pasaulio apraiškas yra persmelkusi Dievo didybė; bet pirmiausia, jei nori rasti dieviškumą aplinkoje, turi būti jį patyręs savo sieloje. Slaptotyros mokiniui siūloma savo gyvenime kurti akimirkas, kai jis tyliai ir vienas pasineria į save, nesiblaškydamas už savo Aš ribų. Jei taip atsitiktų, poveikis būtų priešingas, nei laukiama. Mokinys turi leisti tyloje skambėti tam, ką yra patyręs, ką jam byloja išorinis pasaulis. Kiekviena gėlė, kiekvienas žvėris, kiekvienas veiksmas tokiomis akimirkomis atskleis jam dar nepajauštas paslaptis. Jis pasirengs visai kitomis akimis nei anksčiau patirti naujus išorinio pasaulio įspūdžius. Kas geidžia vien mėgautis įspūdžių seka, atbukina savo gebėjimą pažinti. Kas malonumui leidžia *atsiskleisti*, tas savo gebėjimą pažinti puoselėja ir ugdo. Jis turi surasti malonumo atgarsį (aidą) ir, atsisakydamas tolesnio malonumo, vidine veikla *apdoroti* tai, kuo mėgautasi. Čia slypi labai didelis pavojus. Nedera, ignoruojant vidinės veiklos, mėginti vėl pasinerti į malonumą, siekiant jį visiškai išsemti. Kaip tik tada slaptotyros mokiniui atsiveria neaprepiamos klaidos versmės. Juk jis privalo „prasibrauti“ per būrį savo sielos suvedžiotųjų. Visi jie kėsinaisi jo „Aš“, provokuoja užsisklęsti savyje. O mokinys turi būti atviras pasauliui. Žinoma, jis turi ieškoti malonumo; nes tik jis priartina išorinį pasaulį. Nebejausdamas malonumo, mokinys tampa lyg augalas, nebegalintis iš aplinkos į save įtraukti jokios maistingos medžiagos. Bet, užtęsdamas malonumą, jis užsisklendžia savyje. Tampa reikšmingas tik *sau*, bet ne pasauliui. Nepriklausomai nuo mokinio vidinės veiklos intensyvumo, visą laiką puoselėjamo savojo „Aš“ – pasaulis jį atmeta. Pasauliui jis yra miręs. Slaptotyros mokiniui *malonumas* yra tik *priemonė*, siekiant sutaurinti save *pasauliui*. Malonumas mokiniui – žvalgas, suteikiantis informaciją apie pasaulį; bet, gavęs šią informaciją (pamoką), jis žengia toliau – prie *darbo*. Jis mokosi ne tam, kad kauptų *savo* žinojimo lobius, bet kad panaudotų juos pasaulio labui.

Bet kokiaje slaptotyroje, jei norim pasiekti kokį nors tikslą, egzistuoja pagrindinė taisyklė, kurios nevalia sulaužyti. Ją mokiniui turi įdiegti kiekvienas slaptasis mokymas. Ši taisyklė skamba taip: „Kiekvienas pažinimas, kurio tu sieki tik tam, kad praturtintum savo žinias, kad sukauptum savyje dvasinius lobius, nuveda tave klystkeliais; bet kiekvienas pažinimas, kurio tu sieki tam, kad subręstum žmogaus sutaurinimo ir pasaulio tobulinimo kelyje, nurodo tau kelią į priekį.“ Ši taisyklė yra privaloma. Slaptotyros mokiniu netapsi anksčiau, kol ši taisyklė netaps tavo gyvenimo taisykle. Šią dvasinio mokymo tiesą galima

suformuluoti trumpa teze: „Kiekviena idėja, kuri netampa tau idealu, užgniaužia tavyje tam tikrą jėgą; o kiekviena idėja, kuri tampa idealu, atskleidžia tavyje gyvybines jėgas.“

Vidinė ramybė

Iš pradžių slaptotyros mokiniui parodomas pagarbos ir vidinio gyvenimo ugdymo kelias. Slaptotyra jam pateikia praktiškas taisykles, kurių laikantis galima įžengti į stebėjimo kelią, ugdyti vidinį gyvenimą. Tos praktiškos taisyklės kilo ne savaime. Jos remiasi sena patirtimi ir žiniomis. Jos praktikuojamos visur, kur nurodomi keliai į aukštesnį pažinimą. Visi tikri dvasiniai mokytojai pritaria šioms taisyklėms, nors ne visada jas „apelka“ tais pačiais žodžiais. Antraeilį tariamą jų skirtumą nulemia faktai, kurių čia neaptarsime.

Nė vienas dvasinio gyvenimo mokytojas nesinaudos šiomis taisyklėmis tam, kad valdytų kitus žmones. Jis nenori riboti niekieno savarankiškumo. Nes nėra geresnio žmogaus savarankiškumo vertintojo ir sergėtojo kaip slaptotyrys. Jau minėjome, kad visus pašvęstuosius siejantis ryšys – dvasinis, o du natūralūs dėsniai sudaro jungtis, kurios sudėtinės šio ryšio dalis laiko kartu. Bet kai pašvęstasis išeina iš savo uždaros dvasinės srities į viešumą, jam iškart ima galioti trečias įstatymas. Jis skamba taip: koreguok savo poelgius ir žodžius taip, kad nedarytum įtakos jokiam žmogaus laisvos valios sprendimui.

Suvokusieji šią dvasinio gyvenimo mokytojo nuostatą supras, jog jie (jei laikysis šios praktiškos taisyklės) nepraras savo nepriklausomybės.

Vieną svarbiausių taisyklių galima suformuluoti maždaug taip: „Susikurk vidinės ramybės akimirkų, kurios leistų skirti esminius dalykus nuo neesminių.“ Taip ši praktiška taisyklė skamba „perteikta kalbos žodžiais“. Mat visos slaptotyros taisyklės ir mokymai pirmiausia pateikiami simboline ženklų kalba. Tas, kas nori suvokti juos „į plotį ir gylį“, pirma turi suprasti šią simbolinę kalbą. Šis supratimas priklauso nuo to, ar minėtasis asmuo jau žengė slaptotyroje pirmuosius žingsnius. Bet tuos žingsnius jis gali žengti tik tiksliai laikydamasis čia pateiktų taisyklių. Kelias atviras *kiekvienam*, kas yra pasiryžęs.

Anksčiau pateikta taisyklė dėl vidinės ramybės akimirkų labai paprasta. Ir lengva jos laikytis. Bet į tikslą ji veda tik tada, kai jos paprastumas traktuojamas *rimtai* ir *griežtai*. Todėl atvirai (be užuolankų) pasakysime, kaip laikytis šios taisyklės.

Slaptotyros mokinys privalo kasdieniame gyvenime surasti bent kiek laiko, kad galėtų užsiimti kitais dalykais, nei jo kasdieniai veiklos objektai. Turi skirtis ir trumpalaikio užsiėmimo būdas. Bet nereikia manyti, kad tai, ką mokinys veikia tada, neturi nieko bendra su jo kasdienio darbo turiniu. Priešingai: žmogus, *teisingai* ieškantis tokių išskirtinių akimirkų, greitai pastebės, kad jos leidžia sutelkti visas jėgas savo dienos užduotims. Taip pat nereikia manyti, kad šių taisyklių laikymasis trukdys atlikti savo pareigą. Jei trūksta laiko, užtenka tam skirti *penkias* minutes kasdien. Svarbiausia, kaip tos penkios minutės panaudojamos.

Tomis akimirkomis žmogui būtina visiškai ištrūkti iš kasdienio gyvenimo. Jo mintys ir jausmai privalo įgyti kitą atspalvį. Jis turi „perleisti“ per sielą savo džiaugsmus, kančias, rūpesčius, patyrimą, poelgius. Mokinys privalo taip nusiteikti, kad visus kasdienes išgyvenimus matytų tarsi iš aukštesnio taško. Juk įprastame gyvenime kitų patirtys ir veiksmai atrodo kitaip nei tavo. Kitaip ir negali būti. Nes su tuo, ką patiri ar padarai pats, esi glaudžiai susijęs; kito žmogaus išgyvenimą ar poelgį mes tik stebime. Išskirtinėmis akimirkomis reikia stengtis taip

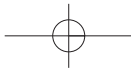
žiūrėti į savo išgyvenimus ir poelgius, tarsi jie būtų ne mūsų, bet kitų. Įsivaizduokite: kas nors patyrė sunkų likimo smūgį. Emocinis poveikis bus kitoks, nei sužinojus, kad tokia pati bėda ištiko artimą žmogų. Nereikia manyti, kad ši reakcija neteisinga. Ji glūdi žmogaus prigimtyje. Panašius procesus stebime ir kasdieniame gyvenime. Slaptotyros mokinys turi surasti jėgų kartais pažvelgti į save kaip į svetimą. Ir neprarasti šioj akistatoj vidinės svarstytojo (kritiko) ramybės. Jei tai pasiekama, savi išgyvenimai pasirodo naujoje šviesoje. Kol žmogus yra jų supančiotas, jis su neesminiais dalykais yra susijęs tiek pat, kiek ir su esminiais. Bet kai pasiekia vidinę apžvalgos ramybę, esminiai nuo neesminių atsiskiria. Akistata su pačiu savimi kitaip nuspalvina širdgėlą ir džiaugsmą, kiekvieną mintį, kiekvieną sprendimą. Tarsi visą dieną būtume iš arti stebėję ir didelius, ir mažus dalykus, o vakarop užkopėme į kaimyninę kalvą ir visą vietovę apžvelgėme iš karto. Tada jos dalys iškyla kitomis proporcijomis, nei vietovės viduje. Jei apžvalgos taškas pasikeitė neseniai, įžvalgos gali nesusiformuoti, jei anksčiau – dvasinio gyvenimo mokinys turi jų siekti. Tokios vidinės, ramios savistabos vertę labiau nulemia savyje randama jėga (ją vysto vidinė ramybė), nei tai, kas tuo metu matoma.

Kiekvienas žmogus savo viduje greta kasdieniško žmogaus turi ir aukštesnįjį. Pastarasis slepiasi tol, kol yra pažadinamas. Kiekvienas šį aukštesnįjį žmogų gali pažadinti savyje tik *pats*. Kol aukštesnysis žmogus nepažadintas, slepiasi ir kiekviename žmoguje snaudžiantys aukštesnieji gebėjimai, vedantys į viršjuti-minį pažinimą.

Kol nejaučiate vidinės ramybės vaisių, privalote rimtai ir griežtai laikytis anksčiau pateiktos taisyklės. Kiekvienam, taip besielgiančiam, ateina diena, kai aplink atsiranda dvasinė šviesa ir iki tol neįsivaizduotam vidiniam regėjimui atsiveria visiškai naujas pasaulis.

Slaptotyros mokinys, besilaikantis šios taisyklės, išoriniame gyvenime gali nieko nekeisti. Jis atlieka savo pareigas kaip ir anksčiau; patiria tokias pat širdgėlas ir džiaugsmus, kaip ir prieš tai. Todėl jis neatitrūksta nuo „gyvenimo“. Netgi labiau įsitraukia į tą „gyvenimą“, nes išskirtinėmis akimirkomis yra „aukštesnio gyvenimo“ lygmeny. Išskirtinių akimirkų ramybė paveiks ir kasdienybę. Žmogus taps ramesnis, veiksmai – labiau užtikrinti, atsitiktinumai nebeišves jo iš kantrybės. Pamažu toks pradedantis slaptotyros mokinys vis labiau pasikliaus savimi ir vis mažiau paklus aplinkybėms bei išorinėms įtakoms. Netrukus jis pastebės, kokia jėgos versmė jam yra tos išskirtinės akimirkos. Jo nebetrikdys anksčiau erzinę dalykai; nebebijos to, kas anksčiau jį gąsdino. Mokinys visai kitaip suvoks gyvenimą. Tarkim, anksčiau jis neryžtingai imdavosi vieno ar kito reikalo. Sakydavo sau: „O, man neužtenka jėgų padaryti taip, kaip norėčiau.“ Dabar vietoj šios minties ateina visiškai kitokia. Jis sau teigia: aš sutelksiu visas savo jėgas, kad atlikčiau užduotį taip gerai, kaip tik sugebu. Ir nuslopina abejones keliančią mintį. Nes jis žino, kad jos pablogina užduoties įvykdymą, stabdo ryžtą ją įvykdyti. Taigi slaptotyros mokinio savivoką praturtina mintys, kurios vaisin-gai ir teigiamai veikia jo gyvenimą. Jos pakeičia tas, kurios kliudė ir jį silpnino. Mokinys pradeda patikimai ir tvirtai vairuoti savo likimo laivą per gyvenimo bangas, išvengdamas ankstesnio blaškymosi stichijos glėbyje.

Ta ramybė bei užtikrintumas veikia visą žmogaus esybę. Jie skatina vidinę žmogaus raidą. Kartu tobulėja aukštesnįjį pažinimą nulemiantys gebėjimai. Dėl šios pažangos slaptotyros mokinys sugeba valdyti išorinio pasaulio įspūdžių poveikį. Pavyzdžiui, jis girdi įžeidžiamą žodį. Anksčiau jis būtų įsižeidęs ar supykęs. Dabar, įžengęs į mokinio kelią, jis įstengia išrauti iš to žodžio įžeidžiantį ar supykinantį geluonį pirmiau, nei jis prasiskverbia į jo vidų. Kitas pavyzdys.

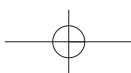
Laukdamas žmogus pradeda nekantrauti. Tapęs slaptotyros mokiniu, savo ramybės akimirkomis jis suvokia bet kokio nekantrumo beprasmybę. Ateity šis suvokimas blokuoja nekantrumą. Nekantrumas išnyksta užuomazgoj, o jo vaizdiniam eikvojamas laikas gali būti skirtas naudingam stebėjimui.

Apmąstykite svarbą to, kas pasakys. Prisiminkime, jog asmenybės „aukštesnysis žmogus“ nuolat vystosi. Bet tik jau minėta ramybė ir tvirtumas užtikrina dėsningą raidą. Išorinio gyvenimo bangos iš visų pusių spaudžia vidinį žmogų, – jei žmogus nevaldo šio gyvenimo, jis valdo žmogų. Jis yra tarsi augalas, augantis uolos plyšyje. Nyksta, kol jam trūksta erdvės. Vidiniam žmogui jokios išorinės jėgos negali užtikrinti erdvės. Tai įstengia padaryti tik sieloje išugdyta *vidinė ramybė*. Išorinės aplinkybės daro įtaką tik išoriniam gyvenimui; jos negali pažadinti „dvasinio žmogaus“. Naują, aukštesnį, žmogų slaptotyros mokinys turi pagimdyti savyje.

Tada šis „aukštesnysis žmogus“ tampa „vidiniu valdovu“, kuris tvirta ranka valdo išorinį žmogų. Kol viską tvarko ir vadovauja išorinis žmogus, „vidinis“ yra jo vergas ir todėl negali atskleisti savo jėgų. Jei mano irzlumą veikia išoriniai veiksniai, aš nesu ponas pats sau, arba, kitaip sakant, aš dar neradau „valdovo savyje“. Turiu vystyti savyje gebėjimą tik mano paties nustatytu būdu „priimti“ išorinio pasaulio įspūdžius; tik tada galiu tapti slaptotyros mokiniu. Tik pasi-aukojamai ieškodamas šios galios, slaptotyros mokinys gali pasiekti tikslą. Nėra taip svarbu, kiek jis pasistūmėja per tam tikrą laiką; svarbu, kad jis *rimtai* ieško. Kai kas per daugelį metų nepasiekia pastebimos pažangos; tačiau tie, kurie nenusimena, išlieka tvirti, vėliau apdovanojami „vidine pergale“.

Žinoma, kartais, kad susikurtum vidinės ramybės akimirką, būtinos pastangos. Kuo šios didesnės, tuo reikšmingesni yra pasiekimai. Dvasinio mokymosi sėkmė priklauso nuo to, ar žmogus sugeba, pasitelkęs vidinę tiesą, pasi-aukojamai ir nuoširdžiai inventorizuoti savo veiksmus ir poelgius. Ir išlikti nešališkas.

Šio aukštesniojo žmogaus gimimas apibūdina tik vieną slaptotyros mokinio vidinės veiklos pusę. Būtina kai ką pridurti. Nešališkoje akistatoje su savimi žmogus vis dėlto stebi tik pats save; jis mato tuos išgyvenimus ir veiksmus, kurie neat-siejami nuo jo gyvenimo. Bet turi eiti toliau. Turi pakylėti save iki *gryno* žmogiškumo, kuris nebeturi nieko bendra su išskirtine mokinio padėtimi. Tenka nagrinėti dalykus, būdingus jam kaip žmogui, nors žmogaus gyvenimo sąlygos ir situacija yra ypatingos. Žadinti jo pradą, iškeliantį virš asmeniškumo. Tai skatina mokinį nukreipti žvilgsnį į *aukštesnius pasaulius*, esančius už kasdienybės ribų. Žmogus ima jausti, patirti, jog priklauso šiems aukštesniesiems pasauliams. Jo jausmų ir kasdieniai užsiėmimai apie tuos pasaulius nieko negali pasakyti. Taip pirmąkart savo esybės centrą žmogus perkelia į savo vidų. Jis įsiklauso į vidinius balsus, prabylančius ramybės akimirkomis; puoselėja vidinį dvasinį pasaulį. Jis atsiriboja (atitrūksta) nuo kasdienybės. Žmogus nebegirdi kasdienybės triukšmo. Įsivyrąja tyła. Jis atmeta aplinkos apraiškas; viską, kas asocijuojasi su išoriniais įspūdžiais. *Ramus vidinis stebėjimas*, dvasinės pratybos apima visą žmogaus sielą. Tylus stebėjimas turi tapti slaptotyros mokiniui natūraliu gyvybišku poreikiu. Iš pradžių jis pasineria į minčių pasaulį. Šiam mintijimui reikia išsiugdyti atliepiantį jausmą. Privalo išmokti pamilti dvasingumą. Netrukus žmogus šį minčių pasaulį priima kaip ne mažiau tikrą nei kasdieniai daiktai. Jis elgiasi su savo mintimis kaip su daiktais erdvėje. Tuomet priartėja ir akimirka, kai vidinė savistaboj atsiskleidęs pasaulis tampa aukštesnis, tikresnis nei daiktai erdvėje. Žmogus patiria, jog šiame minčių pasaulyje save išsako *gyvenimas*. Ir supranta, kad mintyse visiškai pasireiškia ne tik gryni šešėlių vaizdai, bet ir už jų slypinčios *esybės (būtybės)*. Jos byloja iš tylos. Anksčiau laidininkas buvo klausia, dabar – siela. Jam atsivėrė vidinė

kalba – vidinis žodis. Kai slaptotyros mokinys tai patiria pirmąkart, jis jaučia didelę palaimą. Visą jo išorinį pasaulį užlieja vidinė šviesa. Mokinys pasineria į antrą gyvenimą. Pajunta palaimą, kai per jį teka dieviško pasaulio srovė.

Sielos apraiškas mintyse, užpildančias visą būtybės dvasią, gnozė, dvasios mokslas, vadina *meditacija* (stebėtojišku susimąstymu). Meditacija – viršjutiminio pažinimo priemonė. Šio pažinimo metu slaptotyros mokinys neturi atsiduoti jausmams. Jis privalo vengti neapibrėžtų pojūčių. Tai tik komplikuos tikrą dvasinį pažinimą. Mintis būtina formuluoti aiškiai, aštriai, apibrėžtai. Tai padaryti lengviau, akiai nepaklūstant kylančioms mintims. Geriau perimti aukštesnes mintis iš dvasingų žmonių. Išėities taškas – raštai, bylojantys apie apreiškimą per meditaciją. Tokius raštus slaptotyros mokinys ras mistinėje, gnostinėje ir šiuolaikinėje slaptotyros literatūroje. Čia jis pasisems medžiagos savo meditacijai. Dvasios ieškotojai tokiuose raštuose perteikė dieviškąjį mokslą; dvasia paskelbė jį pasauliui per savo pasiuntinius.

Tokia meditacija slaptotyros mokinių visiškai pakeičia. Jis susikuria visiškai naujus vaizdinius apie tikrovę. Visi daiktai mokiniui įgauna kitą vertę. Reikia pridurti: dėl tokios permainos slaptotyros mokinys nepasidaro svetimas pasauliui. Jis nevengia savo kasdinių pareigų. Nes pradeda suprasti, jog menkiausias atliekamas veiksmas, mažiausias išgyvenimas susijęs su didžiosiomis pasaulio būtybėmis (esybėmis) ir pasaulio įvykiais. Kai savistaba išryškina šią sąsają, jis vis drąsiau pasineria į savo kasdinius veiksmus. Nes dabar žino: jis kenčia, dirba dėl didžios, dvasinio pasaulio sąsajos. Iš meditacijos trykšta ne atsainumas, o *jėga* gyventi.

Slaptotyros mokinys tvirtai žengia per gyvenimą. Bet kurios jo apraiškos neišstums mokinio iš tiesaus kelio. Anksčiau jis nežinojo savo darbo, kančios tikslo. Dabar – žino. Reikia pripažinti, kad meditacinė veikla yra rezultatyvesnė, kai jai vadovauja patyrę žmonės, iš patirties žinantys, kaip viską geriausiai atlikti. Todėl verta ieškoti tokių žmonių patarimo ir nuorodų. Dėl to žmogus tikrai nepraras savo laisvės. Toks kryptingas vadovavimas leis išvengti ėjimo apgraibomis. Besikreipiantieji į žinančius ir patyrusius niekad nesibels veltui. Tačiau privalo suvokti, jog ieško ne siekiančio viešpatauti, bet draugo patarimo. Paaiškės, kad tikrai žinantys žmonės yra ir patys kukliausi, o valdžios troškimas jiems yra svetimas.

Per meditaciją pajutę žmogaus ir dvasios sąsają, savyje puoselėja amžiną, neapribotą gimimo ir mirties pradus. Jais gali abejoti tik nepatyręs meditacijos. Taigi meditacija – kelias link amžino, nesunaikinamo žmogaus esybės branduolio pažinimo, stebėjimo. Tik medituodamas gali pasiekti šį tikslą. Gnozė, dvasios mokslas kalba apie esybės branduolio amžinumą, apie jo pakartotinį įsikūnijimą. Dažnai klausiama, kodėl žmogus nieko nežino apie savo išgyvenimus anapus gimimo ir mirties? Bet reikėtų klausti kitaip: kaip pasiekiamas toks žinojimas? Kelią į jį atveria teisinga meditacija. Per ją atgyja atsiminimai apie išgyvenimus anapus gimimo ir mirties. Kiekvienas gali įgyti šį žinojimą; kiekviename glūdi gebėjimai pažinti, išvelgti tai, ko moko tikra mistika, dvasios mokslas, antroposofija ir gnozė. Bet tam būtina pasirinkti tinkamas priemones. Tik ausis ir akis turinti būtybė gali suvokti garsus ir spalvas. O ir akis nieko nesuvoks, jei nėra šviesos, kuri padaro daiktus matomus. Slaptotyra teikia priemones, ugdančias dvasines ausis bei akis ir uždegančias dvasinę šviesą. Dvasinio apmokymo priemonės galima suskirstyti į tris pakopas: 1) *pasiruošimas* – ugdo dvasines jusles; 2) *nušvitimas* – uždega dvasinę šviesą; 3) *pašventinimas* – leidžia bendrauti su aukštesniosiomis dvasios būtybėmis.

Versta iš:

Rudolf Steiner. WIE ERLANGT MAN ERKENNTNISSE DER HÖHEREN WELTEN?
Dornach: Rudolf Steiner Verlag, 2005

NERIJUS BRAZAUSKAS

Lemties ir (at)minties žaidimai

Šiandien jau visi – skaitytojai, leidėjai, kritikai – įsisąmoninome, kad knyga pirmiausia yra prekė, kurią reikia ne tik sukurti, bet ir reklamuoti, reklamuoti ir dar kartą reklamuoti. Dažniausiai atmintyje ir lieka ne knyga, o jos reklama. Šią rinkodaros dėsni patvirtina, o mano atmintį praturtina ir pirmasis žurnalistės, menotyrininkės Kristinos Sabaliauskaitės romanas „Silva rerum“. Rėkšminga reklama internete, asmeninis autorės puslapis, kuriame romanas jau buvo pristatinėjamas dar net nepasirodęs prekyboje... Akademiniam skaitytojui (jei tokių dar yra) lietuvių rašytojos žurnalistės kūriniai dažniausiai asocijuojasi su „žurnalistiniu romanu“, kurį reprezentuoja Ugnės Barauskaitės,

Audronės Urbonaitės, Dalios Jazukevičiūtės, Eglės Černiauskaitės knygos.

Mano dėmesį patraukia ne žurnalistės, o menotyrininkės titulas. Kyla nesąmoningas susidomėjimas, nes Vakaruose tokius postmodernistinius romanus dažnai rašo, anot Anthony Giddenso, vienos ar kitos srities specialistai (literatūrologai, menotyrininkai ir kt.), gebantys mokslinę informaciją paversti įtaigiu literatūriniu tekstu. Lietuvoje šis procesas dar labai vangus, kažko laukiama, tikimasi. Aš šią brangią knygą nusiperku nieko ypatinga nesitikėdamas, perskaitau ant aplanko pateiktą informaciją, nes įprastoje vietoje jokios anotacijos nerandu. Tada žiūriu ir į aplanko viršelį, kur pateikiama Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios interjero fotografija, ir į patį knygos viršelį, kuriame, kaip paašškės iš teksto, pavaizduota Ašaka, t. y. Norvaišų giminės herbas. Lėtai verčiu puslapius, kurių poligrafinė kokybė galėjo būti ir geresnė. „Daiktų miškas“ suskirstytas į devyniolika „kvartalų“, po kuriuos klaidžiojant atsiveria Jono Motiejaus Norvaišos šeimos istorija. Koks gi tas pasivaikščiojimas po barokinį literatūrinį mišką?

Romano veiksmas vyksta Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, XVII amžiuje. Taigi susiduriame su istorijos diskursu, kurį enciklopedinės informacijos pagrindu formuoja įvairūs istoriniai šaltiniai, lotynų kalba, menotyros sąvokos, istorinės asmenybės (Zigmuntas Liauksminas, Jonušas Radvila, Danielius Butvilas, Konstancija Sokolinskaitė, Kazimieras Leonas Sapiega, Peteris Dankertsas).

Visa tai atkuria baroko epochos Lietuvoje vaizdą? Ar jį sukuria? Kitaip sakant, ar turėtume laikyti romaną istoriniu? Juk istorija, anot Jörno Rū-

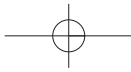
Kristina Sabaliauskaitė. SILVA RERUM. – Vilnius: Baltos lankos, 2008. – 286 p.

seno, yra „interpretacinis praeities pa-vaizdavimas dabarties kultūroje“ („Istorika“. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 43). Toks principas matomas ir K. Sabaliauskaitės romane, kuriame istorinį faktą, šaltinį apglėbia, interpretuoja vaizduotė. Taip susiduriame su fikcija, kuriančia romano meninį pasaulį. J. Rüsenas rašė, kad visuotinai svarbi istorijos prasmė nereikalauja fakto ir fikcijos atskyrimo. Tai galima įžvelgti ir naujesniuose lietuvių istoriniuose romanuose. Antai Vaida Marija Knabikaitė knygoje „Mėnesiena tamsiame lange“ (2005) dar mėgina išlaikyti klasikinio istorinio romano konkrečią poetiką, tačiau tuo pačiu metu pasitelkia vaizduotę, subtiliai interpretuoja istorinius faktus bei dokumentus, išmoningai plėtoja Hitlerio ir jo bendražygių gyvenimo istorijas.

K. Sabaliauskaitė aiškina skaitytojui istorinius faktus bei nuorodas kaip moksliniame tekste. Antai Vilnių 1655–1661 m. okupavo rusai (maskvėnų ir kazokų kariuomenės), ir šį istorinį faktą autorė įaudžia į romano meninį pasaulį (pačiame tekste neminėdama nei 1655 metų, nei rugpjūčio mėnesio). Vilniaus istoriją vadinamojo *Tvano* metu daugiausia tyrinėjo istorikas Eimantas Meilus, konstatavęs ir problemišką šaltinių aspektą. Tačiau K. Sabaliauskaitė netgi įtraukia į pasakojimą kazokų atamaną Zolotorenką, kurio vadovaujami kazokai prievartauja ir išniekina vienuolyno paneles klarises. Toliau aprašoma, kaip Elžbieta vaikus gelbėja nuo šitų vaizdų, kaip pati pamato ant baslio pamautą „savo antros eilės tetą, garbiąją klarisių abatę Dorotą iš Siedleščinskių“ (p. 13). Čia pat pasakotoja konstatuoja: „Aki-mirkos užteko, kad vaizdas amžiams liktų Elžbietos galvoje“ (p. 13). Taip skaitytojui vaizdziai perteikiama istorija (į ją nurodo išnaša), kuri turi daugiau galimybių išlikti atmintyje nei sausas faktas. Praeities faktas tampa gyva istorija. Šis epizodas labai svarbus, nes visa, kas jame užfiksuota, toliau bus išplėtoti kūrinyje.

Šią teksto vietą galėtume laikyti pradiniu ir centriniu pasakojimo tašku, nes kaip tik šis vaizdas lems visą Elžbietos ir Norvaišų šeimos istoriją, o jo išskleidimas parodys, kad „gyvenimas kartais gali būti nuostabus, nepaisant jo liūdno lemties“ (p. 217). Taigi K. Sabaliauskaitei realioji istorija yra tik išeities situacija, leidžianti plėtoti išgalvotą, intertekstualų pasakojimą, kurio kertiniai akcentai būtų *atmintis, patirtis ir mirtis*.

Atminties fenomeną pirmiausia pabrėžia romano pavadinimas, paašikintas knygos išnašoje: „*Silva rerum* (lot.) – „daiktų miškas“, XVI–XVIII a. bajorų šeimose populiaru iš kartos į kartą perduodama „šeimos knyga“, į kurią, be tokių reikšmingų gyvenimo įvykių kaip gimimo, vestuvių ir mirties datos, būdavo įrašomos ir įvairiausios sentencijos, eilėraščiai-prakalbos, iškilnių metais sakyti tostai, sveikinimo kalbos ir panegirikos“ (p. 10). Ši informacija romane virsta kūnu, nors toks sprendimas neparodo autorės kūrybinių galių. Jis pareikalauja mokslinio darbo įgūdžių (vertimai, faktai, paaškinimai), bet literatūrinės technikos požiūriu yra šabloniškas. Gal toks ir turėtų būti? Jei būtų rašoma istorinė kronika, taip. Bet juk kuriamas romanas, kuriam netgi nesuteikiama istorinio romano paantraštė. Su atmintimi sietųsi ir gausūs romano intertekstai (Biblija, LDK ir Vilniaus istorija, baroko kultūros dokumentai), kurie, be klasikinių savo funkcijų, atlieka ir atminties tęstinumo liudijimo funkciją. Antai mirus dukrelei, Jonas Motiejus šeimos *silvoje* lenkiškai įrašo Jano Kochanowskio, XVI a. lenkų poeto, trendo, skirto mirusiai dukrelei Uršulei, fragmentą. Taip asmeninis tėvų skausmas įgauna archetipinę prasmę. Kodėl Motiejus rašo *silvoje*? Kad užfiksuotų ir pratęstų savo ir savo giminės istoriją. *Silvoje* buvo „kelių kartų jo protėvių palikti įrašai“ (p. 194), kurie bylojo gyvybės ir mirties pėdsakus, daugybės žmonių gyvenimus. Įrašas, o ne gyvenimas gali garantuoti

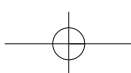
amžinybę, t. y. išlikimą ateinančių kartų atmintyje.

Sąmoningas mąstymas apie mirtį – bene svarbiausias baroko epochos bruožas. Tai matome ir K. Sabaliauskaitės kūrinyje. „Tą karštą 1659 metų Viešpaties metų liepą Kazimieras ir Uršulė Norvaišos pirmą kartą pamatė mirtį“, – toks pirmasis romano sakiny (p. 5). Nors tai tik katino Mauricijaus mirtis, bet nuo jos prasideda visa virtualinė mirčių, kuriomis parodomas Tatanato viešpatavimas. Onos Magdalenos, Norvaišų dukros, mirtis (iki jos Elžbieta jau palaidojusi keturis kūdikius), Bonifaco Durnelio mirtis, romano pabaigoje irgi vaizduojama, kaip mirties šešėlis užgula Jono Motiejaus Norvaišos veidą. Taip pradžios ir pabaigos mirties epizodai sudaro savotišką kompozicinį rėmą, kuriame komponuojamos konkrečios kitų personažų gyvenimo istorijos. Galima pasakyti, kad romane pasakojama vienos šeimos istorija, bet tiksliau būtų konstatuoti, kad kūrinyje plėtojama mažiausiai dešimt – Jono Motiejaus Norvaišos, Elžbietos Norvaišienės, Kazimiero Norvaišos, Uršulės Norvaišaitės, Jono Kirdėjaus Birono, Jonelio Tarvydo, Bonifaco Durnelio, Cecilijos Delamars, Vilniaus universiteto, Vilniaus Šv. Mykolo Arkangelo klarisių vienuolyno – istorijų. Vienos jų aprašytos išsamiai, kitos perteikiamos keliais barokiniais potėpiaais, bet visos jos susijusios.

Romane svarbiausios žmonių asmeninės patirties istorijos, dažnai apmąstomos karteziškojo dualizmo aspektu. Personažai renkasi tarp kūno ir sielos, tarp žodžio ir daikto, tarp žmogaus ir gyvulio, tarp gyvenimo ir mirties. Per asmenines veikėjų pozicijas ryškėja universalūs dalykai. Jono Motiejaus Norvaišos istorija – tai LDK bajorijos likimas; Elžbieta – tai moteris, beveik visą gyvenimą negalėjusi būti savimi; Kazimiero istorija – tai patirties įgijimas, gyvenimo pamokos; Uršulė Norvaišaitė – jaunatviškos puikybės, egoizmo drama; Jono Kir-

dėjaus Birono istorija – „Žiuljeno Sorelio“ istorija; Jonelis Tarvydas, kaip ir Cecilija Delamars, – nelaimingas likimas, nulemtas gyvenimo aplinkybių ar „beviltiško luomo“ (p. 47). Aiškiaregis Bonifacas Durnelis primintų Gabrielio García Márquezo ir Sauliaus Tomo Kondroto Melkiadą ar Lizaną. Romane išsipildo Bonifaco pranašystės, o jo tragiška mirtis tėra dar vienas užbaigtas laiko ratas, dar viena lemtis.

Neturiu aiškiaregystės dovanos, tad nespėsiu romano likimo, nepaisant reikšmingos reklaminės kampanijos ir autorei įteiktos Jurgos Ivanauškaitės premijos. Lygiai taip sunku nuspėti, ar detektyvinė pasakojimo linija atsirado orientuojantis į numanomą skaitytoją, ar tai poetikos ir receptijos požiūriu kelių kodų postmodernistinio romano modelis (kaip Umberto Eco, Johno Fowleso, Johno Barth'o kūriniai). Bet koku atveju detektyvinės pasakojimo linijos plėtojimas (kaip ir atskiri tokio naratyvo elementai), mano galva, viena silpniausių romano vietų. Autorės kuriama intriga iš anksto lengvai nuspėjama, pernelyg aiški ir paprasta. Norvaišos dėželėje saugomi popieriai taip ir lieka popieriais, nors jie galėtų inspiruoti ir palaikyti vidinę įtampą, nebūtinai turėtų lemti naujus pasakojimo vingius. Kitaip sakant, romanui būtų užtekę intelektualinės intrigos, metaliteratūriškumo, galėjusio Norvaišų *silvą* paversti ir fikcija, ir istoriniu dokumentu, ir kultūrologiniu tyrimu. Žinoma, būtų neišmintinga akiai kartoti J. Fowleso ar U. Eco sprendimų, bet juos kūrybiškai panaudoti galima. Kūrybingumo K. Sabaliauskaitei nestinga, tačiau romano naratyvinių linijų kūrimas palieka dviprasmišką išpūdį. Jos meniniu ir intelektualiniu požiūriu labai nevienodos, nors rišančių gijų atsiranda – tai visažinis pasakotojas, barokiškas sakiny, „išsiskleidžianti“ detalė. Tokio neišbaigtumo priežastis – autorės vaizduotės ypatybės: jai geriau sekasi kurti atskirus epizodus, o

ne kurti visuminį vaizdą. Net ir užvertus knygą sąmonėje lieka įspūdingi, bet atskiri karnavalo, kortų žaidimo, Uršulės įvilktuvų, Elžbietos nakties mėnesienoje epizodai. Jie gelbsti romaną nuo Jono Kirdėjaus Bironto ir Uršulės meilės istorijos vaizdavimo, koks būdingas lėkštiems „meilės romanams“.

Apskritai kūrinio pabaigoje tikrosios K. Sabaliauskaitės jau nebesimato. Gal tai iš nuovargio, mėginant parašyti tokį visiškai „nedebiutinės“ apimties ir kokybės romaną? O gal autorės jėgas atėmė vaičiulaitiškas dėmesys stiliui ir pritrūko išmonės dialogui ir dialogiškumui? Galbūt per daug stengtasi sudėti visus taškus, užveržti visus varžtus, sutepti visus teksto vyrius – kaip ir G. G. Márquezo romane „Šimtas metų vienatvės“, kurio motyvų, simbolių, idėjų esti ir K. Sabaliauskaitės kūrinyje. Jame rasiame ir dėmesio vertą baroko stilistiką, kuri itin dera prie vaizduojamojo objekto, epochos, žmogaus. Ilgi periodai perteikia mėgavimąsi tekstu, leidžia natūraliai ir kryptingai plėtoti vaizdus, o kai kurie jų yra labai tapybiški. Autorė tikslingai vartoja lotynų kalbą, kuri suteikia tekstui autentiškumą (tai pasakytina ir apie vulgarizmus bei žargonizmus), išmoningai renkasi istorines ir menines detales, atkuriančias vaizduojamąją epochą (būstas, aplinka, drabužiai, valgiai), įspūdingą žodyną: varinis *alembikas* (p. 22), *ebenistas* (p. 31), *kalamėja* (p. 60), *konterfektas* (p. 96). Visa ši stilizacija kuria autentišką meninę aplinką. Ypač savitos metaforos, po kurių skraiste atsiranda ir ironijos gūsis, teikiantis žavesio Jonelio pirmųjų intymiausių patirčių, studentų kovų, Svieto pabaigos puotos, Jono Bironto *ars rhetoricae inpraxis* aprašymams. Vaizduodama lietuvių ir kitų tautybių žmones, autorė (sąmoningai, ar ne) renkasi antitezę, kuri leidžia atskleisti lietuvių mentaliteto bruožus. Prancūzas Delamarsas jau seniai suvokęs, kad „vietiniai čia dažnai nevertina geriausių dalykų, o

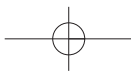
garbina visišką niekalą, kad ir kas tai būtų“ (p. 70). Kita vertus, man taip ir liko neaišku, kodėl prie baroko literatūros stilistikos atsiranda tokių žodžių kaip *kaldra* (p. 6), *nuopisa* (p. 114), *pislius plevėsa* (p. 235). Kodėl vaizduodama erotines ar į jas pretenduojančias scenas rašytoja vienur renkasi metaforišką kalbą, o kitur – šiandieninę leksiką (p. 89). Negi taip kalbėta jau LDK laikais?

Visgi „*Silva rerum*“ įtikina, kad autorė turi ne tik gyvenimo patirties, ne tik vaizduotę, kurią šiame romane dar varžo istoriniai intertekstai, bet ir autentišką meninę koncepciją bei gebėjimą erudiciją paversti funkcionuojančiu meniniu tekstu. Galbūt romanas galėtų būti laisvesnis, „atviresnis“ (kaip U. Eco tekstai), daugiau erdvės paliekantis skaitytojo išmonei, bet tai jau mano asmeninis skonis. Knyga iš tiesų suteikia galimybę perskaityti meninę LDK laikų viešojo ir privataus gyvenimo istoriją, kurioje atskleidžiama amžinoji mirties ir gyvybės drama. Ir ta istorija kur kas įtikinamesnė, įdomesnė, nei mistifikuoti LDK Valdovų rūmai, kuriuose, beje, taip pat galėtų atsirasti *Silva rerum*. Juk istorija – tai (at)mintis dabartyje.

RENATA ŠERELYTĖ

Užlenkta erdvė

Entuziastingas pabaigos žodis, kurį šiai knygai parašė Gintaras Patackas ir Darius Pocevičius („Tomo Šinkariuko „Šokis“ ant egzistencinės ribos su mačete rankoje“) įkvepia ne tik melancholišką lietuviškos prozos skaitytoją, bet kiek nugašdina ir kritiką: o kas, jei tai – šedevras?.. Be abejonės,

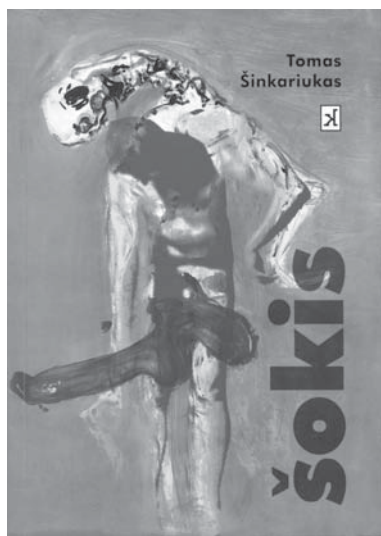

šedevro negalima kritikuoti – jis kaip meno objektas atsiduria už analizės ir logikos ribų. Panašu, kad ten bus atsidūręs ir „Šokis“. Tam veikiausiai padėjo ir pabaigos žodžio autoriai, negailestingai nuvainikavę lietuvių literatūrą („anemiška lietuvių proza“, „literatūrinių davatkų kiauksėjimas“, p. 323) beigi kurdami nepriklausomos avangardinės kritikos užuomazgas (štai ką jie rašo apie T. Šinkariuką: „Beprotišku greičiu autorius kuria situacijas, užgimusias iš paralelios paranojinės prigimties, kurioje klasiikinę tiesią Newtono erdvę užlenkia reliatyvus Einsteino paradokso spindulys“, p. 324). Sunku pasakyti, kiek šiame sakinyje slypi konstruktyvios kritikos ir ką reiškia „paraleli paranojinė prigimtis“, bet, manyčiau, tai ne kas kita, kaip paliudijimas, kad visi trys autoriai serga ta pačia liga. Tai gražu, nes kiekvienas normalus pilietis žino, kad tikras menininkas turi būti trenktas.

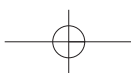
Deja, „paranojinė prigimtis“ priklauso patologijos sferai, kuri galbūt glaudžiau susijusi su individo fiziologija, nei su grynąja dvasine patirtimi. Kitaip tariant, T. Šinkariukas kūniškąsias (fiziologines) prasmes projektuoja į neva dvasinį lygmenį, tačiau

tokios projekcijos netikslingos, nes pažeidžiama griežta dvasinio lygmens logika. Užtat netikslu T. Šinkariuko tekstus vadinti „ribine kūryba“, kaip tai daro pabaigos žodžio autoriai. „Ribos“ sąvoką jau gana seniai apibrėžė filosofai egzistencialistai, taigi nemanau, kad tos sąvokos reikšmė šiandien būtų radikaliai pakitusi. Sakyčiau, kad daugelio T. Šinkariuko tekstų herojų „ribiniai“ poelgiai – viso labo savotiškas literatūrinis ekshibicionizmas. Bet, tiesą pasakius, ką jau tuo nugąsdinsi – man atrodo, netgi „literatūrinės davatkos“ atleidžiai nusišypsotų, ir tiek.

Kadangi žanro kaip „ribinės“ formos nei T. Šinkariukas, nei pabaigos žodžio autoriai, regis, nepripažįsta, tenka konstatuoti, kad daugelis „Šokio“ tekstų žanro požiūriu irgi balansuoja ant ekshibicionizmo ribos. Šiaip jau būtų galima įvardyti juos kaip „apsakymus“ ir „pjeses“. Ir jei pirmieji formaliai atitinka žanro apibrėžimą, tai skaitant „pjeses“ į akis krinta visiškas teksto neveiksmingumas, trūksta dramaturginės logikos ir psichologinio įtikinamumo. Nekrofilo pasijos („Nekrofilija“), mišlingas „teologijos studento“ Rudolfo nužudymas („Nakties šviesa“), jaunuolių ketvertuko santykiai („Kelionė į Edeną“) – viskas labai sureikšminama, vadinasi, turėtų kažką svarbaus reikšti ir skaitytojui. Bet įtariu, kad tai svarbu tik pačiam autoriui. Dar gerai, kad pabaigos žodžio autoriai, anemiška išvadinę ir lietuvių dramaturgiją, neprikabino T. Šinkariuko veikalams absurdo teatro etiketės. Ši sąvoka turi specifinius loginius rėmus ir stilistiką, o T. Šinkariuko tekste matome tik ištreniruoto rašymo pavyzdžius, pretenduojančius į beprotybės metafizikos paslaptis. Kadangi autorius entuziastingai žavisi intelektualiu savo herojų pamišimu, neva įkūnijančiu tikrąją laisvę ir nepriklausomybę, jis, matyt, taip ir liks pretenzingu naivuoliu, nes nesuvokia, kad nors baisiausias dalykus ir sukuria liguistas protas, jo planus įvykdo sveiki ir racionalūs subjektai

Tomas Šinkariukas. ŠOKIS. – Kaunas: Kitos knygos, 2008. – 325 p.

(šia schema pagrįstos visos totalitarinės sistemos).

Kad autoriaus „paralelioje paranojinėje prigimtyje“ esama nemažai ir suaugusiam žmogui būdingo pretenzingo infantilizmo, liudija tokios sąvokos kaip „galutinis kapitaldarvinizmas“ ar „socialkanibalizmas“, arba mintis, kad „per niekšybę išsikristalizuoja tiesa ir galbūt ateina <...> praregėjimas“ („Nebaigtas pasakojimas“, p. 33). Deja, ir tas praregėjimas (herojus suvokia, kad jis – „šūdų maišas“, p. 29) – daugiau patologinis asmenybės skerspjuvis, be to, visiškai neoriginalus, nes taip mąstė jau graikų kinikai. O citata „Čia Lietuva, čia šūdais lyja“, priskiriama bepročiui („Krabo brolis“, p. 56), turinti parblokti „literatūrinės davatkas“ ir „puritoniškos“ lietuvių literatūros korifėjus, verčia pagalvoti apie autoriaus atsakomybę – jei šis tikrai yra sveiko proto žmogus. Deja, susidaro įspūdis, kad autorius, kuris retyškiais sugeba sukurti įdomią situaciją, mįslingą personažą ir netgi kažkokią egzistencinę potekstę („At the beach“), daugeliu atvejų nesugeba kūrybiškai abstrahuoti nei „puritoniškos“ lietuvių literatūros, nei pasaulio kultūros paveldo (nekalbu jau apie tokias abstrakčias sąvokas kaip Dievas ir velnias). Ryškus pavyzdys – „pjesė“ „Špesarto smuklė“. Pavadinimas siejasi su klasikine vokiečių rašytojo V. Haufo pasaka, kurioje pasakojimas apie auksakalio Felikso pasiaukojimą jungia visą ciklą įspūdingų ir gerai žinomų Haufo pasakų, tokių kaip „Šaltoji širdis“, „Stinfolio griova“ ir kitos. T. Šinkariuko kūrinyje kažkoks Ernestas pasiklysta nežinomoje vietovėje ir randa keistą pastatą, kuriame sėdi keisti vyrai, neleidžiantys jam įkrauti telefono. Ten pat nežinia iš kur ir kodėl atsiranda (kodėl? Iš kur?..) kažkokia moteriškė, su kuria Ernestas nei iš šio, nei iš to lytiškai pasantykiauja. Kadangi tokios scenos „Šokyje“ labai dažnos, imi įtarti, kad šitaip autorius gelbstisi nuo vyro ir moters nesusišnekėjimo: „pjesėse“ il-

giausi periodai pašnekesių, o nepasakoma nieko, žodžiai primena rikošetą, ir tiek (kažką turėtų reikšti nebent tai, kad po tokių pašnekesių kas nors nužudomas). Dante's citata kūrinio pabaigoje („Gyvenimo nuėjęs pusę kelio, atsidūrė tamsiame miške“, p. 150) – tarsi ironiškas antspaudas, matyt, turįs reikšti, kad jokio „klasikinio“ pragaro nėra, taigi Ernesto nepasitiks trys žvėrys, įkūnijantys tris didžiausias ydas, o ir Vergilijus nepasirodys. Intencijos gal ir pateisinamos, bet ar įtikina jų literatūrinė raiška? Ar išsikristalizuoja koks nors sumanymas? Kokia jo logika? Ar, teikiant aliuzijas į klasikinį siužetą, nevertėtų laikytis ir klasikinės formos bei turinio? Situacija, kai daugelis šių dienų menininkų praėjusių amžių siužetus sušiuolaikina ir perkelia į mūsų dienas, ne visada liudija talentą ir naujovę – veikiau nesusidorojimą su medžiaga, vaizduotės ir sąžiningumo stoka. Taigi ir T. Šinkariuko „Špesarto smuklė“ yra nežinia kam pasiskolinta ikona, visiškai netikslinga kaip kūrybiškos asociacijos pavyzdys.

Atskiros temos nusipelnę autoriaus leksika, kurios specifiškumą, matyt, turėtų pabrėžti žodžių, kuriuos paprastai vadiname keiksmazodžiais, gausa. Deja, originalumu to nepavadinai – nemažai šiuolaikinių lietuvių literatūros autorių yra neblogai įvaldę kūrybiškas keiksmazodžių panaudojimo galimybes – kaip to laiko, visuomenės mentaliteto, na, aišku, ir individo atspindį. Betgi T. Šinkariukas, kaip unikalus autorius, skiriasi nuo „puritoniškųjų“ plunksnos brolių tuo, kad šią kūrybinę medžiagą naudoja be jokio saiko. O kadangi keiksmazodžio kūrybinis tūris yra gana plokščias, jis priartina T. Šinkariuko tekstus ne prie „ribinės“, o prie „paraščių“, marginalinės literatūros. Neretai tokių žodžių prasmę sušvelnina ir išplečia eufemizmai, bet autorius jų aiškiai nemėgsta, ir nieko čia nepadarysi. Galbūt jo tikslas buvo sukurti savotiškus „juodojo humoro“ tekstus, lygiuojantis į K. Vo-

nnegutą ir Ch. Bukowski, tačiau toks humoras reikalauja didelės meistrystės, sutelktumo, logikos. Precizikos. Nors „Šokyje“ ir esama pretenzijų gūdziai juokauti (pensininkas balkono lovelyje augina „anūkus“, apsakymas „Vienatvės žaidimai“), tačiau šitas juokas atrodo dirbtinis, „išlaužtas“. Galbūt todėl, kad autorius juokiasi iš kitų, nes pats sau atrodo nejuokingas. O tam, kad prajuokintum kitus, turi mokėti pasijuokti iš savęs.

Taigi „Šokis“, iš pradžių žadėjęs paslaptinę ir aistringą ritmą („At the beach“), regis, nė neįpusėjęs knygos, virsta karštligiškais *pas*, kuriuos žinovai įvertina kaip šv. Vito šokio judesius. Taip ir turėjo būti – autoriui neįdomios klasikinių šokių taisyklės, ir tai, žinoma, ne nuodėmė, veikiau privalumas. Juk taisyklė dažnai virsta dogma. O dogmos laužymas paprastai siejamas su kūrybiškumu ir inovacija. Bet ar kartais pats dogmų laužymas nesustabarėjo kaip šablonas?.. Ką šiandien reikėtų posakis „laužyti tabu“? Sukilti prieš dogmą? T. Šinkariuką vertinčiau kaip gabų autorių, pakliuvusį ant madingo dogmos laužymo kabliuko. Fiziologiniai patologijos išviešinimai ir neliečiamų temų išniekinimas jau seniai nėra ypatinga naujiena meno pasaulyje. Ir nors šitų išviešinimų inspiruota dvasinė reakcija galbūt stipresnė, tai nereiškia, kad dvasinė yra ir jų išliekamoji vertė.

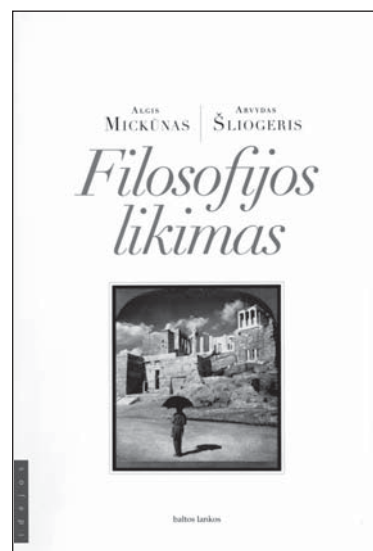
JŪRATĖ BARANOVA

Filosofija ir jos riteriai

Lietuvių filosofinėje padangėje nėra labai įprasta dviše publikuoti knygas. Dviejų ryškių mąstytojų netikėtai

duetas gali stebinti, skeptikams kelti keistų minčių, kaip, pavyzdžiui: nejaugi ir pas mus atsirado Gillesas Deleuze'as su Félixu Guattari? Toks sprendimas būtų skubotas. Viename interviu G. Deleuze'as ir F. Guattari tikino, kad, rašydami kartu, jie neatskiria savo minčių, neieško jų autorystės. Mintis veja mintį, inspiruoja ir tęsia viena kitą. Net pavydas ima skaitant tokį bendros autorystės išpažinimą. Bet Algio Mickūno ir Arvydo Šliogerio duetas – visai kitoks, minties suartėjimo net neieškoma. Dvi stiprios individualybės, du *baltieji heteroseksualai* – kaip pasakytų A. Mickūnas, – kiekvienas kalba savo balsu, netgi, sakyčiau, kalba monologais. Kiekvieno kalba turi savo stilistiką – jų nesuapainiosi. Todėl vėlgi kyla skeptiškas klausimas – ar nereikėjo skelti šios knygos pusiau ir leisti dvi? Kokia politika paskatino tokio „dvigalvio slibino“ atsiradimą?

Klausimas retorinis. Knygos vieno vę visgi matau. Pirmiausia, abi dalys parašytos iš fenomenologinės pasaulio matymo perspektyvos. Antra vertus, abu autoriai – ištikimi filosofijos riteriai. Jie suvienijo savo jėgas bei galias

Algis Mickūnas, Arvydas Šliogeris. **FILOSOFIJOS LIKIMAS.** – Vilnius: Baltos lankos, 2009. – 551 p.

paskelbdami kryžiaus žygį visokio plauko *nefilosofijoms*. Filosofija – tikroji jų meilė, jų pačių likimas ir tikrasis atsidavimas. Todėl su vienodu užsidedimu ir aistra jie metasi į mūšį, gindami savo mylimosios grynumą, skaistumą, garbę. Juo labiau, kad jų mylimoji yra be galo tolima, kaip negęstantis žiburys šviečianti iš jau išnykusio pasaulio, iš tolimų Atėnų, iš laikų iki Kristaus gimimo. Ir tos minties šviesos gimdytojai – tik keli. Jų sąrašas skirtinguose kontekstuose kiek varijuoja, bet dažniausiai nurodomi tie patys mąstytojai. Anot A. Šliogerio, tai „keletas helenų, gyvenančių keliuose miniatiūriniuose miesteliuose-valstybėje, išsibarsčiusiose Viduržemio jūros pakrantėse“ (p. 315).

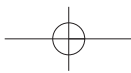
Tai, be jokios abejonės, – Sokratas. Taip pat, anot A. Šliogerio, siauram gimdytojų ratui priklausytų dar ir Talis, Anaksimandras, Anaksagoras, Herakleitas, Demokritas, Platonas, Ksenofanas (p. 311, 319, 321). Tačiau jau Aristotelis žengiąs pirmuosius žingsnius, parengiančius filosofijos išdavystę, kuri labai greitai, dar helenistiniame graikų pasaulyje, atveda mintį prie filosofijos pamato užmaršties (p. 335). O kiek dar tokių išdavysčių filosofija sulaukė per du tūkstančius metų? Tai knygoje aptaria A. Šliogeris. Ir kiek iki šiol pasaulis slepia grėsmių savo galios teigimu? Ko verta vien krikščionybės invazija į Europos kultūrą? Tai – A. Mickūno temos.

Tačiau filosofiją laidoja ne tik šventasis Paulius, bet ir Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis. Netgi jo kritikas Sørenas Kierkegaard'as „įsigudrina padaryti svaiginantį metafizinį kūlverstį ir neria į drumzliną pašvinkusios krikščionybės balą“ (p. 302), taip išduodamas filosofijos garbę.

Visgi būta ir riterių, bandžiusių apginti filosofijos savarankiškumą. Tokie buvę Friedrichas Nietzsche, Edmundas Husserlis, Ludwikas Wittgensteinas ir Martinas Heideggeris. Bet dėl nesuvokiamų priežasčių jie pasidavę Vienintelės Teisingos Tiesos fanatiz-

mui, todėl taip pat prisidėjo prie filosofijos pabaigos, arba mirties (p. 305).

Skaitant knygą darosi kiek neramu: o kaipgi du paskutiniai filosofijos riteriai apgins filosofijos grynumą, jei niekam kitam tai padaryti nepavyko? Aišku tik tai, kad ši knyga nėra tradicinis akademinis traktatas, kurį skaitydamas galėtum kartais ir prisnūsti. Į siužetą įausta galinga ne-nykstančios grėsmės intriga ir vyksta žūtbutinė minčių kova. Už ką kovoja? Kas gi vis dėlto yra ta filosofija? Laukdamas atsakymo į šį klausimą, skaitytojas turi apsišarvuoti kantrybe. A. Mickūno dalyje „Filosofijos pradžia“ apie filosofijos gimimą imama kalbėti tik šeštame skyriuje. Pirmuose penkiuose nuodugnai aptariama tai, kas nėra filosofija. O filosofija nepavadin-tume labai daug dalykų. Su filosofija neturinti nieko bendra galios magija, kuri smelkia visus nesuskaičiuojamus žmogaus poreikius, interesus, instinktus, geismus ir poelgius. Autorius atsisako filosofija vadinti šiai galios magijai paklūstančius rytietiškos išminties variantus. Lygiai taip pat svetimas filosofijos prigimčiai, pasirodo, esąs ir A. Šliogerio pamėgtom sąvokom išaukštintas transcendencijos judesys. Moderniojoje epochoje nefilosofines nuostatas kurti pradeda René Descartes'as, Galileo Galilei'us, Francis Baconas, empiristai ir racionalistai, puoselėjantys gamtos kontrolės koncepciją. Moderniosios Vakarų epochos pobūdį A. Mickūnas nusako kaip valios metafiziką, kuri irgi, įgaudama *anarchistinių praktognozių* formą, prasi-lenkia su tikrąja filosofija. Šeštame skyriuje pažadama, kad jau tuoj sužinosime, kas yra filosofija, tačiau autorius skaitytoją informuoja tik tiek, kad jos kilmė neatsiejama nuo graikiško poliaus atsiradimo ir tuojau pat ap-sukriai nuveda į gan įdomias antiki-nių mitų interpretacijas. Filosofas pamažu išlukštėna savo koncepciją, kad jau savo mituose graikai įveikia iracionalias aistras, destruktivius mo-tyvus, asmenines intrigas ir grupinius

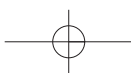

priešiškumus, t. y. jie ima suvokti, kas yra laisvė, kuri neatsiejama nuo filosofijos kūno (p. 221). Nors pati filosofija tiesiogiai ir nekylanti iš mito, tačiau, anot A. Mickūno, „klasikos laikų graikas mitu naudojosi tam, kad parodytų dievybių trūkumus ir žmogaus sugebėjimą savo reikalus tvarkyti pačiam“ (p. 223). Kodėl filosofija neatsiejama nuo graikiško polio? Todėl, kad, nebūdamas orientuotas į galią, polis yra filosofinis iš principo, nes jis sudaro sąlygas laisvai kurti ir diskutuoti. Tačiau ar apskritai gali kada nors būti socialinių santykių sistema tokia švari, visiškai išvalyta nuo galios santykių? Bijau, kad tai utopinė vizija, ir galios teoretikas Michelis Foucault su tuo taip pat nesutiktų. Visgi A. Mickūno mintys skamba gražiai. Ypač įtaigauja tokie pasakymai: „Ištikimybė Atėnų poliui negali būti atskirta nuo ištikimybės filosofijai kaip nesuinteresuotam tiesos ieškojimui viešumoje“ (p. 229). Nepamirškime, kad taip rašo filosofijos riteris, o ištikimybės samprata riterio moraliniame kodekse yra svarbi.

Antrojo filosofijos riterio A. Šliogerio požiūris į mito ir filosofijos santykius man pasirodė kiek kitoks nei A. Mickūno. Filosofija jam neatrodo kylanti iš mito (ar religijos), ji atsirandanti **nepaisant** mito. Tas žodelis „nepaisant“ tekste pajuodintas, todėl, matyt, svarbus. Filosofija, pasirodo, esanti antimitinė egzistencinė nuostata, kurion patekęs mirtingasis mąsto prieš mitą. Bent jau taip skelbiantys Ksenofanas ir Platonas. Todėl, A. Šliogerio nuomone, filosofija net metaforiškai negali būti „išvesta“ iš mito. Gebėjimas pasakyti „ne“, būti „prieš“ reikštis kaip „anti“ – kaip tik visa tai ir liudija filosofijos gaivumą, jaunystę, o gal net vaikystę. Filosofija taip pat nėra kokia pagyvenusi dama. Šis filosofijos gaivumas taip įkvepia A. Šliogerį, kad, apdainuodamas jos jaunystę, vienoje vietoje net užsimena, kad ji, ko gero, dar net neprasidėjusi.

Nepaisant šiokių tokių variacijų

(juk, kaip minėjome, rašo du *baltieji heteroseksualai*), A. Šliogeris, kaip ir A. Mickūnas, taip pat nurodo filosofijos ir laisvės giminystę (p. 319). Kita vertus, A. Šliogerio dalyje taip pat nustatomas filosofijos ir politikos santykis. Teigiama, kad „filosofija, kaip ir politika, yra laisvei adekvati autonomiško individo gestų egzistencinė sritis“ (p. 318). Tačiau čia, ko gero, prasideda įtaigiausia knygos vieta, kur imama kalbėti apie nežinojimą, nuostabą, tylą – kaip neatskiriamus filosofijos palydovus. Palaipsniui A. Šliogerio mintis, valdoma jo galingo kalbos jausmo ir aistros filosofijai, ima kurti fenomenologinius kai kurių filosofijos ypatybių aprašymus (kuriuose išryškėja lyg filosofijos ištakos, lyg savybės, galbūt tiksliausia – jos blyksniai). A. Šliogeris rašo ypač įkvėptai, mintys plaukia, kaip jam būdinga, skaidriai ir aiškiai, tačiau su labai gausiais, sodriais, barokiškais išsiskleidimais ir išsiskakojimais. Jo tekstas parašytas laisvu, tarsi „šėlstančiu“ minties ritmu. Šiuo požiūriu jis netgi pranoksta iki tol rašytas savo paties knygas ir tai šio autoriaus filotopijos sampratos teoriniams ieškojimams suteikia naujų spalvų. Sukuriamos ir naujos sąvokos, pvz., Virtualusis Globalopolis, begalinis nežinojimas, nežinojimo prezumpcija, žinojimo mašinos. Sumaniai pasirinkta dalių struktūra: sukuriama intriga, nes pradžioje konstatuojamas filosofijos mirties faktas, po to pereinama prie šios prielaidos paneigimo. Labai aukšta ekspresyvosios išraiškos ir teorinės žiūros sintezės kultūra. Nenorėčiau papasakoti viso šio intriguojančio siužeto. Tepalieka ir skaitytojui kažkoks nežinomybės šešėlis. Pacituosiu tik kelias vietas, kurios itin stringa į atmintį: „Filosofija atsirado Didžiojo Sprogimo akimirka iš pirmųkščio superatomo šukių“ (p. 312); „<...> į nuostabą, jos tylą ir prarastą amą mane gali blokti bet kas, bet koks mano kasdienybės keliuose pasitaikantis daiktas, bet koks įvykis, bet kokia situacija“ (p. 356).

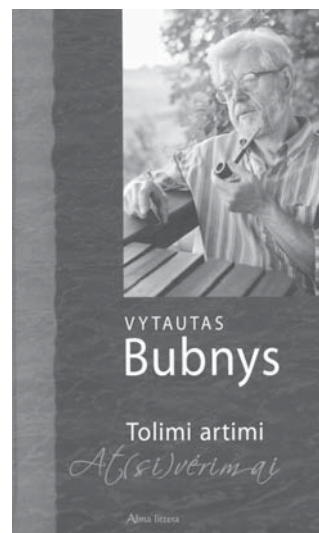
Skaitančiajam irgi užima amą – kaip gražiai rašo! Tačiau nejaugi filosofui nutinka tokie pat nuotykiškai kaip ir kitiems? Juk tam, kad patirtum nuostabą, visai nebūtina filosofuoti. A. Šliogeris į tai mums atsako: „Kadangi filosofas tėra mirtingasis, nublokštas į kasdienę banalybę, niekada ir niekur iš jos negalintis pabėgti, nes ne kur kitur, o būtent šios banalybės centre gali atsiverti absoliutus nežmogiškumas – lydėti filosofą visuose kasdienybės keliuose (gatvėje ir aikštėse, kaip mėgdavo sakyti Sokratas), pasirodydamas, bet tą pačią akimirką ir pasislėpdamas – begalinės ironijos, begalinio humoro ir begalinio skepsio judesiais, kaip tik dėl savo begalinumo filosofui draudžiantis įsitvirtinti dogmatiškos ironijos (ironijos, kaip „principo“), dogmatiško humoro (humoro, kaip situacinės laikysenos, „sąmojo“) ir dogmatiško skepsio (skepsio kaip nihilistinio snobizmo, „cinizmo“) pozoje“ (p. 349). Filosofijos riteris, išsiruošęs į kryžiaus žygį prieš kitatikius savo mylimosios garbei apginti, pakimba šitame pavojingame tarpsnyje – tarp dogmatizmo ir begalinumo. Juk kiekvienas skeptikas praeidamas pasakys, kad negatyvumo judesiu kapodamas priešams (ne filosofams, taipgi ir antifilosofams) galvas, jis pats paneigia savo paties postuluojamą filosofijos kaip nežinojimo prezumpcijos prielaidą ir pakliūna į tikrojo, arba vienintelio, žinojimo spąstus. Vienintelės Teisingos Tiesos Fanatizmas kaip šmėkla nuolatos žvilgčioja iš už kampo. Juk negalima chaotiškai mosikuoti kalaviju pirmyn atgal ir kirsti bet kuriam pasitaikiusiam – juk reikia žinoti, kas yra savas, o kas – svetimas. Gal šiuos pavojingus nežinančio žinojimo spąstus spendžia pati kova su nefilosofinėmis stichijomis?

Bet tikrieji riteriai nepaiso pavojų. Juos gena aistra. Džiugu, kad filosofijos likimas yra tokiose patikimose ir atsidadusiose rankose.

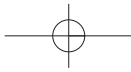
FELIKSAS MAČIANSKAS

Tūkstantis ir vienas klausukas

Tik stebėtis belieka, kaip rašytojui Vytautui Bubniui pasisekė savo gyvenimo siužetus, kūrybinių kančių ir atradimų epizodus „supresuoti“ į beveik 300 puslapių apimties knygą, intriguojančiu pavadinimu „Tolimi artimi. At(si)vėrimai“. Tai, kas buvo sukaupia slėpinių skrynelėje, autorius nelaikė užrakinęs devyniais raktais. Krapštė iš jos „brangiausias turtus“ ir viešino – biografinių fragmentų apšvietimai publikuoti periodikoje bei knygose. Ir turėdamas svarų įdirbį, V. Bubnys neįninka iš turimų tekstų montuoti „standartinį“ (iš esmės publicistinį) darbą apie save, nugyventus metus ir draugus. Jam ramybės neduoda atmintin įstrigę Rainerio Maria Rilke's žodžiai: „Neužtenka vien tik turėti prisiminimų. Reikia mokėti juos užmiršti, kai jų per daug prisirenka. Reikia turėti begalinės kantrybės

Vytautas Bubnys. TOLIMI ARTIMI. AT(SI)VĖRIMAI. – Vilnius: Alma littera, 2008. – 288 p.

sulaukti, kol jie vėlei sugriš. Tik tuomet...”

V. Bubnys kantriai laukė, kada gi sukirbės pranašingas ir lemtingas „jau“. Tiesa, „vėlei sugrižtantys“ prisiminimai jau buvo gerokai pakitę – labiau apmąstyti, vertybiškai įprasminėti, reikalaujantys įtaigesnės meninės raiškos, įvairesnių estetinio poveikio priemonių. Rašytojas pirmenybę teikia tiems gyvenimo epizodams, kurie, jo nuomone, buvo svarbiausi ir reikšmingiausi. V. Bubnys prisipažįsta, kad dažnai jo „galvoje pradeda kirbėti tūkstantis ir vienas klaustukas“ (p. 257).

Autorius ne šiaip rašė prisiminimus, bet kūrė biografines esė. Jau pirmieji kūrinių sakiniai byloja, kad rašytojo nevaržo chronologinė seka, faktologijos gausa; mintys liejasi spontaniškai ir laisvai besišakodamos, tekstas santūrus, neretai pajvairintas žodžių žaisme, vaizdingesniais palyginimais, paradoksis, anekdotiškais nutikimais, ironija bei autoironija. Ir personažai rikiuojami ne pagal „rangus“, o atsižvelgiant į jų dvasingumą, jautrumą, dorovinį tyrumą, santykius su artimaisiais. Su didžiausia meile bei pagarba visų pirma prisimenama mama Magdalena. Skyrelis „Akistata bemiegę naktį (I)“ prasideda esė „Man saulė tavo veidą mena“:

„Iš melzganos miglos išsikiedena kaimo mokykla. Mažutė scena – ant storų kaladžių patiestos dviverės kluono durys, jos užklotos dryžuota marška. Apsitrynusiuose suoluose mokinukai tarpu pasigūbrinusių vyrų ir raiptom skarutėm apsigobusių moterų. Tvyro tylą. Ir spengia dusinantį laukimą.“

Akim susirandu motiną. Netoli durų sėdi, iš pačio kraštelio, tikriausiai ką tik įslinkusi, ir nusigandusi žvelgia į mane. Kažko nusigandusi“ (p. 9).

Jaudinasi ir sūnus, pasišovęs padeklamuoti B. Brazdžionio eilėrašį „Motina, man saulė tavo veidą mena“.

„Sutumulavęs rūkas apklesčia mokyklą, ištirpdo gegužės pradžios pavarę, vienintelę tokią. Ir mano motiną

jis skandina... jos veidą... ašarą ant skruosto...” (p. 9).

Ši „ašara“ suvirpina širdis, sužadina jausmus, išviešina sūnaus ir motinos santykius. Jiems pavaizduoti pasitelkiamas dialogas tarp AŠ ir JI. Čia intriguoja tai, jog neskubama paminėti, kur ir kada, kokiomis aplinkybėmis (realybėje ar sapne) vyksta pokalbis...

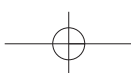
„AŠ. Ilgai taip žiūrėdavai <...>. Niekad nepaklausiau, ką tom minutėm galvodavai. Juk galvodavai kažką? <...>

JI. Matydavau tave užaugusį. <...> regėjau tave laimingą. <...>

AŠ. <...> Mama, niekuomet tu man to nesakei. Ir vėliau net nepaklausdavai, ar aš laimingas.

JI. <...> Tu negirdėjai ir mano prisipažinimų, kad aš tave myliu. <...> mes šeimoje, pats žinai, kai kurių žodžių nebarstėm kaip pupų <...>. Juos išsakydavome akimis, pirštų liestelėjimu, ramumu“ (p. 10–11).

Įstringa atmintin ir su meile bei didžia pagarba vaizduojama Bubnių šeimoje tvyranti darnos ir ramybės dvasia. Nors Magdalena anksti iškėjo ir pasinėrė į darbus bei rūpesčius, tačiau nepalūžo, nes ją palaikė tikėjimas ir vienintelis jos skausmas – vaikai. Vyras Kazimieras, visada paskendęs laukų darbuose, amžinai nusiplūkęs. Tad be jokių barnių, prašymų ar raginimų į pagalbą tėvams skubėdavo vyresnysis sūnus Antanas ir penkeriais metais jaunesnis Vytelis, kuris ir dabar mena: „Sekiojau iš paskos ir pats griebiausi laistyt daržų, ravėt, šieno pagrėbt. Suradęs pirmą prisirpusią braškę kaip paukščiukas skrendu: mamute, štai ką aš tau...” (p. 29). O mamutė laisvesniu laiku jam pasekdavo pasakų, nes paskaityti gebėjo tik iš maldaknygės. Tėvas turėjo savo knygų arba parsinešdavo iš kaimyno. Sau buvo užsisakęs žurnalą „Lurdas“, o vaikams – „Kregždutę“. Šeimos darną, jautumą, pagarbumą vaizduojami kaip nepakartojama idilė: dūzgia motinos ratelis, girdisi tylus jos

dainavimas, tėvas prie šulinio girdo arklius, basos kojos jaučia plūktinės aslos vėsa. „Kasdienos bruzdesys, darbų kaita, susėdimai prie stalo pusryčių, pietų ir vakarienės, maldų žodžiai, atodūsiai, pašnekesiai, sekmadienių vakarais pagiedojimai lydėjo mano vaikystę“ (p. 29). Kaip toji aplinka ugdė vaikų meilę šeimos židiniui, tėvų žemei, gimtinei, veikė jų širdis ir protus, matome iš V. Bubnio „Laiško Mylimai“, kuris skamba kaip žaviausias himnas: „Būdama manyje, Tu įėjai į mano knygų puslapius, ištirpai juose, susiliejai su pasauliu, su mano herojų likimais, jų nuopoliais ir atsitokėjimais“ (p. 195).

V. Bubnys yra prasitaręs, kad jam gyvenime ne kartą teko žvelgti mirčiai į akis. Tragiškų nelaimių išvengta tik todėl, kad jį „sergėjo Gerojo Angelo ranka“ (p. 32). Tai ji, tik frontui praslinkus į Vakarus, iš Vytuko ir jo draugo Broniaus rankų išplėšusi granatą, kurią ketinta išardyti (p. 33). Po pusantrų metų šie bičiuliai, skubėdami į Prienų gimnaziją, papuolė į partizanų pasalą. Bronius žuvo, o Vytukas, nors ir baisiai kulkų suvarpytas, sužalotas per stebuklą liko gyvas. „Taip Dievas norėjo, vaikeli. Jis sergėjo tave“, – dar ligoninėje tikino motina. Tuo tikėjo ir sūnus. Bebaigiąs septynioliktuosius Vytautas sumanė pramokti geriau plaukti, surado nuošalesnę, bet gilesnę vietą, kurioje pradėjo skęsti. Išgelbėjo ir atgaivino atskubėjęs drašus vyriškis (p. 193–194). Puiku turėti Gerąją Angelą sargą. Bet ir jis ne visagalis. 1960 m. miršta dviejų su puse metų sūnus Arvydėlis (p. 137), o 1989 m. per patį pavasarinį žydėjimą tragiškai žūsta žmona Ada (p. 176). Tad ir vėl galvoje sukasi tūkstančiai klausimų – kodėl? Skyrelyje „Gegužio pašnekesys“, kviesdamas brolių Antaną prisiminti pokario metus, atvirai pakalbėti, Vytautas sulaukė tiesaus atsakymo: „Kaimynam toli gražu ne viską pasakydavom. Kokie tenai atvirumai“ (p. 18).

Rašytojo nuomone, prisipažinti

bijančiam – gėda, negražu. Bet nepasakoma, kaip įvardyti nenorą išgirsti, sužinoti tiesą. Šit, kai V. Bubnys, viešėdamas gimtinėje sutiko bendramokslį ir pasisakė, kad dar nežinąs, kas tada į juos šaudė, draugas išpūtė akis ir paklausė: „Ar tu tikrai labai nori išgirsti jo vardą?“ Vytautas sutriko, susimąstė: „Ilgus dešimtmečius svarstęs, kas šaudė į mane, dabar, kai nelauktai atsirado proga sužinoti tiesą, pajutau, kaip kažin kas manyje apsivertė, ir atsakiau: „Šitiek metų nugyvenau nežinodamas, nenoriu ir dabar žinoti“ (p. 22). Įdomus paaiškinimas – sužinosi, bet ar žinosi, ką su ta tiesa daryti?

Aktualių pamąstymų V. Bubnio knygoje apstu. Vienus jų inspiravo dramatiškais įvykiais paženklinti prabėgę metai, kitus – skaudi asmeninė patirtis, trečius – troškimas išsiaiškinti ne tik realių konfliktų priežastis, bet ir perprasti paradoksalius reiškinius, keistus sutapimus. Skyrelyje „Akistata bemiegei naktį (2)“ dialogas vyksta su pačiu savimi – tariamu dvyniu, „nes kalnas metų, kai esame du viename“ (p. 66). Užmigti sunku – mat neišspręsta problema – „Tikėti ir netikėti“ (p. 66–77). Apie metafizinį žmogų, mistiką, likimą–lemtį–mirtį svarstoma skyrelyje „Kaip paaiškinti nepaaiškinama“ (p. 157–179). Autorius sakosi, kad norėtų ir liūdną žinią apie savo mirtį „priimti ramiai, būti jai pasirengęs“, nes – „Nežinai dienos / Nei valandos, / Nežinai, širdis / Kada sustos. / Vilčių lauželį / Kūreni – / Gyveni“ (p. 180). Rašytojas ir apie gyvenimą, ir apie mirtį samprotauja griežtai laikydamasis principo – sakyti tiesą ir tikrai tiesą. Po Romo Kalantos žūties 1972 m. „Moksleivio“ redaktorius V. Bubnys komandiruojamas į Kauną susitikti su jaunimu. Jis nekaltina vaikino, bet tvirtai sako, kad taip pasielgti negalėtų, nes gyvenimą laiko didesne vertybe (p. 108). Kai JAV pradėjo intervenciją į Iraką, laikraštis „Lietuvos žinios“ išspausdino V. Bubnio rašinį „Penktasis – nežudyk –

paseno“, kuriame jis tą akciją smerkia, nes karas ritasi ne tik per Iraką, bet ir „per pasaulio žmonių širdis“ (p. 105). 1974 m. jis nepaklūsta nomenklatūros šulų „patarimui“ rašytojų vardu pasmerkti iš TSRS deportuotą rašytoją A. Solženicyną ir džiaugiasi, kad „iš lietuvių rašytojų niekas neįsivėlė į tą „akciją“ (p. 96). Knygoje prisimenama, kokio plataus atgarsio sulaukė 1988 m. jo padarytas pranešimas nacionaliniu klausimu ir „Literatūroje ir mene“ paskelbtas tekstas „Kas gali pažadinti nacionalinį orumą?“ bei „Tiesoje“ išspausdintas straipsnis, triuškinantis istoriko J. Jarmalavičiaus „konceptijas“ (p. 38–40). Nors čia paminėti tekstai ir kai kurie skyriais „Kodėl? Kodėl? Kodėl?“ atsakymai į skaitytojų klausimus nelabai dera prie esė stilistikos, yra intriguojantys ir patrauklūs. Beje, bet juose nemaža autoironijos. Tai jis, nepriverstas tapti komjaunuoliu, išrenkamas delegatu į respublikinį suvažiavimą, tai pačios Maskvos pageidavimu tampa profesinių sąjungų suvažiavimo delegatu ir net penkias dienas malasi po Kremliaus rūmus. Gauna dovanų – apie dešimtį Leonido Brežnevo raštų tomų ir vargsta nežinodamas, kaip tokia sunkenybe atsikratyti (p. 110–114). Besidžiaugdamas grakščiu, žodingu tekstu, aptikau ir porą riktų. V. Bubnys teigia, kad, įstojęs į Pedagoginį institutą, negavo bendrabučio. Paprašė pažįsta-

mo rašytojo pagelbėti. Abu nueina pas komjaunimo sekretorių. Šis, sužinojęs, kad Vytautas nepartinis, tarstelėjo: „Gaila, bet vietų nėra.“ Tų vietų tikrai buvo mažoka. Jų negaudavo ir komjaunuoliai, jeigu būdavo iš turtingesnių šeimų arba tarnautojų vaikai. O Vytautas buvo iš pasiturinčiųjų. 1995 m. pabaigoje Briuselyje rašytojas susitiko su prozininku Eduardu Cinzu, kurį kelionėje po Žemaitiją lydėjęs neva „saugumui parsidavęs literatas. Ne šiaip koks, žinomas“ (p. 242). E. Cinzas pasako to „niekadėjo“ ir vardą bei pavardę, tik prašo kitiems to nesakyti. „Jis? Negali būti?“ – nustemba prelegentas. Suabejoti suabejoto, bet tą epizodą su etikete knygoje paliko. O gal ir be reikalo, nes nuomonė – dar ne faktas ir ją priimti už gryną pinigą labai rizikinga.

Vytautas Bubnys anksti suvokė, kad yra gimęs po laiminga žvaigžde ir rašysiąs knygas. Ir ne bet kokias, o apie „tikėjimą gyvenimu regimu ir neregimu, gyvenimu nenuspėjamu, kupinu paslapties“ (www.rasytojai.lt). Tokia nuostata persmelkti ne tik visi rašytojo romanai, bet ir ši autobiografinių esė knyga. Ji ypatinga dar ir tuo, kad gerokai papildys rekordinius autoriaus turtus, kurių jo „sąskaitoje šeši milijonai. Tai bendras mano knygų tiražas, įskaitant perleidimus ir vertimus“ (p. 187). Belieka rašytojui palinkėti, kad laiminga žvaigždė skaisčiai jam šviestų kuriant naujus veikalus.

Lakštingalos trelė varnų krankime

Mano kaime, pabirusiame prie Minijos ir karaliaus Vilhelmo kanalo, jaunimas knygų neskaito. Jas skaito vienintelis čia likęs „šišioniškis“, toks Eretas Tyfenzenas. Ateina pasirinkti žurnalų, atsivežtų iš miesto pakuroms, kartais iš Šilutės ar Klaipėdos paprašo parvežti kokį laikraštį.

Jaunimas geria! Geria ilgai ir žiauriai, o paryčiais, išvirtęs į lauką iš kokios nors trobos, plyšauja visa gerkle ir labai bjauriai rusiškai keikiasi. Niekada nedainuoja, net nešvankių dainuškų, kadaise taip plačiai skambėjusių sukolūkintų kaimų palaukėse.

Kai kartą vakarėjant ir vis dar apspangusiam jaunimėliui pradėjus lįsti lauk iš savo migių, nuėjau į netolimą kaimynų kiemą aiškinti Konstitucijos man garantuojamų teisių į poilsį ir pamatinių pagarbos kitam žmogui postulatų, iš trobos rėkdama iššoko kelių aršiausių kaimo girtuoklių motina:

– Ko čia prie vaikų kabinėjiesi, ką jiems vakarais veikti?

Nepagalvojęs (paskui dėl to gailėjausi) lepletėjau:

– Knygas tegul skaito!

Įsivyravo kapų tyła, kuri netrukus sprogo į tokį griausmingą jaunimo ir mamos juoką, jog atrodė, kad jiems kažkas ką tik papasakojo labai juokingą anekdotą ir jie jį suprato.

Man kiūtinant atgal į savo kiemą vis dar girdėjosi ne tik kvatojimas, bet ir garsus dalijimasis įspūdžiais:

– Žmogelis visai nuo proto nušoko... knygas mat jam skaityk... debilas... cha cha cha!

Beliko džiaugtis, kad savo siūlymo per daug nesukonkretinau ir neliečiau skaityti poezijos. Tikrai būtų prilupe!

Vėliau ilgai galvojau, su kaimynais tariausi, ką iš tiesų jie galėtų vakarais veikti. Be televizoriaus niekas nieko negalėjo pasiūlyti. Tylėjo ir dėl knygų, nes ir jiems dabartinio kaimo jaunuolis, palinkęs prie knygos, atrodė pernelyg nerealiai. Nesiūlė ir šokių, nūnai vadinamų diskotekomis! Mat prieš kelerius metus pradinės mokyklos salėje tokias diskotekas kažkas bandė organizuoti. Rezultatai pranoko visus lūkesčius – per nepilnus metus du „šokėjai“, subadyti peiliais, iškeliavo Anapilin, o kiek dviračių grandinėmis suskaldytų galvų, kastetais sulaužytų žandikaulių, niekas ir neskaičiavo. Nė vieni šokiai, t. y. diskotekos, nesibaigė taikiai! Tiesą pasakius, niekas ten šokti ir nesirengė, suvažiuodavo iš aplinkinių miestelių ir kaimų girti, grieždami dantimis, apsikarstę grandinėmis ir, dar neužgrojus muzikai, pradėdavo pliektis. Kol Priekulėje buvo policijos nuovada, bent jau pareigūnus galėjai prisikviesti, kai ją panaikino, jaunimas visiškai pašėlo, tad taip vadinamąją diskoteką teko skubiai uždaryti. Liko tik televizorius ir dvi skirtingose upės pusėse kaimo parduotuvės, kurių pagrindinė apyvarta – prekyba alkoholiu.

Degraduoja ne tik paaugliai ir žalias jaunimėlis, galingi vyrai virsta lyg benzininių pjūklų spaudimo neatlaikę medžiai.

Kintuose, sename žvejų kaime ir kadaise buvusiame dideliame Mažosios Lie-

tuvos kultūros centre, užsukau į parduotuvę. Lynojo, pastato pašaliuose sutūpusios senutės nuo darganos gynėsi tokiais pat senais ir apdriskusiais skėčiais. Koridoriuje, šalia durų į parduotuvę, patogiai ant grindų išsidrėbę šeši vyriškai gėrė alų. Įėjęs į vidų užkalbinau nuobodžiaujančią gražutę pardavėją:

– Turite ištikimų klientų, nuo durų toli neina.

– Anokie ten klientai. Invalidai! Šiandien pensijos, laukia, kada Kredito uniją atidarys.

– Invalidai?! Juk vyrai kaip ažuolai, pačiame jėgų žydėjime!

– Taigi kepenis su inkstais pragėrė, džiova plaučius suėdė, tai dabar net alų gerdami uždūsta, aguonų ant bandelių nebeužbarstyti! – noriai aiškino šneki pardavėja.

Perlėpęs kažką urzgiančių „invalidų“ kojas, išėjau į lauką. Kitoje gatvės pusėje beveik priešais parduotuvę stūksojo didelis raudonų plytų pastatas – Vydūno kultūros centras, kvepėjo pušimis, tiesiog fiziškai galėjai pajusti marių gaiivą.

Buvo gi kadaise! Vydūnas, chorai, koncertai, vaidinimai, knygos... Beliko nuo metų naštos ir girtuoklių vaikų į ragą susisukusios senutės bei Anapilin iškelia-vusių žvejų anūakai pragertomis kepenimis ir pusiau išspjaudytais plaučiais. Jie taip pat neturėjo ką veikti. Iš pradžių gūdziais, lietaus merkiamaiais vakarais, o įsigalėjus rinkai ir žuvų žvejybos kvotoms – visą laiką. Ir taip diena iš dienos, metai po metų.

Panašiai yra ir Rusnėje, ir Ventėje, ir Mingėje, ir Drevernoje. Kažkada klestėję pamario kaimai ir miesteliai, puoselėję savąją kultūrą, amatus ir papročius, gar-sėję neeiliniais šviesuoliais, nūnai virto prasigėrusių monstrų buveinėmis, kur kojos nekelia net mūsų nepakartojamos „televizijos meno žvaigždės“.

Išskyrus Klaipėdą ir Šilutę, neberasi nė vieno knygyno, masiškai uždaromos kaimo mokyklėlės ir taip pat masiškai atidaromos girdyklos. Tenkinami tautos poreikiai – kelios bibliotekėlės visoje pakrantėje ir šimtai alaus kioskų, barų, karčėmų, užėigų, aludžių, restoranų, šašlykinių, pirčių, vyninių, net tavernų...

Viename iš tokių barų, netoli Ventės, karštą vasaros dieną su vietiniais vyrais gėrėme alų. Atpažino!

– O, Seimo narys... Per televiziją rodė... Ten pas jus velniava... Sakyk, kur pi-nigus dedat... Ar yra ten bent vienas *nedurnas*?..

Išsekus nūnai kaime populiariausiai politikos temai, suku kalbą link kul-tūros, knygų. Sekasi sunkiai, vyrai niekaip negali prisiminti, ką skaitė, nors pa-garbiai klausosi čia pat už stalo sėdinčio literatūros kritiko ir poeto Aleksandro Žalio skaitomų eilių. Keli, įdėmiai išklausę H. Radausko, V. Mačernio tekstus, net susigraudina:

– Gražiai, „jibitvaimat“, deklamuoja!

Iš rašytojų iki šiol prisimena Alį Balbierių, kažkada dirbusį Ventės paukščių žiedavimo stotyje, M. Martinaitį painioja su Just. Marcinkevičiumi, iš mokyklos laikų atsimena S. Nėrį. Visa kita – praraja! Bet ir tai nėra mažai, juk visi su ne-mažesniu kaip dvidešimt metų gėrimo stažu, visų įmanomų valdžių palikti liki-mo valiai ant vėjų košiamo marių kranto. Tačiau eilėraščių klausosi, akivaizdu, kad įdomu, jaudina, dar likę kažkas ne vartotojiško, ko negali pamatuoti pus-buteliu naminės ar bokalu alaus. Deja, tai jau niekam neberūpi!

Gal dar galima ką pakeisti? Vargu! Pastaryjų dviejų dešimtmečių valstybės kultūros politika ir visokios reformos kiek atokiau nuo didžiųjų miestų nutolu-sius žmones neatplėšiamai „prišriubavo“ prie televizorių ir padarė beveik viską, kad į rankas jiems įspraustų butelį. Tik patys aktyviausi, dažniausiai moterys, dar bando kažką daryti: rengti jubiliejus, kviesti atlikėjus, organizuoti atminimo

ženklų ar net koplytstulpių kokiam nors įvykiui įamžinti atidarymą. Tačiau jų galimybės be valstybės ir savivaldybių paramos yra lyg lakštingalų trelės varnų krankime. Tokia dabar yra mažųjų Lietuvos miestelių ir kaimų tikrovė, beveik nepaliekanti kultūrinės terpės žmogui, nukvailintam beprasmių televizijos laidų ir ten strakaliojančių „papūgėlių“ lėkštumo. Tokia politika, tokios dabar reformos.

Apskritai ar yra kas nors kur nors girdėjęs, kad griovimas ir naikinimas būtų vadinamas reforma? Uždaromos kaimo mokyklos, bibliotekos, kultūros namai, muziejai, jau privatizuoti knygynai, o sakoma, kad tai yra labai gudragalviška reforma, atnešianti mums ateityje didelę naudą. Gal aš ko nors ir nesuprantu, tačiau reformos esmė visada buvo ko nors pertvarkymas taip, kad būtų geriau, nei yra dabar. Parodykite bent vieną vietą, kur taip atsitiko!

Kultūra akivaizdžiai traukiasi, koncentruojasi didžiuosiuose miestuose, kur kaip uodai lietingą ir karštą vasarą veisiasi visokie „amžiaus projektai“, tenkinamos prasibrovusių prie valdžios gigantomaniškos perversijos.

Ką girdi žmonės? Reforma... optimizuojamas mokyklų ir bibliotekų tinklas... taupomos lėšos...

Be abejo, lėšos! Vargu ar kas prieštarauja protingam, t. y. saikingam pinigų naudojimui. Tačiau kaip paaiškinti, kodėl vieno LEO LT veikėjo išeitinei pašalpai už kelių mėnesių pasėdėjimą patogiam krėslė negailima ketvirčio milijono litų, bet niekaip nesukrapštoma 25 tūkstančių litų miestelio bibliotekai.

O juk tik už vieno LEO LT „elektriko“ išeitinę pašalpą būtų galima provincijos miesteliuose visus metus išlaikyti dešimt bibliotekų! Už penkias – penkiasdešimt! Tačiau pro sukąstus dantis košiama – pinigų nėra ir nebus! Tikrai nebus, kol taip tvarkomasi.

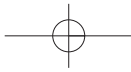
Pristeigėme įvairių valstybinių institucijų (beje, iš tų pačių, kultūrai skirtų, pinigų), asociacijų, agentūrų, inovacinių fondų, idėjų bankų, visokių nevyriausybinių organizacijų, kurios, kad ir kaip įdėmiai žiūrėtum, pagrindinę valstybės problemą mato ne masiniame kultūros nuopuolyje, bet aiškindamos sau ir kitiems, kaip nūnai pridera atlikti lytinį aktą.

Kultūrinė ir moralinė rezignacija yra mūsų pačių, o ne kokių nors okupantų sukurtas produktas, didžiausia valstybės nelaimė, apkrėtusi žmonių sielas bei protus viską ėdančia vartotojiškumo bacila, sulaužusia šimtų tūkstančių žmonių gyvenimus.

Dabar visais įmanomais kanalais visuomenei peršama nuomonė – pirk, turėk, vartok! Vertingas tik tas, kas moka daryti pinigus, kas gyvena prabanguose namuose, važinėja prestižiniais automobiliais, rengiasi žinomų dizainerių sukurtais drabužiais, tie, kurių nuotraukos puikuoja blizgančiuose elitinių žurnalų puslapiuose... Visi kiti nieko neverta, pilka nevykėlių masė, nesugebanti įsitvirtinti šiuolaikiniame, dinamiškame pasaulyje.

Kartą akys užkliuvo už vieno dienraščio teksto „Miesto elitais paminėjo šv. Valentino dieną“. Straipsnis, kaip ir dauguma panašių, aprašė diduomenės gyvenimą – susirinko, valgė, gėrė, šoko tryptinį... Čia pat ir kelios spalvotos nuotraukos, iliustruojančios tą didingą ir viso dienraščio puslapio vertą „rautą“. Jose orūs tamsiais kostiumais vyrai, jiems į parankes įsikibusios dar oresnės ir labai brangiai „instaliuotos“ žmonos, arba dabar beprotiškai madingos gyvenimo draugės. Tačiau kad ir kaip įdėmiai žiūrėjau, buvau net didinamąjį stiklą atsinešęs, neradau ten nė vieno aktoriaus, muzikanto, operos solisto, režisieriaus, nė vieno rašytojo, dailininko, universiteto profesoriaus ar mokytojo!

Kitoje laikraščio lapo pusėje, pačiame kampe, aštuoniom trumpom eilutėm

paskelbta, kad poetas G. Grajauskas „...pristatė miestiečiams savo naują poezijos knygą“.

Šiandien situacija tokia – nacionalinis lietuvių kūrėjas ir teoriškai, ir praktiškai yra išmestas už borto, net nepasirūpinus jam ant juosmens užmauti bent menkučio gelbėjimosi rato. Romanų ir poezijos rašymas per pastaruosius dvidešimt metų Lietuvoje tapo saviveikla, mėgstamu laisvalaikio užsiėmimu. Turime dėkoti menininkams, kad jie iš įpročio dar rašo, nes kitų paskatų nėra! Joks kūrėjas iš šito amato išgyventi negali – gali tik nusigyventi! Tad ir rašo vakarais, grįžę iš darbo muitinėje, redakcijoje ar kokioje nors valstybinėje kontoroje. Rašo ir laukia geresnių laikų. Tačiau sulaukia tik blogesnių, kaip kad atsitiko dabar, kai valdžia ir nuo taip jau nustekentos kultūros pradėjo net ne paskutinį kailį lupti, bet traukti gyslas.

Kai taip nuvertintas menininkas, vargu ar protinga virkauti, kad visiškai nesirūpinama provincijos kultūros puoselėjimu. Net ne puoselėjimu – reanimacija, jei įmanoma surasti ką reanimuoti.

Nežinia, ko galima tikėtis, kai valdžioje ir šalia jos visą laiką sukasi žmonės, kuriems kultūrinės tautos aspiracijos mažų mažiausiai yra nepriimtinos, o dažniausiai – nesuprantamos ir svetimos.

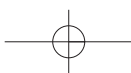
O juk Lietuvos istorijoje įsiamžino nemažai valstybininkų, kurie anuomet stovėjo vieno ar kito kultūrinio sąjūdžio priekyje. Prisiminkime kad ir Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus – J. Basanavičių, A. Smetoną, J. Šerną, M. Biržišką, P. Klimą ir kitus, taip pat vėlesnius valstybės veikėjus, aktyviai dalyvavusius kultūriniame gyvenime, rašiusius knygas, straipsnius, redagavusius laikraščius, steigusius mokslo draugijas, organizacijas vargšams šelpti, mokyklas, bibliotekas, muziejus...

Dabartiniai veikėjai gali didžiulius nebent savo beraštyste ir sunaikintų, uždarytų ar „nureorganizuotų“ bei kitokiais būdais nustekentų kultūros ir švietimo įstaigų skaičiumi.

Prieš gerą pusmetį užsukau pas vieną inteligentą, šalyje žinomą žmogų, pretendavusį ir dar pretenduosiantį į aukštus valstybinius postus. Neseniai knygynuose buvo pasirodęs mano romanas, tad galvojau – įteiksiu, šnektelsime.

Puikus namas prestižinėje vietoje, gausybė kambarių, stulbinantys interjerai, brangūs baldai, dailios užuolaidos ant langų. Dairausi, lyg būčiau patekęs į muziejų, o šeimininkas noriai aiškina, ką simbolizuoja dramblio figūra, sudėta iš nuogų moterų kūnų, ką reiškia Sator – Arepo formulė ir kitokie painūs bei magiški daiktai, sukabinti ant sienų ir sudėlioti ant gausių įmantraus interjero plokštumų. Didžiulė videoteka, muzikos centras, namų kinas, dar kažkokie sudėtingi dalykai, kurių paskirties iš pirmo žvilgsnio ir nenustatysi. Žodžiu, viskas, ko reikia stilingiems namams. Tačiau akys neužkliuvo nė už vienos knygos! Jų paprasčiausiai tuose namuose nebuvo. Kai, įpusėjęs vyno buteliui, įteikiau šeimininkams romaną, visa savo esybe pajutau, kad jiems tai tėra paprastas raidžių primargintas popierius. Paėmė ir iš mandagumo net nepavartę padėjo ant palangės. Tarsi tai būtų karpa ant gražaus, kruopščiai nupudruoto šeimininkės veido. Ar nevalyvų mūrininkų palikta plyta, kuri laikui bėgant suskeldės, pajuos, bus mėtoma iš kertės į kertę, kol baigs savo dienas kur nors tamsiame nereikalingų daiktų sandėliuke.

Šis vizitas ne tik sužadino mano apsiblaususioje sąmonėje prisiminimus, kaip kadaise, pasirodžius kokiai nors naujai knygai, stumdėmės prie knygynų prekybos stalių, bet ir pavertė savotišku stebėtoju, ieškančiu svetimuose namuose kultūros ženklų. Keisti tai buvo atradimai. Ir netikėti! Pastebėjau, kad daugelis val-

džioje ar netoli jos esančių veikėjų beveik neskaito. Žiemą grybų miške rasi daugiau, nei jų namuose knygų.

Labai komunikabili vienu turtingų namų šeimininkė į mano netaktišką pasiteiravimą apie knygas labai aiškiai atsakė:

– O kam jos? Dulkėms rinktis? Ir taip, kol visus kampus apeinu, rankos nusvyra!..

Tačiau grįžkime į provinciją. Čia lyg nuo aukšto kalno viskas kaip ant delno. Kultūrinis nugarmėjimas į bedugnę ir dvasinis žmonių degradavimas neatsiejamas nuo savo palydovų: kraupaus girtavimo, baisaus skurdo, juodo purvo... Viltis galutinai išblėsta iš gyvenimo išeinant paskutiniams kaimų ir miestelių šviesuoliams, daugelį metų beveik be atlyginimo kantriai tempusiems sunkią švietėjų našta. Jų niekas nepakeičia, o jei ir atsiranda koks nors didžiai mokytas „kultūros vadybininkas“, jis nesugeba pakeisti susiklosčiusios padėties. Dairosi į miestą, kur nesibaigianti kova už būvį, už geresnę vietą, už aukštesnį postą, kur gyvenimas gal ir daug duoda, bet dar daugiau atima. Tai lyg valgymas bėgant, kai negali nei normaliai atsikąsti, nei sukramtyti, nei pajauti skonio. Taip Lietuvos provincija galutinai praranda paskutinį, kad ir iliuzinį šiaudą, už kurio užsikabinusi, dar pajėgtų vegetuoti.

Kas gali ją išgelbėti nuo visiško žlugimo? Investicijos į gamybą, kaimo plėtros programos, jau dešimt metų baigiama ir niekaip neužbaigiama žemės reforma? Šis kelias jau išmėgintas. Tačiau, be investicijų į kultūrą ir meną, viskas labai greitai sulindo atgal į butelį.

Anądien grįžau iš kitoje Minijos pusėje esančios parduotuvės. Prie liepto sutikau kaimynę, našlę (našlės beveik visos pagyvenusios kaimo moterys). Pasiguodė vis prastėjančia sveikata, triukšmingais, nuolat keliančiais orgijas, kaimynais, nevaldomais jų vaikais. Paklausiau, ką daryti, ką keisti?

– Ką čia bepakeisi, nebent gyventi uždrauskit, išmirsim, o tada kiti gal ateis...

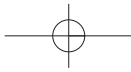
VYTAUTAS ČEPAS

PARAPIJAI IR LIETUVAI: MYKOLAS KARČIAUSKAS IR JONAS STRIELKŪNAS

Rašytojų klubo salė literatūros vakarams kartais būna per erdvi, dažniausiai pati ta, o ypatingesniais atvejais susitraukia iki, atrodytu, ankštos seklytėlės, tada žmonių apilpę visi prieduriai ir priemenės. Taip buvo ir tuos du kovo vakarus (17 ir 20 d.), kai vienas po kito 70-mečio sukaktis šventė jaunatviški poetai, kilę iš to paties Lietuvos šiaurės pakraščio, – Mykolas Karčiauskas ir Jonas Strielkūnas. Tik per dienos tarpą vienas nuo kito gimę: M. Karčiauskas – 1939 m. kovo 15 d. Žvirgždėje (netoli Krinčino, dabar Pasvalio rajonas); J. Strielkūnas – tų pat metų kovo 16 d. Putauskuose (Vabalninko parapijoj; paskiau kaimas dirbtinai priskirtas tolimo Karsa-

kiškio apylinkei, Panevėžio rajonui). Vienuolikmetis Jonas, 1950 metais baigęs Sodelių pradinę, pradeda mokytis Vabalninko Balio Sruogos vidurinėj, taigi jau tik už kokių dvidešimties kilometrų nuo Bernardo Brazdžionio Žadeikių, nuo M. Karčiausko Žvirgždės, „kaimelio, budinčio pakeliui iš Pasvalio į Vabalninką“, nuo Krinčino, dabar jau mūsų sąmonėj nebeatskiriamai susijusio su Eugenijum Matuzevičium; visai čia pat ir Pauliaus Drevinio Gulbinai, Daumėnai... O nuo ten jau keliolika kilometrų, ir – Henriko Algio Čigriejaus Saločiai, Vidugiriai... Taip visa arti. Tame vis dar gerų žemių, vis dar gyvų smegduobių, tik ne per seniausiai kaimuose nutilusių sutartinių, vis dar tikroko alaus krašte.

Yra poetų, kuriems gimtosios, augtosios vietos lieka gyvybiškai svarbios visą gyvenimą. Ir tų vietų žmonėms jie – itin svarbūs.

Užtat čia ir miniu tą geografinę kaimynystę. Tiesa, eina rajonų riba, ir dabar Mykolas vadinamas pasvaliečiu, Jonas – labiau biržiečiu. Biržai ir Pasvalys vis tyliai pasivaržo dėl tikrojo alaus krašto sostinės vardo. Šiuokart po savo vakaro pasibūti „prie alaus“ kvietė Mykolas (Jonas – „prie vyno“), tad dainos žvaliai suputojo baigiant tik Mykolo šventę, ir Olita Dautartaitė paskiau man visą laiką priekaištaus, o kodėl Jonui nesutraukė bent jau „Anoj pusėj Dunojėlio“, taigi tos dainos, kuri nuo vaikystės žadinusi jo poetinę vaizduotę, gal kodavusi ir kiek baladišką kūrybos dramatiškumą.

Olita buvo, jubiliatų kūrybą skaitė abu vakarus. Valentinas Sventickas vedė – abu vakarus. Vedė itin jaukiai, solidžiai, o kartu išradingai ir žaismingai, abu vakarai buvo iš anksto gerai parengtos improvizacijos, apskritai Valentinas čia sunkiai pranokstamas, bet tai, ką jis „išdarinėjo“ visą Mykolo vakarą, buvo ištisas graškščios kompozicijos kūrinys, kartu ir rimtas, pagarbus, ir aukščiausio lygio humoro žiežirbom tryškęs. Suprantama, ne su kiekvienu, ne apie kiekvieną taip pajuokausi. Reikia, kad vakaro herojus nebūtų koks prisigalvotom ar tikrom nuoskaudom springstantis genijus, „pats didesnis už save“. Kad būtų žmogus, visada pasirengęs giedrai šypsena – ar spontaniškai, kartais „velnią mislijančiai“ Mykolo, ar atlapai, graudokai „ne mūsų reikalas“ Jono. Vis dėlto laiku prisiminta ir nebe nauja V. Sventicko autocitata apie J. Strielkūną, šiokį ir tokį, nediduką žmogų prie turgaus su ant pilvuko prisiseigusiais marškiniiais, bet neturėtumėm pamiršti – vieną pačių didžiausių lietuvių lyrikų. J. Strielkūno, lyriko prie turgaus, kūrybon vis smarkiau skverbiasi šio turgaus garsai atgarsiai, neįmanomi išsakyti be ironijos (kartais ir sarkazmo) bei autoironijos. Ir čia prisiminiu vakare pasakytą Viktorijos Daujotytės mintį, man irgi jau seniai kirbėjusia: geriausi satyrikai, humoristai – tie patys lyrikai, nes gilūs ir skausmingi: Vladas Šimkus, „juokaujami“ Bernardo Brazdžionio, Antano A. Jonyno, pagaliau Juozo Erlicko (man jis pirmiausia – prigimtinis lyrikas) eilėraščiai. Ir, žinoma, geliant J. Strielkūno lyrikos spalva.

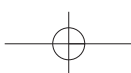
O. Dautartaitė, augusi prie Pasvalio, abu poetus skaitanti nuo neatmenamų laikų, pirmiausia buvo kruopščiai ir taikliai pasirinkusi, kas iš abiejų poetų kūrybos būtų iškalbingiausia skaityti balsu (kai kuriuos M. Karčiausko eilėraščius dėl jų įmantrių retazodžių perteikti būtų kebloka), ir nė karto savo balso pernelyg neforsavo nei jo stiprumu, nei kokiomis specialiomis aktorinėmis gudrybėmis, tad net ir mano priekabijai ausiai

jinai gražiai derėjo ne tik prie Juozo Šalkausko (J. Strielkūno vakare), bet ir prie Vlado Bagdono (M. Karčiausko vakare), o jį lietuvių padangėj laikau kone poezijos aktoriaus etalonu. Ir Mykolo prozą Irena Plaušiniatyte skaitė nepriekaištingai jaukiai. O vieno aktoriaus teatras Rimantas Šavelis, atlikęs trumpus savo prisiminimus apie J. Strielkūną, buvo žavus kaip visada.

M. Karčiausko vakare dainavo kilmės pasvalietė Asta Kriškčiūnaitė – akompanuojant pianistei Audronei Kisielūitei. J. Strielkūno eilėraščiams prikūręs melodijų, juos kaip dainas pats sau pritardamas gitara atliko Kazimieras Jakutis (Pagulbis), irgi aukštaitis, to aukštaitiškumo pabrėžtinai pilnas.

Abiejų kraštiečių vakaruose dalyvavo daug oficialių atstovų iš Pasvalio ir Biržų (šių ir pats rajono meras Regimantas Ramonas, beje, prozininko Antano Ramono brolis, buvo atvykęs). Sveikino ir minėjo abiejų poetų sąsajas su savo rajonais, miestais ir miesteliais, bibliotekomis ir mokyklomis, gyvais šiandienos reikalais, neapsieinančiais be abiejų poetų. Tiesa, J. Strielkūno ir būdas kiek kitoks, taip pat ir sveikata pastaraisiais metais ne viską leidžianti, o tai, kiek savo Pasvaliui ir jo kraštui darė ir daro itin visuomeniško būdo M. Karčiauskas, iš šalies galima tik menką dalį nujausti: buria Vilniaus pasvaliečius, vadovauja savo paties inicijuotai ir įsteigtai Vileišių kolegijai, besirūpinančiai garsiosios giminės atminimu (paminkliniu taip pat), o Pasvalio Petro Vileišio gimnazijos dailės galerijai, paties ir sumanytai, per dešimtmečius yra suieškojęs, išprašęs, surinkęs jau nežinau kiek dešimčių lietuvių dailininkų paveikslių ar ir kitų kūrinių...

Kūryboje panašiai. J. Strielkūno poetiniai (pasąmoniniai) gimtinės prisiminimai dažnai ne tokie nuodalūs, ne taip tiesiogiai vardijami, klasikiniiais ketureiliais jie aktyviau transformuojami ir bendrinami. „Bendrinami“ – turiu galvoj ne vien jo poetinei sintezei itin būdingą universalumo siekį, kai visiškai konkrečiomis realijomis paremtame vaizde glūdi kuo platesnė apibendrinamoji prasmė (iš čia ir stiprybė), bet ir tai, kad iš tikrųjų, kaip yra sakytą Vito Areškos, „J. Strielkūnas kai kuriuose eilėraščiuose nukrypsta į poetines abstrakcijas“. Žinoma, nukrypsta savaip, strielkūniškai, meistriškai. Jam tai natūralu. M. Karčiauskui būtų – ne taip. Užtat jo plunksna užgriebia ir prozą, ir poetinę epiką. Savo kalbą vakare apie M. Karčiauską Janina Riškutė ir pradėjo, regis, irgi ne nuo ko kita, bet nuo neužmirštamiosios „Žvirgždės poemos“. O ir eilėraščiai neretai – lyg nuodali

poetinė gimtojo kampo enciklopedija, mirginti nuo vietovardžių bei asmenvardžių. Jais poeto dvasia gyva, iš jų išaugus, su jais sutapus. Pastaraisiais metais M. Karčiausko kūrybon įsigyvenusios Žemaitijos krašto realijos, anot Janinos Riškutės, vis dėlto veikiau stebimos. Kad ir mylinčio žvilgsnio, bet „išlaikant distanciją“.

Per abu vakarus V. Sventickas kilnojo abiejų jubiliatų knygų, senesnių ir šviežutėlių, stirteles, šalia jų buvo ir du ką tik Rašytojų sąjungos leidyklos išleisti J. Strielkūno rinktinės tomai, apie tas knygas buvo kalbama, iš jų buvo skaitoma. Naujausios knygos arba jau anuotos, arba bus aptartos recenzentų. Pasakysiu tik tiek, kad ir vėl krypta į gimtines ar augtines (taip pat ir kūrybiškai) vietas: nespausdinta J. Strielkūno jaunystės kūryba išleista ir Panevėžyje, M. Karčiausko – Krinčine, savilaida (iš tikrųjų Algimanto Kaminsko-Krinčiaus laida). Laimingi tad tie du poetai, kiekvienas savaip svarbūs, iškalbūs – urbi et orbi, parapijai ir Lietuvai.

VLADAS BRAZIŪNAS

In memoriam

JOANA DANUTĖ ŽILAITYTĖ- JUŠKAITIENĖ

1932. XI. 20–2009. III. 30

Lietuvos rašytojų sąjungos narė, Lietuvos žurnalistų draugijos narė, poetė ir prozininkė Joana Danutė Žilaitytė-Juškaitienė mirė eidama 77-uosius ant savo vyro, rašytojo Jono Juškaičio, rankų. Saulėtą balandžio antrosios popietę artimieji ir kolegės palydėjo ją į Saltoniškių kapines.

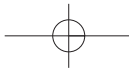
J. D. Žilaitytė gimė 1932 m. lapkričio 20 d. Veliuonoje, Jurbarko rajone. 1951 m. baigė Veliuonos vidurinę mokyklą, 1957 m. – Vilniaus universitetą ir įgijo žurnalistės specialybę. Dirbo žurnalo „Mūsų sodai“ redakcijoje korektore-stiliste, skyriaus vedėja. Nuo 1968 m. atsidėjo vien kūrybiniam darbui.

J. D. Žilaitytė-Juškaitienė savo kūrybinę veiklą pradėjo 1955 metais. Tačiau pirmoji knyga „Mėlyna upė su geltonom salom“ (novelės) pasirodė tik 1987-aisiais, rašytojai persiritus į šeštąjį dešimtį. Iki tol jos novelių ir eilėraščių skaitytojai galėjo aptikti periodikoje. Galbūt autorė sąmoningai taip ilgai nesudarinėjo nei pirmo novelių, nei eilėraščių rinkinio. Ji nenorėjo išduoti savo įsitikinimų

ir rašyti tai, ką reikia, o ne tai, ką protas ir širdis diktuoja. Juk jos brolis, Jonas Žilaitis, jaunas pokario mokytojas, buvo suimtas už vadovavimą pagrindinei Veliuonos gimnazistų organizacijai „Laisvės varpas“. Kadangi nesutiko bendradarbiauti su sovietų saugumu, visus metus laukė kalėjime mirties nuosprendžio, o paskui, po Stalino mirties, buvo įkalintas sustiprinto režimo lageryje. Ten jis su daugybe kitų Lietuvos politinių kalinių praleido daugiau kaip dešimt metų.

„Bandito“ sesers, tuo metu studijuojančios žurnalistiką, šalinosi beveik visi kursioikai. Iš universiteto neišmetė vien tuometinio Istorijos ir filologijos fakulteto dekanas prof. Eugenijaus Meškausko dėka, tačiau šis jos biografijos faktas kenkė jai ir toliau. Baigusi studijas, Danutė ilgai negalėjo gauti jokio darbo, nors privalejo rūpintis senstančiais tėvais. Tik gerų žmonių padedama galų gale buvo priimta į redakciją „Mūsų sodai“, kurioje rengė gėlėms skirtą kiltį. Galbūt todėl tiek daug gėlių aptinkame ir jos kūryboje. Tačiau jos, deja, neatspindėjo sovietinių idėjų ir todėl Danutės pasakų vaikams rinkinį „Balta gėlė“ tuometinė „Vagos“ leidykla atmetė...

Tik Atgimimo pradžioje J. D. Žilaitytė pristatė skaitytojui savo kūrybinį kraitį. Kai pasirodė jos antra novelių knyga „Šulinių krašte“ (1989), literatūros kritikė Jūratė Sprindytė rašė: „D. Žilaitytės novelistika – vėsus delno glustelėjimas prie įkaitusios kaktos. Šiandienos politinės karštligės fone <...> jos kūrinėliai <...> leidžia atitrūkti nuo aistringo politikavimo ir grįžti prie amžinųjų temų: vienatvės, meilės, mirties. Grįžti į pilką kasdienybės tragizmą, kuriame nėra laimės, bet yra mįslinga prasmė. <...> Prieš keletą metų tokio pobūdžio literatūrai apibūdinti kritika turėjo porą patogių frazių: mažojo žmogaus pasaulis, kamerinė proza. Kameriškumas dabar reabilituotas (mat jo išsižadėję, vos nenužmogėjom).“ Kritikė rašo apie sugrįžimą prie mažo žmogaus problemų, bet iš tikrųjų J. D. Žilaitytė niekada nuo jų neatsiribojo, nes minėtame rinkinyje esančios novelės pažymėtos 1961, 1966, 1976 metų datom! Ji rašė trumpus, glaustus apsakymėlius, kuriuose užfiksavo mūsų kasdienį gyvenimą. Kiekvienas rašytojas turbūt yra patyręs kūrybinių kančių, norėdamas iš sakinių, situacijų, siužetų sukurti gyvų žmonių paveikslus, kad skaitytojas jaustų personažų jausmų atplūdžius ir atoslūgius, kad juos iki sielos gelmių jaudintų aprašytos dramatos, konfliktai, bejėgiškumas, aistra ar meilė. Kaip sukurti ilgesio, netekties, liūdesio, gražaus stoicizmo atmosferą? Turbūt tai žino tik tas, kuris turi Dievo jam skirtą dovaną, kuris žmogų jaučia

kaip neatsiejama gamtos dalį. J. D. Žilaitytė ją turėjo ir mokėjo šia Dievo dovana pasinaudoti. Jos novelėse labai daug poezijos, viskas tarsi pridengta lengva rytietiška skraiste. Atrodo, veikėjai nieko neveikia: atostogauja, geria arbatą, gėrėsi gėlėmis, šnekučiuojasi, cituoja japonų eiles, o už to jų mįslingo „buvimo“ slypi įvairios paslaptys, didelės vidinės dramos, susvetimėjimas, konfliktai, meilės ilgesys. Personażai trapūs, pažeidžiami nuo kiekvieno aštresnio žodžio, kaip ir pati autorė, kenčiantys, nusivylę, orūs ir nenorintys išduoti savo moralinių, dvasinių vertybių.

J. D. Žilaitytė išsiskyrė mūsų literatūroje, nes jos novelėse daugiausia veikia paprastos moterys – elegiškos, svajingos, jautrios, apvilotos, kartais emocingos, kartais santūrios ir ironiškos. Autorė nusakė jų būsenas itin subtiliai, pagarbiai ir taikliai. Jos nešiama keisti šio pasaulio, bet stengiasi išlikti nuoširdžios ir ištikimos savo principams iki galo. Kaip ir pati Danutė. Ji gyveno tylų, šviesų, prasmingą gyvenimą toli nuo visuotinio triukšmo, vienuroje, stebėdama „iš gėlių išeinančias spalvas“, žiūrėdama į saulėgražas, kurios tamsoje jai panašėja į besišnekučiuojančius žmones.

Iš tų savo žiūrėjimų, rymojimų ir tylaus susikaupimo parašė ir paliko mums nemenką kraitį, daug šviesos ir dvasios, kuri jai buvo būdinga. Beje, ji kūrė ne vien noveles. Rašytoja yra išleidusi: „Pabudėk su manim“ (eilėraščiai, 1988), „Atnešiu lelijų“ (novelės, 1993, 2005), „Chrizantemų šviesa“ (novelės, 1994), „Imk, saulele, už rankos“ (eilėraščiai vaikams, 1996), „Balta gėlė“ (pasakos, 1998), „Rožės paklausk“ (miniatiūros, 2003), „Aki mirkos“ (eilėraščiai, 2005), „Kačiukas Gudročiukas“ (pasaka, 2006).

Rašytojos eilėraščių lyriniam „aš“ yra būdingas kuklumas: „Mano gyvenimo istorija: / plaštakės skrydis, / vaivorykštės dulkės...“ Jos eilėraščiai dažniausiai trumpi, paprastos formos, kupini nutylėjimų, pauzių, daugtaškių. Juos reikia skaityti vienuoje, pamažu, atidžiai. Tai posmai, skirti tyliajam skaitytojui, kuris pagauna subtilųjį kamertoną, o ne minioms. Eilėraščiuose nedaug žodžių, bet jie išraiškingi, grakštūs ir emocingi, turintys didelį emocinį krūvį. Kaip ir novelėse, eiliuotuose tekstuose daug kančios, liūdesio, ilgesio. Rašytoja ir jos lyrinė herojė nesuranda vietos šiandienos pasaulyje, jos nuolatos sugrįžta į praeitį, mėgaujasi prisiminimais: „Einu ir neišeinu iš praeities“, „Tu, praeitie, buvai / kaip šventykla. / O ateitis – ne mano laikas. – –“ Grožimasi Dievo sukurta tobula gamta, šlovinama jos ramybė, žydėjimas, spalvos ir garsai, vien Danutei būdingas tas nepakartojama

mas švelnumas, apgaubiantis tokį trapų, vienadienį pasaulį. Ji puikiai perteikia laikinumo pojūtį: „Ir aš kaip rasa Viešpaties / delne“, susietą su balta rūko spalva, kurios jos eilėraščiuose yra itin daug – balta mėnesiena, vaikystė, sodas, diena, angelas, lietus, lelija, motinos veidas...

Joana Danutė Žilaitytė baltą pavasario dieną nubrido per Amžinuosius Rūkus pas savo Viešpatį, su Juo nuolatos kalbėjosi eilėraščiais, dėkojo už suteiktą galimybę tarti Žodį, kurio buvimą jautė ir kančioje, ir rožės žiede. Mums paliko surašytą savo – mažojo žmogaus – pasaulį tokį, kokį ji suvokė, kokį matė, koks jai buvo skirtas: mįslingą, šėšėliuotą, kupiną skaidraus dvasingumo, subtilių spalvų, įvairių skaudžių patirčių, bet kartu ir Dievo palaimintą. Galbūt ir šiandien kam nors, kas paims į rankas jos knygą, rašytojos dvasinis pasaulis taps esmine atspirtimi prieš rutiną ar egzistencinę tuštumą.

BIRUTĖ JONUŠKAITĖ

ŠIAME PASAULYJE JĮ LYDĖJO NUOSTABA

Vincas Auryla

(1923. XII. 7–2009. IV. 2)

Tarptautinės vaikų knygos dieną mirė Lietuvos rašytojų sąjungos, Tarptautinės vaikų literatūros tyrinėtojų asociacijos narys, Jungtinių Tautų vaikų fondo (UNICEF) Lietuvos nacionalinio komiteto pirmininkas, ilgametis Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius dr. Vincas Auryla. Rašytojas, vaikų teisių gynėjas, pedagogas į paskutinę kelionę palydėtas Didžiosios savaitės antradienį (2009. IV. 7). Antakalnio kapinių menininkų ir mokslininkų kalnelis – V. Aurylos amžino poilsio vieta. Kad ir poilgis amžius buvo nugyventas – mirė rašytojas eidamas 86-uosius – oratorių gražiausi žodžiai nenumaldė netekties skausmo ir praradimo gėlos. Kas galėjo pagalvoti, kad šiam darbščiam dzūkui, praejusiais metais per patį karštymetį iš naujo parašiusiam lietuvių vaikų literatūros sąvada, čulbėjo paukšteliai paskutinę vasarą. Lenkiamas prie žemės sunkios ligos, profesorius nepaliovė rankoje laikęs rašiklio, nemetė laisvalaikio pomėgio – studijuoti medicininę literatūrą ir kolekcionuoti receptūras.

Tačiau svarbiausias V. Aurylos rūpestis buvo, kad per šimtmečius Lietuvoje vaikams rašyti kūriniai būtų surinkti, pagal aukščiau-

sius meniškumo kriterijus susisteminti ir įvertinti. „Savo reikšme, apimtimi, idėjomis ir meninės vertės svoriu, – teigė literatūrologas, – vaikų literatūra nacionalinėje kultūroje užima vieną pamatinių vietų, sprendžia jaunosios kartos visuomeninio, etinio, estetinio ir kitus auklėjimo uždavinius.“ Todėl pirmiausia parengė lietuvių vaikų literatūros istorijos monografijas (išleistos 1962, 1967 ir 1986). Kartu autorius žengė kitą svarbų žingsnį – išskėlė lietuvių vaikų literatūros tyrimus į pasaulį: pasirodė monografija rusų kalba (1981), knyga „Lietuvių vaikų literatūra“ (1986) įtraukiama į Minesotos universiteto Kerlano vaikų literatūros tyrinėjimo fondą (JAV, 1990), spausdinama lietuvių vaikų literatūros analitika Vokietijoje (1984), vienas po kito publikuojami straipsniai užsienio moksliniuose rinkiniuose, skaitomi pranešimai tarptautinėse konferencijose. Taip mėginta pasauliui įrodyti: lietuvių vaikų literatūra – viena labiausiai subrendusių Europoje. Tyrėjas teigė: „Kokia bebūtų didelė vaikų literatūros istorijos savaiminė reikšmė, ji negali atstoti paties svarbiausio – antologijų.“ Sudaręs senosios lietuvių literatūros rinkinį „Užmiršti vaikai“ (1957), V. Auryla po kelių dešimtmečių vėl grįžta prie šio darbo – parengia fundamentalias „Lietuvių vaikų prozas“ (1977), „Lietuvių vaikų poezijos“ (1980), „Lietuvių vaikų dramaturgijos“ (1984) antologijas.

Knygoje „Lietuvių egzodo vaikų ir jauni-
mo literatūra 1945–1990“ (2002) V. Auryla
sujungia tarsi per pusę skilusį šios literatūros
laivą.

Gerai suvokdamas, kad visuomenėje esti
tarpusavy nesuderinamų pradų – vieni vai-
kus ugdo, o kiti juos dezorganizuoja, V. Auryla,
jau sulaukęs solidžių metų, renkasi pačias
aktyviausias Lietuvos vaikų gynimo akcijas:
rengia vaikų teises ginančių organizacijų kon-
ferencijas Seime (1996, 1997, 1999–2001),
parašo ne vieną kreipimąsi į Prezidentą, Sei-
mo Pirmininką ir Ministrą Pirmininką dėl
žiniasklaidos, ypač TV, destruktivaus ugdo-
mojo poveikio, pats parengia alternatyvius
kelių įstatymų projektus, dalyvauja priimant
manifestą „Karta pavojuje“ Stokholme (2001)
ir Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos
specialiojoje 27-ojoje sesijoje vaikų klausimais.

V. Auryla ilgai atminčiai paliko tai, ko
nevalioja sunaikinti storu užmaršties sluoks-
niu nusėdančios dulkės: didelės vertės litera-
tūrologijos ir pedagogikos knygas, gyvo lietu-
vių vaikų literatūros proceso atšvaitą (per 400
straipsnių ir recenzijų), vaikystės fenomeno
naujas įžvalgas. V. Aurylos darbai liudija: iš
mūsų būrio išėjo didelių kūrybinių užmojų,

romantiškos prigimties ir aukštų idealų
asmenybė. Per gyvenimą žygiuota su meile
viskam, kas gyva, kas žadina mintį ir kūrybos
polėkį.

Vincas Auryla buvo tikras džukas, suau-
gęs su Liškiava, Leipalingiu, Veisiejais, Sei-
rijais, Alytumi, Merkine. Iš čia jis kaip iš ko-
kios neišsenkančios veršmės sėmė kalbos
lobius, bendravimo patirtį, vaikystės išpū-
džius, senolių išmintį.

...Tas Didžiosios savaitės antradienis,
kaip reta Lietuvoje, buvo gražus. Toks pat
gražus kaip išėjusio rašytojo asmenybė.

JUOZAS VYTAUTAS UZDILA

ALDONA MERKYTĖ

1924. IV. 17–2009. IV. 11

Nesulaukusi savo aštuoniasdešimt penk-
tojo gimtadienio po ilgos ligos mirė grožinės
literatūros vertėja Aldona Merkytė.

Aldona Merkytė gimė 1924 balandžio 17 d.
Sruogiškėse, Zarasų rajone. Vilniaus universi-
tete baigė prancūzų kalbos studijas ir tris de-
šimtmečius dirbo „Vagos“ leidykloje. Išvertė
daugiau kaip dvidešimt prancūzų rašytojų
knygų, tarp jų: D. Diderot „Vienuolė“ (1955) ir
„Žakas fatalistas“ (1982), J. Spangenbergo „Iš
gamtininko gyvenimo“ (1957), A. Daudet „Ne-
mirtingasis“ (1959), H. de Balzaco „Trylikos
istorija“ (1963), P. Gamarros „Alacho sodai“
(1965), A. Bombard'o „Už borto savo noru“
(1965), J.-P. Sartre'o „Žodžiai“ (1966), A. Philipe'o
„Tiktai akimirka“ (1966), A. de Musset
„Amžiaus sūnaus išpažintis“ (1968), J. Anou-
ilh'o „Vyturys“ (1969), R. Martin du Gard'o
„Žanas Barua“ (1972), J. Sanito „Ar jūs mėgs-
tate Vagnerį?“ (1976), A. Frossard'o „Jono Pau-
liaus II pasaulis“ (1993), S. de Beauvoir „Gra-
žūs paveikslėliai“, „Labai lengva mirtis“ (1994),
Jurgio Baltrušaičio „Fantastiškieji viduram-
žiai: Antika ir egzotizmai gotikos mene“
(2001), N. Chatelet „Moteris aguona“ (2002).

Jeigu ne kruopštus šios vertėjos darbas,
Lietuvos skaitytojas nebūtų galėjęs susipa-
žinti su minėtais prancūzų literatūros šedev-
rais. Vien jos iš prancūzų kalbos verstas M.
Prousto romanas „Svano pusėje“ suteikia jai
vietą Lietuvos vertėjų elite. Už nuopelnus lite-
ratūrai gražaus įvertinimo sulaukė 2005 m. –
Aldona Merkytė buvo apdovanota Didžiojo
Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino me-
daliu.

LIETUVOS RAŠYTOJŲ SĄJUNGOS VALDYBA

VOKIEČIŲ KALBA Į – MUZIEJŲ?

Anksčiau esantį klausimą reikia suprasti pažodžiui. Vokiečių istorijos muziejuje Unter den Linden gatvėje Berlyne nuo metų pradžios pirmą kartą „Vokiečių kalba“ (vok.: „die SPRACHE deutsch“, toks ekspozicijos pavadinimas) pateikiama kaip „ekspонатas“. Parodos atidaryme sausio 15 d. kalbėję svarbiausi sumanymo iniciatoriai ir vykdytojai – Vokiečių istorijos muziejaus generalinis direktorius H. Ottomeyeris ir vokiečių kultūrą užsienyje reprezentuojančio Goethe's instituto prezidentas K. D. Lehmannas neslėpė pagrindinės priežasties, kuri paskatino įgyvendinti projektą. Tai rūpestis dėl vokiečių kalbos ateities. Pergalinga globalizacija, privilegijuota padėti suteikusi anglų kalbai, užsimojo kitoms kalboms apkapoti šakas. Ne vienu atveju kėsina į jų egzistavimą. Šie teiginiai nustebino žiniasklaidos atstovus. Juk vokiškai kalbama ne tik Vokietijoje. Ir Austrijoje, ir Lichtenšteine, ir keliuose Šveicarijos kantonuose. Šitos kalbos „salų“ esti ir kitose žemės vietose. Maždaug 110 mln. žmonių ją vartoja kaip gimtąją (tai liudija ir paroda).

Savaitgalis. Prie durų į Vokiečių istorijos muziejų lankytojų netrūksta. Jie tarsi patvirtina stulbinančią Vokietijos muziejų ataskaitą, kad pernai, 2008-aisiais, susilaukta daugiau lankytojų, nei jų turėjo stadionai, kai ten žaidė mėgstamiausios futbolo komandos! Dar didesnis sambrūzdis prie įėjimo į kalbos parodai skirtas patalpas. Girdisi ir kaimyninių šalių kalbų – lenkų, čekų, danų... Kas juos pakerėjo?

Intriguoja ir įėjimas į kalbos parodą – žengiama Pasaulio kalbų „tuneliu“. Tuneliu tikraja šio žodžio prasme. Čia girdisi įvairių kalbų šlamėjimas. Įsiklausęs išgirsti ir baltų kalbų žodžių. Ant tunelio sienų švyti įvairi informacija. Paminėtos 2520 pasaulio kalbų. Manoma, kad pasaulyje šiuo metu jų – maždaug 6500. Rodomos kalbų „šeimų“ kilmės vietos, jų šiandieninis išsidėstymas.

Įdomu pažvelgti į vokiečių kalbos nueitą kelią, palyginti jį su savo gimtąja kalba. Eksponuojamas Europos Sąjungos valstybių žemėlapis. Nurodytos tautų kalbos. Nupieštos vėliavėlės. Čia ir Lietuvos trispalvė. 23 kalbomis, tarp jų ir lietuvių, įrašytas Europos Sąjungos tautas jungiąs šūkis: „VIENYBĖ ĮVAIROVĖJE“.

O ką sužinome apie vokiečių kalbą? Pirmiausia, kad ji, palyginti su daugeliu kitų kalbų, labai jauna. Vokiečių kalbai tik tūkstantis du šimtai metų (vos 200 metų daugiau, nei lotyniškai rašytoje Kvedlinburgo kronikoje minimas vardas *Litua/Lietuva*). Vokiečių kalbos lopšys – viduramžiai. Ankstyvoje Ka-

rolio Didžiojo ir jo palikuonių karalystėje germanų genčių oficialia jungtimi buvo lotynų kalba. O kaip kalbėjo pačios gentys? Įvairiausiai. Jų kalbą mokyti vienuoliai vadino *diut-isk* (prastų žmonių kalba). Vis daugiau gentims bendraujant, jų bendrinė „šneka“ įgavo pastovų pavadinimą – *theodisca lingua* (susiformavo Bavarijos ir senosios Saksonijos – „aukštaičių“ kalbos pagrindu). Tolesnę raidą apvainikavo šiandieninis pavadinimas – *deutsch*.

Viename pirmųjų parodos stendų pateikiama pirmoji vokiečių knyga. Rankraštinės knygos pavadinimas: „Abrogans...“ Tai žodynas, kuris privalėjo padėti geriau suprasti Šventąjį Raštą, jo lotyniškus žodžius. Šalia lotyniškų žodžių įrašyti ir 3239 žodžiai senąja „vokiečių aukštaičių“ (*Althochdeutsch*) kalba. Pagal pirmąjį žodyno žodį (lotynų kalba) pavadinta ir visa knyga-rankraštis. Vieninga germanistų nuomonė: „Abrogans...“ parašyta maždaug 790 metais Elzaso vienuolyne. Dabar ši knyga saugoma St. Gallene, Šveicarijoje. Iš ten ir pasiskolinta. Dar 250 vertingų „originalų“ (knygų, dokumentų, rankraščių) parsivežta iš kitų vietų. Čia matome „Nybelungų giesmę“, pilių dainininkų kūrybą, J. W. Goethe's, kitų didžiųjų vokiečių rašytojų rankraščius. Pagerbti ir kalbininkai, prisidėję prie vokiečių kalbos puoselėjimo. Visų pirma broliai Grimmiai, daug kam žinomi kaip pasakų rinkėjai. Bet jie ir vokiečių kalbos Didžiojo žodyno pagrindiniai sudarytojai. Parodoje eksponuojami baldai iš brolių Grimmų darbo kambario.

Pasirodo, vokiečių kalboje yra maždaug 300 000 žodžių. Informacijos ir poetinės kūrybos sklaida kasmet ją praturtina 1000 naujų žodžių.

Įdomu, kaip kalbos istorikai sustatė vokiečių kalbos kelio ženklus... Ankstyviausias etapas, nuo 750 iki 1050 m., pavadintas „senąja vokiečių aukštaičių kalba“ (*Althochdeutsch*). Tuo metu daug kas buvo verčiama iš lotynų kalbos. „Vidurinė vokiečių aukštaičių kalba“ (*Mittelhochdeutsch*) – laikotarpis nuo 1050 iki 1350 m. Tuomet buvo kuriama Šventojo Romos imperija, vyraujant vokiečių kilmės valdovams. Tai paspartino ir kalbos raidą. *Theodisca lingua* tobulino ir gabūs dainiai poetai.

Laikotarpio nuo 1350 iki 1650 m. ilgas pavadinimas. Tai – „ankstyvoji naujoji vokiečių aukštaičių kalba“ (*Frühneuhochdeutsch*). Jos formavimuisi buvo svarbūs kultūros bei religijos istorijos įvykiai. J. Gutenbergas sukūrė tekstų platinimo technologiją – spaudą (1440). Reformatoriaus M. Luthero Biblijos vertimas tapo pamatu moderniajai vokiečių kalbai. Bet tuo pačiu metu iškilo mirtina grės-

mė ir kalbai, ir žmonėms. Vokiečių žemė per Trisdešimties metų karą (1618–1648) virto dykuma. Valstybė subyrėjo į daugybę kunigaikštystių. Kalbai tuomet teko gaivintojo ir vienytojo vaidmuo. Istorinės pasekmės apibūdintos taip: „Vokietija, vokiečiai – tai ne rasė, ne vieninga tauta, o kultūros erdvė; tai – susivienijimas, kurį pagimdė gimtosios kalbos fenomenas.“

1650–1950 m. laikotarpis apibūdinamas kaip „naujoji vokiečių aukštaičių kalba“ (*Neuhochdeutsch*). Vokiečių kalbą tobulino kalbos tyrėjai, kalbininkai, gausios kalbos mylėtojų draugijos ir apsišvietęs jaunimas. Taip pat J. W. Goethe's, F. Schillerio, o XX a. – Th. Mann'o ir daugelio kitų didžiųjų žodžio meistrių kūryba. Diktatoriai, karų organizatoriai ir vykdytojai taip pat naudojami vokiečių kalba. Pateikiami rašytiniai, taip pat ir balsu sakyti pavyzdžiai. 1943-ieji. Jau po Stalino. Hitlerinės propagandos ministras J. Gebelsas miniai šaukia: „Ar norite totalinio karo?“ Fanatiškai atsakoma: „Taaaip!“ Per radiją tai pasiekia karo apkasus. Buvo ir atsvara. Tik leksika, kalbėjimo būdas visai kiti. Iš užjūrio prabilo Nobelio premijos laureatas Th. Mannas. Jis įspėjo vokiečių tautą. Išliko net 55 šio garsaus rašytojo kalbos. Parodoje garso įrašai, o stende – rankraščiai. Šalia ir J. Gebelso dienoraščio citatos. Beje, pagal išsilavinimą jis – germanistas.

Nuo 1950 metų prasidėjęs raidos etapas vadinamas „Vėlyvoji naujoji vokiečių aukštaičių kalba“ (*Spätneuhochdeutsch*). Šis terminas dar nesusigulėjęs. Dabar savas madas diktuoja technika. Elektroninis paštas, mobilieji telefonai... Vieni sako, kad tai palaima, o kitiems – kalbos skurdinimas...

„Ar nesumažėtų paroda per pusę, jei praeities genijai nebūtų palikę rankraščių, jei tėvai ir protėviai būtų turėję internetą, mobiliuosius telefonus?“ Taip per vieną diskusiją kalbėjo smalsus vyresnio amžiaus muziejaus lankytojas. Ir pridūrė: „Kompiuteris nepalieka juodraščių. Kūrėjo minties kelio nebus galima atsekti...“ Be to, „šiuo dienomis technika skatina svetimžodžių (anglicizmų) įsiveržimą į gimtąją kalbą!“

Per diskusijas pažymėta, kad XX a. išradimai, jų nuolatinė raida (turima omenyje radijas, televizija, balso konservavimo galimybės) tiesia kalbai naujus kelius. Ir galimybes. Atsiranda net naujų „žanrų“, pastaruoju metu plintančių politikoje, moksle. Vienas tokių pavyzdžių: viešo kalbėjimo menas (*Vortragskunst*).

Parodoje netrūko renginių. Vieną norėčiau plačiau aptarti. Germanistai turi specialią tarnybą, skirtą vadinamajai „jaunimo

kalbai“. Papasakota apie jos darbą, kuris nėra vienareikšmis. Juk visais laikais jaunimas turėjo savo „šneką“. Dažnai tai buvo „mada“, kuri greit ir dingdavo. Bet kai kas ir išlikdavo, vystydavosi, net po šimtmečių duodavo vaisių. Taip, kompiuteris stipriai paveikė kalbą. Gimė vadinamoji „kompiuterinė lingvistika“. Ji atspindi jaunų žmonių siekį trumpinti žodžius, suteikti jiems kitą prasmę, aistringai eksperimentuoti. Išdava – naujas „stilius“. Kai ko jaunimas ateityje atsisakys, bet nemažai ir į brandų amžių nusineš... Visus šiuos procesus reikia stebėti, analizuoti, koreguoti patyrusio kalbininko ranka.

Post scriptum: paroda „die SPRACHE deutsch“ turi seserį. Ant Reino upės kranto Bonoje. Tie patys rengėjai ir tuo pačiu laiku į „Istorijos namus“ (taip ten vadinamas istorijos muziejus) kviečia susipažinti su ekspozicija „Man spricht DEUTSCH“ (kalbama vokiškai). Jei Berlyne labiau akcentuota kalbos istorija, tai pareinėje – šiuo dienomis vokiečių kalba, jos vartojimas, problemos. Vienu požiūriu rengėjų koncepcija jungia abi „seseris“. Pasibaigus parodų laikui, jos liks Goethe's instituto žinion. Keliaus į kitas šalis. Kaip žinome, Goethe's instituto filialas yra Vilniuje.

Įsimintina, kad spalvinguose Berlyno ir Bonos parodų plakatuose parašyta: „Asmenims iki 18 metų įėjimas nemokamas.“

LEONAS STEPANAUSKAS

PASISAVINTAS KRAŠTAS

Švedai prisipažįsta, kad apie pirmąsias savo krašto gyventojus ir šiaurinės Švedijos istoriją jie žino labai mažai. Vienas žurnalistas atvirai sako: „Mūsų žmonės tikriausiai galėtų daugiau papasakoti apie indėnų likimą šiaurės Amerikoje negu samių – Skandinavijoje.“

Pernai pasirodžiusi istoriko Lennarto Lundmarko knyga „Pasisavintas kraštas“ sukėlė nemažai diskusijų, recenzijų ir atsiliepimų spaudoje. Šį rašytoją galima laikyti pasišventusiu samių istorijos tyrinėtoju. Apie samius jis yra paskelbęs daug straipsnių, prieš gerą dešimtmetį išleidęs knygą „Kol mes turime žemių“.

Knyga „Pasisavintas kraštas“ – tai istorine medžiaga, archyviniais duomenimis paremtas pasakojimas, kaip švedų valstybė *de facto* pasisavino samiams priklausiusias žemes. Joms užgrobti nereikėjo kariuomenės, pakako foptų ir valdininkų, veikusių valstybės vardu. Samių žemės buvo dovanojamos, parduodamos privatiems asmenims, arba

valstybė jas pasilikdavo sau. Vėliau tai buvo įteisinta įstatymais.

Nuo XVI iki XVIII a. samių ir švedų valstybės santykiai buvo palyginti geri, samiai turėjo nemažai paklausių prekių, pvz., kailių. Jeigu valstybė nesumokėdavo už prekes ar prastai elgdavosi su samiais, jie pereidavo sieną, pasitraukdavo į kaimyninę šalį, beje, šitaip samiai išvengdavo šaukimo į kariuomenę, o Renesanso laikais švedai kariavo ne vieną kartą. Ir mokesčiai tuo metu taip neslėgė samių kaip kitų šalies gyventojų. Nuo XVIII a. pradžios padėtis pasikeitė, valstybė pradėjo labiau kontroliuoti Norlandą, šiaurinę savo dalį, ir samių gyvenimas ėmė prastėti. Jie neteko savo teisių, o „karūna“ pradėjo atiminėti nuo seno jiems priklaususias žemes.

Didžiausios žalos švedų valstybė pridarė samiams XIX–XX a. Anot autoriaus, tų šimtmečių sandūroje įsivyravo šiurkštus rasistinis požiūris į samius. Sėslieji švedai buvo laikomi aukštesnės kultūros žmonėmis nei klajokliai samiai. Šie buvo vadinami vaikiškais, naiviais, bukais, kvailokais. Esą, jie netinka nei mokslui, nei kokiam rimtesniam darbui, išskyrus elnių auginimą, žvejybą ir medžioklę. Per šimtą penkiasdešimt metų toji buvusi laisva tauta nuskurdo, sumažėjo, neteko įprastų pragyvenimo šaltinių. Jie tapo žemesne rase, nomadais, klajokliais. Istoriniai šaltiniai liudija, kad samiai ne tik klajojo, bet ir gyveno sėsliai, vertėsi žemdirbyste, gyvulininkyste, ypač garsėjo ožkų sūriais, netgi dirbdavo samdomais darbininkais. Tačiau vyriausybė, riksdagas, vietinė valdžia nusprendė, kad samiai, dar vadinami lapiais, yra nevisaverčiai, tad jų gyvenimu privalo globėjiškai pasirūpinti valstybė. XX a. samiai tose vietose, kur jie nuo seno gyveno, tapo mažuma, jų teisės dar labiau susiaurėjo. Tokia švedų valstybės politika buvo pagrįsta ekonominiais interesais: Norlandas (šiaurės Švedija) buvo ypač miškais, rūdynais, kitais energetiniais ir gamtos ištekliais turtingas. Modernėjant žemės ūkiui, reikėjo naujų plotų. Pasikeitė ir žemės valdos apibūdinimas: per šimtmečius samių gyvenamos vietos gavo „karūnos“, t. y. valstybės statusą.

XX a. pabaigoje požiūris į samius pradėjo keistis. Rasinio diskriminavimo komitetas prie Jungtinių Tautų, Europos Sąjungos Žmogaus teisių komisija ėmė reikalauti, kad Švedija suteiktų daugiau teisių tikriesiems senbuviams. Švedijai ir šiandien dar nepavyko įveikti tokio sunkaus istorinio palikimo. Daugelis politikų laikosi pasyviai – jeigu jie pradėtų remti samių mažumą, netektų rinkėjų balsų. Po tiek laiko nelengva sugrąžinti ir užgrobtas žemes, kai kurios jau turi naujus savininkus, o šie savo valdosa

net riboja samių teisę medžioti ir žvejoti.

Dabar to krašto senbuvų Švedijoje telikę vos dvidešimt tūkstančių – maždaug tiek, kiek dabar Švedijoje yra gimusių somaliečių.

Apie samius daug rašyta, bet autentiškų tekstų yra labai mažai. Samių literatūra palyginti jauna. Tik XX a. pradžioje išspausdinti pirmieji šios tautos kūriniai. Samių kalba turtinga tarmių, neseniai jų rašyba įvesta mokyklose. Rašytojas Johanas Turis, norėdamas supažindinti kolonistus su savo tauta, 1910 m. išleido knygelę apie samių gyvenimą. Kelis poezijos rinkinius išspausdino Nilsas Aslakas Valkeapää, 1991 m. jis net buvo apdovanotas Šiaurės šalių Ministrų tarybos premija.

Skrisk, paukšteli.

Čiulbėk,

skrisk, pralenkdamas mūsų mintis...

Samių gyvenimą vaizdavo poetas Paulusas Utsis.

Kur kas senesnė samių žodinė, sakinė, dainuojamoji tradicija. *Jojk* (dainos), mitai, legendos buvo perduodamos iš kartos į kartą. Samių kalba labai vaizdinga – vien sniegui, vėjui, jūrai apibūdinti jie turi po keliolika ar net kelias dešimtis žodžių. *Jojk*, samių dainos, laikomos pačia seniausia Europoje muzikos rūšimi. XVII a. tos melodijos net nebuvo laikomos muzika. Danijos ir Norvegijos karalius Kristijanas IV jų atlikėjus buvo įsakęs bausti mirtimi. Šios dainos buvo laikomos kerėjimais, švedų bažnyčia dar iki šiol jas taip vadina, neleidžia jų bažnyčiose dainuoti. Anksčiau kiekvienas samis turėjo savo *jojk*, ir ne vieną. Žmogui bręstant, vystantis jo asmenybei, keitėsi ir jo dainos. Samiai apdainuodavo ne tik mirusius artimuosius, pamirštas vietas, bet ir savo dramatiškus išgyvenimus, kad jie nepradingtų iš tautos atminties.

Samių pasaulėžiūra remiasi šamanizmu. *Jojk* perteikia šios tautos savastį, jausminį žmogaus santykį su gyvuliais ir gamta. Samiai sako, kad jie dainuoja ne apie ką nors, o su kuo nors, jie tarsi persikūnija, tapdami dainos dalimi. „*Jojk* – tai menas prisiminti. Vienus dalykus (žmones, vietas, gyvūnus) prisimeni su meile, kitus – su neapykanta, dar kitus – su liūdesiu.“ Kaip Paulusas Utsis rašo:

Stoviu prie jūros,

begalinis krantas.

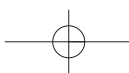
Apsidairyk!

Nebeliko senųjų pakrančių.

Svetimšaliai jas pagrobė.

Jų norai begaliniai...

Parengė ZITA MAŽEIKAITĖ

DANIELIUS MUŠINSKAS, vyr. redaktorius

Redakcijos kolegija:

JUOZAS APUTIS

ALGIMANTAS BALTAKIS

VIKTORIJA DAUJOTYTĖ

PETRAS DIRGĖLA, vyr. redaktoriaus pavaduotojas

REDA GRIŠKAITĖ

LORETA JAKONYTĖ

ANTANAS A. JONYNAS

HERKUS KUNČIUS

MINDAUGAS KVIETKAUSKAS

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

MARCELIJUS MARTINAITIS

JŪRATĖ SPRINDYTĖ

RENATA ŠERELYTĖ

PIETRO U. DINI (Italija)

VIOLETA KELERTIENĖ (JAV)

VALDAS PETRAUSKAS (Kanada)

REGIMANTAS TAMOŠAITIS, skyriaus redaktorius

RYMUTĖ AKSTINAITĖ, stilistė-korektorė

ROMA ZMITRAVIČIENĖ, techninė redaktorė

Kompiuteriu rinko ALDONA GRYGELIENĖ

Redakcijos nuomonė nebūtinai sutampa su žurnalo autorių nuomone.

Redakcijos adresas:

K. Sirvydo 6, 01101 Vilnius

Telefonai: vyr. redaktoriaus – 261 73 44; vyr. redaktoriaus pavaduotojo, literatūros skyriaus – 261 61 00; kritikos, meno, eseistikos skyriaus, techninės redaktorės, korektorės – 262 55 79; buhalterijos – 262 61 84. Faksas – 261 73 44, el. paštas: metai@takas.lt